

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Νο 5

ΑΡΙΘ. 75

ΜΑΡΤΙΟΣ 1961

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γράμματα : «Επιθεώρηση Τέχνης»—Εμβάσματα : Μιχ. Μπάζαν, 'Ακαδημίας 74. 'Αθήνα.

'Αριθ. τηλ. 623-404

REVUE D'ART

REVUE MENSUELLE DES LETTRES ET DES ARTS

Dirigée par un Comité—Rue Akadimias 74—Athènes—Grèce

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ 'Εξωτερικού : Δολ. 8 — Αίγυπτος Τιμή Τεύχ. Γ. Δ. 15. 'Ετήσια Γ. Δ. 180
'Εσωτερικού : έτήσια Δρχ. 120.—'Εξάμηνη Δρχ. 60.

ΕΤΟΣ Ζ' ΤΟΜΟΣ ΙΓ' ΜΑΡΤΙΟΣ 1961 'Αριθ. τεύχους 75

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ» : Τò «ελκοσιένα» κχι η 'Εθνική 'Αντίσταση .	Σελ.	145
— — 'Ενα ανέκδοτο ντοκουμέντο από τη δράση της Φιλικής 'Εταιρίας	»	147
ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : 'Οδη σύντομη στο Γ. Καρτσικάκη (Ποίημα)	»	151
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ : 'Απόσπασμα από τὰ απομνημονεύματά του	»	155
Θ. ΠΕΤΣΑΛΗΣ - ΔΙΟΜΗΔΗΣ : Στο περιθώριο της ναυμχίας τών Σπετσών	»	156
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : 'Η σφαγή του 'Αργους	»	159
Μ. Μ. ΠΑΠΑ-ΓΩΑΝΝΟΥ : Μιχαήλ Χουρμούζης (μελέτη)	»	163
Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ : 'Εκλογή από έργα του	»	175
ΤΑΚΗΣ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ : Τò τελευταίο γιουρούσι του Βλαχοθανάση .	»	188
Ν. ΚΑΡΤΣΩΝΑΚΗΣ - ΝΑΚΗΣ : 'Ο λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος	»	191
Γ. ΠΕΤΡΗΣ : Θεόφιλος Χατζημιχαήλ : 'Ο ζωγράφος του λαϊκού θρύλου .	»	198
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ : "Όταν μαθεύτηκε τò φονικό (ποίημα)	»	200
ΑΝΝΑ ΚΑΛΟ-Ι-ΔΑ : Βεατρίκη (διήγημα)	»	203
ΓΙΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ : Δυò λόγια για τή Ρουμάνικη Ποίηση	»	207
ΡΟΥΜΑΝΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ : 'Εκλογή από έργα τους (απόδοση Γιάννη Ρίτσου)	»	209
ΤΑΤΙΑΝΑ ΓΚΡΙΤΣΗ - ΜΙΛΛΙΕΣ : Μια ιστορία από τήν αντίσταση (χρονικό)	»	220
ΓΙΑΝ ΟΤΣΕΝΑΣΕΚ : Ρωμαίος, 'Ιουλιέττα και τὰ σκοτάδια (μυθιστόρημα)	»	223

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ : 'Η «'Ελληνική Ποίηση 'Ανθολογημένη»	»	231
ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ : Παρατηρήσεις πάνω στο προηγούμενο τεύχος	»	234

Η ΕΡΕΥΝΑ

Τò βιβλίο περνάει κρίση ! 'Απαντούν οι έκδοτικοί οίκοι «Γεμεντζόπουλος» και «Κυψέλη», τò σωματείο τών Πλασιέ, οι τυπογράφοι κ. κ. Κωνσταντινίδης - Μιχαήλ και Β. Κοντός, οι βιβλιοδέτες κ. κ. Α. Γιανιάρης και Γ. Βέρας, τò κοινό. 'Η έρευνα κλείνει με τὰ συμπεράσματα	»	235
---	---	-----

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

ΣΧΟΛΙΑ : Λεηλασία συνειδήσεων — Προπαγάνδα και προκαταβολές — 'Αφήστε τήν 'Ελλάδα να διδάξει και να διδαχτεί — 'Η βράβευση του Σεφέρη — Τὰ «Ποιήματα» του Ρίτσου — 'Η έκθεση βιβλίου — 'Ο τευτυμποϊσμός δια του τευτυμποϊσμού — Τò κείμενο της Φιλικής 'Εταιρίας — Τò κείμενο του Μακρυγιάννη	»	247
— — — 'Η αυθαιρεσία που τέλειωσε με ούρανομήκη γκάφα	»	250

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΚΡΙΤΙΚΗ : ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ : Νικηφόρου Βρεττάκου : «Τò βίβος του κόσμου»	
Γ. ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ : Χέρμαν Γούκ : «'Η άνταρσία του Κέην»	

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΗΝΑ : 'Αθηναϊκές πρώτες — Οι τελευταίες πρεμιέρες	
ΣΧΟΛΙΑ : Τò «Κρατικό Θέατρο Βυρείου 'Ελλάδος» — 'Οχι μόνο για τούς κριτικούς — Ν' ακολουθήσουν και τ' άλλα θέατρα — Ταλαίπωρη δραματουργία μας ! Τò φοιτητικό εισιτήριο — Θέατρα — Λιγνιτωρυχεία	
ΚΡΙΤΙΚΗ : Β. ΜΑΝΙΑΤΗΣ : «'Η επίσκεψη της γηραιάς κυρίας» — «Τò ανοιχτό κλουβι»	

ΟΙ ΠΛΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ : Γ. ΠΕΤΡΗΣ : Οι έκθέσεις του μήνα	
--	--

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

'Απαντήσεις σε γράμματα αναγνωστών και σε ποιητικές συνεργασίες

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ : Θεόφιλου, «'Ηρωας του 21» (λεπτομέρεια). 'Εκτός κειμένου : 'Ο στρατηγός Χατζηχρίστος (σχέδιο της εποχής το.), Άλεγο (παιδικό σχέδιο), Βάσως Κατρίκη (χαρακτικό) — 'Εντός κειμένου έργα του Θεόφιλου — Μ. Α. Δυò σχέδια για τò Ρωμαίο και τήν 'Ιουλιέττα —	
---	--

«Εικοσιένα»
και 'Εθνική 'Αντίσταση

Ἡ φετεινὴ ἐθνικὴ μας γιορτὴ συμπίπτει μὲ μιὰ ἄλλη, ἐπίσης ἱερὴ ἐπέτειο γιὰ τὸν τόπο μας: τὰ εἴκοσι χρόνια τῆς Ἐθνικῆς μας Ἀντίστασης. Εἶναι οἱ δυὸ μεγάλοι σταθμοὶ στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας. Εἴκοσιένα καὶ Ἀντίσταση. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση ὑπάρχει τοῦτο τὸ κοινὸ καὶ ἀναμφισβήτητο γνώρισμα. Οἱ μεγάλες λαϊκὲς μάζες ὀρμοῦν στὸ προσκήνιο καὶ γράφουν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν ἱστορία ἐνῶ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι μάχονται καὶ θυσιάζονται καὶ δημιουργοῦν γιὰ νὰ γίνουν πράξη τὰ αἰτήματα τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ.

1821: Ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀγώνας γιὰ τὰ μέγала ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφοσύνης, ἀγώνας γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ δημοκρατούμενη πατρίδα, ἀγώνας γιὰ τὸ μοίρασμα τῆς γῆς στοὺς πραγματικούς δικαιοῦχους τῆς, γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἀμάθειας καὶ γιὰ τὴν παιδεία τῶν πολλῶν, γιὰ τὴν πολιτιστικὴ προβολὴ τοῦ ἔθνους στὸ Βαλκανικὸ καὶ Εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

1941: Ἀγώνας γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία, ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ναζιστικοῦ ζυγοῦ, ἀγώνας γιὰ ν' ἀποκατασταθεῖ στὸν τόπο ποὺ πνίγηκε στὸ αἷμα ἓνα καλύτερο αὔριο, δίχως πείνα, δίχως φόβο, δίχως κοινωνικὴ καταπίεση καὶ δίχως πόλεμο, ἀγώνας γιὰ τὴ διάσωση, τὴν ἀξιοποίηση καὶ πιο πέρα ἀνάπτυξη τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκατὸν εἴκοσι χρόνια χωρίζουν τὸ 21 ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ τῆς Ἐθνικῆς μας Ἀντίστασης, χρόνια γιομάτα λαϊκοὺς ἀγῶνες, ὑψηλὲς ἐξάρσεις, ἀλλὰ καὶ καταφρόνια. Σκληρὴ στάθηκε πάντα ἡ μάχη τῶν πολλῶν μὲ τὴς ἀντίμαχες δυνάμεις τῶν λίγων. Ματωμένη ἢ γραμμὴ τῆς πορείας τοῦ χρόνου ἀφήνει πίσω τῆς μεγάλες πατημασιὲς σημαδεμένες ἀπὸ τὰ αἰμόφυρτα πέλματα τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ Εἰκοσιένα τὸ σφετερίστηκαν ἐκεῖνοι ποὺ στάθηκαν ἐχθροὶ του. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ βίασαν τοὺς ὤμους τοὺς τὸν ἀγῶνα ρίχτηκαν στὶς φυλακὲς, βγήκαν τοὺς δρόμους καὶ ζητιάνευαν, θύματα τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς ξενοκρατίας ποὺ δυνάστεψε τὸν τόπο. Τὸ πνεῦμα ταλαιπωρημένο, διωγμένο, σωπαίνει. Ὁ Κάλβος ἀπογοητεύεται, ὁ Σολομὸς γελασμένος στὰ πιδὸ ἀκριβὰ ὄνειρά του παύει νὰ δημιουργεῖ.

Κατὰ μιὰ περίεργη ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὴν Ἀντίσταση. Αὐτοὶ ποὺ κράτησαν σὰ δυσκοπώτερο ψηλὰ τὴν τιμὴ τῆς Ἑλλάδας ρίχτηκαν στὶς φυλακὲς καὶ στὶς ἐξορίες. Γι' ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ ματωμένο κύκλο τῆς ἀθάνατης ἱστορίας μας, οἱ ἀπόντες τῶν ἐθνικῶν ἀγῶνων ἐκτόπιζαν τὶς γνήσιες δυνάμεις τῆς πατρίδας καὶ τὶς ποδοπατοῦσαν. Ὅμως, παρ' ὅλα αὐτὰ, τὸ πνεῦμα στάθηκε ὀρθιο καὶ ἀκλόνητο, ἔπαλξη ἐθνικὴ καὶ τιμητὴς ἀδέκαστος, πραγματικὸς φρουρὸς τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

Ἐκατὸν σαράντα χρόνια ἐλεύθερου ἐθνικοῦ βίου. Εἴκοσι χρόνια Ἑθνικῆς Ἀντίστασης. Οἱ δύο χρονολογίες, κορυφαῖες ἐξάρσεις στὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, δένονται ἀδελφικὰ τούτῃ τὴν ὥρα πάνω στὸν πάνσεπτο βωμὸ τῆς ἐθνικῆς μας ἐπετείου. Ἄς σταθοῦμε μὲ συγκίνηση μπροστὰ στὸ ὑπέροχο τοῦτο σύμβολο κι ἄς ἀνασάνουμε βαθιὰ μὲ ὅλη μας τὴν ἐλληνικὴ συνείδηση, τὸν ὑπέροχο λόγο τοῦ ἀπροσκήνητου Μακρυγιάννη, ποὺ σὰν κεραυνὸς κατακαίει τοὺς κάθε λογῆς ὑπεύθυνους γιὰ τὰ αἵματα καὶ τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων :

«Ὅσοι ἔχουν σήμερα τὴν τύχη μας εἰς τὰ χέρια τους, ὅσοι μᾶς κυβερνοῦν, μεγάλοι καὶ μικροί, καὶ ὑπουργοὶ καὶ βουλευταί, τῶχουν σὲ δόξα, τῶχουν σὲ τιμὴ, τῶχουν σὲ ἰκανότη τὸ νὰ τοὺς εἴπῃς ὅτι ἔκλεψαν, ὅτι πρόδωσαν, ὅτι ἤφεραν τόσα κακὰ εἰς τὴν πατρίδα. Εἶναι ἀξιοὶ ἄνθρωποι καὶ τιμῶνται καὶ βραβεύονται. Ὅσοι εἶναι τίμιοι κατατρέχονται ὡς ἀνάξιοι τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Καὶ εἶναι τόσοι οἱ κομμένοι καὶ ὅλα τὰ μπουντρούμια καὶ οἱ χάψες γιομάτες. Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ σκοτώνονται καὶ εἶναι φυλακωμένοι ; Ὅλο οἱ ἀγωνισταί».

Σήμερα, ἑκατὸν σαράντα χρόνια μετὰ τὸ 21 καὶ εἴκοσι ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης, ἓνας καινούριος ἥλιος βγαίνει μέσα ἀπὸ τὰ αἵματα καὶ τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων. Ὁμόθυμη ἀξίωση τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ τοῦ τόπου εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν θυσιῶν τοῦ λαοῦ. Ἀξιοποίηση τοῦ νοήματος τοῦ 21 εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης ποὺ σὰν φλογερὴ πράξη ὑψώνεται ὄλο καὶ πιδὸ πολὺ πάνω ἀπὸ τὴν αἱματοβαμμένη γῆ μας. Καὶ ἡ 20ῆ ἐπέτειος ἄς εἶναι μιὰ ἀφετηρία «γιὰ νὰ ὑψώσουμε τὸν ἥλιο πάνω ἀπ' τὴν Ἑλλάδα».

Η ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

Ἐνα ἄγνωστο ντοκουμέντο ἀπὸ τῆ δράση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας

Τὸ δημοσιευόμενον παρακάτω ντοκουμέντο βρέθηκε πρόσφατα στὰ Ρουμανικὰ Ἀρχεῖα καὶ ἔχει τεράστια σημασία γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορίαν μας τῶν νεωτέρων χρόνων. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπίσημο ὀδηγητικὸ ἔγγραφο—εἶδος ἀπόρρητης ἐγκυκλίου—τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πρὸς τὰ ἀνώτερα στελέχη τῆς, μετὰ τὸ ὁποῖο παρέχονται ὁδηγίες γιὰ τὴ μύση τῶν πατριωτῶν στὴ Φιλικὴ καὶ προδιαγράφεται ἀυστηρὰ τὸ τυπικὸ σύμφωνα μετὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνωμοτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν καθιερωθεῖ ἀπὸ τὰς μυστικὰς ἐθνικοαπελευθερωτικὰς ὀργανώσεις στὴν ὑπόλοιπὴ Εὐρώπη.

Φυσικὰ τὸ τυπικὸ μᾶς ἦταν γνώριμο ὡς τώρα ἀφοῦ τὸ ἔχουν περιγράψει λεπτομερῶς ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ τῆς Φιλικῆς. Λέν ὑπῆρχε ὡστόσο ἐπίσημο ντοκουμέντο ποὺ νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ. Τὸ ἔγγραφο, σύμφωνα μετὰ τοὺς Ρουμάνους ἐρευνητὰς ποὺ τὸ δημοσίευσαν, ἀνήκει πιθανῶς στὴ χρονιά 1815 ὅταν ἡ Φιλική, ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον σκληρῶν ἀγῶνων ἐτοιμαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη τῆς ἐξόρμησιν στὰς παροικίας καὶ τὴν ὑπόδουλην Ἑλλάδα. Ἔχει ἐπίσης ἰδιαίτερη ἀξία γιὰτὶ διασώζει ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ ὄρκου τῶν Φιλικῶν στὴν ἀθηνεϊκὴν του μορφήν.

Μέρος α'

Ἄφ' οὗ γνωρίσῃς ἓνα Ἕλληνα ὅτι εἶναι ὀρθοῦς ἐραστὴς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος καὶ καλὸς ἄνθρωπος, καὶ ὅτι δὲν εἶναι μέλος ἄλλης τινος μυστικῆς Ἑταιρείας, οἴσθητε, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν, ὅχι ἀπὸ περιέργειαν, ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν, κινούμενος, ἀλλ' ἀπὸ ἀληθῆ πατριωτισμόν, τότε τὸν δίδεις ὑπόσχεσιν ὅτι θέλεις τὸν δεχθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸν κάμεις ἀδελφοποιητόν, μετὰ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ μετὰ τὰ σημεῖα (ἀνίσως εὐρισκόμενος μακρὰν τῆς πατρίδος, δηλ. τῆς Ἑλλάδος, δὲν δύνασαι νὰ τὸν κάμῃς δι' ἱερέως). / Τότε ἐξηγεῖς εἰς αὐτόν τὰ σημεῖα καὶ λόγους, καὶ ὁ τοιοῦτος ἔχει χρέος νὰ γίνῃ ἀδελφοποιητὸς μετὰ ὅποιον μέλος τῆς Ἑταιρείας συναπαντήσῃ εὐκολίας τυχούσης.

σ. 2

Βον Μετὰ τρεῖς ἢ περισσότερες ἡμέρας τὸν παρρησιάζεις εἰς ἓνα ἱερέα, πρὸς τὸν ὅποιον λέγεις ὅτι θέλεις νὰ ὀρκίσῃς αὐτόν τὸν ἄνθρωπον, ἀνίσως ἔχεινα τὰ ὁποῖα λέγει διὰ τινὰ ὑπόθεσιν γνωστὴν εἶναι ἀληθῆ (καὶ κατὰ μέρος διὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ ὁ ἱερεὺς) τὸν ὑπαγορεύεις τὸν ὄρκον καὶ αὐτὸς τὸν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς μετὰ φωνήν μεγάλην. Ὑστερον τὸν ἐρωτᾷς μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τοῦ ἱερέως ἂν / αὐτὰ τὰ ὁποῖα τρεῖς ἐπανέλαβεν εἶναι ἀληθῆ, καὶ αὐτὸς θέλει ἀποκριθῆ: εἶναι καὶ ἔσσονται ἀληθῆ, καὶ δι' ἀσφάλειαν τῶν ὑποσχέσεών μου ὀρκίζομαι εἰς τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Θέλει τὸν ἐρωτήσῃ τὰ αὐτὰ λόγια καὶ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἄφ' οὗ ἀποκριθῆ αὐτὸς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸν ὑποβάλλει εἰς ὄρκον, κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον (εἰς τοὺς μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εὐρισκόμενους Ἕλληνας συγχωρεῖ νὰ συμπεριλαμβάνῃ εἰς ὀρκωμοσίας ἱερέα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰς Ἑλλειψιν ἀνατολικοῦ καὶ ὀρθοδόξου).

σ. 3

Γον Μετὰ τὸν ὄρκον τὸν πέρνεις εἰς μέρος κρυφόν καὶ τὸν ἐξομολογεῖς κατὰ τὸν διωρισμένον / τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως καταλεπτῶς καὶ μετὰ πάσης ἀκριβείας.

σ. 4

Δον Τῷ λέγεις νὰ στοχασθῇ ἀκριβῶς ἂν εἶναι ἱκανὸς καὶ δυνατὸς νὰ φυλάξῃ τὸ μυστήριον καὶ μετὰ κίνδυνον, ἂν οὕτω τύχῃ, τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς, διότι αὐτὰ τὰ ὁποῖα μέλλει νὰ μάθῃ εἶναι πράγματα ἱερά, καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου ἤρτηται ἡ τύχη τοῦ

Ε
Γ
ΣΥ
ΕΤ
Η
ΘΑ
ΣΤ
Θ.
ΔΙ
Μ
Μ
Τ
Ν
Γ
Ν
Α
Γ
Ρ
Τ
Ι
Ι
Ι
κα
ει
ζ
τό
πο
τό
να
εσ
δλ
αν
μο
ήσ
άδε
ρισ
τρί
καλ
Εσ

σ. 5 ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους καὶ ὅτι ἐμβαίνων εἰς τὴν Ἑταιρείαν πρέπει νὰ δάλη πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον καὶ ὅλας τὰς σκληρὰς βασάνους, καὶ προσέτι τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν ὑπόκειται νὰ φονεύσῃ τὸν παραδότην τῆς Ἑταιρείας, ὅποιος καὶ ἂν τύχη, / χωρὶς ἐξαιρέσεων οὔτε τῶν πλησιεστέρων τῶν συγγενῶν. Ἔλεος πάντων νὰ στοχασθῆ ὅτι πᾶς ἄλλος δεσμὸς ἢ ὑποχρέωσις, τὰς ὁποίας ἤθελεν ἔχει, εἶναι τὸ οὐδὲν ὡς πρὸς τὸν δεσμὸν τῆς Ἑταιρείας καὶ προσέτι ὅτι ἂν στοχάζεται ὅτι δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ δώσῃ τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόφασιν, εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τοῦ νὰ γίνῃ μέλος τῆς Ἑταιρείας.

σ. 6 Ἐὖν Ἐξηγεῖς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας χωρὶς πολυλογίας καὶ χωρὶς τινος προσθήκης. Ἰσχυρὸν τὸν ἀφήνει καὶ τῷ λέγεις ὅτι αὐριοῦ θέλετε ἀνταμωθῆ διὰ νὰ τῷ εἰπῆς μερικὰ ἄρθρα καὶ ὅτι [νὰ] μὴν ἀληθιμονήσῃ νὰ προμηθευθῆ μὲ ἐν / μικρὸν κίτρινον κηρίον. Αὐτὰ πρέπει νὰ γίνων εἰς μίαν νύκταν, μὲ ἄκραν προσοχὴν διὰ νὰ μὴν δοθῆ παραμικρὰ ὑποψία. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ ἔχῃς μετ' αὐτοῦ ἐκτεταμέναν ὁμιλίαν.

Ὁ πρῶτος ὄρκος

σ. 7 Ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐνώπιον τοῦ ὑπερθέου ὄντος νὰ φυλάξω (θυσιάξω καὶ τὴν ἰδίαν μου ζωὴν μὲ τὴν ὑπομονὴν τῶν πλέον σκληροτέρων βασάνων) μυστικὴν καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν, τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ μυστηρίου, τὸ ὅποῖον μέλλει / ἦδη νὰ μὲ ἐξηγηθῆ καὶ ὅτι θέλω ἀποκριθῆ τὴν ἀλήθειαν εἰς ὅ,τι ἐρωτηθῶ.

Ἐξομολόγησις

σ. 8 α' Πῶς ζῆς καὶ πόθεν εἶναι τὸ μέρος τῆς ζωῆς σου;
β' Ποίους συγγενεῖς ἔχεις, τίνος ἐπαγγέλματος καὶ ποίας καταστάσεως εἶσαι;
γ' Ἐσυχίσθη ποτέ μὲ τινα τῶν φίλων σου, ἢ ἄλλον;
δ' Ἐφιλιώθη μὲ αὐτόν, καὶ πῶς συνέβησαν ἀμφοτέρω;
ε' Ἰπανδρευμένος εἶσαι, ἔχεις κλίσιν νὰ ὑπανδρευθῆς;
ς' Ἐχεις ἔρωτα, εἶχες ποτέ, παραιτήθη καὶ ἀπὸ πότε;/
ζ' Σοὶ συνέβη ζημία ἢ μεταβολὴ τῆς καταστάσεώς σου;
η' Εἶσαι εὐχαριστημένος εἰς τὸ ἐπάγγελμα ὅπου εὐρίσκεισαι; καὶ ποῖον ἐπιθυμοῦμεν περισσότερο;
θ' Ἐχεις τινὰ πιστὸν φίλον, ποῖος εἶναι αὐτός;
ι' Πῶς στοχάζεσαι νὰ ζήσῃς τώρα, καὶ πῶς εἰς τὸ ἐξῆς;

Ὁ τῆς Ἑταιρείας σκοπὸς

σ. 9 Ἡ Ἑταιρεία συνίσταται ἀπὸ καθαυτὸ Ἑλληνας φιλοπάτριδας καὶ ὀνομάζεται Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν. Ὁ σκοπὸς τῶν μελῶν αὐτῆς εἶναι ἡ καλυτέρευσις τοῦ ἔθνους, καὶ ἂν ὁ Θεὸς τὸ συγχωρέσῃ, ἡ ἐλευθερία του / (ὁ μετὰ συνήθη ἐξομολόγησιν καὶ κατήχησιν ὀρκούμενος προσήλυτος, ὀνομάζεται ἱερεὺς τῶν φιλικῶν).

Μέρος βον

σ. 10 Μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας προσέρχεσθε σιωπῶντες εἰς ἀσφαλὲς μέρος καὶ πρῶτον βάλλεις ἐπὶ τινος τραπέζης μίαν εἰκόνα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ προσήλυτος ἀφήνει τὸ κηρίον του. Ἐπειτα τῷ λέγεις ὅτι ἂν δὲν στοχάζεται ἱκανὴν δύναμιν εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἔχει ἀκόμα καιρὸν νὰ παραιτηθῆ, ὅτι ἀπὸ τὸν δεσμὸν εἰς τὸν ὅποῖον ἐμβαίνει μόνος ὁ / θάνατος ἢ μπορεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ, ὅτι μετ' ὀλίγην ὥραν καὶ αὐτῆ του ἡ μεταμέλεια θέλει εἶναι ἀσυγχώρητος. Μετὰ ταῦτα γονατίζει μὲ τὸ δεξιὸν μόνον γόνυ

πλησίον τῆς τραπέζης. Ἐφ' οὗ σχηματίσθη τρίς εἰς ἑαυτὸν τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ, δίδεις εἰς αὐτὸν νὰ ἀσπασθῇ τὴν εἰκόνα καὶ βάλλῃ ἐπ' αὐτὴν τὴν δεξιάν αὐτοῦ ἀνοικτὴν, καὶ σὺ ἀνάπτεις τὸ κίτρινον κηρίον καὶ σβύνεις πᾶν ἄλλο φῶς. Δίδεις ἔπειτα εἰς αὐτὸν τὸ κηρίον, τὸ ὁποῖον, ἐκεῖνος λαβὼν, βαστᾷ εἰς τὴν ἀριστεράν του χεῖρα καὶ τῷ λέγεις: / «αὐτὸ τὸ κηρίον εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸν ὁποῖον ἡ δυστυχῆς ἡμῶν πατρίς λαμβάνει, δταν τὰ τέκνα αὐτῆς ὀμνύουσιν τὸν ὄρκον τῆς ἐλευθερίας», καὶ ἔφ' οὗ σχηματίσθη ἅπαξ τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ, ἄρχεσθε, σὺ μὲν νὰ ἀναγινώσκῃς, ἐκεῖνος δὲ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν μέγαν ὄρκον, μὲ ὅλον τὸν ἀνήκον σέβας εἰς τὴν ἱερότητα καὶ μεγαλειότητα τοῦ πράγματος. Ἐφ' οὗ τελειώσετε τὸν ὄρκον καὶ τὴν ἀντιγραφὴν του, βάλλεις τὴν δεξιάν σου χεῖρα εἰς τὸν ἀριστερὸν αὐτοῦ ὦμον καὶ μὲ τὴν ἀριστεράν σου σηκώνεις τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν αὐτὸς βαστᾷ μὲ τὴν δεξιάν του καὶ ἐκφωνεῖς τὰ ἐπόμενα... / «ἐνώπιον τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπανταχοῦ παρόντος ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ αὐτοδικαίου καὶ ἐκδικητοῦ τῆς παραδόσεως καὶ τιμωροῦ τῆς κακίας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ μεγάλοι ἱερεῖς τῶν Ἐλευσινίων, καθιερωτὸν... ἐκ πατρίδος... ἐτῶν... ἐπαγγέλματος... καὶ δέχομαι αὐτὸν ὡς μέλος, καθὼς καὶ ἐγὼ παρεδέχθην εἰς τὴν Ἐταιρείαν τῶν Φιλικῶν». Μετὰ δὲ τὴν καθιέρωσιν σβύνεται τὸ κηρίον κίτρινον καὶ τῷ παραγγέλλεις νὰ τὸ φυλάξῃ καλῶς, ἐπειδὴ καὶ αὐθις μέλλει νὰ τὸ χρειασθῇ καὶ τὸ περισσότερον / διὰ νὰ περιφέρῃ μετ' αὐτοῦ τὸν μάρτυρα τῶν ἐνόρκων αὐτοῦ ὑποσχέσεων, καὶ ὅτι ἄλλοτε θέλεις ἐξηγήσει εἰς αὐτὸν τὰ στοιχεῖα καὶ σημεῖα τῶν ἱερέων.

σ. 11

σ. 12

σ. 13

Ὁρκος μέγας

Ὁρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οἰκειοθελῶς ὅτι θέλω εἶμαι πιστὸς εἰς τὴν Ἐταιρείαν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Δὲν θέλω φανερώσει τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ σημεῖα, ἢ λόγους αὐτῆς, μήτε θέλω δώσει νὰ καταλάβουν ποτὲ ὅτι ἐγὼ ἠξέυρω τι περὶ τούτων κατ' οὐδένα τρόπον, μήτε εἰς συγγενῇ μου, μήτε εἰς πνευματικόν μου, μήτε εἰς φίλον μου.

σ. 14

Ὁρκίζομαι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλω ἔμβει εἰς καμίαν ἄλλην Ἐταιρείαν, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, μήτε εἰς δεσμὸν ὑποσχετικόν, ἀλλὰ μάλιστα ὅτι δεσμὸν ἴθελον ἔχει εἰς τὸν κόσμον, ἕως καὶ τὸν πλέον ἀδιάφορον ὡς πρὸς τὴν Ἐταιρείαν, θέλω τὸν νομίζει εἰς οὐδέν.

Ὁρκίζομαι ὅτι θέλω τρέφει εἰς τὴν καρδίαν μου ἀδιάλλακτον μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς πατρίδος μου, τῶν ὀπαδῶν καὶ ὁμοφρόνων αὐτοῖς, θέλω ἐνεργεῖ παντοίοις τρόποις πρὸς ὀλόγησιν αὐτῶν καὶ δταν ἢ περίστασις μοὶ τὸ συγχωρέση καὶ τὸν παντελῆ αὐτῶν ὀλεθρον. /

[σ. 15

Ὁρκίζομαι ὅτι ποτὲ δὲν θέλω μεταχειρισθῆ βίαν, εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρισθῶ μὲ τινα συναδελφόν, ἀλλὰ θέλω προσέχει μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν διὰ νὰ μὴν λανθασθῶ καὶ ἕτερον συμβεῖ ἐναντίον τι.

Ὁρκίζομαι ὅτι ὅπου εὕρω τινα συνάδελφον, θέλω τὸν συντρέχει καὶ βοηθεῖ μὲ ὄλην τὴν δύναμιν καὶ κατάστασίν μου, θέλω προσφέρει εἰς αὐτὸν σέβας καὶ ὑπακοήν, ἂν εἶναι μεγαλύτερος εἰς τὸν ὄρατον, καὶ ἀνίσως ἔτυχε νὰ εἶναι πριωτέρα ἐχθρὸς μου, τότε περισσότερον θέλω τὸν ἀγαπῶ καὶ τὸν / συντρέχω καθ' ὅσον ἢ ἐχθρα μου ἦταν μεγαλυτέρα.

σ. 16

Ὁρκίζομαι ὅτι, καθὼς καὶ ἐγὼ παρελήφθην εἰς τὴν Ἐταιρείαν θέλω δέχομαι ἀδελφούς, θέλω μεταχειρισθῆ πάντα τρόπον καὶ πᾶσαν βραδύτητα ἕως νὰ τὸν γνωρίσω ὅτι εἶναι ἀληθῶς Ἕλληνα θεριμὸς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς δυστυχουῦς ἡμῶν πατρίδος, ἐνάρετος καὶ καλὸς ἀνθρωπος, ἄξιος νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικόν καὶ νὰ κατηχήσῃ καὶ ἄλλον.

Ὁρκίζομαι ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θέλω ὠφελῆθῃ ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ἐταιρείας, ἀλλὰ θέλω τὰ θεωρεῖ ὡς πράγμα ἱερόν καὶ ὡς ἐνέχειρον, ἀνήκον / εἰς

σ. 17 149

δλον τὸ ταλαίπωρον γένος μου, καθὼς καὶ τὰ λαμβανόμενα καὶ σταλλόμενα γράμματα ἐσφραγισμένα.

Ὀρκίζομαι ὅτι ποτὲ δὲν θέλω ἐρωτήσῃ τινὰ τῶν Φιλικῶν διὰ νὰ μάθω ποῖος τὸν ἔδέχθη εἰς τὴν Ἑταιρείαν, οὔτε ἐγὼ θέλω φανερώσει, οὔτε θέλω κάμω νὰ καταλάβῃ ἐκεῖνος τὸν παραδεξάμενόν μου, καὶ ἄνίσως γνωρίσω τὸ σημεῖον εἰς τὸ ἐφοδιαστικόν τινος, θέλω προσποιηθῆ ὅτι δὲν τὸ ἐγνώρισα.

Ὀρκίζομαι ὅτι θέλω προσέχει πάντοτε εἰς τὴν διαγωγὴν μου νὰ εἶμαι ἐνάρετος, θέλω / εἶμαι εὐλαβῆς εἰς τὴν θρησκείαν μου, χωρὶς νὰ καταφρονῶ τὰς ξένας, θέλω δίδει πάντοτε καλὸν παράδειγμα, θέλω βοηθεῖ, συμβουλεύει καὶ συντρέχει τὸν ἀσθενῆ, τὸν δυστυχῆ καὶ ἀδύνατον, θέλω σέβομαι τὴν δικαιοσύνην, τὰ ἔθιμα, τὰ κριτήρια, τοὺς μετόχους τῆς διουκῆσεως τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὅποιον διατρέδω.

Τέλος πάντων, ὀρκίζομαι εἰς ἐσέ, ὦ ἱερά καὶ ἀθλίτζ πατρίς! Ὀρκίζομαι εἰς τὰς πολυχρονίους βασάνους σου. Ὀρκίζομαι εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὅποια τόσους αἰῶνας ἔχυσαν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου! Εἰς τὰ ἴδιά μου / δάκρυα, τὰ ὅποια χύνω κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν! Εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μου ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλος εἰς ἐσέ! β' εἰς τὸ ἐξῆς σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου, τὸ ὄνομά σου ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου καὶ ἡ εὐτυχία σου ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου! Ἡ θεία δικαιοσύνη ἃς ἐξαντλήσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου ὅλους τοὺς κεραυνοὺς τῆς δικαιοσύνης της, τὸ ὄνομά μου ἃς εἶναι εἰς ἀποστροφὴν καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον τῆς κατάρτας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου, ἄνίσως ἀληθμονήσω μίαν στιγμὴν τὰς δυστυχίας των καὶ δὲν ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου, καὶ ὁ θάνατος ἃς εἶναι ἡ ἀφευκτος τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματός μου, διὰ νὰ μὴν μολύνω τὴν ἀγιότητα τῆς Ἑταιρείας μὲ τὴν συμμετοχὴν μου.

Μέρος γ'ον

Τῇ αὔριαν ἐξηγεῖς εἰς αὐτὸν τὰ γνωστικὰ μέσα τὰ ὀνομαζόμενα τῶν συστημένων, καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἱερέων. Δίδεις εἰς αὐτὸν νὰ ἀντιγράψῃ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, τὸν πρῶτον ὄρκον, τὰ ἄρθρα τῆς πρώτης ἐξαμολογήσεως, τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς διδασκαλίας, τὸν μέγαν ὄρκον. Καὶ μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν, ἣτις πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν ἱερέων, κατὰ τάξιν / μὲ προσοχὴν, ἀκριβῆ ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐγγράφου καὶ ἐξαμολόγησιν εἰς τὸ ε' ἄρθρον (τοῦ ὁποίου νὰ λάβῃς λεπτομερῆ καὶ ἐκτεταμένην ἀπόκρισιν) ἔπειτα λέγεις πρὸς αὐτὸν ὅτι χρεωστεῖ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑταιρείαν ποσότητά τινα χρημάτων, ὅσα ὁ πατριωτικὸς του τὸν παρακινήσῃ. Ὁμοῦ μὲ τὰ χρήματα πρέπει νὰ σοὶ δώσῃ καὶ μίαν ἐπιστολήν, ἐπαγεγραμμένην εἰς ὁποιοδήποτε ὄνομα θέλει, διὰ πόλιν ἀπομακρυσμένην (ὄχι ἄνωγος τόσον παράξενον, ὥστε ἡ παραξενία του νὰ κινή τὴν περιέργειαν καὶ ὑποψίαν) εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ φανερώσῃ τὴν ἡλικίαν, τὸ ἐπάγγελμα, τὸν / τόπον τῆς γεννήσεώς του, καὶ ὅτι σοὶ ἔδωκε αὐτὴν τὴν ποσότητα διὰ νὰ τὴν στείλῃ εἰς τὸν δυστυχῆ φίλον του, ἢ εἰς τὸ νεωστὶ συστηθὲν σχολεῖον, ἢ εἰς κανένα μοναστήριον, ἢ εἰς ἐκδόσιν βιβλίων, ἢ εἰς ἄλλο μέρος. Ὑπογεγραμμένος καὶ φανερώων τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον, αὐτὴν τὴν ἐπιστολήν τὴν γράφει ἔμπροσθέν σου, καὶ ἀφ' οὗ ἰδῆς ὅτι ἔχει ὄλα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ φανερώσῃ ἀπλῶς, λέγεις εἰς αὐτὸν νὰ δάλλῃ δύο σημεία, καθὼς ἴσχυται νὰ μεταχειρίζεται ὅτι θέλει, πλὴν καθαρῶς γεγραμμένα, μὴτε πολλὰ μικρά, μὴτε πολλὰ μεγάλα, τὸ μὲν πρῶτον τὸ ὀνομαζόμενον τῆς ἀφιερώσεως, δὲν θέλει τὸ μεταχειρισθῆ ποτὲ $\int \int$ τὸ δὲ δεύτερον / τῆς καθιερώσεως \neq θέλει τὸ μεταχειρισθῆ μόνον. Ὁμοίως τὴν διπλώνει καὶ τὴν σφραγίζει ἔμπροσθέν σου μὲ τὴν διωρισμένην σφραγίδα, ἐπιγράφων τὸ ἔσωθεν ὄνομα. Ἡ ἐπιστολή πρέπει νὰ εἶναι μὲ διπλοῦν χάρτην, ἀρκετὰ λεπτὸν διὰ τὸ εὐμετακλόμεστον ὅμως καλλωπισμένη διὰ νὰ μὴν εἶναι δυνατόν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ σημεία. Ἐσὺ αὖ δίδεις ἐν γράμματι, ὅτι ἔλαβες τὴν αὐτὴν ποσότητα χρημάτων καὶ ὅτι τὰ στέλλεις καθὼς αὐτὸς σὲ ἐδιόρισεν μὲ τὴν ἐπιστολήν του ὑπογεγραμμένος καὶ σημειῶν τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον.

Ἐξομολόγησις β^α

Ἄρθρον α'. Εἶσαι κατατρεγμένος ἐσύ, ἢ κανένας συγγενῆς ἢ φίλος σου ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην τῆς πατρίδος μας, ἢ ἀπὸ ἄλλον τινά, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; / σ. 24

β'. Ἐχεις κανένα συγγενῆ ἢ φίλον σου εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;

γ'. Ἐφρονεύθη κανένας συγγενῆς ἢ φίλος σου ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς πατρίδος, ἢ ἀπὸ ἄλλον τινά, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;

δ'. Σοὶ συνέθη μέγα τι εἰς τὴν ζωὴν σου;

ε'. ἤξεύρεις κανένα μέγα μυστικόν, ἢ καμίαν ἐφεύρεσιν ἢ ἄλλο τι μέγα καὶ ἀπόκρυφον; Ἦθθεν τὸ ἔμαθες; Τὸ ἤξεύρουν καὶ ἄλλοι, καὶ ποῖοι εἶναι αὐτοί; Ἐχεις τὰς ἀναγκαῖας ἀποδείξεις; καὶ τί εἶναι αὐτό.

στ'. Ἐχεις κανέν μέγα προτέρημα ἀπόκρυφον, ἢ καμίαν ξεχωριστὴν ἐπιτηδειότητα; / σ. 25

Μέρος δ^{ον}

Μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῆς ἕως ἐδῶ διδασκαλίας, τῷ λέγεις περὶ τῶν συστημένων, τῶν ὁποίων τὰ γνωριστικὰ σημεῖα τῷ ἐξηγήθησαν ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἐν τάγμα μετεχόντων εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ καλοῦνται μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἐχουν μόνον δι' ἀποδεικτικόν τῆς εἰς αὐτὴν μετοχῆς των ἐν γράμμα ὀνομαζόμενον συστατικόν, τὸ δὲ τῶν ἱερέων ὀνομάζεται γράμμα τῆς ὑπεροχῆς, καθὼς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους δὲν γνωρίζουν παρὰ ὡς μετέχοντας τῆς Ἐταιρείας ἐπιφορτισμένους τὴν φροντίδα ἵνα συστήσωσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς φιλοπάτριδας, ἵνα ἐπαγρυπνώσωσιν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν μετεχόντων, ἵνα φροντίζωσιν διὰ κάθε ἐπωφελές / τῆς ἰδέας, ἀγνοοῦσι ὅμως ὅτι ὑπάρ- σ. 26

χουσιν ἀδελφοποιητοί. Ὁ ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν πρέπει νὰ προσέχη μεγάλως διὰ νὰ μὴν δώσῃ εἰς αὐτοὺς νὰ καταλάβουν τι περισσότερον, ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν ἤξεύρουν ἄλλο, παρὰ ὅτι εἶναι μία Ἐταιρεία φροντίζουσα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ τοῦ ἔθνους. Καὶ ἀφ' οὗ διὰ τοῦ διωρισμένου μέσου, ὡς κάτωθεν ἐξηγεῖται, ἐρωτήσῃ ἕνα, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε διὰ συστημένον, ὅν εἶναι ἱερεὺς καὶ ἰδῆ ὅτι δὲν ἤξεύρει τι περισσότερον, ἔχει χρέος εἰς τὴν συναναστροφὴν του μὲ ἐκεῖνον νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ὁμιλίαν ἀδιαιφύριως διὰ νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, τὸ ὁποῖον θέλει ἐντυπώσῃ καλῶς εἰς τὴν μνήμην του, καὶ μετὰ / παρέλευσιν ἡμερῶν νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ τὸ συστατικόν. Ἐκεῖνος σ. 27

δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ δώσῃ παρὰ ζητῶν πρῶτον παρὰ [αὐτοῦ] τὸ γράμμα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἱερέως, τὸ ὁποῖον αὐτὸς θέλει τὸ δεῖξῃ μακρόθεν, καὶ οὕτως ὕστερον λαμβάνει τὸ συστατικόν διὰ νὰ τὸ θεωρήσῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ὀπισθεν εἶναι γραμμένον τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, μόνον διὰ τῶν στοιχείων τῶν ἱερέων, ὅθεν ὁ συστημένος ἀγνοεῖ παντάπασι τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ γράμματα, καὶ οὔτε ἄλλος τις ἔμπορεῖ νὰ ἤξεύρῃ, παρὰ ἐκεῖνος ὅστις τὰ ἔγραψε. Περισσότεραν ἐρευναν ἀπὸ αὐτὴν δὲν εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν ἱερέα νὰ κάμῃ εἰς ἕνα συστημένον, μήτε νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς / σ. 28

Ἐταιρείας μὲ αὐτόν. Ἀνίσως ὅμως κατὰ δυστυχίαν συναπαντήσῃ τινά, τοῦ ὁποίου δὲν συμφωνεῖ τὸ εἰς τὸ συστατικόν ὄνομα μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ἐν τῷ ἅμα θέλει ὑποπτεύσῃ ὄλον, ἀλλέως πως ἔχει χρέος νὰ ἐρευνήσῃ καλῶς ὅλην τὴν διαγωγὴν, τὴν κατάστασιν, τὰς σχέσεις τοῦ ὑποπτευθέντος, καταγράφων τὸ ἠθικόν του, τὸ σημεῖον τοῦ ὑπογράφαντος τὸ συστατικόν, καὶ ὅσα παρὰ τε αὐτοῦ, καὶ παρὰ ἄλλων μετ' ἀκριβείας ἔμαθε περὶ αὐτοῦ, νὰ τὰ στείλῃ χωρὶς ἄργητα καὶ ἀσφαλῶς διὰ τῶν διωρισμένων εἰς τὴν Ἐταιρείαν μέσων, μὴ παραιτούμενος ἀκολού- θως νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ εἰδωποιῇ τῇ ἰδίᾳ, ἕως ὅτου αὐτὴ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα σ. 29

της, καὶ νὰ κάμῃ νὰ παύσῃ ἢ κατὰστασις. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, αὐτὸς ἔχει χρέος ἱερόν καὶ ἀπαραίτητον εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν νὰ μεταχειριστῇ ὅλα τὰ δέοντα μέσα πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Ἐταιρείας. Τέλος πάντων τῷ λέγεις ὅτι εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν Φιλικῶν δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ συστήσωσιν τινὰ εἰς τὴν Ἐταιρείαν, μὲ ὄλον ὅπου αὐτοὶ εἶναι παλλὰ ἀνώτεροι κατὰ τὴν ἀξίαν ἀπὸ τοὺς συστημένους. Ὅμοιως δὲν εἶναι συγχωρημένον εἰς αὐτοὺς νὰ κάμουν ἀδελφοποιητόν τινά, παρὰ μόνον ἐκεῖνον τὸν

Ε
Γ
ΣΥ
ΕΤ
Η
Θ
Σ
Θ
Δ
Μ
Τ
Ν
Γ
Ν
Α
Ι
Ρ
Ι
1

ὁποῖον ἐγνώρισαν ἄξιον νὰ γίνῃ ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν, καὶ τὸν ὁποῖον ὕστερον θέ-
λουν τὸν κατηχήσει, καὶ οὕτω θέλουν τὸν δεχθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν, καθὼς καὶ αὐτοὶ
σ. 30 παρεδέχθησαν, ἢ ἐκεῖνος ὅστις γενόμενος / ἱερεὺς, δὲν εὔρην εὐκαιρίαν νὰ ἀδελφο-
ποιηθῆ.

Μέρος ε^ο

Μετὰ ταῦτα ἐξηγεῖς εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον τῶν Φιλικῶν τὸν ὁποῖον δὲν μεταχει-
ρίζουσαι παρά μόνον... τὸ ἐφοδιαστικόν σου μὲ τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐπιγράφει τὸ ἐδι-
κόν του, καὶ ἐσὺ ὑπογράφουσαι κατὰ τὸν διωρισμένον τρόπον... Ἐπειτα τῷ ἐξη-
γεῖς τὰ σημεῖα καὶ λόγια τῶν ἱερέων, ἐκτὸς... τὸν τρόπον τῆς τῶν γραμμμάτων ἀπο-
στολῆς καὶ τῶν χρημάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ καθείς βαστᾷ τὰ ἐξοδά του, τὰ ὁποῖα κά-
μνει δι' αὐτά, εἰδοποιῶν αὐτὸν ὅτι ὁ εὐρίσκων ἓνα ἄλλον ἱερέα, νὰ ἐξηγή εἰς αὐτὸν
σ. 31 ὅλην τὴν ἔγγραφον κατήχησίν του, διὰ νὰ τὴν θεωρήσῃ ἂν / εἶναι ἀκριβοῦς καὶ ἐν
τάξει, διὰ τὴν ὁποῖαν νὰ εἰδοποιήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν διόρθωσίν της ἀπ' ἀρχῆς
ἀνίσως καμία περίοδος εἶναι ἐλλειπής. Προσέτι τὸν λέγεις ὅτι ὁ ἱερεὺς δύναται νὰ
παραιτήσῃ ἓνα κατηχημένον καὶ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν κατηχή καὶ νὰ ἐξηγή τί
περισσότερον ἕως πρὸ τοῦ μεγάλου ὄρκου, ἀνίσως ἤθελεν ὑποπτεύσει τὴν πίστιν καὶ
καθαρότητα τῶν φρονημάτων του, μὲ ὅλον ὅτι ἔχει χρέος νὰ δεβαιωθῆ πρωτύτερα
σ. 32 νὰ ὑποπέσῃ μεγάλως εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ἑταιρείας. Ἐὰν ἄμως εὔρεθῆ διασιμένος νὰ
παύσῃ τὴν κατήχησιν πρὸς τὸ τέλος, / διὰ τὴν θαθεῖαν κακίαν τοῦ ὑποκειμένου, τὴν
ὁποῖαν ἀπὸ ἀναξιότητα δὲν ἐβυνήθη νὰ γνωρίσῃ ἐν καιρῷ, τότε θέλει κριθῆ καὶ
παιδευθῆ μὲ στέρησιν τῶν προνομίων τοῦ ἱερέως, καὶ ποτὲ δὲν θέλει προβιβάσθῃ εἰς
ἀνώτερον βαθμὸν. Ἡ ποινὴ τοῦ ἁμαρτήματος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὀλιγοστευθῆ ἢ καὶ παν-
τελῶς νὰ ἀθωωθῆ ὁ ἱερεὺς, παρά διὰ τὴν ταχεῖαν ἐκτέλεσιν... Βέβαιον καὶ ἀπο-
φασιστικὸν μέτρον ἤθελε λάβει πρὸς ἀσφάλειαν γενικῶς τῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίως
ἐκάστου τῶν μελῶν, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ταχείας εἰδοποιήσεως εἰς τὸν ἀνώτερον ἢ
κατώτερον, ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἢ εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν ἄλλου ἱερέως ἔχει ἀπα-
σ. 33 ραίτητον χρέος νὰ τὴν συνδράμῃ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις... τὴν περίστασιν. Κατὰ τὸν
αὐτὸν τρόπον βοηθοῦν καὶ οἱ ἱερεῖς / ἀναμεταξύ των καὶ οἱ συστημένοι εἰς τὰς συγ-
χωρημένας περιστάσεις πρὸς ἐξερεύνησιν ὁδῶν ἢ ἀπάτης, πρὸς παῦσιν παντοίας κα-
ταχρήσεως καὶ πρὸς ὁποιανδήποτε ὠφέλειαν τῆς Ἑταιρείας γενικῶς καὶ τῶν μελῶν
αὐτῆς μερικῶς. Τέλος τῷ λέγεις ὅτι εἰς ὁποιανδήποτε κατάστασιν στενοχωρίας, εὐ-
τυχίας, καταδραμῆς ἢ δυστυχίας εὔρεθῆ, θέλει ὀδηγηθῆ ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς,
αἱ ὁποῖαι ὑπαγόρευσαν καὶ ἐκανόνισαν ὅλο τὸ σύστημα τῶν Φιλικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι
ὁ μέγας πατριωτισμὸς, ἡ ἀρετὴ, ἡ γενικὴ καὶ μερικὴ ἀσφάλεια καὶ ὠφέλεια τῆς
σ. 34 Ἑταιρείας, ἡ παντελής ἀφιέρωσις ὅλων γενικῶς τῶν μελῶν εἰς αὐτήν, καὶ ἡ ἀγάπη,
ὁμοιότης, πίστις καὶ συνδρομὴ ὅλων / τῶν μελῶν ἀναμεταξύ των πρὸς τήρησιν
καὶ ἐνέργειαν αὐτῶν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὸν ἐπόμενον ἔπειτα τὸν ὑποβάλλεις ὄρκον κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον.

Ὁρκίζουσαι ὡς τίμιος ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν τὴν εὐτυχίαν τῶν συμπατριωτῶν μου,
ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐδική μου εὐημερία, εἰς ὅ,τι ἱερὸν καὶ ποθητὸν εἰς
τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ καὶ αὐτοθελήτως ἐμβῆκα μέλος εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ αὐτοθελή-
τως ἔδωκα ἐνάρκους ὑποσχέσεις μου εἰς αὐτήν ὅτι θέλω τὰς φυλάξαι ἀπαρασαλεύτως,
θέλω εἶμαι πιστὸς ἐφ' ὅρου ζωῆς μου καὶ εἰς τὸ ὅλον τῆς Ἑταιρείας γενικῶς εἰς ἕκα-
σ. 35 στον τῶν μελῶν αὐτῆς μερικῶς καὶ εἰς ὁποιανδήποτε περίστασιν τῆς ἀνθρωπίνης
ἀσασίας εὔρεθῶ, θέλω ὀδηγηθῆ ἀπὸ τὰς / θεμελιώδεις ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι διδάσκονται
εἰς τὴν διδασκαλίαν ἧτις ἐνεμπιστεύθη εἰς ἐμένα καὶ πάντα ταῦτα ἐγνωεῖται καθ'
ὅλην τὴν δύναμιν τῆς λέξεως.

Μετὰ δὲ τὸν ὄρκον τὸν ἀσπάξουσαι καὶ τὸν ἀφήνει νὰ ὑπάγῃ ὅπου ἢ τύχῃ του
τὸν διώρισεν.

Ὀδὴ σύντομη

στὸν

Γ. Καραϊσκάκη

Σὰν πρασινίζει ὁ γαῦρος στὸν Ἀσπροπόταμο.
τις νύχτες τοῦ Μάη μὲ τις φωνές τῶν ἀστεριῶν,
ξαναπαίρνεις, κάθε χρόνο, τὰ παλληκάρια σου
κι ἀνεβαίνεις ἄρρωστος καὶ πετροβολημένος
πρὸς τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἀγράφων.

Καὶ τότε συγχωρεῖς ὄλους ἐμᾶς
καὶ μᾶς καταλαβαίνεις,
ποῦ ἓνας ἐδῶ, ἓνας ἐκεῖ,
πολεμᾶμε μὲ χίλιους δαιμόνους
καὶ μόλις προφταίνουμε, τελευταία στιγμή,
κι ἀκολουθοῦμε τῇ μεγάλῃ σου πορεία
πίσω ἀπὸ τὸ ξυλοκρέββατο,
ἐνῶ ἔρχονται κοντά σου,
πίσω ἀπὸ τὸ λεκιασμένο σκοῦφο σου,
χωρὶς φωνή, μὲ μαῦρα μάτια,
σύντροφοι τοῦ ἀγῶνα, ὁ Λόρκας, ὁ Λουμούμπα, ὁ Μπολιβάρ,
ὁ Μαγιακόφσκης, ὁ Διέγο Ριβέρα κι ἄλλοι πολλοί,
ποῦ κρύβονται ἀπὸ τὴν ἀστυνομία τοῦ Μαυροκορδάτου.

Σὲ παρακαλῶ, καπιτάνιε Στρατηγέ μου,
ἄφησέ με νὰ γινῶ σωματοφύλακάς σου,
νὰ σὲ φρουρήσω σ' ὅλη σου τῇ σύντομῃ ζωῇ·
ξέρω ἀπὸ παγίδες, ξέρω ἀπὸ παράσημα,
ἀπὸ ἐγγλέζους, ἀπὸ μυστικὲς συσκέψεις,
ξέρω ἀπὸ θάνατο, ἀπὸ ὑποψίες, μάθαμε.
Ξέρω τί ἀξίζει ἓνας λαϊκὸς στρατηγός,
τί ἀξίζεις.

ΣΥ
—
ΕΤ

Η
—
Θ
—
Σ
—
Θ
—
Δ
—
Μ
—
Τ
—
Ν
—
Γ
—
Ν
—
Α
—
Ι
—
Ε
—
Τ

Α

..... τότε ἔστρωσα ἓνα μέρος τοῦ περιβολίου με πετραδάκια τῆς
θάλασσας ἄσπρα καὶ μαῦρα. Ζωγράφισα πρῶτα ἓναν κύκλο καὶ γύρα
ἦταν λόνχες. Αὐτός ὁ κύκλος ἦταν ἡ πατρίδα, ὅπουταν τροχουρισμένη με
τις λόνχες τῆς τυραγνίας τὸσους αἰῶνες. Παραμάτου εἶναι ἓνα σω-
λι ζωγραφισμένο εἶναι ὁ πιστός ὁ Ἕλληνας, ὅπου φύλαγε τὴν λευτεριά τῆς
πατρίδας του τὸσους αἰῶνες νηστιμὸς καὶ γυμνός εἰς τὰ χιόνια, σὰν εὐεί-
νο τὸ καλὸ σινλί ὅπου φυλάγει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὸ λύκο. Παραμάτου
εἶναι δύο τραγοπούλα καὶ πολεμοῦν· ἐτὶ μάθαν τὴν πολεμική καὶ οἱ Ἕλ-
ληνες νὰ λευτερώσουν τὴν πατρίδα τους. Παραμάτου εἶναι μιὰ ἀλαφίνα,
βυζαίνει τ' ἀλάφμι τῆς ὅταν ἔχωμεν ὁμόνοια, ἐτὶ μάς βυζαίνει με
ἑμᾶς ἡ πατρίδα μας. Παραμάτου εἶναι ἓνα τρανὸ λιοντάρι
καὶ τρώγει ἓνα λιμόπουλο· με τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ ἐτὶ φαγα-
μεν τὸν Τούρκο. Παραμάτου εἶναι ἓνα δέντρο φορτωμένο καρπὸν καὶ ἔχει
ἓνα σαμουλάκι ἓνας δυστυχῆς Ἕλληνας ὅπου πολεμάγει νὰ μαζώξῃ
τὸν καρπὸν τῶν ἀγώνων του καὶ τὸν χτυποῦνε οἱ κακὲς ἀδελφεὲς.
Τοὺς λέγει ὁ Ἕλληνας· «Φευγατε ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δέντρου μου·
μοῦ τὸ τροχουρίσατε—θὰ σᾶς τσαμίσω τὰ πόδια» Παραμάτου εἶναι
ἓνας ἄλλος Ἕλληνας γενναῖος, καλὰ ἀρματωμένος· φυλάγει βάρδια
διὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας του, ὅπου λεντέρωσε με τὸ αἷμα του,
να μὴν τολμήσῃ νὰ τὴν πειράξῃ κανένας. Παραμάτου εἶναι ἓνα τρανὸ
λιοντάρι καὶ ἔχει τὰ νύχια του ρίξει εἰς τὸν δυστυχῆ ἀπάνου σ' ἓναν Ἕλ-
ληνα καὶ θὰ τὸν ξευλοῦσε. Προσμαλέστη τὸν θεὸν καὶ με τὴν λόν-
χη του ὁ Ἕλληνας τὸ σιότωσε. Παραμάτου εἶναι οἱ υολόνες τοῦ
Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἡ πόρτα καὶ τὸ σύβολο ἡ μουμουβάγια. Πα-
ραμάτου εἶναι ἓνας χορὸς ὅπου γένετα· ἓνας με σμουτιὰ φράγκια
χορεύει μ' ἓναν Ἕλληνα... Ὁ φραξμοφορεμένος θέλει τὸ δικὸν του χο-
ρὸ, ὁ Ἕλληνας τὸν δικὸν του καὶ θὰ μαλώσουνε ὀχλήγορα, ὅτι δὲν
μπορεῖ νὰ μάθῃ ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου τὸ χορὸ. Παραμάτου εἶναι ὁ Ἕλλη-
νὸς καὶ τῶν Τούρκων ὁ πόλεμος καὶ βλέπεις πεζούρα καὶ μαθαλα-
ρία καὶ πλῆθος σωτημένων. Παραμάτου εἶναι οἱ Ἕλληνες οἱ ἀ-
γωνισταί, ὅπου πολεμοῦσαν διὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας, ματαπληγω-
μένοι· εἶναι καὶ βόδια ζωγραφισμένα, κάρρα ὅπου μουβαλοῦν πέτρες φου-
σιές· καὶ φουσιάνουν οἱ ἀγωνισταί τῶν κέων ἀφεντάδων τὰ σπῖτια
καὶ τὰ ὑποστατικά.

(Σχέδιο καὶ γραφή Σπύρου Βασιλείου)

ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΩΝ ΣΠΕΤΣΩΝ

(Ένα επεισόδιο του 1822)

ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ ΠΕΤΣΑΛΗ ΔΙΟΜΗΔΗ

Έτσι μιλούσαν αυτοί κι εκείνη την ώρα ή μοῖρα ἔγνεθε, καθὼς πάντα στὰ κρυφά, ἕναν κίνδυνο μεγάλο γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ μιὰν εὐκαιρία γιὰ τὸν Κωλέττη νὰ βγάλει τὸ κεφάλι του, σὰν τὸν πνιγμένο, ἀπὸ τὴν ἀδράνεια ὅπου βούλιαζε σὰ σὲ βουρκο. Δίχως νὰ τὸ ξέρει κανεὶς, δίχως κανεὶς νὰ τὸ ὑποψιαστεῖ, μεσ' στὸ σκοτάδι μεσ' στὴ σιγαλιά, ἕνα δίκροτο ἔπλεε στὸν Ἀργολικὸ μὲ ρότα τὸ Ἀνάπλι.

Ὅταν ὁ ἴσκιος τοῦ μεγάλωσε λιγάκι, ξέκριναν τὰ φῶτα τοῦ οἱ βίγλες ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ καράβια κι ἔγινε ταραχὴ μεγάλη ἀπάνω στὶς κουβέρτες καὶ τὰ κανόνια ὅλα ἔτοιμάστηκαν πάνω στὰ κρεβάτια τοὺς καὶ γύρισαν τὶς μπουῦκες τοὺς κατὰ τὸν ἴσκιο πὺ μὲγάλωνε ὀλοένα.

Ζύγωσε πιά ἀρκετὰ ὁ ἴσκιος τοῦ ξένου πλεούμενου καὶ ὁ καπετάνιος τῆς «Τερψιχόρης» πὺ βρέθηκε πὺ κοντὰ τοῦ ἔκανε σινιάλο μὲ τὸ φανάρι νὰ σταθεῖ καὶ νὰ πεῖ ποιὸς εἶναι. Ὁ ἄλλος ἀπάντησε ὅτι εἶναι βασιλικὸ καράβι φραντζέζικο καὶ ὅτι θὰ σταθεῖ λίγο πὺ ἔξω, γιὰτὶ ἔχει νὰ τοὺς μιλήσει.

Προχώρησε τὸ γαλλικὸ (ἦταν φρεγάτα, τώρα πὺ τὸ εἶδαν ἀπὸ τόσο κοντὰ) καὶ φουντάρισε κι ἔστειλε βάρκα στὴν «Τερψιχόρη».

Ένας ἀξιωματικὸς γάλλος, μ' ἕναν δραγουμᾶνο, ἦρθαν καὶ εἶπαν: τὸ φραντζέζικο εἶναι τὸ «Fleur de lys» καὶ μέσα εἶναι ὁ Ναύαρχος Βιαλλά, πὺ θέλει νὰ μιλήσει σὲ κάποιον ἑλληνα ἐπίσημο, γιὰ κάτι σοβαρό.

—Καλά, είπαν οί δικοί μας, θά ἔρθει κάποιος.

Ἐποτραβήχτηκαν καὶ συζητήσανε ποιὸς θά πάει.

—Ὁ κ. Κωλέττης εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος, εἶπε ὁ Ὀρλάνδος.

—Μάλιστα, ἐσὺ θά πᾶς, εἶπε καὶ ὁ Κανακάρης. Ἐσὺ ξέρεις τὴ γλῶσσα.

Κατὰ βάθος, ὅλοι ἐγύρευαν νὰ βγάλουν τὴν οὐρά τους. Ὁ Κωλέττης πρόθυμος.

—Καλά, εἶπε, κύριοι. Θά ὑπάγω ἐγώ. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ προσωρινοῦ Γκουβέρνου τῆς Ἑλλάδος.

Συμφώνησαν ὅλοι. Πρόθυμα. Ἐξάλλου ὁ Κωλέττης παράστανε τὸν ἀντικαταστάτη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, τώρα πού ἔλειπε ἐκεῖνος, καὶ στὴν οὐσία αὐτὸς ἔστεκε πρῶτος στὴν ἐξουσία—τὴν «ἐξ οὐσία» δηλαδὴ τὴν χωρὶς οὐσία τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. (Αὐτὸ ἦταν τὸ ἀστεῖο πού ἔλεγε ὁ Νέγρης, πειραγμένος κιόλας).

Στὸ ἀναμεταξὺ ἐτοιμάστηκε ἡ σακολέβα πού θά πήγαινε τὸν Κωλέττη στὸ φραντζέζικο.

Ὁ γάλλος ναύαρχος τὸν πρόσμενε στὴ σκάλα τοῦ караβιού. Τίποτα ἐπίσημο ὡστόσο. Ἡ Γαλλία δὲν ἀναγνωρίζει τὸ Προσωρινὸ Γκουβέρνο, δὲν γνωρίζει τίποτα, παρὰ ραγιαδες ἐπαναστατημένους. Ὡστόσο παίρνει τὸν Κωλέττη καὶ κλείνονται στὸ καρρὲ τῶν ἀξιωματικῶν.

Δυὸ λάμπες τοῦ λαδιοῦ φωτίζουν τὰ πρόσωπα τῶν δυὸ ἀντρῶν καὶ μεγαλώνουν τοὺς ἰσκιούς τῶν χαρακτηριστικῶν τους, ἔτσι πού ν' ἀλλάζουν ὀλότελα μορφή.

—Monsieur Coletti, λέει ὁ Ναύαρχος Βιαλλά, σᾶς παρακάλεσα νὰ ῥθειῖτε, γιατί ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ἀναγγεῖλω κάτι πολὺ σοβαρὸ, σοβαρὸ γιὰ σᾶς, γιὰ τὸν τόπο σας. Ἡ τουρκικὴ φλόττα ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Τσιρίγο... ἀλήθεια, δὲν ξέρω ἂν ἔχετε πληροφορηθεῖ, ἡ ἀρμάδα ἔχει βγεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ τὰ Στενὰ στὴν Ἀσπροθάλασσα καὶ ἔφτασε πρὶν λίγες μέρες στὸ Τσιρίγο. Τὸ ξέρετε, monsieur Coletti;

Ὁ Κωλέττης δὲν ἤξερε τίποτα. Ἀποκρίθηκε:

—Βεβαιότατα τὸ γνωρίζω, ἡμέρες τώρα. Καθὼς γνωρίζω καὶ ὅτι ἀπέπλευσε ἀπὸ τὰ Κύθηρα μὲ κατεύθυνσιν τὸν Ἀργολικόν.

—Ἐχει καλῶς, monsieur Coletti. Εἶχα καθῆκον νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, διὰ νὰ ἀποφρευθῆ, εἰ δυνατόν, μία μεγάλη καταστροφή.

—Τῆς τουρκικῆς φλόττας, ναύαρχε; τὸν ἀντέκοψε ἀδίστακτα ὁ Κωλέττης.

Ὁ Ναύαρχος ξαφνιάστηκε. Ὁ Κωλέττης πῆρε τὴν ἐπίθεση.

—Γνωρίζετε, κύριε Ναύαρχε, καὶ αὐτὸ ἐπιθυμῶ μὲ τὴν σειράν μου νὰ σᾶς πληροφορήσω ἐγώ, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀναμένει ἀνυπομόνως τὸν εἰσπλουν τῆς ἀρμάδας μέσα εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, διὰ νὰ τοῦ ἐπιτεθεῖ καὶ τὸν καταστρέψει; Σᾶς πληροφορῶ, κύριε Ναύαρχε, ὅτι τριάντα πέντε, ἀκριβῶς τριάκοντα καὶ πέντε πυρπολικά εἶναι πανέτοιμα νὰ φέρουν τὸν ὄλεθρο στὴν ἀρμάδα. Σᾶς ἐκφράζω τὰς θερμότερας μου εὐχαριστίας διὰ τὸ φιλικὸν διάβημά σας καὶ εἶμαι τοσούτῳ μᾶλλον εὐτυχῆς, πού μοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ σᾶς διαφωτίσω καὶ ἐγὼ ἐπὶ ἐνὸς σοβαροτάτου θέματος, ἀπὸ τὸ ὅποιον πολλὰ ἐξαρτῶνται.

—Δύναμαι νὰ κάμω χρῆσιν τῆς πληροφορίας πού μοῦ ἐδώσατε;

—Σᾶς παρακαλῶ, κύριε Ναύαρχε, κάματε ὅπως νομίζετε καλιότερον διὰ τὸ καλὸν ὅλων μας.

Ὁ Κωλέττης ἐχαιρέτησε καὶ κατέβηκε στὴ σακολέβα πού νανουριζόταν δίπλα στὴ φρεγάτα, ἀμέριμνη. Ὁ Ναύαρχος τὸν εἶχε συνοδεύσει ὡς τὴ σκάλα καὶ περίμενε νὰ ξεκινήσει.

Ὁ Κωλέττης γύρισε στὸν «Πελεκάνο». Ἐκεῖ τὸν περίμεναν οἱ ἄλλοι τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀνυπόμονοι, ταραγμένοι. Ἡ ψυχραιμία πού εἶχε ὡς τώρα ὁ Κωλέττης μπρὸς στὸν ξένο ναύαρχο, ἔσβησε μονομιᾶς, ἔγινε ἀνησυχία καὶ νεῦρο.

—Ἐρχεται ἡ ἀρμάδα, εἶπε ξερά, κοντεύει στὸν Ἀργολικό. Πρέπει νὰ εἰδοποιηθεῖ ἀμέσως ὁ καπετὰν Ἀνδρέας Βῶκος (ὁ Μιαούλης).

Καὶ τοὺς ἀνέπτυξε τὰ ὅσα εἶχαν εἰπωθεῖ πάνω στὴ γαλλικὴ φρεγάτα.

Σε λίγο ἡ σακολέβα ξανάκανε πανιά. Τούτῃ τὴ φορὰ γιὰ τὴν Ἰδρα. Ὁ Κω- 157

λέττης, καθώς μιλούσε στους άλλους του Ἐκτελεστικοῦ κοίταζε ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ὄμους των τὴ θάλασσα ποὺ εἶχε γεμίσει ἀχνὰ κόκκινα καὶ πορτοκαλιὰ καὶ τριανταφυλλιὰ χρώματα. Ξημέρωνε. Ἦταν γυαλί ἢ θάλασσα, καθρέφτης. Σὰν αἷματα μοιάζανε, πεσμένα στὸ νερὸ καὶ ἀναλυμένα, ποὺ ἐπιπλέανε. Ὁ Κωλέττης ἔδιωξε μιὰ εἰκόνα καταστροφῆς ποὺ ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστά του, πάνω σ' αὐτὰ τὰ κοκκινισμένα νερά. Ὑστερα κατέβηκε νὰ γράψει κάτι γράμματα, ἓνα στὸ Χρῖστο τὸν ἀδερφό του γιὰ τὴ μάνα τους ποὺ βρισκόταν τώρα στὴν Κεφαλονιά, γιὰ νὰ μείνει ἐκεῖ, νὰ μὴν τὸ κουνήσει γιὰ τὴν ὥρα, τὸ ἄλλο στὸν Μαυροκορδάτο, νὰ τοῦ πεῖ τὰ τρεχούμενα.

Ὅταν ἀπόσωσε τὶς γραφές, ἔπιασε τὴν κουβέντα μὲ τὸν καπετάν-Νικολὸ τὸν Κυριακὸ (ἀπὸ τὶς Σπέτσες).

— Τοὺς εἶπα ὅτι ἔχουμε τριανταπέντε πυρπολικά ἔτοιμα. Πόσα ἔχουμε στ' ἀλήθεια;

— Σὲ πίστεψε; ρώτησε ἀπλὰ ὁ καπετάνιος.

— Μὲ πίστεψε.

— Τότε πέτυχε τὸ κόλπο σου. Δὲ θὰ τολμήσουν νὰ κλειστοῦν μὲς' στὸν Ἀργολικό. Φοβᾶμαι ὅμως ὅτι θὰ ξεσπάσουν στὰ δυὸ νησιά. Κ' ἐπειδὴ ἡ Ὑδρα εἶναι βράχος, θὰ χτυπήσουν τὴ Σπέτσα. Πρέπει νὰ εἰδοποιήσουμε τὸν κόσμο στὴ Σπέτσα.

— Ἐγινε, εἶπε ὁ Κωλέττης. Πόσα πυρπολικά ἔχετε ἐσεῖς;

— Πέντε ἔχουμε οἱ Σπετσιῶτες καὶ ἄλλα πέντε οἱ (Ν)υδραῖοι.

— Καλύτερα νὰ μᾶς ἀκοῦνε, παρὰ νὰ μᾶς βλέπουνε, εἶπε ὁ Κωλέττης, ἐπαναλαμβάνοντας τὴ φράση ποὺ εἶπε δυὸ μῆνες πρὶν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅταν ἔτοιμαζόταν νὰ χτυπήσει τὸν Δράμαλη μὲ τὶς λίγες δυνάμεις ποὺ μπόρεσε νὰ μαζέψει.

Πέρασε ἔτσι ἡ μέρα, σὲ μιὰ ταραχὴ ἀνείπωτη. Ὡσπου τὸ βράδι ἦρθε ἡ ἀπάντηση τοῦ Μιαούλη.

«Μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν θὰ ἀπαντήσωμεν, ἔγραφε ὁ καπετάν-Ἀνδρέας.

Ἄς μὴν λυπηθοῦμε διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ νὰ κάμωμεν τὸ ὀγρηγορώτερο, νὰ μὴ λείψουν καὶ ἡ μπαρούτη καὶ τὰ μπουρλότα. Ἀπὸ ἀνθρώπους χρησίμους ἐπληροφορήθημεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ἡ ἀρμάδα εἶναι ἀποφασιστικῶς Ἀνάπλι, Σπέτσαις, Ὑδρα, Ψαρά. Ἐφῆς πρὸς τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν ὁ Ζάκας ὅπου ἦτον διὰ βαρδακόστα καὶ εἶδε κατὰ τοὺς Λιούς 3 φρεγάδες, 4 κουρβέτες καὶ 3 μπρίκια. Ἀδελφοί, στοχαστῆτε ἀκριβέστατα τὴν κρισιμωτάτην περίστασιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μας. Μόνη ἡ δραστηριότης καὶ ταχύτης εἶναι ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν τὴν σωτηρίαν μας. Ἀλλέως. Φεῦ! Κινδυνεύει τὸ πᾶν. Ἡμεῖς εἴμεθα εἰς μεγάλην ἀκαταστασίαν, δὲν εἰσακουόμεθα. Τὸ αὐτὸ οἱ Ψαριανοί. Εἴμεθα 50 καράβια καὶ ποτέ δὲν ἐσυμφωνήσαμε νὰ μαζωχθοῦμε τὰ μισά, ἀλλὰ πότε 5, πότε 10, πότε 20, πότε 3. Τόσα καὶ οἱ Ψαριανοὶ ὁμοίως, καὶ αὐτοὶ εἰς μεγάλην ἀκαταστασίαν.

Ἐποσημειοῦμαι μὲ ὄλον τὸ σέβας.

Ἀνδρέας Δ. Βώκου - Μιαούλης»

Δὲν ἐπέρασε ἡ νύχτα καὶ ἀκουστήκανε κανόνια πολλά, ποὺ ὄλο καὶ πλήθαιναν. Εἶχε ἀρχίσει ἡ ναυμαχία ἔξω ἀπὸ τὶς Σπέτσες.

Ὅλη τὴν ἡμέρα βάστηξε τὸ κανονίδι καὶ ὕστερα ὅλη τὴν ἄλλη νύχτα βαστοῦσε, ἀλλὰ δὲ φουσοῦσε καθόλου ἀέρας καὶ αὐτὸ δυσκόλευε καὶ τοὺς δικούς μας καὶ τοὺς τούρκους.

Ὡσπου ὁ γάλλος Ναύαρχος Βιαλλά, ποὺ παρακολουθοῦσε τὶς κινήσεις καὶ τῶν δύο στόλων, μπόρεσε νὰ μηνύσει στὸν καπουδάν - Πασά, νὰ μὴ ριψοκινδυνέψει νὰ μπῆ μὲς' στὸν Ἀργολικό, γιὰτὶ ἐκεῖ παραφυλᾶνε πολλὰ πυρπολικά — τριανταπέντε ὡς λένε — νησιώτικα, ἀπὸ σκοῦνες καὶ σακολέβες, καὶ θὰ τοῦ ριχτοῦν.

Ὑστερα πιά ξημέρωσε μιὰ μέρα τοῦ Θεοῦ, μιὰ χαρούμενη μέρα ὄλο ἥλιο. Ἡ ἀρμάδα εἶχε φύγει νύχτα ἀκόμα.

Ὅταν μαθεύτηκε τὸ καλὸ, ἡ «Τερψιχόρη» καὶ ὁ «Πελεκάνος» ρίξανε ἀπὸ μιὰ κανονιά, ὡσὰν μιὰ τελεία στὴν ἀγωνία ποὺ πέρασαν.

Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ

Τοῦ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΩΤΙΑΔΗ

Κάποτε ὁ Μακρυγιάννης εἶπε στοῦ ναύαρχο Ντεριγνὸ τοῦτα τὰ λόγια : « Ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦν τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει πάντα καὶ μαγιά». ¹ Γιὰ ἓνα τέτοιο περιστατικὸ θὰ σοῦ μιλήσω τώρα. Κάλλιο θάχα νὰ μὴν εἶχε βρεθεῖ μπροστά μου. Μὰ ὅταν γράφεις ἱστορία δὲ λές ὅσα μᾶς ἀρέσουν, παρὰ καὶ κεῖνα ποὺ γεμίζουν πίκρα τὴν καρδιά μας. Πίκρα ὄχι μονάχα γιὰ τὰ θύματα, μὰ καὶ γιὰ τοὺς θύτες. Γιατί, ἂν κλαῖς γιὰ ὄσους ἀδικοσκοτώνονται, τὸ ἴδιο λυπᾶσαι πῶς μπορεῖ νὰ ζεῖ δίπλα μας κι ὁ μακελλάρης.

Καθὼς βέβαια θὰ ξέρεις τὸν Αὐγουστο μ' ἀρχὴς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1828 ξεμπάρκαραν στοῦ Πεταλίδι, σιμὰ στὴν Κορώνη, φραντσέζικα στρατεύματα μ' ἀρχηγὸ τὸν ξακουστὸ ἀπὸ τοὺς Ναπολεόντειους πόλεμους στρατηγὸ Μαιζώνα. Σκοπὸς τοὺς εἶταν, ὅπως εἶπαν, νὰ διώξουν ὄσους ἀκόμα Τούρκους ἀπόμεναν στοῦ Μοριά. Ἡ πραγματικὴ ὅμως αἰτία στεκόταν διαφορετικὴ. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1828 ἡ Ρωσία εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία. Οἱ δυὸ λοιπὸν μεγάλες δυτικὲς δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία κ' ἡ Γαλλία, γυρεύοντας νὰ σιγουρευτοῦν ἀπὸ κάθε ἀναπάντεχο περιστατικὸ, ὅπως μάλιστα τὴν Ἑλλάδα τὴν κυβέρναγε τότες ὁ Καποδίστριας, πρόκριναν νὰ στείλουν στρατεύματα κατοχῆς καὶ τοῦτο τὸ πῆρε πάνω της ἡ Γαλλία. Σ' αὐτὸ ἔχουμε μιὰ μονοδικὴ μαρτυρία, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Πρωθυπουργοῦ κ' ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας δούκα de Broglie. Στὴ συνεδρίαση τῆς γαλλικῆς βουλῆς, στὶς 18 τοῦ Μάη 1833, ἔκανε τούτη δῶ τὴν ὁμολογία : « Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν ἔβλεπεν ἀνεὺ μεγάλης ἀνησυχίας ἀπάσας τὰς δυνάμεις τῆς Ρωσίας διαχεομένης εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας καὶ τὴν Τουρκίαν κινδυνεύουσαν διὰ μιᾶς μόνης μάχης νὰ παραδοθῆ εἰς τὴν Ρωσίαν. Διὰ τοῦτο διενεόθη τότε νὰ προλάβη τὸν κίνδυνον καταλαμβάνουσα διὰ στρατοῦ τὴν Πελοπόννησον».

Καὶ πῶς αὐτὴ στάθηκε ἡ ἀλήθεια γίνεται φανερὸ κι ἀπὸ κάτι ἄλλο· ἀπὸ χρόνια κι ὁ τελευταῖος Τούρκος εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Μοριά, οἱ Γάλλοι ὅμως μένανε. Κ' ἔτσι βοήθησαν τ' ὄργανέτο τοὺς τὸν Κωλέττη νὰ κρατηθεῖ στὴν ἐξουσία. Κι ὄχι μονάχα πιάσανε τ' Ἀνάπλι, μὰ καὶ σκόρπισαν, παίρνοντας τ' ἄρματά του, τὸν λίγο ταχτικὸ στρατὸ ποὺ εἶχαμε, τὸ «τυπικὸ τάγμα» καθὼς τὸ λέγαν.

Στὴ στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ, ποὺ αὐτὴ στὴν οὐσία κυβέρναγε ὅλονε τὸ Μοριά ἐξὸν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, δὲ βρίσκονταν πιά μονάχα οἱ Μοραῖτες μὲ τὸ Γέρο, μὰ κι αὐτὰ τὰ ρουμελιώτικα ἀσκέρια ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ κάθησαν στὴν ἐξουσία τὸν Κωλέττη. Ἐτσι, ὁ παλιὸς γιατρὸς τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀλήπασα στηριζόταν, γιὰ νὰ διαφεντέψει τὸν τόπο ὡς τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλιᾶ, στὶς φραντσέζικες μπαγιονέτες.

* (Τὸ ἀπόσπασμα ποὺ δημοσιεύουμε εἶναι ἀπὸ τὸ νέο ἔργο ποὺ γράφει ὁ Δημήτρης Φωτιάδης γιὰ τὴ μεταεπαναστατικὴ ἐποχὴ).

1. Μακρυγιάννης «Ἀπομνημονεύματα» ἐκδ. β', τ. α', σ. 256.

Ε
ΣΥ
ΕΙ
Η — Θ — Σ — Θ — Δ — Μ — Τ — Ν — Ι — Ν — Α — Ι — Η —

Όταν λοιπόν μαθεύτηκε πώς ο Όθωνας ξεκίνησε κι όπου νάναι θάφτανε στην Ελλάδα, ο Κωλέττης γύρεψε να σιγουρευτεί πώς όχι μονάχα στ' Ανάπλι δὲ θὰ βρεθεῖ ρουθούνη ἀντιπολιτευόμενο τὴν ἐκλαμπρότητά του, μὰ οὔτε καὶ στὸ Ἄργος καὶ στοὺς Μύλους. Ζήτησε τότες ἀπὸ τοὺς Γάλλους φίλους του νὰ πιάσουνε καὶ ταῦτα τὰ μέρη. Κι αὐτοὶ μὲ προθυμία τοῦκαναν τὸ χατήρι.

Σὰν τῶμαθαν οἱ Ἀργίτες «βαρέως φέροντες» καθὼς εἶπαν «τὴν ξενικὴν κατοχὴν, ὡς μείωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας των, δι' ἣν πολλὰ ἐθυσίασαν καὶ ἠγωνίσαντο» διαμαρτυρήθηκαν μ' ἀναφορὰ τοὺς ἀντιπρεσβευτές. Μὰ στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα ὅσο θέλεις βρόντα.

Ἕνα γράμμα

Στις 2 λοιπὸν τοῦ Γενάρη οἱ Φραντσέζοι στείλανε ἀπὸ τ' Ανάπλι στ' Ἄργος μὲ τὸν ταγματάρχη Νώντ τέσσερις λόχους, ἴσαμε 750 ἄντρες δηλαδή, μὲ δυὸ λαφρὰ κανόνια. Ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πού ἀπόμεινε στὸ Μοριά εἶταν ὁ στρατηγὸς Quehenec. Βρισκόταν στὸ Ναβαρίνο κι ἀποκεῖ πρόσταξε ἄλλους πέντε λόχους τοῦ 21ου συντάγματος, ὅλοι Κορσικανοί, νὰ ξεκινήσουν ἀπὸ τὴν Κορώνη κάτω ἀπὸ τὶς προσταγὰς τοῦ συνταγματάρχη Στοφὲλ καὶ μὲ γλήγορη πορεία νὰ φτάσουν στ' Ἄργος. Πέρασαν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ ὅπου ἔμεινε ὁ Κολοκοτρώνης. Ὁ Στοφὲλ τὸν ἀντάμωσε καὶ κουβέντιασαν φιλικὰ, «ἂν καὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες προσέβλεπαν ἀλλήλους καχυπόπτως»¹. Μερικοὶ εἶπαν πὼς ὁ Γέρος θέλησε τότες νὰ χτυπήσει τοὺς Φραντσέζους, μὰ ὁ Χατζηχρήστος κι ὁ Κίτσος Τζαβέλας κατάφεραν νὰ τοῦ ἀλλάξουν τὴ γνώμη. Ὁ ἴδιος στ' ἀπομνημονεύματά του λέει: «Ἄν εἶχα κανένα σκοπὸ νὰ βαρέσω τοὺς Φραντσέζους, δὲν τοὺς ἄφιναν νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ — τοὺς ἀκαρτέραγα εἰς τοῦ Λεονταριοῦ τὸ Δερβένι (...) Οἱ Γάλλοι μὲ ἐνόμιζαν ἐχθροὺς, ἐγὼ δὲν τοὺς εἶχα δώσει ποτὲ αἰτία. Ὁ Κωλέττης καὶ τὸ ἐνάντιον κόμμα τοὺς ἐγιόμισαν τὰ μυαλά, ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἐναντίον τοὺς καὶ ρωσολάτρης»².

Κατηφορίζοντας οἱ Φραντσέζοι τὸν Ἀχλαδόκαμπο συναπαντήθηκαν μὲ τὴ λιγοστὴ καβαλαρία μας. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς, ὁ Δημήτρης Καλλέργης, γνώριμος τοῦ Στοφὲλ, ὄχι μονάχα τὸν φίλεψε, μὰ καὶ τοῦδωσε γράμμα γιὰ τὴ γυναίκα του, τὴ Σοφία Ρέντη ἀπὸ τὴν Κόρινθο ξακουστὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς, πού γιὰ χάρη τῆς ὀλόκληρος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε καὶ χωριὰ κήηκαν τὸ 1826. Στὸ γράμμα του τῆς ἔλεγε νὰ φιλοξενήσει στὸ σπίτι τους, ὅπου ἔμεινε κι ὁ ἀδερφός του Γιάννης, τὸν Στοφὲλ.

Γιὰ τὰ ὅσα τώρα θ' ἀνιστορήσουμε θὰ στηριχτοῦμε τὸ περισσότερο στὴν καλύτερη ἀφήγηση πού ἔχουμε, τυπωμένη τὸ 1891 σὲ τρεῖς συνέχειες στὸ περιοδικὸ «Παρνασσὸς» καὶ γραμμένη ἀπὸ τὸν Ἀργίτη δικηγόρο καὶ ἱστορικὸ Δ. Βαρδουνιώτη. «Πάνθ' ὅσα ἔγραψα» λέει «ἠρύσθη ἐξ ἀξιοπίστων πληροφοριῶν ἐπιζώντων αὐτῶν μαρτύρων τοῦ δράματος καὶ ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης»¹. Κι ὅμως τούτῃ τὴ μελέτῃ οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ μας, γράφοντας γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ Ἄργους, δὲν τὴν ἔχουν χρησιμοποιήσει.

Ἦστερα ἀπ' αὐτά, πού τὰ λογαριάσαμε χρειαζούμενα νὰ εἰπωθοῦν, ξαναγυρίζουμε στὸ ἱστορημά μας.

Ὁ Στοφὲλ ἔφτασε μιὰ μέρα ἔπειτα ἀπὸ τὸ Νώντ, στίς 3 τοῦ Γενάρη στὸ Ἄργος. Ἀπὸ τὸν στρατῶνα, πού εἶχε χτιστεῖ στὸν καιρὸ τοῦ Καποδίστρια πάνω στὰ χαλάσματα ἐνὸς βενετσάνικου κτίριου, ἔστειλε μὲ κάποιον πού λεγότανε Νικολαΐδης καὶ τὸν εἶχε γιὰ ντραγουμάνο τὸ γράμμα τοῦ Καλλέργη στὴ Σοφία. Στὸ σπίτι τῆς, πού ἔβλεπε πάνω στὴν ἴδια πλατεία μὲ τὸν στρατῶνα, ἔμεινε, ἐξὸν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ ἀντρός τῆς, κι ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ Σπύρος Καλοσγοῦρος μὲ μερικοὺς Κρητικούς, καὶ τοὺς εἶχε τάξει φρουροὺς τῆς φαμελιάς του ὁ Καλλέργης.

1. Κόκκινος «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις» τ. 12ος, σ. 573.

2. Τερτσέτης «Ἄπαντα—Ἀπομνημονεύματα Κολοκοτρώνη» τ. γ', σ. 193.

1. Βαρδουνιώτης «Ἡ ἐν Ἄργει σφαγὴ κατὰ τὸ 1833» Περιοδικὸ «Παρνασσὸς» τ. 1Δ', σ. 223.

Πῆρε τὸ γράμμα ὁ Καλοσγοῦρος κι ἀποκρίθηκε «γενναίως καὶ ὑπερηφάνως» μὲ δικιά του πρωτοβουλία «ὅτι εἰς οὐδένα θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ παραβιάσῃ τὸ ἄσυλον τῆς οἰκίας Καλλέργη»¹. Ἄλλοι πάλι λένε πὼς ἡ Σοφία τὸν πρόσταξε νὰ δώσει τούτη τὴν ἀπόκριση. Ὅπως κι ἂν ἀκολούθησε σὲ τίποτα αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία.

Ὅταν ὁ Νικολαΐδης γύρισε κ' ἔφερε στὸν Στοφὲλ τὴν ἀρνητικὴ ἀπόκριση, ὁ γάλλος συνταγματάρχης γίνηκε θεριὸ καὶ πρόσταξε ἓνα λόχο σκαμπανέων νὰ «ἐκπορθήσῃ» τὸ σπίτι πού εἶτανε τότες τὸ καλύτερο τοῦ Ἄργους. Τῶς χτίσει, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας. Νὰ πὼς μᾶς τὸ περιγράφει ὁ Βαρδουνιώτης: «Διέλαμπεν ἐπὶ φιλοκαλία καὶ μεγαλοπρεπείᾳ. Ἄνθων πλούσιος, οἰκήματα ὑπηρετῶν καὶ φυλάκων περίκομψα, σταῦλοι ἡγεμονικοί, δεξαμενὴ ἄριστον παρέχουσα ὕδωρ καὶ κῆπος βασιλείος καὶ ρωμαντικός»². Τοῦτο τὸ σπίτι σώζεται ὡς σήμερα, ὁλότελα ὁμῶς ἀλλαγμένο. Ἄφοῦ φιλοξένησε γι' ἄρκετὸ καιρὸ πρόσφυγες, τὸ πῆρε πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια τὸ κράτος κι ἐπισκευάζοντάς το ριζικὰ τὸ ἔκανε μιὰ ἀπὸ τὶς πτέρυγες τοῦ σημερινοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τοῦ Ἄργους.

Ἄμα φτάσανε οἱ Φραντσέζοι κι ἄρχισαν νὰ σπάζουν μὲ τὰ τσεκούρια τους τὴν ἀμπαρωμένη ὀξώπορτα, βγῆκε στὸ μπαλκόνι ὁ Καλοσγοῦρος καὶ «ἐξαλλος ὠμίλησε πρὸς τοὺς ἐκβιαστάς γαλλιστί, διότι ὠμίλει τὴν γαλλικὴν ὡς Παρισινός»¹. Τοὺς ἔβρισε καὶ τοὺς φοβέριξε.

Τοῦτος ὁ Καλοσγοῦρος, 26 τότες χρονῶν, καταγόταν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα κ' εἶταν βαφτισμιὸς τοῦ Καποδίστρια. Ἡ μάνα του χήρεψε σὰν εἶτανε μικρὴ καὶ ξαναπαντρεύτηκε κάποιον φραντσέζο πού λεγόταν Rotier. Παίρνοντας μαζί της καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο, πῆγε κ' ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ λοιπὸν μεγάλωσε καὶ σπούδασε ὁ ἥρωάς μας. Τὸ 1825 γύρισε στὴν Κέρκυρα κ' ἔπειτα, σὰν ἔγρηθε ὁ Καποδίστριας κυβερνήτης, κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ γίνηκε ἀξιωματικός.

Ἡ τίγρης

Ὅταν οἱ Φραντσέζοι σπάσανε τὴν πόρτα καὶ μπήκανε μέσα, ἔφτασε κι ὁ Στοφὲλ καὶ πρόσταξε τὸν σημαιοφόρο του, σὰ νάχε πάρει μὲ ρεσάλτο κανένα κάστρο, νὰ στήσῃ τὴ γαλλικὴ παντιέρα στὸ μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ. Ἐπειτα ἀνέβηκε καὶ κάθισε στὸ μιντέρι τοῦ μουσαφίρ ὄντά. Κεῖνη τὴν ὥρα ἔλαχε νὰ βρῖσκεται στὸ σπίτι — ἐξὸν ἀπὸ τὴ Σοφία, τὸν Γιάννη Καλλέργη καὶ τὸν Καλοσγοῦρο — κι ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ Κολίνος, πού πῆγε νὰ τοὺς ἐπισκεφτεῖ. «Τότε ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ διεδραματίσθη μεγάλη καὶ φοβερὰ σκηνή, ἣν ἡ διάσημος δέσποινα, αὐτόπτις μάρτυς, ἀκόμη καὶ τώρα¹ διηγεῖται ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει καὶ πάσῃ λεπτομερείᾳ»².

Ἄφοῦ ὁ Στοφὲλ ἔριξε μιὰ σκληρὴ ματιὰ σ' ὄλους, ρώτησε:

— Καὶ ποῖος εἶταν ἐκεῖνος πού εἶχε τὸ θράσος ν' ἀντισταθεῖ στὶς διαταγές μου;

— Ἐγώ, συνταγματάρχα! ἀποκρίθηκε ὁ Καλοσγοῦρος προχωρώντας δυὸ βήματα μπροστά.

— Ἐσύ;

— Ναί, ἐγώ! Καὶ τώρα διαμαρτύρομαι σὲ σᾶς, κύριε συνταγματάρχα, γιὰ τὴν ἀνήκουστη αὐτὴ βία πού δὲν τιμάει τὴ σημαία τῆς ἱπποτικῆς Γαλλίας...

— Σκασμός, αὐθαδέστατε! τὸν ἔκοψε ἄγρια ὁ Στοφὲλ.

Καὶ τότε ὁ Καλοσγοῦρος, χάνοντας κάθε ἔλεγχο τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀπάντησε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο στὸν Στοφὲλ «ὅσο πού τὸ γλυκύτατο βλέμμα του φοβερὰς ἐξέπεμπεν ἀστραπάς»¹.

1. Βαρδουνιώτης *op. cit.* 2. 42.

2. *Id.* σ. 40.

1. *Id.* σ. 40.

1. Ἡ Σοφία Καλλέργη πρέπει νάτανε τὸ 1891, πού γράφει ὁ Βαρδουνιώτης, ὀγδόντα πάνω-κάτω χρονῶν.

2. Βαρδουνιώτης *op. cit.* σελ. 42.

—Εἶσαι πρόστυχος καὶ βάρβαρος, λέει στὸν Στοφέλ. Κι ἂν δὲν διατάξεις τοὺς στρατιῶτες σου νὰ κατεβάσουν τὴ σημαία πὺ ἔστησες στὸ μπαλκόνι, θὰ τὴ βγάλω ἐγώ!

—Τρελλέ! τοῦ φώναξε ὁ Στοφέλ «τῆς τίγρεως θηριωδέστερος»². "Οπου φάνηκε ἡ γαλλικὴ σημαία ποτὲ δὲν τὴ πρόσβαλε κανένας δίχως νὰ χυθεῖ αἷμα! Δὲν σοῦ ἀπομένουν παρὰ λίγες μονάχα ὥρες νὰ συνθηκολογήσεις μὲ τὸ θεό.

Καὶ πρόσταξε νὰ τὸν πιάσουν.

«Οἶον σθένος καὶ μεγαλεῖον ψυχῆς ἐνὸς μόνου ἀνδρός», γράφει ὁ Βαρδουνιώτης «ἀντιτάσσοντας τόσον ἡρωϊκῶς τὰ στήθη του κατὰ τοῦ κολοσσοῦ ὄλης στρατιᾶς 300 Γάλλων!»¹.

Καθὼς τὸν ἔπερναν, ὁ Γιάννης Καλλέργης ἔβγαλε τὸ πανωφόρι του καὶ τοῦ τῆριξε πάνω του. Θὰ στεκόταν τὸ σάβανό του. Στὸ δρόμο δυὸ Ἀργίτες, βλέποντας νὰ τὸν πηγαίνουν οἱ Φραντζέλοι, γύρεψαν νὰ τὸν λευτερώσουν. Τὸν ἔναν ἀπ' αὐτοῦς, «νέον καὶ παλληκαρᾶν», τὸν Γιάννη Νικολάου, τὸν πιάσανε», "Οταν τοὺς φέραν στὸν στρατῶνα, τοὺς χώσανε στὸ πιὸ σκοτεινὸ μπουντρούμι. Τὸ ἴδιο βράδι τοὺς πέρασαν ἀπὸ στρατοδικεῖο καὶ τοὺς καταδίκασαν, γιὰ ἀντίσταση καὶ προσβολὴ τῆς γαλλικῆς σημαίας, σὲ θάνατο.

Σύγκαιρα ὁ Στοφέλ πρόσταξε νὰ πιάσουν καὶ τὸν Κολίνο Κολοκοτρώνη πὺ βρέθηκε στὸ σπίτι τοῦ Καλλέργη καὶ τὸν ἔστειλε μὲ συνοδεία στ' Ἀνάπολι. Τὸν ἤθελε, ἔπως σωστὰ λέει ὁ γέρος, «ὡς ἐνέχυρον, διὰ νὰ μὴν πᾶν οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς χτυπήσουν»¹.

Ἡ Σοφία Καλλέργη πέρασε, «βαρυαλγῆς καὶ ἐντρομος»² ξάγρυπνη ὄλη κείνη τὴ νύχτα. Μόλις ἄρχιζε νὰ χαράζει ἀνοιξε τὸ παράθυρό της καὶ κοίταζε κατὰ τὸν στρατιῶτη νὰ δεῖ τί θὰ ἀπογίνει. Καὶ νά, βλέπει νὰ βγαίνει ἓνα ἀπόσπασμα ἔχοντας στὴ μέση τὸν Κολοσγοῦρο καὶ τὸν Νικολάου. Πέρασαν κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι της. Ὁ Καλοσγοῦρος σήκωσε τὸ κεφάλι του τὴν εἶδε, χαμογέλασε καὶ τὴ χαιρέτησε. Κ' ἡ Σοφία, πὺ νόμισε πὺς τὸν πάγαιναν στ' Ἀνάπλι, τὸν ἀντιχαιρέτησε κι αὐτὴ. Μὰ ξαφνιασμένη βλέπει νὰ τοὺς ὀδηγάνε στὸ πίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ της. Δὲν πέρασαν μῆτε πέντε λεπτὰ κι ἀντήχησε μιὰ ὀμοβροντία. Κατάλαβε. Καὶ λιγοθύμησε. "Ἐπειτα ἀπὸ δυὸ ὥρες «μὲ τρόμον ψυχῆς, ξεσκούφωτη, μὲ τὰ τέκνα εἰς τὰς ἀγκάλας της»¹

1. Κασομούλης «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ» τ. γ', σ. 603.

ἔφυγε γιὰ τ' Ἀνάπλι νὰ μὴ βλέπει τί γίνεται πίσω της.

Τὴν ὥρα πὺ οἱ Φραντσέζοι στήσανε τὸν Καλοσγοῦρο μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, γύρεψαν νὰ τοῦ δέσουνε τὰ μάτια. Ἀρνήθηκε. Πέθανε ἀντρίκια πάνω στὸν ἀνθὸ τῆς ζωῆς του.

Ἡ σφαγὴ

Στὰ γύρω χωριὰ εἶτανε σκορπισμένοι κάμποσοι καπεταναῖοι μὲ τοὺς νταϊφάδες τους, μὲ πιὸ σημαντικοῦς ἀνάμεσά τους τὸν Κριεζώτη καὶ τὸν Τσώκρη. "Οταν μάθανε τὸν ἐρχομὸ τῶν Γάλλων, συνάχτηκαν καὶ τὸ πρωτὶ τῆς ἴδιας κείνης μέρας, 4 τοῦ Γενάρη, δίχως τίποτε ἀκόμα νὰ ξέρουν γιὰ τὸν Καλοσγοῦρο, μπήκανε στὸ Ἄργος καὶ πέρασαν ἐπιδειχτικά, βαρώντας τίς τρουμπέτες τους, μπροστὰ ἀπὸ τὸν στρατῶνα τῶν Φραντσέζων. Κόνεψαν στὴ γειτονιὰ τῆς Παναγιᾶς κι ἀφοῦ βολεύτηκαν στὰ διάφορα σπίτια, ξεχύθηκαν παρέες - παρέες στὴν πολιτεία. Τὰ ὅσα μάθανε γιὰ τὸν ντουφεκισμό τοῦ Καλοσγοῦρου καὶ τοῦ Νικολάου ἐρέθισαν ἀκόμα πιότερο τοὺς δικούς μας κ' ἔτσι «ἡ ὑπόνομος ἦτο πλήρης καὶ σπινθὴρ ἀπητεῖτο διὰ τὴν ἔκρηξιν καὶ πυρκαϊάν»¹.

1. id σ. 41

2. id.

1. id.

1. Τερτσέτη «Ἄπαντα — Κολοκοτρώνη ἀπομνημονεύματα» τ. γ', σ. 193.

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 44.

1. Βαρδουνιώτης id. σ. 92.

Ἄναμεσα στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Κριεζώτη βρισκόταν κ' ἓνας Σμυρνιός, ὁ Δημήτρης Σπάρος, «περίφημος γιὰ τὴν παλληκαριά του κατὰ τὸν Ἄγωνα, ὅμως ἀνήσυχος καὶ ἀκράτητος»¹. Εἶτανε, καθὼς λέει ὁ Βαρδουνιώτης, «θεότρελλος». Ὁ Σπάρος λοιπὸν τράβηξε μὲ τὴν παρέα του σ' ἓνα κρασοπουλεῖο στὸ παάρι τῆς Γούβας καὶ τὰ κουτσόπιναν. Νὰ κ' ἔρχονται κάμποσοι Φραντσέζοι νὰ τὸ τσοῦξουν κι αὐτοί. Ἄμα τοὺς εἶδε ὁ Σπάρος ἀναψαν τὰ αἵματά του.

—Ὡρέ, ρωτάει, ποιὸς βάνει μιὰ ὀκὰ κρασί νὰ πάρω τούτου τοῦ Φραντσέζου ἐκεῖο τὸ κολοκύθι ποῦχει στὸ κεφάλι;

—Ἐγώ! τοῦ λέει ἓνας ἀπὸ τὴν παρέα του.

Δὲ πρόλαβε νὰ τὸ πεῖ κι ὁ Σπάρος σούρνει τὸ ποτήρι του «κατὰ τοῦ θυσανοφόρου πύλου τοῦ Γάλλου στρατιώτου»¹. Ὁ Φραντσέζος ἔλαχε νὰ κρατάει ἓνα πορτοκάλι καὶ τὸ ρίχνει κατακέφαλα στὸν Σπάρο «ἀνακράζων λέξιν ἀκατάληπτον εἰς τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας: Μπαροῦφο!»².

—Νά, μπαροῦφο! τοῦ ἀποκρίνεται ὁ Σπάρος μπατσίζοντάς τον καὶ ρίχνοντας στὸ χῶμα τὸ κασκέτο του μ' ὄλα τὰ φτερά του.

Πιάστηκαν στὰ χέρια κ' οἱ Φραντσέζοι, ὅσο ποῦ ὁ Σπάρος κ' ἡ παρέα του τοὺς πιστόλιζαν, τρέχοντας χώθησαν στὸ στρατώνα τους. Αὐτὸ εἶτανε· τοῦτο τὸ περιστατικὸ στάθηκε τὸ σινιάλο ποὺ ἀκαρτέραγε ὁ χάρος νὰ ξεγυμνώσει τὸ δρεπάνι του.

Ὁ Στοφὲλ προστάζει νὰ ξεχυθεῖ τὸ τάγμα του κι ἀλύπητα νὰ χτυπήσει. «Πολυάριθμα καὶ φοβερὰ τύμπανα καὶ σάλπιγγες ἠχηρότατες ἐσήμαναν τὸ ἀπαίσιον σύνθημα (...) Ἦρξαντο δὲ ἀμέσως φρικώδους ὀλέθρου, μίαν ὄλην προφέροντες ἀπαισίαν λέξιν ἀπὸ τ' ἀφρίζοντα χεῖλη των: Μπαροῦφο!»¹ διέχυσαν πανταχοῦ τὸν θάνατον καὶ τὴν φρίκην. Ἐκανονιοβόλουν, ἐτουφέκιζον, ἐλόγγχευον μετ' ἀνηκούστου θηριωδίας (...) Ἐθραυον ἐπὶ πλέον τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ εἰσήρχοντο εἰς αὐτὰς διὰ νὰ φονεύσωσιν ἀπανθρώπως ἀόπλους καὶ ἀθῶους. Κατήντησαν νὰ σφάζωσιν οἱ γενναῖοι Γάλλοι καὶ γέροντες καὶ παιδάκια καὶ νὰ ἐκκοιλιάσωσι καὶ γυναῖκας· οἱ δὲ μανιακώτεροι καὶ κῦνας καὶ γαλαῖς ἀκόμη διελόγγχευσαν»².

Σκόρπιζαν ἀνελέητα τὸ θάνατο ὅσο ποὺ οἱ ἀγωνιστὲς μας, «μὴ γένοιτο ἀπὸ φόβον, ἀλλὰ ἀπὸ σέβας πρὸς τὰ Συμμαχικὰ στρατεύματα»¹, φεύγανε τρέχοντας κατὰ τὸ Κατσιπόδι παρατώντας ἀκόμα καὶ τὶς κάπες τους. Τὸν Κριεζώτη τὸν ζώγρησαν οἱ Φραντσέζοι, ὅσο ποὺ ὁ Τσώκρης—εἶταν Ἀργίτης—γλύτωσε καθὼς κρύφτηκε στὸν ἀχυρώνα τοῦ σπιτιοῦ του. Μονάχα δεκατρία παλληκάρια κλείστηκαν στὸ σπίτι τοῦ Παναγιώτη Ψάλτη κι ἀντιστάθηκαν. Ὁρμήσανε οἱ Γάλλοι νὰ τὸ πάρουν, μὰ οἱ μπλοκαρισμένοι σκότωσαν δύο καὶ κάμποσους λάβωσαν. Φέρανε τότες κανόνια κι ἀφοῦ γκρέμισαν μὲ δαῦτα τὸ παλιόσπιτο, «κατακρεοῦργήσαν ὄλους τοὺς ἀντιστάντας»².

Τέσσερις ὥρες βάσταζε τὸ μακελλιὸ «Ὁ ἥλιος ἐξέπεμπε τὰς ὑστάτας αὐτοῦ ἀκτῖνας εἰς τὴν αἰμόφυρτον γῆν καὶ αἱ φρικαλεότητες τῶν Γάλλων ἐξηκολούθουν ἔτι»¹. Τότες ὁ δεσπότης Ἀνθιμος φόρεσε τὴ μεγάλη ἱερατικὴ του στολή κ' ἔχοντας μαζί του κ' ἓνα διάκο ποὺ κράταγε ὄρθια μιὰ πατερίτσα μὲ δεμένο σ' αὐτὴ ἄσπρο μαντήλι τράβηξε γιὰ τὸν γαλλικὸ στρατώνα. Παρουσιάστηκε στὸν Στοφὲλ «εἰς ὃν μετὰ παρρησίας ἐξήγησε τὴν ἀθωότητα τῆς σφαζομένης πόλεως»². Κι ὁ Στοφὲλ πρόσταξε, τέλος, νὰ βαρέσουν οἱ σάλπιγγες ἀνάκληση.

Ἦρθε ἡ νύχτα καὶ βαθεῖα ὡσὰν τὸ θάνατο σιωπὴ ἀπλώθηκε πάνω ἀπὸ τὸ Ἄρ-

1. Βλαχογιάννης (Κασομούλης).

1. Βαρδουνιώτης id. σ. 94.

2. id.

1. Μιὰ κ' εἶταν Κορσικανοὶ ἴσως εἶπαν τὴν ἰταλικὴ λέξη «barruffa» ποὺ θὰ πεῖ καυγὰς καὶ πέρασε καὶ στὴ δικιά μας γλῶσσα—«μπαρούφα»—εἶτε μὲ τὴν ἴδια, εἶτε μὲ διαφορετικὴ σημασία, τῆς «μπούρδας».

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 95-96.

1. Κασομούλης id. τ. γ'. σ. 603.

2. Βαρδουνιώτης id. σ. 97.

1. Id. σ. 98.

2. Id.

Ε
ΣΥ
ΕΤ
Η
Θ
Σ
Θ
Δ
Μ
Τ
Ι
Ν
Α
Ι
Ι
γος. Σάν έφεξε ή άλλη μέρα άρχισαν νά συνάζουν τά κουφάρια στόν "Αη Νικόλα³ και στόν "Αη Γιάννη. «Βαρυαλγείς και περίτρομοι συνέρρεον οί πολίται είς τούς ρηθέντας ναούς πρὸς άνεύρεσιν τῶν άπολωλότων συγγενῶν και φίλων και τά δάκρυα δλων έρρεον ποταμηδόν και είς έκαστον κομιζόμενον πτώμα λυγμοί και στόνοι άκράτητοι έτάραττον τήν σιγήν του θανάτου (...) Πενθιμωτέρα σκηνήν ούδεις είδε ποτέ, μοί είπεν έπιζῶν έτι μάρτυς αύτόπτης»¹. Μά οί Γάλλοι, όπως γίνεται τόσες φορές σέ παρόμοιες περιστάσεις πού οί μακελλάρηδες φοβούνται πίοτερο τούς πεθαμένους άπό τούς ζωντανούς, σκόρπισαν τόν κοσμάκη πού άποχαιρέταγε τούς δικούς του «και τά πτώματα έτάφησαν άκήδευτα και κυνῶν δίκτην»².

Πόσοι σφάχτηκαν; Πρίν σ' άποκριθῶ σ' αύτό πρέπει πρώτα νά σοῦ ξεκαθαρίσω, πώς έξόν άπό τούς άγωνιστές πού πολέμησαν στο σπίτι του Ψάλτη, δλοι οί άλλοι είτανε άθῶοι κι άκακοι 'Αργίτες—άντρες, γέροι, γυναίκες, παιδιά. «'Εκτός τῶν δεκατριῶν οίτινες έκλείσθησαν και έξηγόρασαν τὸ αίμα των, έρωτοῦμεν νά μάς είποῦν ποιοι άλλοι έθανατώθησαν παρά άθῶοι;» ρωτάει ὁ Κασομούλης¹. Τούς σκοτωμένους μοναχά—χώρια οί λαβωμένοι—ὁ Χέρτσβεργ τούς άνεβάζει σέ 160, ὁ Κολοκοτρώνης σέ 200, ὁ Βαρδουνιώτης σέ 250, ὁ Κασομούλης κ' ή έφημερίδα «Αιώνας» σέ 300. "Οποιον αριθμὸ κι αν πάρεις άπ' αυτούς, ὁ πιδ σωστός ίσως νά ναι γύρω στους 200, σκέψου πόσο μεγάλος στέκεται για τή μικρή πολιτεία πού είτανε τότες τὸ "Αργος. Κι ακόμα λογάριασε πώς δλο τουτο τὸ ξεφάντωμα του Χάρου ξέσπασε πάνω στα δύστυχα άδέρφια μας όταν πιά νόμιζαν πώς είχανε φουντάρει σ' άπάνεμα νερά.

Θές νά παραδεχτῶ πώς τήν αίτία τή δώσανε οί δικοί μας κ' οί Φραντσέζοι, σέ μιὰ στιγμή ὀργής, τούς χτύπησαν; "Ας τὸ παραδεχτῶ. Μά οί γυναίκες και τά παιδιά σέ τί τούς φταίξανε για νά τά σφάξουν; «Θέλει μνημονεύεται δια πολλούς αιώνας» λέει ὁ Κασομούλης «ή τραγική αύτη ή μέρα και ή άπάνθρωπος σκληρότης του Γάλλου ταγματάρχου και τῶν στρατιωτῶν του, ή ὁποία δέν ανταποκρίνεται με τὰ φιλόανθρωπα αισθήματα του Γαλλικοῦ έθνους»¹. Σωστή κουβέντα· ή καταδίκη για τούτη τή βάρβαρη πράξη δέ βαραίνει τὸ γαλλικὸ λαό, μά κείνους πού ή πρόσκαιρη δόξα τους χρειάζεται τή δυστυχία τῶν συνανθρώπων τους και τὸ αίμα.

Και τὸ γκουβέρνο μας τί έκανε; Τί νά κάνει τὸ φουκαριάρικο, θά πεις τὸ μόνο πού μπορούσε είταν νά διαμαρτυρηθεῖ. Γελιέσαι. Θρηνολογούσε δχι για τούς άδικοσφαγμένους, μά... μὴν τυχόν κι ὁ "Οθωνας, μαθαίνοντας τὸ τί γίνηκε, θά γύριζε πίσω! Κι ὁ Καρολίδης, με τὸ δίκιο του, ρωτάει: «και διατί νά επανέλθη ὁ βασιλεὺς είς τὰ ίδια άφοῦ οί "Ελληνες δέν ἦσαν ένοχοι, αλλά τὰ θύματα;»²

Κι ὁ ύπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς ανάξιας αύτῆς κυβέρνησης, ὁ Σ. Ζωγράφος, «πού μισοῦσε θανάσιμα τὸν έθνικὸ στρατό»³, έβγαλε μιὰ προκήρυξη στους 'Αργίτες λέγοντάς τους τουτα δῶ τὰ «παρηγορητικά» λόγια: «'Ολίγοι άπονενοημένοι στασιασταί και κακοῦργοι έπεβουλεύθησαν τήν τοποθέτησιν τῶν Γάλλων στο "Αργος(...) 'Ελήφθησαν ἤδη δλα δσα ή περίπτωσης επιτρέπει μέτρα δια νά καταδιωχθῶσι και τιμωρηθῶσιν οί άθλιοι αύτοί κακοῦργοι». Μὴν άπορεις. "Αμα δουλεύεις ξένο «στὶς προσταγές σου, άφέντη μου» λές και βγάζεις φταίχτες τούς σκοτωμένους.

Κ' οί Φραντσέζοι, τὸ λίγο καιρὸ πού μείνανε ακόμα στὸν τόπο μας, δέν άφηναν σέ χλωρὸ κλαρὶ τούς δικούς μας. Τὸ κεφάλι του Κολοκοτρώνη τὸ διατίμησαν πέντε χιλιάδες φράγκα κι ὁποιος άγωνιστῆς — λερωμένος, πεινασμένος, ξαρμάτωτος — έφτανε στὶς πόρτες τ' 'Αναπλιῶ και παρακάλαγε νά μπεῖ γιατὶ σύντρεχε οίκογενειακή άνάγκη, οί φραντσέζοι φρουροί τὸν διώχναν φωνάζοντάς του:

— Φούτρ Κολοκοτρώνη, φούτρ Τζαβελά, φούτρ Γκριζώτη, φούτρ Γκριβα!...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΩΤΙΑΛΗΣ

3. Στη θέση πού χτίστηκε παραῦστερα ή μεγάλη έκκλησιά του "Αγίου Πέτρου στην κεντρική πλατεία. 1. Id. σ. 98-99. 2. Id. σ. 99. 1. Κασομούλης id. σ. 605. 1. Κασομούλης id 604.

1. 'Ο "Οθωνας βρισκόταν, όταν παίχτηκε τούτη ή τραγωδία στο "Αργος, ανάμεσα Μπρίντεζι και Κέρκυρα, όπου τὸν περίμεναν τὰ μεταγωγικά με τὸν βαυαρέζικο στρατό.

2. Καρολίδης «Σύγχρονος 'Ιστορία τῶν 'Ελλήνων» τ. α', σ. 319.

3. Βλαχογιάννης (Κασομούλης id. τ. γ', σ. 605, σημ. 1).

ΜΙΧΑΗΛ ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ

Ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, δημοτικιστὴς
Κωμωδιογράφος, δημοσιογράφος
Πρόδρομος τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψης
στὴν Ἑλλάδα

Ὁ ἀνώνυμος παραφραστὴς τοῦ «Πλούτου»
τοῦ Ἀριστοφάνη (1860)

Τοῦ Μ. Μ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ

I.

Ἡ χειμωνιάτικη θεατρικὴ περίοδος τοῦ 1935 - 36 ἔκλεισε μ' ἓναν τρόπο ἄρκετὰ παράξενο· ὁ σκηνοθέτης Κάρολος Κούν, ποὺ μόλις τότε ἄρχιζε τὴν καριέρα του στὴ σκηνή, ἀνέβαζε μὲ τὸν ἐρασιτεχνικὸ θίασο τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν στὸ Ψυχικὸ τὸν «Πλούτο» τοῦ Ἀριστοφάνη. Τὸ παράξενο δὲν βρισκόνταν στὴν ἐκλογή τοῦ ἔργου τοῦ ἀρχαίου κωμικοῦ μὰ τῆς μετάφρασης. Δὲν ἐπρόκειτο οὔτε κἀν γιὰ μετάφραση ἄλλωστε, μὰ γιὰ μιὰ παράφραση τοῦ «Πλούτου» ποὺ εἶχε γίνει στὰ 1860 ἀπὸ κάποιον ἄγνωστο καὶ εἶχε τυπωθεῖ στὰ 1861 στὸ τυπογραφεῖο τῆς ἐφημερίδας «Μερίμνα». Στὴ θέση τοῦ ὀνόματος τοῦ παραφραστῆ ὑπῆρχαν τρεῖς ἀστερίσκοι * * * : Ὁ Πλούτος τοῦ Ἀριστοφάνους ἐλευθέρως παραφρασθεὶς εἰς τὴν καθομιλουμένην ὑπὸ * * * 1860 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, Ἀθήνησι, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μερίμνης (κατὰ τὴν ὁδὸν Πραξιτέλους), 1861. (Βλέπε φωτοτυπία ἐξωφύλλου).

Ἡ ἐντύπωση ποὺ ἄφησε ἢ ἀποκάλυψη τοῦ Κούν φαίνεται ἀπὸ τοῦτο τὸ γεγονός: τὸ ἑβδομαδιαῖο περιοδικὸ «Νεοελληνικὰ Γράμματα» ξαναδημοσίευσε σὲ ἕξη συνέχειες (ἀρ. 70/2 - 4 75/7 - 5 - 38) τὴν παράφραση αὐτὴ τοῦ ἄγνωστου «τριαστέρη» — ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Βαλέτας στὴν Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας (6' τόμος) — μὲ τὸ ἀκόλουθο σημεῖωμα τοῦ διευθυντῆ του Δημήτρη Φωτιάδη: «Ἡ πραγματικὰ θαυμάσια αὐτὴ διασκευὴ ποὺ δημοσιεύουμε τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ ἀρχαίου σατιρικοῦ, εἶναι ἐνὸς Κωνσταντινουπολίτη, ποῦ, γιὰ ἄγνωστους λόγους, προτίμησε νὰ κρατήσῃ τὴν ἀνωνυμία. Τὸ μικρὸ καὶ δυσεύρετο βιβλιαράκι, μ' ἓνα ἕξοχο πρόλογο, γραμμένον ὁμῶς στὴν καθαρεύουσα αὐτόν, τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1860. Ἀμα κανεὶς λογαριάσει πῶς

ὁ ἄγνωστος Κωνσταντινουπολίτης ἔγραψε τὴ διασκευὴν του στὴ δημοτικὴ κι ἀνάστησε μὲ τὸν πιὸ ζωντανὸ τρόπο ἓνα ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσε πέρα γιὰ πέρα ὁ πιὸ στεῖρος λογιωτατισμὸς, ἡ ἐργασία του γίνεται ἀκόμα πιὸ ἀξιοθαύμαστη. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἓναν πρόδρομο. Γιὰ ἓνα μεγάλο πρόδρομο. Τὰ «Ν. Γ.» ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δικαίωση ποὺ προσφέρουν σήμερα στὸν ἄγνωστο παλιὸ λογοτέχνη ἀναδημοσιεύοντας τὸ ἔργο του, αἰσθάνονται τὴν ὑποχρέωση καὶ τὴ χαρὰ νὰ τονίσουν, πῶς ἡ διασκευὴ αὐτὴ τοὺς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ διαπιστώσουν, πῶς ὁ τόπος μας πέρα ἀπ' τὴς μετριότητες ποὺ καταφέρνουν σὲ κάθε ἐποχὴ νὰ λάμπουν πρόσκαιρα, δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ ἔχει διάνοιες ἄξιες νὰ τὸν τιμοῦν κ' ἔξω ἀπ' τὰ μικρὰ σύνορά του.»

Ἀπὸ τότε ὁ ἀνώνυμος παραφραστὴς θροινιάστηκε στὴς ἱστορίες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Παραθέτω τὸ σημεῖωμα τοῦ Γ. Βαλέτα στὴν «Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας» (τ. 6' σ. 633):

«Στὰ 1860, στὴν Ἀθήνα μέσα στὰ πιὸ πυκνὰ σύνεφα τοῦ λογιωτατισμοῦ, κυκλοφόρησε ἀπ' τὸ τυπογραφεῖο τῆς Μερίμνης ἀνώνυμη παράφραση σὲ καθαρὴ λογοτεχνικὴ δημοτικὴ μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Πλούτος» τοῦ Ἀριστοφάνους ἐλευθέρως παραφρασθεὶς εἰς τὴν καθομιλουμένην ὑπὸ * * * κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μερίμνης». Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα σταθμὸν στὰ λογοτεχνικά μας χρονικά. Ὁ συγγραφέας του καθὼς φαίνεται ἀπ' τὴν ὅλη ἐργασία κι' ἀπ' τὸν πρόλογόν του εἶν' ἓνας ἐλεύθερος ἀρχαιομαθέστατος στοχαστὴς, ποὺ ἔχει σκύψει στὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα καὶ συνειδητὰ ἀντιμετωπίζει

τις πληγές του, χτυπώντας το λογιωτατισμό και τη φαυλοκρατία στην πολιτική. Ποιός να είναι τάχα αυτός ο δραματιστής και οικοδόμος της νεοελληνικής αναγέννησης; 'Απ' τή γλώσσα του φαίνεται ήπειρώτης, ζηλωτής του Βηλαρά και του Ψαλίδα, ή σοφή δε ώριμότητά του διαλάμπει σε κάθε γραμμή του βιβλίου του. 'Εκτός απ' τή δημιουργική πνοή που δίνει στη μετάφραση του «Πλούτου», δάζει και παρέμβλητα πρωτότυπα κομμάτια, για να σατιρίσει συγκαρινά ήθη, όπως αυτό που παραθέτω, (σ. 270 - 272)».

Ποιός είναι, λοιπόν, αυτός ο «μεγάλος πρόδρομος», «ο δραματιστής και οικοδόμος της νεοελληνικής αναγέννησης»;

'Ο Κ. Θ. Δημαράς στην «Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας» (έκδ. 1949, τ. Α' σ. 76) γράφει: «Έτσι το 1861 δημοσιεύεται χωρίς τ' όνομα του μεταφραστή «'Ο Πλούτος» του 'Αριστοφάνους έλευθέως παραφρασθείς εις τήν καθομιλουμένην». 'Η γλώσσα τής μετάφρασης παρουσιάζει έξαιρετη καλλιέργεια με έλάχιστα σημάδια από το πέρασμα τής καθαρεύουσας: «Παράξενος είσαι μά τήν πίστη μου! άμ' δέν το καταλαβαίνεις δά τόσο φανερό πράγμα, ότι το νόημα του θεού είναι, να μάθεις και ή άφεντιά σου τον γυιό σου να κάμει κατά πώς κάνουνε κ' οί άλλοι;» 'Η μετάφραση προσγράφεται στον έκπαιδευτικό 'Ιωσήφ Γκινάκας (+ 1871): ο Γκινάκας φαίνεται πάντως να είχε πιστή κρίση επάνω στα πράγματα τής νεοελληνικής λογοτεχνίας: το 1869, σ' έποχή πρώιμη άκόμη δηλαδή, τον βλέπουμε ν' άσχολείται με τον 'Ερωτόκριτο».

Με την εύκαιρία που έδωσε ο Κούν ξαναεμβάζοντας με το θίασο του «Θεάτρου Τέχνης», το καλοκαίρι του 1957 τήν παράφραση αυτή του «Πλούτου» στο πάρκο τής Λεωφόρου 'Αλεξάνδρας μέσα στο πρόγραμμα του Φεστιβάλ 'Αθηνών, έγραψα μιá επιφυλλίδα στην έφημερίδα «Αύγή» (7/9) με τον τίτλο: Μιχαήλ Χουρμούζης ο διασκευαστής του «Πλούτου». Σημείωνα τότε σχετικά με τον άνωνυμο παραφραστή τά παρακάτω:

«'Ωστόσο δε νομίζω πώς για το σχολαστικό μελετητή τής λογοτεχνίας του 19ου αιώνα, θά ήταν δύσκολο να μάθει το πραγματικό όνομα του διασκευαστή του «Πλούτου» του 'Αριστοφάνη μιá και πρόκειται — καθώς δείχνει ή δουλειά του — για άνθρωπο φιλελεύθερο, γνώστη τής δημοτικής γλώσσας και τής σκηνης του θεάτρου κι' όχι έρασιτέχνη πρωτόπειρο. Μήπως είναι πολλοί αυτοί που άσχολιόντουσαν με το λαϊκό θέατρο ως το 1860; 'Ανάμεσά τους — μετριόντουσαν στα δάχτυλα του ένός χεριού — ο φιλόλογος θά ανακάλυπτε τον πραγματικό διασκευαστή του «Πλούτου» — που δέν είναι άλλος απ' το γνωστό στους ιστορικούς τής νεοελληνικής λογοτεχνίας κωμωδιογράφο Μιχαήλ Χουρμούζη.

Μιá σύμπτωση με άπάλλαξε από το μόχθο τής αναζήτησης. 'Εξετάζοντας κάποτε έναν παλιό κατάλογο παλιάς βιβλιοθήκης, είδα, χωρίς μεγάλη έκπληξη να προσγράφεται στο Μιχαήλ Χουρμούζη, μαζί με τις άλλες ένυπόγραφες κωμωδίες του, και ή άνωνυμη διασκευή του

«Πλούτου» του 'Αριστοφάνη. Είναι μιá μαρτυρία αυτή ένός βιβλιόφιλου ή και λόγιου του 19ου αιώνα — δέν ξέρω τίνος είναι ή παλιά και πλούσια αυτή βιβλιοθήκη και ποιός ο συντάχτης του κατάλογου, επίσης παλιού, ίσως του 1880 — που γνώριζε το Μ. Χουρμούζη, γιατί ήταν σύγχρονός του. 'Όταν γίνονταν ή βιβλιοθήκη και συντάσσονταν ο κατάλογός της, ο Μιχαήλ Χουρμούζης ζούσε άκόμα. Πάντως, έχοντας υπόψη μου αυτή τή μαρτυρία σύγκρινα πρόχειρα τή διασκευή του «Πλούτου» και τις κωμωδίες του Μ. Χουρμούζη και διαπίστωσα πολλές έσωτερικές σχέσεις, που υπάρχουν άνάμεσά τους. 'Όχι μόνο το ύφος τής γλώσσας, που είναι και δώ και κεί πολιτικό, και το ύφος το προσωπικό, που είναι κοινό, μά άκόμα και ή φρασεολογία άνάμεσα στη διασκευή του «Πλούτου» και στις κωμωδίες του Χουρμούζη είναι όμοια...».

Φαίνεται πώς πέρασε άπαρατήρητη ή επιφυλλίδα αυτή, γιατί στον τόμο «Θέατρο 1957» όπου γίνεται λόγος για τήν παράσταση του Κούν και τήν έλεύθερη παράφραση του *** έπαναλαμβάνεται' πάλι ή άποψη Δημαρά, που παραπάνω αναφέρθηκε. Δέν είναι δυνατόν όμως ή έλεύθερη παράφραση του «Πλούτου» να είναι έργο του Ι. Γκινάκα — το 1861 ήταν γυμνασιάρχης στη Λαμία, και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου μετατέθηκε στο γυμνάσιο τής Χαλκίδας — για τους λόγους που σύμφωνα μ' αυτούς άνήκει στο Μιχαήλ Χουρμούζη.

'Η έφημερίδα «Μέριμνα» στο φύλλο της 222 τής 8 Μαΐου 1861, και στη στήλη «Βιβλιογραφία» τής πρώτης σελίδας, δημοσίευσε τήν άκόλουθη άγγελία:

«'Εν τῷ τυπογραφείῳ τῆς Μ ε ρ ί μ ν η ς έτυπώθη, παρ' αὐτῷ δε εύρίσκειται και πωλείται άντι δραχμῶν δύο, ο Π λ ο ὕ τ ο ς του 'Α ρ ι σ τ ο φ ά ν ο υ ς, παραφρασθείς έλευθέως εις τήν καθομιλουμένην.

Σύστασιν καλλιτέραν υπέρ τής Κωμωδίας ταύτης δέν έχομεν να προτείνωμεν ή αυτήν τήν άνάγνωσιν του βιβλίου. Παρεφράσθη, ή μάλλον μετά έπιτυχίας μεγάλης μετεφέρθη ο Π λ ο ὕ τ ο ς του μεγάλου τής άρχαιότητος κωμικοῦ εις τήν σημερινήν έποχήν και δια τους σημερινούς άνθρώπους υπό *** (δέν θέλησε να δημοσιευθῆ το όνομά του), αλλά λίαν γνωστοῦ δια τας τοιαύτας προγενεστέρας συγγραφάς».

Ποιός μπορούσε στα 1861 να είναι λ ί α ν γνωσ τ ὸ ς δια τοιαύτας προγενεστέρας συγγραφάς;

'Ο Γκινάκας άποκλείεται γιατί δέν έχει «τοιαύτας προγενεστέρας συγγραφάς» για να είναι και λ ί α ν γνωσ τ ὸ ς. Αυτό το «λίαν γνωστός» σημαίνει πώς όσο κι' άν κρύ-

1. 'Ο Γιάννης Σιδέρης, ιστορικός του νέου έλληνικοῦ θεάτρου, μου είπε πώς αυτός ο ίδιος έδωσε τά στοιχεΐα για το σχετικό με τον άνωνυμο παραφραστή σημείωμα του «Θεάτρου 1957». Με τήν εύκαιρία του εκφράζω τις εύχαριστίες μου για τήν προθυμία που είχε να μ' έξυπηρετήσει σε ό,τι του ζήτησα σχετικά με τον Μ. Χουρμούζη.

δονταν κάτω από τους άστερίσκους ό παραφραστής, ό κόσμος τών γραμμάτων στην 'Αθήνα τόν ήξερε τότε. Ίσως νά είναι χαρακτηριστικό για τήν περίπτωση τού Γκινάκα, πώς τó περιοδικό «Φιλίστωρ» τών εκπαιδευτικών Κουμανούδη, Ξανθόπουλου και Μαυροφρύδη, ενώ άφιερώνει κριτική για τή μετάφραση τού «Βασιλέως Οιδίποδος» τού Κοντόπουλου, καθαρευουσιάνικη και σέ στίχους, δέν κάνει καθόλου λόγο για τόν «Πλούτο». Θεατρικοί συγγραφείς που θά μπορούσαμε νά τούς σκεφθούμε άναζητώντας ανάμεσά τους τόν άώνυμο παραφραστή στα 1861 ζούν οι άδερφοί Σούτσου μονάχα και ό 'Αντώνης Μάτεσης που έγγραψε και τύπωσε τó «Βασιλικό» (1836). Οι άλλοι σύγχρονοί τους είχαν πεθάνει ως τότε: ό Δ. Βιζάντιος τής «Βαβυλωνίας», ό 'Ιω. Ζαμπέλιος με τίς άρχαιοπρεπείς τραγωδίες, ό 'Ιάκωβος Ρίζου Νερουλός με τά «Κορακιστικά», ό Γουζέλης τού «Χάση». Ύστερα άρχίζει ή καινούρια γενιά από τó 1833 και δώθε με τó Δ. Βερναρδάκη, τόν 'Αγγελο Βλάχο κλπ. 'Από τήν πρώτη γενιά ζεί ακόμα ό Μιχαήλ Χουρμούζης. Έχει γεννηθεί περίπου στα 1805 - στα 1873 λέει πώς γειτονεύει με τά 70 — και πεθαίνει στα 1882, στις 6 'Οκτωβρίου.

Οι άδελφοί Σούτσοι άπορρίπτονται χωρίς συζήτηση, τó ίδιο και ό Μάτεσης· είναι τόσο άταίριαστο τó κλίμα τής παράφρασης και με τούς τρεις. Για τó Χουρμούζη έκτός άπ' τή μαρτυρία τού καταλόγου τής παλιάς Ιδιωτικής βιβλιοθήκης έχουμε και τίς παρακάτω: α) Μετάφρασε τόν «Πλούτο» σημειώνει ό Μανουήλ Γεδεών στα «'Αποσημειώματα Χρονογράφου» (1800 - 1913) 'Αθήνα 1932, σ. 31 - 34. β) Στο φύλλο 350/4.10.1866 τής έφημερίδας «'Αρμονία» που έβγαζε στην Πόλη ό Χουρμούζης, στη σ. 3 δημοσιεύεται διαφήμιση τού βιβλιοπωλείου Σ. 'Ανδρεάδη για μιá μεγάλη σειρά βιβλίων που πωλούνται σ' αυτό και σέ τιμές συγκαταβατικές. Σ' αυτή μιá κωμωδία του αναφέρεται μαζί με τόν Πλούτο:

Μαλακώφ Κωμωδία υπό Μ. Χουρμούζη.

'Ο Πλούτος τού 'Αριστοφάνους μετάφρασις.

'Εκτός άπό τίς παραπάνω μαρτυρίες, έχουμε και άλλα στοιχεία που τίς ένισχύουν και τίς κάνουν άκλόνητες. 'Ο άώνυμος τής παράφρασης έπιτίθεται στόν πρόλογό του έναντίον τής νεολαίας τού 1860 που διαβάζει μεταφράσεις ρομάντζων τής έποχής:

«Τά τρόπαια τών ρομάντζομεταφραστών δέν μ' αφήνουν νά καθεύδω! Καί άληθώς πολύ γαργαλίζεται τó φιλότιμόν μου όταν βλέπω δαφνοστεφείς τάς κεφαλάς τών μεταφραστών ξένων μυθιστορημάτων και ζηλεύω μέχρι φθόνου τήν τύχην τών εύεργετών αυτών τής έλληνικής νεολαίας! 'Αλλά μη γνωρίζων δυστυχώς φραντζέζικα ίνα μεταφράσω κ' έγώ «τó παλιοπάπουτζο τής βασιλίσσης» ως άλλοι μετέφρασαν τó περιδάραιον αυτής, παρέφρασα τόν Πλούτον τού 'Αριστοφάνους μετασκευάσας έν μέρος αυτόν, όχι θεβαίως προς χάριν τής ρομάντικής νεολαίας, ήτις «πολλών ρομάντζων τεύχεα ίδε και νόον έγνω». . .» (βλέπε προχειρότερα πρόγραμμα Φεστιβάλ 'Αθηνών 1957).

Αυτά τά τρόπαια δέν άφηναν τó Χουρμούζη νά καθεύδει μέχρι γήρατος. Στα 1882 λίγους μήνες πριν πεθάνει τύπωσε μιá σάτιρα έναντίον τών ρομαντζογράφων, μιá μικρή παρωδία τέτοιων ρομαντικών μυθιστορημάτων, με τόν τίτλο: «Παρωδική μικρογραφία μυθιστορημάτων».

«'Ιδου πόθεν έλαβα τήν άφορμήν ν' άναγνώσω και έγώ τά δημοσιευόμενα περισπούδαστα μυθιστορήματα, και έξ Ιδίας άντιλήψεως νά γράψω παρωδικώς τήν παρούσαν μικρογραφίαν αυτών. Βλέπων πολλάκις χαριτοβρύτους, υπάνδρους και παρθένους, καθημένας νωχελώς (κατά τούς Ρωμαντσογράφους), επί τών, ως αυτές, άδρών πολυθρόνων των, (ή παρομοίωσις ρομαντζογραφική άδεία), και έχούσας έν χερσίν, άλλαι μόν έφημερίδας, και προσηλωμένας εις τήν άνάγνωσιν τών έπιφυλλίδων, άλλαι δέ βιβλιάρια χρυσοδεμένα. . .».

'Αλλο μόνιμο πάθος τού Χουρμούζη που τó συναντούμε και στόν παραφραστή τού «Πλούτου» είναι οι «άφωσιωμένοι» στόν 'Οθωνα, τά στίφη τών ξενόδουλων που είχαν συνεταιριστεί με τούς Βαυαρούς για νά πιούν τó αίμα τής 'Ελλάδας.

'Από τά σημαντικά σημεία τής παράφρασης τού «Πλούτου» είναι τά παρέμβλητα κομμάτια. Με αυτά τά κομμάτια ό παραφραστής μετάφερνε τήν αρχαία κωμωδία στην έποχή του, τά τελευταία χρόνια τού 'Οθωνα στην 'Ελλάδα. Σ' ένα τέτοιο παρέμβλητο κομμάτι μιλάει για τó πώς θά είναι ή ζωή όταν ό Πλούτος άποχτούσε τó φώς του και δέ θά ήταν πια στραβός για νά πηγαίνει στους άδικους και τούς άτιμους:

«ΧΡΕΜΥΛΟΣ: . . . Οι τίμιοι και οι δίκαιοι νά μοιραστούνε ίσια δλοι τους τόν Πλούτον, χωρίς νά έχη κανείς τους τίποτα περισσότερο από τόν άλλονα· ίσια ούλοι.

ΠΕΝΙΑ: Ζητείς λοιπόν και συ νά κάμης τήν κοινοκτημοσύνη;

ΧΡΕΜ.: Βέβαια· άφού δλοι αυτοί που είπα είναι τίμιοι και δίκαιοι, πρέπει και δλοι ίσια νά είναι πλούσιοι.

ΒΛΕΨΥΔΗΜΟΣ: 'Ετσι πρέπει κιόλας.

ΠΕΝΙΑ: Καί πόσον καιρό θά βαστάξ' αυτή ή Ισότης σου;

ΧΡΕΜ.: 'Οσο που ζούνε.

ΠΕΝΙΑ: Τά μυαλά σου και μιá λύρα!

ΧΡΕΜ.: Τά δικά σου κ' ένας κούκκος!»

'Ο 'Αριστοφάνης για Ισότητα και κοινοκτημοσύνη μίλησε μονάχα στις «'Εκκλησιάζουσες» αλλά πόσο διαφορετικά από τόν 'Αριστοφάνη αντιλαμβάνεται τó πρόβλημα ό παραφραστής, φαίνεται άπ' τó παραπάνω άπόσπασμα και άπό τήν συνέχειά του που δέν έβαλα έδω και άπό όσα λέει στόν πρόλογο τού Πλούτου έξηγώντας γιατί προτίμησε νά μεταφράσει τόν Πλούτο και όχι τίς «'Εκκλησιάζουσες»:

«Διατί τέλος τόν Πλούτον και όχι τάς 'Εκκλησιαζούσας του, άφού και σήμερα πολλοί αξιότιμοι Κυρίαί, παρατήσαντες τή δελώνην και τó ράψιμον άναδιφούν τάς έφημερίδας και άνακατώνονται εις τά πολιτικά ή ως αί ίδιαι τó λέγουν πολιτικά ρουνα».

Στις «Ἐκκλησιάζουσες» αἴτημα εἶναι ἡ ἰσότητα ἀνάμεσα στὰ δυὸ φύλλα, ἐνῶ στὴν παράφραση γίνεται λόγος γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ οικονομικὴ ἰσότητα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Δηλαδή ὁ παραφραστής τοῦ «Πλούτου» ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα κατὰ τὸν τρόπον ποῦ εἶχε τεθεῖ στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ ἀπὸ τὴν εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ φιλολογία τῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα εἶχαμε ἀπηχήσεις αὐτῆς τῆς φιλολογίας καὶ αὐτῆς τῆς κίνησης. Δὲν ἔχει μελετηθεῖ τὸ θέμα καὶ δὲν ἔχουν συγκεντρωθεῖ στοιχεῖα. Ἄν λάβουμε ὅμως ὑπόψη μας πῶς τὸ «Περὶ ἰδιοκτησίας» σύγγραμμα νεώτατον τοῦ κυρίου Α. Τιέρ (= Θιέρσου) κυκλοφόρησε στὴ Γαλλία τὸ φθινόπωρο τοῦ 1848 καὶ στὴν Ἑλλάδα μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν Α. Σίμο καὶ τυπώθηκε στὰ τυπογραφεῖα Φ. Καραμπίνου καὶ Κ. Βάφα τὴν ἴδια χρονιά, κι ἂν ἀκόμα σκεφτοῦμε πῶς τὸ νεολαιίστικο κίνημα τῶν Σκιαδιστῶν τοῦ 1859 ἀπογοητεμένο καὶ μετὰ τὸ διώξιμο τοῦ Ὄθωνα, μὲ τὸ ξέσπασμα τῆς Παρισινῆς Κομμούνας ἄρχισε νὰ προσανατολιζέται ξανὰ πρὸς τὴ Δύση μὲ ἀνανεωμένες τὶς ἐλπίδες, μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πῶς καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παρακολουθοῦσαν τὴν ἰδεολογικὴ κίνηση τῆς Εὐρώπης μὲ ἐνδιαφέρον.

Γιὰ τὸ Μιχαὴλ Χουρμούζη ἔχουμε δυὸ κύρια ἄρθρα τοῦ στὴν ἐφημερίδα τοῦ «Ἀρμονία» τῆς Πόλης, τὸ ἓνα στὶς 17 Ἰουνίου 1864, «Οἱ συνεταιρισμοί», καὶ τὸ ἄλλο στὶς 11 Νοεμβρίου 1864, «Ὁ ἐργάτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ», ποῦ δείχνουν τοὺς δρόμους ποῦ ἀκολουθοῦσε ἡ σκέψη του. Στὸ πρῶτο, συμβουλεύει τὸ ἑλληνικὸ κεφάλαιο τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ ἐμπορικὸ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ βιομηχανικὸ ἂν θέλει νὰ διατηρήσει τὶς θέσεις του στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, καὶ στὸ δεύτερο συνιστᾷ τοὺς ἐργάτες νὰ ὀργανωθοῦν σὲ σωματεῖα. Στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου του, τοῦ δευτέρου, γράφει, ἀντὶ νὰ μιμούμαστε τὴν Εὐρώπην σὲ ὅ,τι ἄσχημο ἔχει, νὰ τὴ μιμηθοῦμε στὰ καλά της:

«Τί πταίει ἡ Εὐρώπη, ἂν ἐραυίζόμεθα παρ' αὐτῆς ἀντὶ μέλιτος δηλητήριον; Τί πταίει ἡ Εὐρώπη ἂν ἡμεῖς τυφλώττομεν πρὸς τὰ καλά καὶ ζητοῦμεν διὰ μικροσκοπίου πᾶν τὸ ἐπιβλαβές, ὅπως τὸ μεταφυτεύσωμεν εἰς τὴν Ἀνατολήν;

Ναί! Μιμηθῶμεν τὴν Εὐρώπην ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν πολυτέλειαν, οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα, οὐχὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν. Μιμηθῶμεν αὐτὴν εἰς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀληθῆ πολιτισμόν, εἰς τὴν ἀληθῆ πρόοδον, εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος! . . .

. . . Πρόκειται περὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Τὸν ἐργάτην ἡ κοινωνία κατατάσσει εἰς τὴν κατωτέραν αὐτῆς βαθμίδα, καὶ ἐν τούτοις ὁ ἐργάτης εἶναι ἐν τῶν εὐγενεστέρων αὐτῆς τέκνων. Ὁ ἐργάτης δὲν κερδοσκοπεῖ ἐπὶ τῇ βλάβῃ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς συμβαίνει εἰς πολλὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἀλλ' ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου του κερδίζει τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ὁ μέλας τοῦ ἐργάτου ἄρτος εἶναι γλυκύτατος, καθὸ ἠρτυμένος ἐν τῇ τιμιότητι καὶ τῇ ἀρετῇ.

Ὁ ἐργάτης εἶναι ὁ μοχλὸς διὰ τὴν κοινωνίαν ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ

αὐτοῦ, καὶ ἐν τούτοις τὸν ἔχει παρηγκωνισμένον, παρημελημένον, καὶ ἐρριμμένον εἰς τινὰ γωνίαν, ἐν τῷ σκότει! . . .» Καὶ λέει παρακάτω ὁ Χουρμούζης πῶς ἡ κοινωνία δὲν κάνει τίποτα γιὰ τὸν ἐργάτη· γηράζει χωρὶς καμιά ἀσφάλεια γιὰ τὴ ζωὴ του. Καὶ συνεχίζει:

«Ὅ,τι λοιπὸν δὲν πράττει ἡ κοινωνία, ἂς πράξωσιν αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐργάται, μιμούμενοι κατὰ τοῦτο τὴν Εὐρώπην. Διακόσιοι π.χ. ἐργάται συνεταιριζόμενοι, καὶ ἀφαιροῦντες πέντε μόνον γρόσια ἐκ τοῦ μηνιαίου αὐτῶν, ἔχουσιν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἐν τῷ ταμείῳ, τῆς ἑαυτῶν ἐταιρίας τὴν ποσότητα τῶν 12.000 γροσίων. . . Οὕτως ἕκαστον σωματεῖον ἐργατῶν ἀποτελεῖ σημαντικὸν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον, ἐξ οὗ διατηροῦνται οἱ ἀπόμαχοι τῆς ἐργασίας, οἱ πραγματικοὶ ἄξιοι βοήθειας.

Οὕτως, ὁ ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐργασίαν καταναλώσας ἐργάτης δὲν ἐξευτελιζέται τείνων πρὸς τὸν τυχόντα ἐπαίτιδα χεῖρα, ἀλλὰ ὡς εἰς τὴν νεότητά του οὕτω καὶ εἰς τὸ γῆρας του διατηρεῖται ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας.

Εἶθε ἡ ἀσθενὴς ἡμῶν φωνὴ νὰ εὐρῆ ἡχῶν παρὰ ταῖς ἐργατικαῖς τάξεσι τῆς ἡμετέρας πρωτεύουσας! Εἶθε νὰ λάβωμεν ἀφορμὴν ὅπως ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, οὐχὶ πλέον ὅπως παροτρύνωμεν, ἀλλ' ὅπως ἀναγγείλωμεν τὴν σύστασιν τοιούτων ἐργατικῶν ἐταιριῶν.

Ἡ Ἐνωσις ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν. Ἡ ἔνωσις εἶναι ἀναπόφευκτος ὅπως διαπραχθῆ ἀποτελεσματικῶς φιλανθρωπικόν τι ἔργον. Ἐνωθῆτε λοιπὸν, συσφιχθῆτε, εὐγενῆ τέκνα τῆς κοινωνίας, ἐκ δὲ τοῦ τοιούτου συνδέσμου ὑμῶν παραχθῆσονται, ἐστὲ περὶ τούτου πλέον ἢ βέβαιοι, ἀνυπολόγιστα ἀγαθὰ!»

Ὁ παραφραστής τοῦ «Πλούτου» ἔχει κοινὸ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο, κόσμον ἰδεῶν, μὲ τὸν Μιχαὴλ Χουρμούζη.

Ὅρισμένες λέξεις καὶ φράσεις κοινὲς στὴν παράφραση καὶ στὶς ὀνομαστικὰς κωμωδίας τοῦ Χουρμούζη ἐνισχύουν κι αὐτὲς τὶς μαρτυρίες ποῦ βεβαιώνουν πῶς ἡ παράφραση αὐτὴ ἀνήκει στὸν Χουρμούζη: «πετεινοκαύκαλος», «σὲ κόφτω μὲ τὸ μέλι» (= συγγνώμην ποῦ σὲ διακόπτω) («Ἰπτάλληλος», κωμωδία, 1836), σ. 67 καὶ 102).

Ἡ παράφραση τοῦ «Πλούτου» ἔχει ὅμοια δομὴ μὲ τὶς κωμωδίας τοῦ Χουρμούζη. Ὁ Πλούτος εἶναι ἀπ' τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνη ποῦ μᾶς διασώθηκαν ἀτέλειωτα, κολοβά. Ὁ παραφραστής δίνει τέλος ὅμοιο μὲ τὶς κωμωδίας τοῦ Χουρμούζη. Κλείνει π.χ. τὴν κωμωδία μὲ τοῦτο τὸ τραγούδι ποῦ βάζει νὰ τὸ λέει ὁ Χορὸς ἀπὸ ἀγροίκους (= χωριάτες, ἀγρότες):

Ὁ Α. Μέσα φτώχεια βρωμερὰ

Ὁ Β. Μέσα Πλούτε καὶ χαρά.

α. Ἐξω διάβολε Πενία

β. Μέσα ἡ Εὐδαιμονία.

α. Μὲ τὸν Πλούτον εἶν' ζωὴ

β. Χαρὰ γέλια καὶ βοή.

α. Μὲ τὴν φτώχεια νύχτα μέρα

β. Πείνα γρίνα ψεῖρες λέρα.

α. Τρώγει ὁ Πλούσιος σὰν Ἀφέντης

6. Περπατεί και σαν Λεβέντης.
 α. Κι ο φτωχός ψωμάκι χαύτει
 6. Περπατεί κι' όλο σκοντάφτει.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος ό,τι θέλει
 6. Με τα γέλια γάλα μέλι.
 α. Κι ο φτωχός ψωμί κομμάτι
 6. Με το δάκρυο στο μάτι.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος τα σφουγγάτα
 6. Με τα μάγουλα γεμάτα.
 α. Τρώγει κι ο φτωχός κρομμύδι
 6. Άρτυμένο με το ξύδι.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος φαγιά χίλια
 6. Κι ο φτωχός μικρά γογγύλια.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος συναγρίδα
 6. Κι ο φτωχός αν βρή σμαρίδα.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος χοντρό ψάρι
 6. Άστακούς σουπιές χαδιάρι
 α. Τρώγει κι ο φτωχός έληά
 6. Βούκες δυο κάμει τη μιά.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος παντεσπάνια
 6. Και κρασί πίνει σαμπάνια.
 α. Κι ο φτωχός βρωμοσαρδέλα
 6. Και νερό με τη βαρέλα.
 α. Τρώγει ο Πλούσιος και καπόνια
 6. Σύκα μήλα και πεπόνια.
 α. Τρώγει κι ο φτωχός ροβύθια
 6. Και για μήλα κολοκύθια.
 α. Είν' ο Πλούσιος στολισμένος
 6. Με πλατειά χρυσοντυμένος.
 α. Κι ο φτωχός βρακι φορεί
 6. Όπου μόλις τον χωρεί.
 α. Πέφτ' ο Πλούσιος να πλαγιάση
 6. Και ξυπνά όταν πεινάση.
 α. Κι ο φτωχός όταν πεινάση
 6. Τότε πέφτει να πλαγιάση.
 α. Μέσα πλούτε και χαρά
 6. Έξω φτώχεια βρωμερά.
 α. Οί καλοί ως ευτυχούν
 6. Κι οί κακοί ως δυστυχούν.

II.

Σε άλλη σελίδα τούτου του τεύχους δίνουμε το τέλος της κωμωδίας του Χουρμούζη «Τυχοδιώκτης». Ο αναγνώστης ως κάνει μια πρόχειρη σύγκριση για να διαπιστώσει πόσο κοινά είναι τα χαρακτηριστικά στα δυο αυτά έργα. Με Χορό τελειώνει ο «Τυχοδιώκτης» και ο «Υπάλληλος». Το ίδιο πνεύμα, ή ίδια ιδεολογία, ή ίδια δομή.

Ο Μιχαήλ Χουρμούζης είναι ο παραφραστής του «Πλούτου» του Άριστοφάνη. Το βεβαιώνουν τα στοιχεία που παρουσιάσαμε παραπάνω. Πιστεύω πως αν αρχίσει να γίνεται ο λόγος που πρέπει για το πρόσωπο και το έργο του, κι άλλα πολλά στοιχεία θα έρθουν στην επιφάνεια. Ο Χουρμούζης δεν ήταν κανένας άνθρωπος που ζούσε παράμερα από τον κόσμο, ώστε να μην τον ξέρει κανένας. Στο Ναύπλιο, στην Αθήνα, στην Πόλη έκανε τη ζωή ενός σπουδαίου δημόσιου άντρα. Μια ανάμνηση της παρουσίας του Χουρμούζη στο Ναύπλιο τη φύλαξε στ' απομνημονεύματά του

(«Η ζωή μου», έκδοση Συλλόγου Ώφελίμων Βιβλίων, σ. 24), ο Δημήτριος Βικέλας:

«Έσύχναζεν επίσης εις την οίκίαν μας ο Χουρμούζης, ο γράψας τον «Λεπρένην», άλλας κωμωδίας και τα «Κρητικά». Ήτο άνθρωπος ζωηρός και έξυπνος, αλλά δεν ήμουν εις ηλικίαν να εκτιμήσω το πνεύμα του. Έφερε τότε την φουστανέλλαν, είχε δε συνήθως ανοικτόν το υποκάμισον και ένθυμούμαι τα λάσια στήθη του ως και τας δασείας όφρεις του. Υιός εμπόρου Κωνσταντινουπολίτου, ήλθεν εις την Έλλάδα διαρκούσης τής Έπαναστάσεως κατελέχθη μεταξύ των άγωνιστών, έπολέμησε δε εις Κρήτην όπου συνώδευσε τον στρατηγόν Ραϊνέκ. Άγνοώ τί έπηγγέλλετο εις Ναύπλιον. Κατόπιν επέστρεψεν εις Κωνσταντινούπολιν και έχρημάτισεν υπάλληλος τής Τουρκικής Κυβερνήσεως. Δεν τον επανείδα ποτέ.»

Μέσα στο μικρό αυτό απόσπασμα ανακατώνονται πρώτες αναμνήσεις με άλλες πολύ κατοπινές πληροφορίες, γιατί ο Βικέλας γράφει τα απομνημονεύματά του ύστερα από το 1880. Πάντως αυτό το χαρακτηριστικό πορτραίτο με τις δυο τρεις πεταχτές μολυβιές μας είναι χρήσιμο, πολύ περισσότερο όταν σκεφθούμε πως είναι το μοναδικό για την περίοδο εκείνη της ζωής του Χουρμούζη. Πρόκειται για το 1840 - 41. Ο Χουρμούζης ήταν τριανταπέντε - τριανταέξι χρονώ, σύμφωνα με τη σχετική αναφορά στην ηλικία του κατά τη διάλεξή του στο Φιλολογικό σύλλογο τής Πόλης στα 1873 («γείτων των 70 άπολαμβάνων όμως ακόμη και υγείαν επίζηλον»). Αυτά που λέει ο Βικέλας για τον τύπο του Χουρμούζη τα επιβεβαιώνει και ο ίδιος με όσα ειπε στην διάλεξή του αυτή: «και ή φυσική μου ζωηρότης έντελώς δεν με έγκατέλειψεν· συμπεραίνετε όθεν όποιος ήμην μεταξύ των 20 και 30 έτών· έγώ λοιπόν ο τότε πλήρης υγείας και ζωηρότητος...» Είχε τυπώσει ως τότε τέσσερες κωμωδίες, τον «Λεπρένην» (1835), τον «Τυχοδιώκτην» (1835), τον «Υπάλληλο» (1836), τον «Χαρτοπαίκτη» (1839) και τους «Διαλόγους» του στα 1838.

Ήρθε φαίνεται στην άγωνιζόμενη Έλλάδα κατά τα τελευταία χρόνια τής Έπανάστασης, σε ηλικία 20 - 22 χρονώ, γι' αυτό και είναι περισσότερο γνωστή ή συμμετοχή του στην έκστρατεία κατά τής Κρήτης με το στρατηγό Ραϊνέκ. Ο ίδιος όμως στη διάλεξή του στα 1873 αναφέρει περιστατικά τής Έπανάστασης που τα είχε παρακολουθήσει αυτοπροσώπως. Στο Ναύπλιο μετά την αναγνώριση τής ελληνικής ανεξαρτησίας ήταν αξιωματικός αλλά χωρίς θέση, έξ αιτίας τής διάλυσης του στρατού τής Έπανάστασης από την Αντιβασιλεία. Αυτή την ενέργεια του νεαρού κράτους, να διώξει απ' το στρατό τους ανθρώπους που με τους κόπους και τις θυσίες τους ιδρύθηκε, ο Χουρμούζης δεν μπόρεσε ποτέ να την ξεχάσει, γι' αυτό και σ' όλη του τη ζωή, δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να πολεμάει τους Βαυαρούς, τους «άφοσιωμένους» σ' αυτούς Έλληνες «πινακοπλύτες» και τον κάθε ήγέτη είτε του κράτους είτε τής εκκλησίας, που αποκαλύπτεται συμφεροντολόγος και κλέφτης και ανήθικος.

Συμφωνα με αυτοβιογραφικα στοιχεια ηταν συλαμπρος του παλιου αρματολου συντροφου του Λεπενιωτη και υστερα οπλαρχηγου του 21 Γιαννη Φραγκιστα και ειχε δυο παιδια. Το ενα πεθανε πριν απο το 1860 και το αλλο — ονομαζεται Ξενοφων — μενει μαζι του στην Πολη και ειναι ο μονος που υπογραφει το αγγελτηριο του θανατου του πατερα του.

Στα 1853 ειναι βουλευτης Φθιωτιδος. Ο προλογος του «Υπαλληλου» γραφεται στη «Λαμια τη 6 Αυγουστου». Στη Λαμια ενα διαστημα ειχαν συγκεντρωθει πολλοι αξιωματικοι του 21 απο τις περιοχες που δεν συμπεριληφθηκαν στα συνορα του νεου ελευθερου κρατους.

Στα 1854 ξεσπαει ο Κριμαϊκος πολεμος. «Ελληνες αξιωματικοι παραιτουνται απ' την υπηρεσια τους και μπαινουν με στρατο στη Θεσσαλια, ενισχυονται απο τους ντοπιους και δινουν μαχες με τον Τουρκικο στρατο. Οι Αγγλο - γαλλοι που ειναι συμμαχοι των Τυρκων εναντιον των Ρωσων για να καταστειλουν το Ηπειρο - θεσσαλικο κίνημα βγαζουν στρατο στον Πειραια και εγκαθιδρουν κυβερνηση κατοχης.

Ο Μανουηλ Ίω. Γεδεων στις σελιδες που αφιερωνει για το Χουρμούζη σημειωνει: «Μετα την προσκαιρον θεσσαλικην επανάστασιν, προσήλθεν εις την τουρκικην κυβερνησιν τω 1855 η 1856, και, καθως εθρυλειτο εν Φαναριω, εμισθοδοτειτο υπο της Ύψ. Πύλης» («Αποσημειωματα Χρονογραφου», σελ. 32). Ο «Αιων» της Αθηνas (9/10/1882) γραφει πανω σ' αυτο τα εξης: «Ανηρ πνευματος πεπληρωμενος και παιδειας ικανης, διηλθεν εν Ελλάδι τα ετη της ακμαίας ηλικίας, υπηρετήσας και στρατιωτικώς και πολιτικώς. Προήχθη μέχρι του βαθμου του αντισυνταγματάρχου εν τοις άτάκτοις τάγμασι, δις δε ως βουλευτης εκ Φθιωτιδος παρεκάθησεν εν ταίς προ του 1861 Βουλαίς, λιβαν ευγλώττως πολλακις ομιλήσας απο του βήματος και αγαθαs υποστηρίξας ιδέας. Προ του 1862, παραιτήσας τους εν Ελλάδι βαθμους αυτού, μετέβη εις Κωνσταντινουπολιν, τυχών περιποιήσεων και συντάξεως παρα της Τουρκικης Κυβερνήσεως. Μεθ' όλον τον σεβασμόν, ον εις την μνήμην αυτού εχομεν, την τοιαύτην πράξιν του δεν δυνάμεθα να επαινέσωμεν. Ποικίλοι λόγοι δύνανται να την εξηγήσωσιν, ουχι όμως και να την δικαιολογήσωσιν. Αλλά το δυσάρεστον της αποφάσεως εκείνης εμείωσε κατα πολυ η μέχρι τελευταίας πνοης πολιτεία του Χουρμούζη· διότι ο,τι δύναμις αυτώ επραξεν οπως προσφέρη υπηρεσίας εις τους Έλληνας...»

Η συγκεχυμένη πληροφορία του Γεδεων πως ο Χουρμούζης εφυγε απ' την Ελλάδα στα 1855 η 56, νομιζω πως δε θ' αργήσει να διαψευσθει. Ο συντάκτης της παραπάνω νεκρολογίας του «Αιωνas» γνωρίζει πολυ περισσότερα και προ παντός θυμάται καθαρότερα. Μπορει να εξηγήσει, σημειωνει, τη φυγή του απο την Ελλάδα, αλλά δεν αποκαλύπτει τις αιτίες που καναν το Χουρμούζη «να πάρει τα μάτια του και να φύγει». Οι χρονολογίες του εξωφύλλου και του προλόγου της παράφρασης του «Πλούτου» πιστεύω πως, για την ώρα, μπορούν να μάς αποκαλύψουν το μυστικό. Ο

παραφραστής χρονολογει την παράφρασή του «1860 κατα μήνα Σεπτέμβριον» και την εκδοση «1861». Η εφημερίδα «Μέριμνα» αναγγέλλει την εκδοση του «Πλούτου» στο φύλλο της 8 Μαΐου 1861. Επειδη η διεύθυνση του τυπογραφείου της «Μέριμνας» στον «Πλούτο» ειναι «κατα την οδον Πραξιτέλους», σημαίνει πως το βιβλίο τυπώθηκε Μάρτιο γιατι υστερα η εφημερίδα εγκαταστάθηκε στην οδο Κολοκοτρώνη. Όσο για τον προλογο του Πλούτου σημειωνει «Γέγραφα κατα μήνα Μάρτιο 1860».

Την πιο παλια ενδειξη για τη διαμονή του Χουρμούζη στην Πολη μας τη δίνει ο ιδιος στο βιβλίο του «Η νήσος Αντιγόνη» (1869): «Όταν τον Απρίλιον του 1856 ετύχησα ν' ασπασθώ και παλιν εν τη Αντιγόνη...» (σ. 3). Επίσης η «Μέριμνα» σε μια αγγελία του Χουρμούζη για το «Μαλακώφ»:

«Προ δυο ετών συνέταξα Κωμωδιαν υπο το ονομα Μ α λ α κ ώ φ, της οποίας την τύπωσιν και επροκήρυξα εκτοτε. Αλλά περιστάσεις όλως ανεξάρτητοι της θελήσεώς μου, συνετέλεσαν εις το ν' αναβληθῆ η τύπωσις της μέχρι σήμερα...» Η χρονολογία της Αγγελίας εχει, οπως πιστεύω, ενα τυπογραφικο λάθος αντι «Εν Κωνσταντινουπόλει, τη 25 Ιουλιου 1860» επρεπε να γραφει 1862. Η αγγελία δημοσιεύεται στο φύλλο 283 της 30 Ιουλιου 1862. Κι' εδω ο Χουρμούζης μιλάει για περιστάσεις ανεξάρτητες απο τη θέλησή του. Φαινεται πως οι περιστάσεις αυτές σχετιζονται και με την ανωνυμία του «Πλούτου» και με την αναχώρησή του απ' την Ελλάδα.

Ο Χουρμούζης ειχε δεσμους με τη «Μέριμνα», εφημερίδα αντιπολιτευόμενη τον Όθωνα και που συνέργησε στο διώξιμο του πρώτου βασιλιά. Αυτό φαίνεται και απο τη σύσταση που κανει στους αναγνώστες της να εγγραφουν συνδρομητες στην καινούρια κωμωδία του («ητις ειναι γεγραμμένη υπο του εν Κωνσταντινουπόλει μένοντος Κυρίου Μ. Χουρμούζη γνωστού δια πάν ο,τι μέχρι τουδε κωμικόν εγραψεν...»). Στα 1882 σε τρία φύλλα της η «Μέριμνα» θα απασχοληθει με το θάνατό του.

Ο αγγλογαλλικός στρατός κατοχης ειχε μείνει ως το 1857. Ο θρόνος που στα 1852 αρχισε να κλονίζεται, με το κίνημα στην Ηπειρο και Θεσσαλία, την απόβαση του ξενου στρατού και το διορισμό κυβερνησης αρεστής στους κατακτητες απόχτησε κάποια σταθερότητα στα 1854. Ο Όθωνας επαιξε καλά το ρολο του μάρτυρα για τα εθνικα συμφέροντα. Αυτό όμως δεν κράτησε πολυ και απο το 1859, με τα Σκιαδικα, η αντιπολίτευση, που ειχε ριζες μέσα στο λαό, οργάνωνε τις δυνάμεις της για την εκθρόνιση του Όθωνα. Ο αγώνας της όσο πήγαινε και κορυφώνονταν και το 1861 η κυβερνηση Μιαούλη ανέλαβε αντεπίθεση με συλλήψεις πολιτών και αξιωματικων σε ευρεία κλίμακα και ανακρίσεις αστυνομικού τύπου. Αυτή η αντεπίθεση εμεινε στην ιστορία με το ονομα «Τα συνωμοτικα» του 1861. Η κατάσταση που ειχε δημιουργηθει στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις ειταν αφορητη για τους μη «άφοσιωμένους» στον Όθωνα. Παρ' όλ' αυ-

ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ.

ΕΛΕΥΘΕΡΩΣ ΠΑΡΑΦΡΑΣΘΕΙΣ

εις τὴν καθομιλουμένην

ὑπὸ

...

1860

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΡΙΜΝΗΣ.

(Κατὰ τὴν ὁδὸν Πραξιτέλους).

1861.

τὰ τὸ παλάτι δὲν τὴ γλύτωσε τῆ «Φεβρουαρινῆ ἐπανάσταση» τοῦ Ναυπλίου στὸ 1862, οὔτε κι ὁ Ὅθωνας τὸ θρόνο τὸν Ὀχτώβρη τῆς ἴδιας χρονιάς.

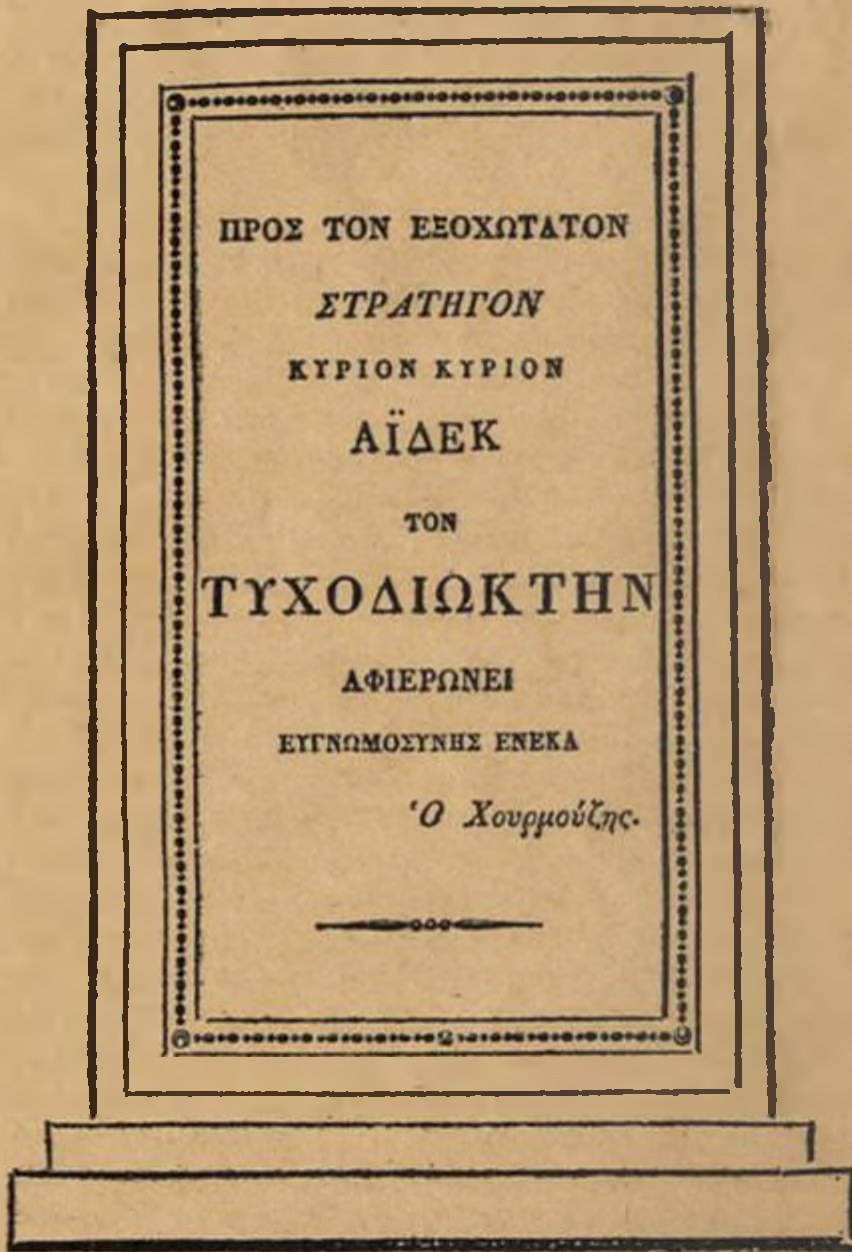
Στὰ χρόνια αὐτὰ πολλοὶ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Ὅθωνα ἀναγκάσθηκαν, γιὰ νὰ μὴ συλληφθοῦν, νὰ φύγουν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς, πιστεύω, θὰ εἶταν κι ὁ Χορμούζης, ποῦ τὰ παράτησε ὅλα, καὶ βαθμοὺς καὶ συντάξεις καὶ πῆγε στὴν Πόλη γιὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσει πιά.

Ὁ ἀντιβαυαρισμὸς καὶ ἀντιοθωνισμὸς τοῦ Χορμούζης εἶναι ἀπροκάλυπτος σὲ ὅ,τι ἔγραψε εἴτε αὐτὸ εἶταν διάλογος σὲ μιὰ ἔφημερίδα εἴτε κωμωδία πρωτότυπη, εἴτε παράφραση. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του μὲ τοὺς διαλόγους τοῦ (1838) γράφει: « Ὅταν κατὰ τὸ 1834 ἠθέλησαν οἱ ξένοι νὰ ἐνσπεύρωσιν τὸν τρόμον εἰς τὰς ψυχὰς μας, καὶ ἐπομένως τὴν δουλικὴν ὑπακοὴν εἰς τὰς θελήσεις τοῦ δεσποτισμοῦ των, κατεχώρησα διαλόγους ἑπτὰ εἰς τὴν ἔφημερίδα ἢ Ἐποχή, διὰ τῶν ὁποίων ἐσατύριζα καὶ τὴν σπατάλην τῶν ἐθνικῶν χρημάτων καὶ τὴν ἀναξιοτήτα μερικῶν στρατιωτι-

κῶν, καθὼς καὶ τὰ ἀθέμιτα μέτρα τῆς Ἐϊδεκοκρατίας...». Ἐδῶ δημοσιεύονται δυὸ ἀπὸ τοὺς «Διαλόγους» αὐτοῦ τοῦ Χορμούζη καὶ ὁ ἀναγνώστης βγάζει μόνος του τὰ συμπεράσματα γιὰ τὸ πνεῦμα, τὶς ἰδέες του. Ὁ διωγμὸς τῶν ἀγωνιστῶν ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία, ἡ πείνα τους, τὸ πένσιμό τους στὴ ληστεία, τὸ πένρασμα τους στὴν Τουρκία μήπως βροῦν ἐκεῖ προστασία καὶ σωτηρία, ἡ συμπεριφορὰ τῶν Βαυαρῶν, τὸ ρήμαγμα τῶν δανείων καὶ τῶν ταμείων τοῦ Κράτους, αὐτὰ εἶναι τὰ θέματα τῶν «Διαλόγων».

Στὸν πρόλογο τοῦ «Λεπρέντη» (1835), ποῦ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ κωμωδία ἠθῶν πάνω στὸ μολιερικὸ ὑπόδειγμα, θὰ σημειώσῃ: «Κατάκειτος ἀπὸ πυρετὸν εἰς τὴν κλίνην μου, καὶ ἐστερημένος φίλου καὶ συγγενῶν, εἶχον μετόχους τῆς συγγενείας μου ἀφ' ἑνὸς μέρους τὴν ἀμηχανίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν μελαγχολίαν· ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τοιοῦτων ὀχληρῶν παρόδρων εὐρισκόμενος, τρία σπουδαῖα ἀντικείμενα καταβίδρωσκον τὴν ἰδέαν μου· τὸ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, τὸ ΕΝΕΣΤΟΣ (καὶ τοῦτο ἐννοῶ ὅταν μέγα μέρος τῆς τύχης μας ἐκρέματο εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ἄϊδεκ) καὶ τὸ ΜΕΛΛΟΝ...».

Τὴ δεύτερη κωμωδία του τὴν ἀφιερώνει στὸν Ἄϊδεκ: «Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον στρατηγὸν κύριον Αἰδέκ τὸν ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΝ ἀφιερώνει εὐγνωμοσύνης ἕνεκα ὁ Χορμούζης» (βλ. φωτοτυπία). Κι αὐτὸ γιὰτὶ ὁ Ἄϊδεκ «ἐσύνητεινε πολὺ εἰς τὸ νὰ γίνῃ μέγα μέρος τῶν στρατιω-

των τῆς πατρίδος ψωμοζῆται, καὶ ἐγὼ Κωμωδοποιὸς». Ἀκόμα λέγει γιὰ τὸν Ἄϊδεκ: «ὅταν ἐγίνη τὸ μητρῶον τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας στρατιωτικῶς πρωταγωνισθέντων καὶ ἔμαθεν ὅτι ἡ Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ ἀνεγνώρισεν περὶ τοὺς ἔννεακοσίους ἐταλάνισε τὴν Ἑλλάδα τί θὰ γίνη μὲ τὸ σ ο υ ς λ η σ τ ά ς· ἀλλὰ τὸ πιστεύεις αὐτὸ ποτέ; βέβαια ὄχι· διότι, καὶ αὐτὸς τὸ ἐγνώριζεν ὅτι ἂν ἔλειπον αὐτοὶ οἱ λησταί, δὲν ἐδημιουργοῦντο Σ τ ρ α τ η γ ο ί, Ἄ ν τ ι - β α σ ι λ ε ί ς καὶ Δ ε σ π ό τ α ι.» Βέβαια ὁλόκληρος ὁ «Τυχοδιώκτης» εἶναι ἀφιερωμένος στὴν πολεμικὴ κατὰ τῶν Βαυαρῶν.

Ὁ πρόλογος τοῦ «Ἑπαλλήλου» εἶναι σωστὴ πραγματεία κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ τῶν «ἀφοσιωμένων» τους, μὲ πολὺ κέφι γραμμένη, μὲ ἀνέκδοτα ξεκαρδιστικὰ καὶ πολῦτιμα σήμερα ἱστορικὰ στοιχεῖα. Τέλος, ὁ Χουρμούζης εἶταν ταγμένος ἐναντίον τοῦ Ὄθωνα. Ὡς βουλευτῆς ἀνήκε στὴν ἀντιπολίτευση καὶ στὴν Πόλη ποὺ πῆγε κράτησε τὸ μῖσος τοῦ ἀμείωτο, δεδομένου μάλιστα πῶς σ' αὐτὸ βοήθηθηκε ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κλίμα τῆς. Ὁ ἐκεῖ Ἑλληνισμὸς εἶχε περιθάψει τοὺς αὐτοεξόριστους ἀντιοθωνικοὺς καὶ εἶχε πάρει μέρος στὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὄθωνα.

Ὅλ' αὐτὰ μὲ κάνουν νὰ ὑποθέσω πῶς αἰτία ποὺ ἔφυγε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὁ Χουρμούζης καὶ ποὺ δὲν ἔβαλε τὸ ὄνομά του στὴ παράφραση τοῦ «Πλούτου» εἶναι οἱ διωγμοὶ τῶν ἀντιοθωνικῶν στὰ 1859—1861 καὶ ὄχι ἄλλη.

Στὴν Πόλη ἐργάστηκε σὰ δημοσιογράφος ἐπαγγελματίας στὴν ἀρχὴ στὴν ἐφημερίδα «Ἀρμονία» (1864—66) καὶ ὕστερα στὴν «Ὁμόνοια» καὶ στὸ «Νεολόγο». Στὴν Πόλη τὸν εἶχαν σὲ μεγάλη ὑπόληψη γι' αὐτὸ καὶ ὅταν πέθανε στὶς 6 Ὀκτωβρίου 1882 ὄλες οἱ ἐφημερίδες δημοσίευσαν νεκρολογίες ποὺ ἀποπνέουν σεβασμὸ καὶ ἐκτίμηση. Ὁ Γεδεὼν ποὺ ἐκφώνησε καὶ τὸν ἐπιτάφιο λόγο γράφει γιὰ τὸ δημοσιογράφο Χουρμούζη:

«Τὰ ἄρθρα τῆς ἐντέχνως ἐκτυπούμενης «Ἀρμονίας» ἐγράφοντο δριμύτατα, καυστικὰ κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων παπάδων. Ἡμέραν τινα ἔμαθεν ὅτι οἱ μητροπολίται τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνας, ἐσκέφθησαν νὰ πράξωσί τι (λεπτομερείας ἀδυνατῶ νὰ θυμηθῶ, τὰ φύλλα δὲ τῆς «Ἀρμονίας» εἰσὶ σπάνια) ἢ καὶ νὰ ρίψωσι τὸν πατριάρχην. Ἦτο δὲ ὁ Σωφρόνιος Γ'. Ἀγανακτήσας ὁ Χουρμούζης ἐπὶ τῷ ταρτουφισμῷ ἔγραψε, μεταξὺ ἄλλων: «Καὶ ποῦ ἦτο τὸ πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνας σέβας των αὐτό, ὅταν ὁ πρῶν Βυζίης κατηγορηθέντα, ὄχι πλέον διὰ πλημμελήματα, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐπτὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα, ἀντὶ νὰ τοῦ κόψουν τὰ γένηια, τὸν ἔπαυσαν μόνον, καὶ σήμερον εἶναι κατὰ παραχώρησιν θεῖαν, τοποτηρητῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας, εὐλογῶν, ἀγιάζων, ἱεουργῶν ὁ ἐναγής, καὶ ἐπὶ τέλους χρηματολογῶν τοὺς χριστιανούς: —καὶ προσέθετεν ἀμέσως «Ὅς τις ἀγαπᾷ, ἃς μᾶς ἐνάξη εἰς τὸ δικαστήριον». Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτὸν ἐνήγαγεν. Οἱ λόγοι τοῦ Χουρμούζη, αἱ δημόσιαι διαλέξεις, ἦσαν διηθησμένοι διὰ παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων σοφῶν. Τούτους ἀνεγίνωσκε συνεχῶς, μάλιστα δὲ τὸν Λαέρτιον Διογένη καὶ τὸν Στοβαῖον...»

Ἄμφισβήτησις ὑπάρχει γιὰ τὸ μικρὸ του ὄνομα. Στὶς κωμωδίες καὶ τὰ ἄλλα βιβλία του ὑπογράφεται Μ. Χουρμούζης. Ποιοῦ ὀνόματος ἀρχικὸ εἶταν τὸ Μ; Καὶ ὁ γιὸς του ἀκόμα στὸν ἀγγελτήριο τοῦ θανάτου τοῦ Χουρμούζη περιορίζεται στὸ ἀρχικὸ αὐτὸ Μ. Οἱ ἐφημερίδες στὶς νεκρολογίαις τους τὸν ὀνομάζουν Μιλτιάδη. Ὅμως στὰ πραχτικὰ τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς Πόλης, ὅταν γίνεται μέλος του στὰ 1873, σημειώνεται μὲ τὸ ὄνομα Μιχαὴλ καὶ ἀσφαλῶς ἔτσι θὰ ὑπογράφεται καὶ στὴ σχετικὴ αἴτηση ποὺ ὑπέβαλε. Ὁ Γεδεὼν γράφει: «... ἐλέγετο Χουρμούζιος Τριανταφύλλου, ὡς αὐτὸς οὗτος εἶπε μοι, καίτοι οἱ φίλοι ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν τῇ 8 νοεμβρίου, ὡς δῆθεν Μιχαὴλ. Καταγόμενος ἐκ Κρήτης, ἐγεννήθη ἐν Κ)πόλει...». Σὲ ἄλλη νεκρολογία — τοῦ «Νεολόγου» — γράφεται πῶς ἡ καταγωγὴ του εἶταν ἀπ' τὴ Θεσσαλία.

Ὁ Χουρμούζης γράφει: «Κων/νος Τριανταφύλλου (ὁ μακαρίτης πατὴρ μου), ἦτον 78 ἐτῶν πλήρως, καὶ ἄνευ σχεδὸν ρυτίδων, ὅταν τὴν 5 Μαρτίου 1820 ἔνεκα μεγίστης θλίψεως ἀπέθανεν ἐν Γαλατᾷ ἀπόπληκτος» (Ἡ ν. Ἀντιγόνη, σ. 4).

III.

Τὸ Χουρμούζη δὲν τὸν γνωρίζει οὔτε ἡ κριτικὴ μας, οὔτε ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἢ τοῦ θεάτρου μας. Δὲν τὸν γνωρίζουν γιὰ δυὸ λόγους: πρῶτα γιὰτὶ δὲν ἔχουν στὴν διάθεσίν του τὸ χρειζόμενον χρόνον καὶ δεύτερον, ποὺ εἶναι ἐπακόλουθο καὶ τοῦ πρώτου, ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴ γνώμη τῶν περασμένων ἐποχῶν, ποὺ δὲν εἶναι πάντοτε ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονται σὲ θέση νὰ βλέπουν σωστά. Λίγο πολὺ στὴν Ἑλλάδα ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἱστορία δὲν κατόρθωσαν ἀκόμα νὰ γίνουν ἐπιστῆμες — μένουν στὸ ἐρασιτεχνικὸ στάδιο — γιὰτὶ δὲν τίς σηκώνουν οἱ κοινωνικὲς συνθῆκες. Τὸ κράτος ἔναν αἰῶνα ἔκανε «πᾶν τὸ δυνατόν» γιὰ νὰ σθῆσει ἀπὸ τὴν ἱστορία τὸ Εἰκοσιένα, γιὰ νὰ μὴ θυμᾶται κανεὶς πῶς χρωστάει τὴ γέννησίν του σὲ μιὰ πολὺχρονη καὶ πολυαίμαχτη λαϊκὴ ἐξέγερση. Ὅποιος ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπανάστασις ἔμεινε πιστὸς στὸ πνεῦμα τῆς φυλακίζονταν, τοῦ κόβαν τὸ ψωμί, καί, ἀκόμα, τὸν ἀνάγκαζαν νὰ αὐτοεξοριστεῖ, ἂν εἶταν πολέμαρχος στὴν Τουρκία κι ἂν εἶταν διανοούμενος στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολή. Παράδειγμα ἀπ' τὴν πρώτη κατηγορίαν, ἡ ληστεία ποὺ φούντωσε, ὕστερα ἀπ' τοὺς ἐπίμονους διωγμοὺς τῶν ἀγωνιστῶν, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν τουρκοκρατούμενη Ἡπειρο - Θεσσαλία. Γιὰ τὴν δευτέρην κατηγορίαν ἃς εἶναι παράδειγμα ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος καὶ ὁ διωγμὸς τοῦ τύπου ἀπὸ τὴ Βαυαροκρατία.

Ἀπὸ τοὺς σημερινούς μόνον ὁ Βαλέτας ποὺ ἀφήνεται σὲ σχέσεις ἐγκάρδιες μὲ τὴν παλιὰ λαϊκὴ λογοτεχνία καὶ ἐκδηλώνει μὲ τόλμη τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐκτίμησίν του στὸ κάθε τι ποὺ ἔχει ρίζα γερῆ, εἶπε καλὰ λόγια γιὰ τὸ Χουρμούζη καὶ γιὰ τὸ ἔργο του: «ἔγραφε σὲ ζωντανὸ διάλογο κωμωδίες... καὶ ἔχει, ὅπως δὰ καὶ ὄλα τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη, ζωντανούς δια-

λόγους στη δημοτική και χαριτωμένες σκηνές και πνεύμα κριτικό προοδευτικό, που καταπιάνονταν τὰ ζωντανὰ προβλήματα του τόπου, τις πληγές της εποχής του. Ὁ Χουρμούζης ἀνήκει στην ομάδα τῶν γνήσιων παιδιῶν τοῦ Εἰκοσιένα, που κράτησαν σὰ δαδούχοι τὸ πνεῦμα του καὶ δὲ συμβιβάσθηκαν μὲ τὴ Βαυαροκρατία. Ὁ Χουρμούζης στοὺς προλόγους του καὶ στὰ πρῶτα ἔργα του χτύπησε ἄγρια τοὺς Βαυαροὺς, που τὸν κατατρέξανε καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγει στὴν Πόλη, ὅπου ἔβγαλε τὴν «Ἀρμονία» (Ἀνθολ. δημοτ. πεζογρ. τ. Β' σ. 635).

Ἀπὸ τοὺς παλιότερους, ὁ Ν. Λάσκαρης στὴν «Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου» (τόμ. Α' σ. 208) γράφει: «Αἱ κωμῳδίαὶ τοῦ Χουρμούζη, ἄνευ φιλολογικῆς ἢ ἄλλης τινὸς ἀξίας, ἐσατύριζον τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐκδοσίν των ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν κατάστασιν». Καὶ ὁ Μ. Ι. Γεδεών: «Ἐγραφεν εἰς τινὰς ἐφημερίδας, ἔγραφε καὶ στίχους... Μετέφρασε τὸν «Πλούτον» τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἐγραψε καὶ δῆθεν δράματα τὸν «Τυχοδιώκτην» — τὸν Λέανδρον — (γράφει «Λεπρέντην») καὶ τὸν «Χαρτοπαίκτην» — ἐκδοθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1835—40, καὶ τῷ 1865 ἐν Κ)πόλει τὸ «Μαλακῶφ». Ἐπιγράφει τοῦτο κωμῳδίαν, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις ἀποδεικνύει αὐτὸ κωμῳδίας ἐκκωμῳδισιν...»

Εἶμαι δέβαιος πὼς δὲν ἔχουν καμιὰ ἀξία τέτοιες γνώμες, σὰν τοῦ Γεδεών καὶ τοῦ Λάσκαρη, γιατί δὲν εἶναι προσωπικῆς. Ὑπαγορεύονται ἀπὸ μιὰ νοοτροπία ἐντελῶς ξένη καὶ ἀπὸ τὸ νόημα τῆς τέχνης καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ὄρους μέσα στοὺς ὁποίους διαμορφώθηκε ἡ τέχνη τοῦ θεάτρου στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλες οἱ ἄλλες τέχνες τοῦ λόγου. Ἀσφαλῶς οἱ κωμῳδίες τοῦ Ρίζου Νερουλοῦ («Τὰ κορακιστικὰ») καὶ τοῦ Βυζάντιου («Βαβυλωνία») δὲν εἶταν καλύτερες ἀπὸ τὶς κωμῳδίες τοῦ Χουρμούζη κι ὁμως ἐκεῖνες ἀνεβάστηκαν στὴ σκηνή, ἐνῶ τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη δὲ γνώρισαν ποτὲ αὐτὴν τὴν τιμὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράφραση τοῦ «Πλούτου» που παίχτηκε πιθανὸν στὴν Ἀθήνα στὰ 1868, (Γ. Σιδέρη, Ἱστορία νεοελληνικοῦ θεάτρου, Α' σ. 187). Ἡ τέτοια συμπεριφορὰ τῶν θιάσων καὶ τῶν σκηνοθετῶν πρὸς τὸ Χουρμούζη δὲν ὀφείλεται σὲ μειονεχτικότητα τῶν ἔργων του ἀπέναντι τῶν ἔργων τοῦ Βυζάντιου, τοῦ Νερουλοῦ, τοῦ Ζαμπέλιου κλπ. μὰ στοὺς κοινωνικοὺς ὄρους, στὶς κοινωνικὲς συνθήκες που ἐπικράτησαν στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους θάβεται στὴ λησμονιὰ καὶ ἡ ποίηση τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλβου καὶ τῶσων ἄλλων λογοτεχνῶν που μὲ τὸ ἔργο τους πῆραν μέρος στὴν Ἐπανάσταση. Μάλιστα εἶναι γνωστὸ πὼς ὅσο κι ἂν τὰ «Κορακιστικὰ» τοῦ Νερουλοῦ καὶ ἡ «Βαβυλωνία» τοῦ Βυζάντιου ἔχουν ζωντανὰ στοιχεῖα μέσα τους, ἡ πρόθεσή τους εἶναι ἀντιδραστικὴ, ἔστω καὶ μονάχα στὸ γλωσσικὸ θέμα. Ὁ Χουρμούζης δημοσίεψε λίγο νωρίτερα τὶς κωμῳδίες του ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ὁμως ἡ διαφορὰ που παρουσιάζουν οἱ ἀπόψεις τους γιὰ τὰ πράγματα τοῦ καιροῦ τους καθόρισαν τὴν τύχη τους πάνω στὴ σκηνή. Ὁ Βυζάντιος σατιρίζει τὴ Βαβέλ τῶν γλωσσικῶν τοπικῶν ἰδιωματισμῶν. Ὁ Χουρ-

μούζης μὲ τὴν πρώτη του κωμῳδία σατιρίζει τὰ παντρολογήματα κάποιου ἀφελοῦς πλούσιου καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς· μὲ τὴ δεύτερή του κωμῳδία ἀρπάζει τοὺς Βαυαροὺς καὶ τὸ στρατιωτικὸ τους ἐκπρόσωπο τὸν Ἄϊδεκ που εἶταν μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, μὲ τὴν πρόθεση νὰ τὸν σαρκάσει, νὰ τὸν ξεφτελίσει καὶ νὰ τὸν πολεμήσει. Ὁ Χουρμούζης μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ βάζει σὰ σκοπὸ του τὴν ὀργάνωση τῆς πολιτικῆς συνείδησης τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ διώξιμο τῶν Βαυαρῶν. Ἐκπροσωπεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Εἰκοσιένα, τὸ πάθος τῶν ἀδικημένων ἀγωνιστῶν ἐναντίον τῶν νέων ξένων που ἤρθαν καὶ κάθησαν στὸ σθέρκο τους ὕστερα ἀπ' τὸ διώξιμο τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου, τῆς πολιτικῆς εὐθυβολίας, τὰ ἔργα τοῦ Χουρμούζη ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία καὶ ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Χουρμούζης, ἐνῶ ἔχει τὴν ἀγνότητα τοῦ Μακρυγιάννη, δὲν ἔχει τόση ἀπλοϊκότητα ἢ πολιτικὴ σκέψη του ὅση τοῦ Μακρυγιάννη, ἀκόμα ὅση τοῦ Ἄλ. Σούτσου, που εὐκολα ταλαντεύεται, εὐκολα χάνει τὸ στόχο της.

Γιὰ ἓνα δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία: ἂν περιφρονήθηκε ὁ Χουρμούζης, ἂν ἀγνοήθηκε τὸ ἔργο του, ἓνας εἶναι ὁ λόγος, αὐτὸς που ἔκανε τὸ Μακρυγιάννη καὶ τὸν Κασομούλη νὰ κρύβουν σὲ τενεκέδες μέσα στὴ γῆ τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ ἐνθυμήματά τους, αὐτὸς που ἔκανε νὰ χαθεῖ μέσα στὴν ἀγνοια ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος. Κάπου κάπου ξεθάβουμε κι ἓναν σημαντικὸ ἄνθρωπο τῆς τέχνης τοῦ 1821. Μ' αὐτὸ δὲν ὠφελεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε, γνωρίζουμε ἀτομικὲς περιπτώσεις κι ὄχι ὀλόκληρα κινήματα ἐθνικὰ μέσα στὴν τέχνη. Οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ 21, αὐτοὶ που μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὶς θυσίες τους λευτέρωσαν τὴν πατρίδα, αὐτοὶ λευτέρωσαν καὶ τὸ λόγο ἀπ' τὶς ταπεινώσεις του στὸν ξένο κατακτητὴ καὶ στὴν ἐκκλησία, αὐτοὶ κάμαν καὶ τὴ λογοτεχνία τῆς Ἐπανάστασης. Τὴ λογοτεχνία αὐτὴ σὰν ἐνιαῖο κίνημα, σὰν ἐνιαῖο σῶμα τὴν ἀγνοοῦμε.

Ὁ Χουρμούζης ξεκίνησε σὰν χρονογράφος τῆς ἐφημερίδας. Τότε, στὰ 1830 καὶ μετὰ οἱ ἐφημερίδες εἶταν ἐβδομαδιαῖες ἢ δισεβδομαδιαῖες. Εἶχαν τὶς εἰδήσεις τους μὰ εἶχαν καὶ λογοτεχνικὴ ὕλη, κυρίως πολιτικὴ σάτιρα σὲ μορφή διαλόγου. Ἡ «Ἠὼς» τοῦ Ἐμμ. Ἀντωνιάδη, ἀντικαποδιστριακὴ ἐφημερίδα περιοδική, ἔχει τέτοιους διαλόγους. Γιὰ κείνα τὰ χρόνια οἱ διάλογοι αὐτοὶ — παράδοση μᾶλλον Κοραϊκὴ — εἶχαν θέση χρονογραφῆματος, εἶταν τὸ χρονογράφημα τῆς ἐποχῆς. Σὲ ἄλλες σελίδες τοῦ τεύχους τούτου βλέπει ὁ ἀναγνώστης δυὸ τέτοιους διαλόγους — χρονογραφήματα τοῦ Χουρμούζη. Τὸ θέμα του εἶναι ἓνα: Βαυαροὶ καὶ Ἕλληνες· ὁ διωγμὸς τῶν ἀγωνιστῶν, ἡ πείνα τους καὶ ἡ κλεψιὰ τοῦ δημόσιου ταμείου ἀπὸ τοὺς ξένους. Αὐτὰ τὰ ἴδια θέματα τὰ μετᾶφερε ὕστερα μέσα στὶς κωμῳδίες του. Μόνο που ἐδῶ οἱ ἥρωές του εἶναι ὀλοκληρωμένοι, ζωντανοί. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ζωντανίας καὶ τῆς πιστότητας τῶν ἡρώων οἱ κωμῳδίες αὐτὲς εἶναι ἀριστουργήματα. Βέβαια ἔχουν τεχνικὲς ἀτέλειες καὶ ἀδυναμίες στὴ σύνθεση τῶν σκηνῶν. Δὲν εἶναι ἀδυναμίες θανάσιμες αὐτές. Ὁ-

μοια έλαττώματα έχουν και οί κωμωδίες του Βυζάντιου και του Νερουλού κι όμως ο Φώτος Πολίτης τις ανέβασε στη σκηνή του Έθνικού. Τò ίδιο μπορούμε να πούμε και για τò «Βασιλικό» του Μάτση που πάλι ο Φώτος Πολίτης ανέβασε στο «Έθνικό», για την παράφραση του «Έξηνταβελώνη» του Μολιέρου από τον Οικονόμο τον έξ Οικονόμου, που επανειλημμένα ανέβασε, και με έπιτυχία, στη σκηνή ο Σωκράτης Καραντινός, για την παράφραση του «Πλούτου» από τò Χουρμούζη, που ανεβάζει συνέχεια από τò 1935 ο Κάρολος Κούν. Η παράφραση έχει πέντε πράξεις, αυτό δέν εμπόδισε τον Κούν να τή χωρίσει σε δυò πράξεις. Μ' αυτού του είδους τις τεχνικές μεταρρυθμίσεις μπορεί να ανεβαστούν στη σκηνή και οί κωμωδίες του Χουρμούζη.

Ό,τι κι αν γίνει, ο Χουρμούζης είναι μια σημαντική μονάδα τής λογοτεχνίας μας των πρώτων χρόνων τής ανεξάρτητης νέας Ελλάδας. Μαζί με τους άδερφους Σούτσους, τò Ραγκαδή, τò Νερουλό, τò Βυζάντιο, τον Όρφανίδη και τους άλλους είναι κι αυτός ένας οικόδομος του πολιτισμού μας, ένας από αυτούς που χάραξαν δρόμους στη λογοτεχνία μας, στο θέατρό μας. Δέν είναι για τò θέατρο μονάχα ο Μάτση, ο Νερουλός, ο Βυζάντιος· είναι κι ο Χουρμούζης. Πιστεύω πως ο Χουρμούζης έχει μέλλον. Για την ώρα θ' άρχισει να διαβάζεται τò έργο του, θα καταχτήσει τò κοινό με την αλήθεια του, με τò πάθος του για τήλευτεριά, με τò μίσος του για τους ξένους. Δέν μπορεί κανείς να γευτεί τήν άτμόσφαιρα τής βαυαροκρατίας χωρίς να διαβάσει ή να παρακολουθήσει και τò έργο του Χουρμούζη. Αυτά είναι τὰ πρώτα, στοιχειώδη, λόγια που μπορεί να πεί κανείς γι' αυτόν τον τίμιο και έξαιρετικό πρόδρομό μας. Δέν είναι αρκετά. Ο Χουρμούζης πρέπει να μελετηθεί καλά.

Τὰ έργα του

1. Ο ΛΕΠΡΕΝΤΗΣ, Κωμωδία πρώτη, έν Άθήναις, έκ τής ιδιαιτέρας τυπογραφίας Έμμ. Άντωνιάδου, διευθυνομένης παρά Κ. Νικολαΐδου, 1835.
2. Ο ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΣ, Κωμωδία δευτέρα, έν Άθήναις έκ τής τυπογραφίας Άνδρέου Κορομιλά έν τή όδω του Έρμου άρ. 209, 1835.
3. Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ, Κωμωδία Γ'. Έν Άθήναις έκ τής τυπογραφίας Α. Άγγελίδου, κατά τήν όδόν Αιόλου, 1836.
4. ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΕΠΤΑ συνταχθέντες υπό Μ. Χ... και καταχωρηθέντες εις τήν έφημερίδα Η ΕΠΟΧΗ (τῷ 1834 έτει) έν οίς προσετέθη και έτερος διάλογος του αυτού. Μετετυπώθησαν δι' έξόδων και προτροπής φίλων. Ναύπλιον έκ τής τυπογραφίας Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως και Κωνσταντίνου Ίωαννίδου Σμυρναίου, 1838.
5. Ο ΧΑΡΤΟΠΑΙΚΤΗΣ, Κωμωδία τετάρτη εις τρεις πράξεις. Έν Άθήναις έκ τής τυπογραφίας Κ. Άντωνιάδου (κατά τήν όδόν Έρμου άνω τής Καπνικαρέας), 1839.
6. ΚΡΗΤΙΚΑ. Συνταχθέντα και έκδοθέντα υπό Μ. Χουρμούζη Βυζαντίου. Έκ τής του Ήλία Χριστοφίδου τυπογραφίας «Η άγαθή τύχη», 1842.
7. ΛΟΓΟΣ του βουλευτου Φθιώτιδος Μ. Χουρμούζη, έκφωνηθείς έν τή Βουλή κατά τήν συνεδρίασιν τής 2 Σεπτεμβρίου 1853.
8. Ο ΠΛΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ έλευθέρως παραφρασθείς εις τήν καθομιλουμένην υπό * * * 1860 κατά μήνα Σεπτέμβριον, Άθήνησι. Έκ του τυπογραφείου τής Μερίμνης (κατά τήν όδόν Πραξιτέλους, 1861).
9. ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΛΕΙΑΣ, διάλεξη που έγινε στην Πόλη και δημοσιεύτηκε στην «Άρμονία» έκδόθηκε σε βιβλιαράκι και στη Σμύρνη και στη Σύρα, 1864.
10. ΜΑΛΑΚΩΦ, Κωμωδία εις πέντε πράξεις, έν Κωνσταντινουπόλει (Έκ του Κεντρικού Τυπογραφείου) 1865.
11. Η ΝΗΣΟΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ, Έν Κωνσταντινουπόλει, τυπογραφείον Α. Βρετού, 1869.
12. ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ των ήθων και έθίμων ως και τινων περιέργων των επί Όμήρου Άχαιών προς τινα των νεωτέρων Έλλήνων. (Άνεγνώσθη έν τή ΤΝΒ Συνεδριάσει). Τόμ. Ζ'. Ο έν Κωνσταντινουπόλει Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος 1872—1873. Έν Κωνσταντινουπόλει 1874, σ. 126—146.
13. ΠΑΡΟΔΙΚΗ ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ, άδεία του επί τής Δημοτικής Έκπαιδεύσεως Υπουργείου. Έν Κωνσταντινουπόλει 1882, τύποις ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.
Άνέκδοτα ή άγνωστα έργα
14. ΟΨΙΠΛΟΥΤΟΣ, Κωμωδία 1879.
15. Ο ΦΑΝΑΡΙΩΤΗΣ, Κωμωδία.

Μ. Μ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΙ
ΚΑΙ
ΚΩΜΩΔΙΕΣ
ΤΟΥ
ΧΟΥΡΜΟΥΖΗ
(Ἐκλογῆ)

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(Ν. καὶ Κ.)

Ν. Πόθεν εἶσαι Κύριε;

Κ. Ἀπὸ τὴν Κρήτην.

Ν. Καὶ πῶς ἐφυγες ἀπὸ τὴν Πατρίδα σου;

Κ. Πατρίς μου εἶναι ὅπου ἐπολέμησα, ὅπου ἐθυσίασθη υἱὸς ἢ συγγενὴς μου. Πατρίς μου εἶναι ὅλη ἡ Ἑλλάς, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἔδαφος τῆς ἐδάφη καὶ ἀπὸ τὸ Κρητικὸν αἷμα.

Ν. Πολλὰ καλὰ ἀπὸ τὴν Κρήτην λοιπὸν πῶς ἐφυγες;

Κ. Διὰ χάριν τῆς ἐλευθερίας.

Ν. Καὶ πῶς, σ' ἐπειράζει κανεὶς εἰς τὴν Κρήτην;

Κ. Ὅχι, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν βλέπω Τούρκους.

Ν. Παράξενη ἰδέα! ἐνφ' κανεὶς θέν σ' ἐνοχλοῦσε ν' ἀποξενωθῆς ἀπὸ τὴν γῆν τῆς γεννησεώς σου!

Κ. Ἄν τότε Κύριε θέν ἔμεινα διὰ λόγους δικαίους, πηγαίνω τώρα διὰ λόγους δικαιοτέρους.

Ν. Ἦσουν πολεμικοί;

Κ. Μάλιστα.

Ν. Στρατιώτης βέβαια.

Κ. Ὅχι, Κύριε· ἀλλ' ἤμην ἀξιωματικός.

Ν. Καὶ πῶς; εἴθε καὶ σεῖς ἀξιοὶ νὰ ἦσθε ἀξιωματικοί;

Κ. Διὰ τὰς πόλεις θέν ἠξέυρω, διὰ τὰ στρατόπεδα ὅμως ἀπεδείχθη ἐκ τῆς πείρας.

Ν. Καὶ τί βαθμὸν ἔχεις;

Κ. Ἦμην στρατηγός, ἐπικεφαλῆς 4000 ὀπλοφόρων.

Ν. ὦ!!! Λοιπὸν θὰ ἔγινες καὶ τώρα Συνταγματάρχης ἢ Ἀντισυνταγματάρχης;

Κ. Ἐγὼ ζήτουλας.

Ν. Καὶ τί βαθμὸς εἶν' αὐτός;

Κ. Εἶναι βαθμὸς, φίλε, ὅστις ἐδόθη εἰς ἡμᾶς μόνον τοῦς Κρήτας· διότι ὑπερήθημεν τὰ δύο τρίτα τῆς δλομελείας μας, ἐχάσαμεν τὴν γῆν τῆς γεννησεώς μας καὶ ἐχύσαμεν τὰ αἱματὰ μας εἰς τοῦς Ναυαρίους, εἰς τοῦς Μύλους, εἰς τὰ Σάλωνα καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου φαίνονται εἰσέτι 300 Κρητῶν κόκκαλα.

Ν. Πρώτην φοράν ἀπὸ τὸ στόμα σου ἀκούω αὐτὸν τὸν βαθμὸν.

Κ. Φύλαττε τὴν δρεξίν σου, καὶ θέλεις τὸν ἀκούσει ἐντὸς ἀλίγου καὶ ἀπὸ πολλῶν ἄλλων στόματα.

Ν. Καὶ τί μισθὸν ἔχεις;

Κ. Ὅσον ἢ εὐσπλαχνία μὲ χορηγῆσει.

Ν. Ταυτίαν δέν βλέπω νὰ φορῆς, ἴσως θέν ἐπῆρες πασάσημον.

Κ. Καλ' ἐγὼ τὸ ἐπαίρνα, πλὴν θέν μὲ τὸ ἔδωσαν.

Ν. Διατί;

Κ. Διότι τὰ ἐδικά μας ἦτον σῦκα καὶ τῶν ἄλλων καρύδια· ἐπειτα...

Ν. Τί ἐπείνα;

Κ. Δέν ἤκουσες τὴν παρουμίαν, ὅποιος ἔχει χαμοθεόν, ἔχει καὶ θεόν;

Ν. Τώρα ἐκατάλαβα καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ζήτουλα· πλὴν ὑπομονή, ὁ Βασιλεὺς μας εἶναι δίκαιος καὶ θ' ἀνταμείψῃ τὸν καθένα κατὰ τὴν ἀξίαν του, φθάνει μόνον καὶ σεῖς νὰ μὴ ζητήσθε ὑπερβολάς.

Κ. Τί ὑπερβολίζεις φίλε; ἡμεῖς ζητοῦμεν ψωμί, καὶ αὐτὸ θέν μᾶς θίδουν ἐπειτα πῶς ὁ Βασιλεὺς εἶναι δίκαιος, ποῖος τὸ ἀρνείται; μήπως ἢ ἀλήθεια φθάνει γυμνὴ εἰς τὸν θρόνον του; πόσοι ξεφυχοῦν τῆς πείνας καὶ τοῦς παριστάνουν ὅτι ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν κινδυνεύουν· καὶ πόσοι πάλιν παριστάνονται ἀξιοὶ τῆς Βασιλικῆς του χάριτος, ἐνῶ καὶ χρήματα ἔχουν, καὶ πολλοὶ ἴσως οὐδὲ τοῦ πούρκου τὸ πρόσωπον εἶδαν!

Ν. Ἐχεις δίκαιον, πλὴν ὑπομονή.

Κ. Μήπως εἶσαι Κύριε ὑπουργός;

Ν. Ὅχι· πόθεν τὸ ἐφαντάσθης;

Κ. Ἀπὸ τὸν λόγον ὅπου μὲ εἴσατε.

Ν. Ποῖον;

Κ. Τὸ ἔχεις δίκαιον, πλὴν ὑπομονή.

Ν. Καὶ πῶς, ὅσοι τὸν λέγουν εἶναι ὑπουργοί;

Κ. Βεβαιότατα· πήγαμε εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν χωρὶς νὰ εἶναι φίλος σου, καὶ εἶπέ τον ὅτι ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα δεκατρία ἔτη, ἐπληρώθη, ἐδυστύχησε, ὑπερήθη τὸς συγγενεῖς σου καὶ ἀναξιοπαθεῖς σήμερον, καὶ θὰ σὲ εἴπη ἔχεις δίκαιον, πλὴν, ὑπομονή.

N. "Οχι θά, μή τούς ἀδικεῖτε τούς κατημένους· ἐγὼ τοιαύτην λόγον ἀπὸ τὸ στόμα τῶν δὲν ἴκου-
α.

K. Διὰ σὲ τὸ πιστεύω.

N. Αὔριον ποῦ σ' εὐρίσκω;

K. Αὔριον δὲν με εὐρίσκεις.

N. Διὰ τί;

K. Διότι ἀναχωρῶ ἀπόψε.

N. Διὰ ποῦ;

K. Δι' ὅπου εὐρω πόρον ζωῆς· πιθανόν διὰ
τὴν Τουρκίαν.

N. Κατευόδιον· ἀν ἀπὸ σᾶς φεύγουν ἐκαστοί,
ἔρχονται χίλιοι· ἢ Εὐρώπη νὰ εἶναι καλὰ· ὅταν
πρὸ δύο μῆνας ἤμην εἰς τὸ Τριέστι καὶ ἀπεφά-
σισα νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦσαν
δικαστοὶ νέοι ἔτομοι νὰ μ' ἀκαλουθήσωσι· πλὴν
ἐμποδίστησαν ἕως νὰ τοὺς γράψω, ἂν εἶναι
θέσεις ἔτομοι καὶ ἀνάλογοι τῆς ἀξίας τῶν.

K. Καὶ τοὺς ἔγραψες;

N. Μάλιστα· εὐθύς ὅπου ἔφθασα ἐδῶ, ἀκόμη
τὰ φορέματά μου τὰ εἶχα εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἀ-
μέσως ἔλαβον ὑπηρεσίαν· ὅθεν καὶ με τὸ πα-
χύπλοον τοὺς ἔγραψα νὰ μὴ χάσουν οὐδὲ στιγμὴν,
καὶ ἂν πλοῖον δὲν εἶναι ἔτομον, ἄς καυλώσουν
ἕνα ἢ δύο· διότι ἡ Ἑλλάς σηκώνει.

K. Καὶ τί ὑπηρεσίαν ἔλαβες;

N. Στρατιωτικὴν, ἀξιωματικὸς ἐπέρασα.

K. Καὶ γνωρίζεις ἀπὸ στρατιωτικῆν;

N. Αἶ καλὰ! παλὺ δουλειὰ εἶναι; ἀν δὲν γνω-
ρίζω μαθάνω· ἕνας μάλιστα φίλος μου ἐτοιμάζε-
ται νὰ ἔμβῃ εἰς τὰ δικαστήρια· καὶ μ' ἔδωκεν ὅτι
Ἑλληνικὰ δὲν ἠξεύρει οὐδὲ τὸ φαμί, ἔδωκεν ὑπό-
αχουον, ἀφοῦ τοῦ δοθῆ ἡ θέσις, νὰ τὰ μάθῃ εἰς ἕ-
να χρόνον· ἔπειτα ἐγὼ ὅταν ἤμην εἰς τὴν Εὐρώ-
πην ἐπήγαινα δύο καὶ τρεῖς φορὲς τὸν μῆνα εἰς
τὸ κωνίγι.

K. Ἐκατάλαβα· ἐπειδὴ καὶ ἦσαν κωνηγός, δὲν
εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃς καὶ πολεμικός.

N. Βέβαια.

K. Καὶ οἱ ἄλλοι ὅπου θὰ ἔλθουν, εἰς τὸ στρα-
τιωτικὸν θὰ ἔμβουν;

N. Ὅταν τοὺς κάμουν ἀξιωματικούς διατί

ὄχι; μερικοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν φρονοῦν νὰ πε-
ράσουν Ἀξιωματικοὶ καὶ εἰς τὸ Ναυτικόν.

K. Καὶ γνωρίζουν ἀπὸ Ναυτικῆν;

N. Αἶ καλὰ! ἀν εἰς τὸν τόπον τοὺς θάλασσα δὲν
ὑπάρχει, ποταμοὶ θὲν εἶναι; ἔπειτα ἕως νὰ ἔλ-
θουν ἐδῶ θὰ περάσουν πόσον πέλαγος.

K. Χαρὰ στή μοῖρα τῆς Ἑλλάδος, πόσας προ-
όδους μέλλει νὰ ἰδῆ τὸ στρατιωτικὸν καὶ τὸ Ναυ-
τικὸν τῆς ἀπὸ τοιούτους ἀξιωματικούς! Γράψε,
Κύριε, γράψε νὰ ἔλθουν ὅσοι δὲν ἔχουν εἰς τὴν
Εὐρώπην, καὶ δεβαίωτέ τους ἔτι θὰ εὐρουν ἀμέσως
θέσεις, ἐπειδὴ καὶ μόνον δι' ἡμᾶς δὲν εἶναι.

N. Καὶ διατί δὲν εἶναι δι' ἐσᾶς;

K. Διότι ἔγνωεν ἀξίωμα, ὅστις ὑπηρετεῖ ἐν
καυρῷ πολέμου, πρέπει νὰ ἡσυχάζῃ ἐν καιρῷ
εἰρήνης.

N. Ὡ φίλε, με τὸν λόγον αὐτὸν με χαροποιεῖς.

K. Πῶς;

N. Ἐκ τούτου εὐγαίνει ἕτερον συμπέρασμα.

K. Ποῖον;

N. Ὅστις ὑπηρετεῖ ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἡσυ-
χάζει ἐν καιρῷ πολέμου· ἡσυχάσατε λοιπὸν ἐσεῖς
τώρα διὰ νὰ δουλεύσωμεν ἡμεῖς· καὶ ἂν ποτὲ πύ-
χη πόλεμος, τὸ ὁποῖον θὲν πιστεύω, δουλεύετε
πάλιν σεῖς.

K. Πόσον δίκαιος εἶσαι!

N. Τί σταχάζεσαι, διότι εἶμαι πολεμικός, δὲν
θὰ εἶμαι καὶ δίκαιος;

K. Ὅχι θά, αὐτὸ μάλιστα λέγω· ποιοῦπος πο-
λεμικός τοιαύτην δικαιοσύνην πρέπει νὰ ἔχη.

N. Εἰπέ με νὰ ζῆς ὅταν θὰ γίνῃ πόλεμος,
προκηρῦττεται;

K. Βέβαια.

N. Λοιπὸν θὰ ἔχω καιρὸν νὰ ζητήσω ἄδειαν
νὰ ἡσυχάσω.

K. Ἀναμφιδόλως· κάμνεις μάλιστα καλὰ νὰ
τὴν βάλῃς ἀπὸ τὴν τῶρα εἰς τὸ χέρι, μήπως πότε δὲν
σὲ πῆ δώσουν.

N. Κάμνω αὐτὴν τὴν συμφωνίαν ἀπὸ τῶρα.
Κατευόδιό σας.

K. Νᾶσαι καλὰ.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

(Ἐ[Ἕλληνας] καὶ Β [βαβαρὸς])

B. Τί κάμνεις, Κύριε;

E. Καλὰ. Μὰ δὲν σὲ γνωρίζω.

B. Πῶς δὲν με γνωρίζεις; Ἐξέχασες τὸν Συν-
ταγματάρχην;

E. Κατένεα ἄλλο χαρακτηριστικὸν νὰ με πῆς·
εἰ θε αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιον, ὡς νὰ μ' ἔλεγες, ἂν
γνωρίζω ἕνα, ποῦ φορεῖ κόκκινο φέσι.

B. Καλέ, δὲν θυμάσαι, ὅπου προχθὲς σὲ εἶπα
νὰ με δώσης τὸ μπιστήλι μου ἀπὸ κατὰ γῆς, καὶ
με εἶπες, ἀκούψε καὶ πάρ' το;

E. Ἐνὶ εἴσοι, ἐκαῖνος;

B. Ἐγὼ βέβαια.

E. Καὶ κατὰ τῶρα φορεῖς πολιτικὰ;

B. Διότι θὰ φύγω.

E. Καὶ γὰρ ποῦ, ἂν θέλῃ ὁ θεός;

B. Γιὰ τὴν πατρίδα μου.

E. Καὶ πῶς; ἐπαραιτήθης, πλέον;

B. Τέτοιο ἕνα πρᾶγμα· ἐπῆρα ἕξη μηνῶν ἄδει-
αν, ἐπῆρα καὶ ἕξη μηνῶν μηνιατικὰ προπληρω-
μή.

E. Δὲν ἐκατάλαβα τί ἄδεια λέγεις, καὶ τί προ-
πληρωμή.

B. Αἶ καὶ σεῖς τί χρηροκέφαλοι ποῦ εἴστε! Ἴ-
δοῦ νὰ σὲ τὸ ἐξηγήσω· κατὰ τὴν συνθήκην ὅσοι
ἀπὸ ἡμᾶς παλειώσει ἢ προθεσμίαν πους παίρνουν
καὶ ἕξη μηνῶν μισθὸν περιπλέον.

E. Αὐτὸ τὸ κατάλαβα, ἀμ' ἡ ἄδεια πάλιν εἰς
τί θὰ χρησιμεύσῃ;

B. Ἡ ἄδεια χρησιμεύει διότι λαμβάνω καὶ δι'
αὐτὴν ἕνα μέρος μισθοῦ, καὶ ἔτι ἡ ὠφέλεια γί-
νεται διπλή.

E. Καλὸ, μὰ τὴν πίστη μου!

Β. Καὶ κάμουμε ἑμεῖς κανένα πρᾶγμα ἀχαμνὸ;

Ε. Τὸ ἤξεύρω· καὶ τώρα ποὺ θέ νὰ πᾶς στὴν πατρίδα σου θὰ νᾶσαι· καὶ ἐκεῖ Συνταγματάρχης;

Β. Καλὸ ἦτον αὐτό, μὰ θὲν γίνονται.

Ε. Καὶ γιατί νὰ μὴν γίνῃ καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔγινε κ' ἐδῶ;

Β. Αἶ καλὰ! θαρρεῖς πῶς παντοῦ εἶν' Ἐιλάς;

Ε. Καὶ τί θὰ κάμῃς λοιπὸν αὐτοῦ;

Β. Θὰ δάλω τὸ γρόσια μου στὸ διάφορον, καὶ θ' ἀρχίσω τὴν τέχνην μου.

Ε. Καὶ τί τέχνην ξεύρεις;

Β. Ἐδῶ;

Ε. Τί ἐδῶ;

Β. Ἐδῶ μ' ἐρωτᾷς τί τέχνην ξεύρω;

Ε. Καὶ πῶς; ἄλλην τέχνην ξεύρεις ἐδῶ, καὶ ἄλλην στὴν πατρίδα σου;

Β. Βέβαια· ἐδῶ ἦμιον πολυτεχνίτης· ὡς πρὸς τὰ στρατιωτικὰ ἤξευρα νὰ διοικῶ ὀλόκληρα Τάγματα τοῦ Πεζικοῦ· ἤξευρα ἀπὸ Πυροβολικὴν, Μηχανικὴν, Ἱππικὴν, Φρουραρχικὴν, Ὀχυρωματικὴν, καὶ χίλιες ἄλλες τέτοιες τέχνες.

Ε. Πόσες τέχνες! Καὶ στὴν πατρίδα σου τί τέχνην ἔκαμες;

Β. Ἦμιον καλαθοβεργαδότης.

Ε. Καὶ σὰν ἤξεύρεις ἐδῶ τόσες τέχνες, γιατί δὲν μένεις;

Β. Αἶ καλὰ νὰ μείνω! καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ πληρῶνομαι;

Ε. Ἀπ' ἐκεῖ ποῦ πληρωνόσουν ἕως τώρα.

Β. Καὶ ποῦ εἶναι πλεόν χρήματα;

Ε. Εἶδες; καλὰ τὸ λέτε, πῶς ἡμεῖς εἰμεθα χοιτροκέφαλοι! Καθόλου θὲν τὸ χώρῃσε τὸ κεφάλιμου, πῶς φεύγετε διότι γρόσια πλεόν δὲν ἔμειναν!

Β. Σώρας τὸ κατάλαβες· κι ἄμ' ἂν ἦσαν χρήματα ἐφεύγαμεν, ἄς μᾶς ἐδιώχνητε καὶ μὲ τὸ φκιάρι;

Ε. Οἱ κατημένοι! Ἐπειδὴ καὶ ἐδῶ ἤξευρες πόσες τέχνες, εἶπέ με, νὰ ζῆς! ἄφηρες καὶ μαθητὰς τώρα ποῦ φεύγεις;

Β. Ἄφηρα ἕνα δυό.

Ε. Καὶ ἤξεύρουν λοιπὸν αὐτοὶ νὰ γυμνάσουν Τάγματα;

Β. Τοὺς ἔμαθα νὰ γυμνάζουν ἕνα Λόχον.

Ε. Ἠξεύρουν νὰ κάμνουν ἐλιγμοὺς τῆς γραμμῆς;

Β. Ἠξεύρουν νὰ γυμνάσουν ἕνα Λόχον.

Ε. Ἠξεύρουν νὰ σχηματίζουν τετράγωνα;

Β. Τοὺς ἔμαθα νὰ γυμνάζουν ἕνα Λόχον.

Ε. Ξεύρεις πῶς τὸ πᾶς τώρα ἐοὺ μὲ το, Ξεύρουν νὰ γυμνάσουν ἕνα Λόχον;

Β. Πῶς;

Ε. Μίαν φορὰν ἐστέκετο ἕνας Ἄγγελος στὴν πόρτα τοῦ Παραδείσου, καὶ ἐξέταζε τὰς ψυχὰς: μία ψυχὴ ἠθέλησε νὰ ἐμβῆ στὸν Παράδεισον· τῆς λέγει ὁ Ἄγγελος. Εἶπέ με πρῶτα, ἂν εἰς τὸν κόσμον ἐπράξῃς, ὅσα χρειάζονται γιὰ νὰ ἐμβῆς, στὸν Παράδεισον. Ἀποκρίνεται ἡ ψυχὴ. Ὅλες τὲς τετρακοστὲς τὲς ἐνήστευα. —Καλὸ αὐτό· μήπως ἐφόνευσες; —Καμιά τετρακοστὴν δὲν ἐχάλασα. —Νὰ μὴν ἐκλεψῃς; —Θεὸς φυλάξει νὰ φάγω τετάρτη καὶ παρασκευῆ. —Νὰ μὴν ἐφευδομαρτύρησες; —Ἐσιόσθηκα τὸν κισάπη, ἂν τὸν ἐδάλεπα μπροστὰ μου τὴν μεγάλην τετρακοστὴν.

—Ἐσκυφάντησες κανένα; —Ὅλο εἰλιά καὶ φωμὶ ἔτρωγα τὸν Δεκαπενταύγουστον. Τὰς Δέκα Ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πᾶς ἐφύλαξες; —Καλὸ τί δέκα, καὶ τί εἶκοσι; Ὅλες τὲς σφρακοστὲς, σὲ λέγω, τὲς ἐφύλαξα. Ἄμε δά, στὸν θιάβαλον τῆς λέγει ὁ Ἄγγελος, γιατί ἐδῶ μέσα μὲ μόνην τὴν νηστείαν θὲν χωρεῖς.

Τώρα καὶ σὺ σ' ἐρωτῶ γιὰ Τάγμα· μὲ λὲς Λόχον. Σὲ λέγω γιὰ Τετράγωνο· μὲ λὲς πάλιν Λόχον.

Β. Μὰ πῶς ἤμποροῦσα νὰ τοὺς μάθω περισσότερα εἰς τόσον λίγον καιρὸν;

Ε. Ἐξῆ χρόνια λοιπὸν μόλις τοὺς ἔμαθες νὰ γυμνάζουν ἕνα Λόχον;

Β. Ἄν καθόμουν ἄλλα ἔξη, ἤθελα νὰ τοὺς μάθω νὰ γυμνάζουν δύο.

Ε. Εἶχεσ λοιπὸν βαθμὸν Συνταγματάρχου, καὶ ἐπληθύνουσαν ὡς ποιούτος μὲ τὰ ἐπακόλουθα ἐπιμισθία, ἀντιμισθία, ἐπιχορηγήσεις καὶ πάμπλλα ἄλλα τέτοια, διὰ νὰ μάθῃς νὰ γυμνάζουν ἕνα Λόχον; Ἄν ἦσαν ὅμως Ἀρχιστράτηγος, τότε πιά θὰ τῶπερν' ὁ Δαίμονας!

Β. Βέβαια.

Ε. Καὶ στὸ Πυροβολικὸν τί τοὺς ἔμαθες;

Β. Τοὺς ἔμαθα πῶς νὰ γεμίζουν τὸ κανόνι.

Ε. Καὶ τί ἄλλο;

Β. Τίποτα δέβαια· ἄς ταδιάσουν πρῶτα· διότι ἐνόσω εἶναι γεμᾶτο, θὲν ἤμποροῦν νὰ μάθουν ἄλλο.

Ε. Καὶ εἰς τὸ Ἱππικὸν τί τοὺς ἔμαθες;

Β. Τοὺς ἔμαθα πῶς νὰ τιμαρεύουν, νὰ σελόνουν καὶ νὰ ξεσελόνουν, καὶ πῶς νὰ πέφτουν ἀπὸ τὸ ἄλογον.

Ε. Καὶ πῶς νὰ σηκώνονται θὲν τοὺς ἔμαθες;

Β. Τοῦτο δὰ μὴτ' ἐγὼ θὲν τὸ ἤξευρα.

Ε. Καὶ εἰς τὸ Μηχανικὸν πάλιν τί τοὺς ἔμαθες;

Β. Τοὺς ἔμαθα τὸν ἀθάνατον ἐκεῖνον λογαριασμόν, πρεῖς στὸ λάδι, πρεῖς στὸ ξύδι, κ' ἔξη στὸ λαδόξυδο.

Ε. Πῆς με, νὰ ζῆς, καὶ εἰς τὴν Φρουραρχικὴν τί τοὺς ἔμαθες;

Β. Τοὺς ἔμαθα νὰ δάλουν ἐπάνω εἰς τὲς στέρνες κανόνια, ὅπου οἱ ἀγράμματοι Βενετζιάνοι θὲν τὸ ἐστοχάσθησαν.

Ε. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, πῶς ἡ στέρνα ἐρατοθη.

Β. Ἐρατοθη· διότι ἔρριξαν δέκα κανονιὲς χωρὶς μπάλες.

Ε. Καὶ ἂν εἶχαν καὶ μπάλες, τότε πῆγαίκαν οἱ στέρνες κατὰ διαβάλου.

Β. Ἐγὼ δὲν ἤξεύρω τί ἤθελαν νὰ γίνουν, σὲ λέγω μόνον τί ἔγιναν.

Ε. Καὶ θὰ φύγῃς λοιπὸν τώρα;

Β. Θὰ φύγω, θὰ φύγω· γιατί ἐσεῖς εἰσθε ἀχάριστοι· ἐδιωλύσαμεν τὰ στρατεύματά σας, σπαλάτι θὲν μᾶς εἶπατε· σᾶς προστάξαμεν νὰ μάθετε τὴν γλῶσσαν μας, ἐκάμνητε τὸν κουφό· σᾶς ἐδάλαμε διαθέσιμους, παραίτησιν δὲν ἐδιώκατε· ἐσαρώσαμεν τὸ ταμεῖον, διὰ νὰ χορεύουν οἱ παντικοὶ ἐλεύθερα, καμμία εὐχαρίστηση δὲν μᾶς ἐκάματε· ἐχωρίσθησαν αἱ Ἐπαρχίαι, δὲν ὠνομάρατε καμμίαν μὲ τόσα ἐνδοξα ὀνόματα· θὲν ὠνομάρατε δηλ. καμπόσες Ἀϊδεκίαν, Λυτερίαν, Μπρατίαν, Στοκομίαν, Χουτζίαν, Σπουζίαν, Φραϊαν, Γιεσκιανίαν.

Ε. Ἐχετε δίκαιον.

Β. Ἐχοῦμε δέβαια· καὶ τὸ περισσότερο, ποῦ

μᾶς ἔγγιξε σὸ φιλότιμον εἶναι, ὅπου ἀπὸ μᾶς κινεῖς δὲν ἐγένεν οὔτε Γραμματεὺς τῆς Οἰκονομίας, οὔτε Γενικὸς Ταμίης, ὅπου ἠξέυραμε καὶ πατρικὸ λογαριασμὸ, καὶ εἶχαμε καὶ πολλὴν εὐχαρίστησιν· καὶ καθὼς μάλιστα ξεύρουμε καὶ τὸ Βάλς, σ' ἔξῃ μήνης ἤθελε μάθουμε τοὺς ποντικὸς νὰ βαλσάρουν μὲς' στήν Οἰκονομίαν.

Ε. Καὶ μήπως τώρα δὲν χορεύουν; γιὰ πῆς με ὁμως· ὅλες αὐτὲς τὲς τέχνες, ὅπου μὲ εἶπες, ἐδῶ τὲς ἔμαθες;

Β. Ἐδῶ βέβαια.

Ε. Καὶ στὸν τόπο σου δὲν ἠξέυρες τίποτα ἀπὸ αὐτά;

Β. Δὲν ἠξέυρα ἀπὸ τέτοια· διότι, σὲ εἶπα, ἔκαμνα ἄλλη δουλειά.

Ε. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἠξέυρες, πῶς τ' ἀπεφάσισες νὰ ἔλθης;

Β. Στὴν ἀρχὴν ἐδυσκολευόμην· ἀλλ' ὁ Ἄϊδεκ, καλὴ τοῦ ὄρα, μᾶς ἐκατάπεισε μὲ μίαν διήγησιν, ποὺ μᾶς εἶπε.

Ε. Πῆς με τὴν, ποὺ νὰ χαρῆς τὰ νιάτα σου καὶ τὴν παλληκαριά σου!

Β. Εἰς τὴν πόρτα, λέγει, τοῦ Παραθείου ἐστέκετο ἓνας Ἄγγελος, καὶ ἔδειχνεν εἰς τὲς φυχὲς τὸν τόπον, ὅπου ἔπρεπε νὰ σταθῇ κάθε μία· ἀφοῦ πρῶτα ἐμάνθανε, ποῖες εἶναι· Τουρκισσες, ποῖες Χριστιανικὲς, καὶ ποῖες Ἑβραϊσες. Πηγαίνει καὶ μία φυχή, καὶ πτὴν ἐρωτᾷ τί εἶναι. Δὲν μὲ δλέπεις, λέγει, πῶς εἰμαι φυχή; — Αὐτὸ τὸ δλέπω· ἀλλὰ πίνος; — Ἀνθρώπου. — Καὶ αὐτὸ τὸ ἠξέυρω· μόνον σ' ἐρωτῶ ποῖας θρησκείας; — Τί πράγμα εἶναι θρησκεία; — Καὶ πῶς; δὲν ἐπίστους τὸν Χριστόν; — Ὁχι. — Τὸ Μωάμεθ; — Δὲν πὸν ξεύρω. — Τὸν Μωυσῆ; — Δὲν πὸν εἶδα. — Τὸν Ἄρειον; — Μ' ἐρωτᾷς κάτι ὄνομα, ὅπου πρῶτην φοράν τ' ἀκούω ἀπὸ τὸ στόμα σου. — Σὰν εἶναι λοιπὸν ἔτσι, τῆς λέγει ὁ Ἄγγελος, ἐπειδὴ αἱ θέσεις ἐδῶ εἶναι διορισμένες, καὶ γιὰ σένα κόπος δὲν ἐδιορίσθη, ἔμβα μέσα, καὶ ὅπου θέλεις ἄμα κάτσε. Ἀφοῦ μᾶς εἶπεν αὐτὸ ὁ Ἄϊδεκ, ἐπρόσθεσεν, ὅτι καὶ σεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔτσι θὰ εἰσθε· ὅποιος θέλει, γίνετα· Ταγματάρχης, ἢ Συνταγματάρχης, θέλει σὸ Ἰππικόν, θέλει σὸ Πυροβολικόν, θέλει σὸ Πεζικόν, θέλει σὸ Ἐλαφρόν, μακάρι καὶ σὰ ἄτακτα, ἂν θέλη. Ἐπειτα, ἂν δὲν θέλη νὰ ἔμνη εἰς αὐτὰ τὰ σώματα, γίνετα· Διευθυντῆς εἰς καμίαν Γραμματεῖαν· γίνετα· Φρούραρχος, ἢ Δασκάλος, ἢ Τερτζιμπασαῆς, ἢ Ναύαρχος, ἢ ὅ,τι ἄλλο θέλει.

Ε. Καὶ καλὰ, ἐσὰς δὲν σὰς ἐτυπεν ἢ συνείθησις νὰ ἔλθης εἰς ἓνα πτωχὸν τόπον καὶ νὰ πληρώσῃς χωρὶς νὰ ἠξέυρητε τίποτα; Δὲν τὸ εἶχετε εἰς ἐντροπήν;

Β. Ντροπή, μὰ χουζούρι. Ἐπειτα, Κύριε, ἔχεις λάθος, πῶς ὅταν ἤλθαμεν ἦσαν τὸ ἔθνος πτωχόν· ἦσαν μάλιστα παλὸ πλούσιον· διότι εἶχε τόσα μιλλιούνια δραχμῆς· ἐπειδὴ ὁμως καὶ ἐκαταλάσαμεν, ὅτι ὅσους θὰ μαλόνετε ὅλη μέρα διὰ τὰ μιλλιούνια, ἐσηρώσαμεν ἀπὸ τὴν μέσην αὐτὸ τὸ σκάνδαλον, μήπως, ἐκεῖ ὅπου ἐκτυπιώσασθε, ἐτρῶγαμεν ἡμεῖς τὲς περισσότερες.

Ε. Περὶ Δασκάλων δὲν μὲ εἶπες τίποτα.

Β. Τί νὰ σὲ πῶ· νὰ, τοὺς ἔμαθα πῶς νὰ γνωρίζουν τὸ ἀρσενικὸ δένδρο ἀπὸ τὸ θηλυκόν.

Ε. Καὶ ὅλοι θὰ φύγετε πλέον ἀπ' ἐδῶ;

Β. Ὁχι δὲ ὅλοι· γιατί ἐσεῖς χάνεσθε τὸ ἡ-

ξέυρεις, πῶς ἂν ἐλείπωμεν ἡμεῖς, ἐσεῖς εἰσασθε χαμένοι ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

Ε. Ὁ! Βέβαια!! ἂν δὲν ἐρχούσασθε ὁμως καθόλου, πότε πλέον δὲν ἠξέυρω τί ἤθελε νὰ γίνῃ· μόνον σπολάτι, ὅπου ἄμα ἤλθατε, ἀνασκουμπωθήκατε, καὶ πιάσατε τὴν δουλειά σας μὲ τὰ θυὸ σας χέρια, σὰν καλοὶ θεριστάδες· καὶ οὕτω μᾶς ἀπαλλάξατε ἀπὸ πολλὰς φροντίδες.

Β. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια· μάλιστα ὅλη μας ἡ φροντίδα ἐπερνορίσθη, πῶς νὰ σὰς ἀπαλλάξουμε ἀπὸ τὸ ἀργυρὸ σκάνδαλο· δι' αὐτὸ καὶ ἔδλεπες, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ μᾶς ἐπλαγιάζαμεν Ἀνθυπολοχαγοί, καὶ ἐξυπνοῦσαμεν Ἀντισυνταγματάρχαι· καὶ ἔτσι ἐπετύχαμε· καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ κάμαμε πρὸς φωτισμόν σας.

Ε. Ὁ! αὐτὸ εἶναι βέβαιον!! τὸ γνωρίσαμε μάλιστα κ' ἡμεῖς· πλὴν παλὸ ἀργά· ὅτι ἐπειδὴ καὶ εἴμεθα ἀλλοίθωροι· ἤλθατε οἱ τυφλοὶ νὰ στραβώσετε κ' ἐμᾶς.

Β. Αὐτὸ τὸ λές ἀλήθεια.

Ε. Καὶ ποῖο λέγω ψεύματα· μόνον ὁ Θεὸς νὰ σὰς πὰ πληρώσῃ τὰ ὄρα καλὰ ἐκάματε καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Β. Ἀμήν!

Ε. Πολὸν λυποῦμαι ὁμως ὅπου φεύγετε!

Β. Καὶ δὲν ρωτᾷς κ' ἐμᾶς, ὅπου ὅλοι εἶχαμεν ἀπόφασιν νὰ μείνομεν ἐδῶ καμιά πενηνταριὰ χρόνια, καὶ μόλις μὲ τόσους κόπους καὶ τόσην ὑπομονὴν ἐκάμαμεν παντέξῃ; πλὴν καὶ τόσο, Ἄλλάχ, μπὶν μπὶν μπερειατ βερσίν· μ' ὅλον τοῦτο, ἂν κατορθώσετε νὰ σὰς δανείσουν καμιά ἑκατοστὴ μιλλιούνια ἀκόμα, ἡμεῖς ἐρχόμεθα πεταχτά, πῶρα μάλιστα, ὅπου ἐπλήθαιναν καὶ τὰ βαπόρια, εἰς τρεῖς ἡμέρες εἴμεθα ἐδῶ· καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίσης, πῶς σὲ χωρατεύω, δανεισθήτε τὰ μιλλιούνια, καὶ δλέπεις.

Ε. Μὴν κάμης δρκον, καὶ τὸ πιστεύω.

Β. Ὁχι, ὄχι, ἐγὼ θέλω νὰ κάμω.

Ε. Καλέ! τί χρειάζεται· δρκος, ἀφοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν σὲ πιστεύω;

Β. Μὰ γιὰ νὰ μὲ πιστεύσης καλύτερα διμνύω. Μὰ τὴν ἐνταῦθα ἔξαετὴ ἀμέριμνον καὶ ἐπικερδῆ ἀνάστασιν μου· μὰ τοὺς κόπους ὅπου ὑπέφερα μετρώντας κάθε μῆνα τοὺς μισθοὺς μου· καὶ μὰ τὴν στενοχώρια τοῦ καμεριοῦ μου, τὸ ὅποσον δὲν μπορεῖ νὰ λυγίσῃ τὴν μέσην του, ὅτι πρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ δανείου νὰ εἴμαι ἐδῶ (ἀνίσως καὶ δὲν προφθάσω νὰ ἔλθω μαζί σου)· καὶ ἂν παραδῶ τὸν δρκον μου, στραβὸς νὰ πεθάνω, καὶ νὰ τυραννιοῦμαι εἰς ὅλην μου τὴν ζωὴν, ὅσον νὰ καταχωριάσω πὰ λίγα χρηματάκια, ὅπου ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου μου, καὶ ἐν κινδύνῳ τοῦ σκυλιοῦ μας, ἐπήρα ἀπὸ ἐδῶ.

Ε. Φθάνει πλέον, φθάνει! τί χρειάζονται τώρα αὐτοὶ οἱ φρικτοὶ δρκοὶ!

Β. Ἐπίστουςτε λοιπόν;

Ε. Ἀκοῦς ἐκεῖ; παραπίστουσα μάλιστα· καὶ τώρα καταλαβαίνω, πόσον ἀδικον εἶχον μερικοὶ νὰ φωνάζουν ἐναντίον σας.

Β. Οἱ ἀνόητοι! ἀδικα ἐχαλνοῦσαν τὸν λάφυγγά τους· ἡμεῖς ἔπρεπε μίαν ἡμέραν νὰ φύγοιμε ἀπ' ἐδῶ, εὐθὺς ὅπου ὁ μαγνήτης τῆς δραχμῆς ἐδόνητο, καὶ αὐτοὺς ὅπου ἔδλεπες ἀκόμη ἐδῶ· αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία.

Ε. Ξέυρεις τί νὰ κάμης τώρα ὅπου πᾶς μὲ πὸ καλὸν εἰς τὴν πατρίδα σου;

Β. Τί;

Ε. Νά τυπώσης ένα βιβλίο και νά λές μέσα, ότι πρὸς φωτισμὸν μας ἐπαραίτητος τὴν τέχνην σου εἰς τὴν πατρίδα σου, καὶ ἦλθες ἐδῶ, ὅπου γιὰ τὸ καλὸν μας ἐπρογευμάτιζες Ὑπολοχαγός, ἐδειπνοῦσας Λοχαγός, ἐπλάγιαζες Ταγματάρχης, ὄνειρευόσασιν Ἀντισυνταγματάρχης, καὶ ἐξυπνοῦσας Συνταγματάρχης· ὅτι πρὸς φωτισμὸν πᾶν ἀμαθῶν ἐδέχασουν μὲ τόσα παρακάλια καμιά πεντακοσάρια δραχμὲς τὸν μῆνα διὰ μισθόν, καὶ καμιά τριακοσάρια ἐπιμίσθιον· ὅτι ἡ πρώτη σου δουλειά, ὅπου ἦλθες ἐδῶ, ἦσαν νά διαλύσης τὰ ἐθνικὰ στρατεύματα, καὶ νά μᾶς προστάξης νά μάθουμε τὴν γλώσσαν σου· ὅτι ἂν ποτὲ ἔτυχε καὶ πόλεμος ἐπροτιμούσας νά νικηθῆς, παρὰ νά χύσης τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν· ὅτι εἰς διάστημα ἕξι χρόνων μᾶς ἔμαθες, πῶς γυμνάζεται ἕνας Λόχος, πῶς γεμίζουσι τὸ κανόνι, πῶς τιμαρύνουσι, πῶς νά μονομαχοῦν, πῶς νά εὐρίσκουσι κόλακας καὶ παρασίτους, πῶς, ὅταν χάνουσι χρήματα, νά διορίζουσι εἰς ἑκακτοὺς ὑπηρεσίαν, καὶ περιφερόμενοι εἰς τὰ ὀρθόεσια δι' ἐπιθεώρησιν τὰχα τῶν Στραπτῶνων, νά ἐπιθεωροῦν καὶ τὰ Τάγματα

ἐν παρατάξει, ἐνθὺ οὕτε ὁ βαθμὸς, οὕτε ἡ ὑπηρεσία πὸ ἀπειτοῦσε· πῶς νά φυλακίζονται καὶ νά κηδεύονται οἱ πρωταθληταὶ τοῦ ἔθνους· πῶς, ὅταν βλέπουσι κανένα νά καταλαυμάνη τὴν ἀμάθειαν, καὶ νά σατιρίζῃ τὰς καταχρήσεις, νά τὸν μεταθέτουσι καὶ νά τὸν περιορίζουσι· πῶς νά κλέπτουσι τὰ ἰδιωτικὰ γράμματα· πῶς νά βραβεύωνται οἱ Προκριστοὶ· πῶς νά υποθάλλεταὶ ὁ Φαναριωτισμὸς, καὶ νά βραβεύωνται οἱ μετερχόμενοι αὐτόν, καὶ πῶς οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἀπαίδευτοι νά διδάσκουσι τοὺς καλυτέρους τῶν.

Β. Νά σὲ πῶ; ὅλα αὐτὰ ποῦ μὲ εἶπες, τὰ ἔχω καὶ ἐγὼ εἰς τὸν νοῦν μου νά τὰ τυπώσω μαζί με ἄλλα ἀκόμη, ὅπου ἐσὺ θὲν μὲ τὰ εἶπες.

Ε. Ἔτσι νά κάμης, γιὰ νά μὴν μπορῆ πλέον κενεὶς νά εἰπῆ, ὅτι ἐσεῖς, ὅταν πρωτοήλθετε ἐδῶ, ἐμδήκατε εἰς ὄλας τὰς θέσεις, νομιζόντες μας Βεδουίτους καὶ Μοξίκους. Κατευόδιο τώρα ἄμε στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ κάμε μας χαλάλ· τοὺς δούλους κόπους ὑπέφερες ἕξι χρόνια τώρα, ὅσο νά γεμίσης τὸ καμὲρ σου.

Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ

(Ἀπόσπασμα)

Σκηνή τρίτη

Μῆτρος καὶ Σωτήρης

Μῆτρος

Καλῶς τὸ μπάρμπας μου· κόπιασε.

Σωτήρης

Αἰ· τί κάμεις; πῶς περναῖς; καλὰ;

Μῆτρος

Γιὰ τὴν ὥρα καλὰ εἶμαι· μὲν ξέρεις γιὰ τὴν σὲ μῆνυσα ν' ἄρθης; θὰ σὲ ρωτήσω ἕνα πρᾶμα καὶ θέλω τὴ βουλή σου.

Σωτήρης

Τί πρᾶγμα; γιὰ λέγε με.

Μῆτρος

Ἐγὼ θὰ παρακαλέσω τὸν ἀφεντικό μου νά μὲ δῶ ἕνα ὑποῦργημα· λοιπὸν σὺν τί στοχάζεσαι, μπάρμπας, πῶς εἶν' καλὰ νά τοῦ γυρέψω;

Σωτήρης

Μὰ γιὰ νά διοῦμε πρῶτα καὶ τί δουλειὰ μπορεῖς νά κάμης; ἔπειτα ὅ,τι θέλεις ἐσὺ, ἐκεῖνο θὰ σὲ κάμῃ, καὶ αὐτός;

Μῆτρος

Ὅ,τι θέλω, ὅ,τι θέλω μὲ κάμει.

Σωτήρης

Καλὸ καὶ ἅγιο· γραμματικὴ ξέρεις ἕνα θυῶ.

Μῆτρος

Καλὲ ξέρω καὶ πέντ' ἕξι.

Σωτήρης

Νά σὲ κάμῃ κλείτωρα· ... ἔτσι καὶ ἔτσι.

Μῆτρος

Ὅχι, ὄχι, δὲν τὸ θέλω, γιὰ τὴν εἶναι μαγκούφινη τέχνη· οὐρ' ἐδῶ καὶ οὐρ' ἐκεῖ χωρὶς διάφο-

ρο· νά καὶ ὁ Θωμάς παρατιέται γιὰ νά γίνῃ Εἰρηνοδίκης.

Σωτήρης

Μπάς καὶ σὲ μύρισε Εἰρηνοδίκης;

Μῆτρος

Γιατὶ ὄχι· σὰ βγαίνει παράς;

Σωτήρης

Μπρὲ γιὰ παράς βγαίνει, καὶ βγαίνει μὲ τὴν οὐρά· μὲν χρειάζονται· καὶ πολλὰ γράμματα.

Μῆτρος

Καὶ δὲν παίρνω ἕνα γραμματικό; μὲν γιὰ λέγε με πῶς θὰ κάμω;

Σωτήρης

Καλὰ λές· νά ἐγὼ ὅταν ἔγινε Εἰρηνοδίκης, ἔβαλα τὸ Γραμματικό μου καὶ ἔκαμε προκήρυξι, τὴν ἐκόλλησα στοὺς καιφενέδες καὶ στοὺς δρόμους, καὶ ἔδωκα χαπέρη πῶς ἔγινε· τότε ἐρχόντανε χίλιοι καὶ κρηθόνε· ἂν ἦσαν χωριάτες τοὺς ἀγριοκοίταξα μιά, ὕστερα τοὺς μιλοῦσα μὲ τ' ἄγριο, καὶ τοὺς ἔλεγα· τί; νά κρηθῆτε ἦρθετε αἰ; μὲ χέρια ἄδεια; αἰ; σὰκα πᾶτε στοῦ κυροῦ σας τὸ σπῆτι· αἴτε πηγαίνετε ἀπ' ἐδῶ γιὰ τὴν τὴν δὲν ἀδειάζω· αὐτοὶ ἔφευγον, καὶ ἐγὼ εἶχα παραγγαλιὰ τὸν δοῦλό μου, καὶ πήγαυσε κατόπι τους, τοὺς ἔφθανε ἐκεῖ ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα· καὶ τοὺς ἔλεγε· αὐρίον ποῦ θάρθῃτε, ἂν θέλετε νά τελειώση ὁ ταβὰς σας ὀγλήγορα, νά φέρετε τίποτα πεσγέσι, ἀλλοιός, ἔτσι θὰ πηγαίνετε ἐρχοσθε· τότες αὐτοί, παιδί μου, ἔρχονταν τὴν ἄλλη μέρα, καὶ μὲ κουθαλοῦσαν, ἄλλος κόπος, ἄλλος γῆνος, ἄλλος ἀρνί, ἄλλος αὐγά, ἄλλος σταφύλια, ἄλλος μπάλιος, καὶ κάθε ἕνας κατὰ τὸ ταβὰ του, καὶ κατὰ τὴν θύκαμὶ του· ἔδιναν καμπόσοι καὶ πα-

ράδες· ο θυλός μου λοιπόν τάπεινε και τὰ φύλαγε· κ' ἔρχονταν μέσα και μέλεγε παιός μ' ἔφερε πεσχέςσι, και τί πράγμα, τότε τοὺς φώναζα κ' ἔκοφτα τὸ ταβὰ τους· ἀνίσως πάλιν και δὲν ἦτον χωριάτες, τότε τοὺς ἔλεγα πὼς δὲν ἀδαιάζω δσαις φοραῖς και ἂν ἔρχονταν· και πότε με τὸ σήμερα πότε με τὸ αὐριον, πότε με τὴν ἄλλην ἐδομάδα τοὺς ἐπιζα, ὡς πὸς βαρυστάγανε, και μοῦ φέρνανε πεσχέςσι, και ἔτζη τοὺς ἔκοφτα τὸ ταβὰ τους· ἔπαιρνα και τὸ ρέσι μου, και πῆγαυαν στὴν δουλειά τους· ἔχει ὅμως παιδί μου κι' ἄλλα πολλά, πὸς σὲ κάμη και τρῶς με ἀσημένιο πιάτο.

Μῆτρος (χαρούμενος)

Καλή βούκα εἶναι αὐτή! μὸν γιὰ νὰ διοῦμε και τ' ἄλλα;

Σωτήρης

Μπρέ δλα καλά και ἄξια εἶναι· και δλα βγάζουν ζουμί· και δικαστής καλὸ εἶναι.

Μῆτρος

Ἄμ' αὐτὸ θέλει παλλὰ γράμματα, μπάρμπα.

Σωτήρης

Καθ' ὄλου μάλιστα· τ' ὄνομά σου μὸν νὰ ξέρης νὰ δάζης, και τίποτα ἄλλο· ἐγὼ ξέρω ἓνα ὄποῦ τὰ γράμματα τὰ βγάζει με τὸ σφουγκάρι· εἶναι ὁμοῦς τεχνήτης τὸν ἀλέπεις ὄταν περπατῆ, ἔχει ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἀμισκάλη του ἓνα βιδάλιο πὸς τὸ λένε Ἀρμενόπουλο, και ὄταν κάτζη στὸ δικαστήριον τὸ δάζει προστά του, και ὄταν οἱ ἄλλοι λένε τὸν ταβὰ τους, αὐτὸς ἀρχίζει και γυρνᾷ και γυρνᾷ και γυρνᾷ τὰ φύλλα του πὼς τάχα κάτι γυρεύει ὄστερα ὄταν ἀρχίζουν οἱ Συνήγοροι νὰ πζακόνουνται ἀπ' τὰ μαλλιά, αὐτὸς σκύφτει τὸ κεφάλι του, δάζει τὸ χέρι του μπροστά στα μάτια του, πὼς πάχα ἀκούει, κι' αὐτὸς παιδί μου κοιμάτε ζεύκει· ὄστερα σηκώνουνται, τὸν ξυπνοῦν κι' αὐτόν, και πάνε παράμερα ν' ἀποφασίσουν κι' ἀφ' ὄδ μιλῆσαν οἱ ἄλλοι και πεῖ καθένας τὴν γνώμη του, λέγει κι' αὐτὸς· κ' ἐγὼ ἔτζη τὸ λέγω· δάζει τότε τὴν ὄπογραφὴ του, και τελειώνει· ἔρχεται ὁ μῆνας παίρνει τὸ λουφέ του.

Μῆτρος (χαρούμενος)

Νὰ σὲ πῶ, μπάρμπα, καλὸ εἶν' κι' αὐτὸ.

Σωτήρης

Καλὸ, δέβαια· εἶναι κι' ὁ Ἐπιστάτης πῆς ἀλυκῆς· ἐκεῖ κλέφτεις ὄσα θέλεις· πωλεῖς νὰ ποῦμε χίλια κιά τὴν ἡμέρα ἄλάτι· και περνας στὸ τεφτέρι τὰ πεντακόσια.

Μῆτρος

Καλὸ και τοῦτο!

Σωτήρης

Εἶναι κι' ὁ Τελώνης, ἔρχεται ἓνας και σὲ λέγει τόσο πράγμα θὰ μπαρμάρω, ἐσὺ τὸ ζυάξεις, παίρνεις τὸ κοιμέρι· του, και ὄστερα κρατεῖς τὸ μιστό, και τ' ἄλλο μιστό περνας στὸ τεφτέρι· μὰ δὲν θέλεις μὸν αὐτό; ἔχεις ἓνα καλὴ πισταμένο, αὐτόν τὸν δίνεις και κάτι παραπάνου ἀπ' τοὺς ἄλλους, τὸν δάζεις και παρακινεῖ τὸν πραγματευτὴ νὰ κατζίφτση τὸ πράγμα του, στέλνεις ὄστερα κατόπι του ἄλλον, πιάνει τὸν πραγματευτὴ με τὸν κατζίφμα· και τοῦ παίρνεις ἀντίς γιὰ ἓνα, ἐκτω' ἀπ' αὐτά, λοιπόν, ὄσα θέλεις τρῶς κι' ὄσα θέλεις γράφεις· εἶναι κι' ὁ Ξετιμητής, θὰ σὲ φωνάξουν νὰ ξετιμητής τίποτα πράγματα· ἐσὺ κοιτάξεις τὸν πραγματευτὴ στα μάτια, κ' ἐκεῖνος

θὰ σὲ κάμει τὸ μάτι, τότε ἐκεῖ νὰ ποῦμε πὸς κάμει τὸ πράγμα 100 δραμαῖς ἐσὺ τὸ ξετιμᾷς 50· και παίρνεις τὸ μπαξίσι σου ἀπὸ τὸν πραγματευτὴ. Κι' ὁ Εἰσπράκτωρ δὲν σὲ χωρατεύει· ὄταν εἶναι πανηγύρι πάγει ἀπλώνει μιὰ θελέντζα μέσ' στὴ μέση και κάθεται, ἔχει προστά του καμμιὰ χιλιάδα χαρτιά μικρά, με μιὰ βούλα· ὄσα χαρτατσοχάρτια, και ἓνα σακί γιὰ τὰ γρόσια· πάνε λοιπόν οἱ πραγματευταί, τοὺς δίνει ἀπ' ἓνα χαρτατσοχάρτι στὸ χέρι, και τοὺς παίρνει ὄτι καλλήρει, και ὄσω λεπτά, και ὄσω γάλλαρα.

Μῆτρος

Μὰ τὴ μπίσι μου, δλα βλέπω και βγάζουν παρά.

Σωτήρης

Ἄολα δέβαια· εἶναι κι' ὁ Ὑγειονόμος καλὸ· ἔρχονται νὰ ποῦμε εἴκοσι ἄνθρωποι στὴν καραντίνα, και θὰ κάτζουν εἴκοσι μέραις· ἐσὺ τοὺς βγάξεις στίς πέντε, και πληρώνονται γιὰ τίς εἴκοσι· χωρὶς νὰ τοὺς δάνης και Βαρδιάνον· μὰ δὲ θέλεις αὐτό; εἶναι ὁ Ταμίας ὄποῦ δὲν πάγει παρακάτω· παίρνεις διάφορο χωρὶς νὰ χης σερμαγιά.

Μῆτρος (με θαυμασμόν)

Πῶς!

Σωτήρης

Χρυστά νὰ ποῦμε ἓνας χίλιας δὺ χιλιάδαις δραμαῖς στὸ ἔθνος, τὸν φωνάζ' ὁ Ταμίας και τοῦ λέγει ἔχω βιαταγή, ἢ τὰ γρόσια πὸς χρουστάς, ἢ θὰ πουλήσω τὸ σπῆτι σου τὸ χωράφι σου· ἐκεῖνος τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ δώση βατέ, πρεῖς ἢ πέντε μῆνας· και νὰ τὸν πληρώνη, δέκα τὰ ἔκατὸ τὸν μῆνα· κ' ἔτζη π' ἄλλουνοῦ και π' ἄλλουνοῦ και τραβᾷ παιδί μου διάφορα, χωρὶς νὰ χη γρόσια δικά του.

Μῆτρος

Καλὸ, μὰ τὸ θεό!

Σωτήρης

Ἄολα αὐτά, παιδί μου, εἶναι καλά· ἀμ' ὁ Ἐφορας, τὰ φαικωλώνει δλα· αὐτὸ δὰ νὰ σὲ πῶ κ' ἐγὼ, μ' ὄλα μου τὰ γεράματα, τὸ δέχουμιον ἄλλη μιὰ φορά.

Μῆτρος (χαρούμενος)

Τί ἔχει; γιὰ λέγε με.

Σωτήρης

Αὐτό, παιδί μου, νὰ σὲ πῶ, ταγίζει και παλλά, μὰ τρῶγει και περνοῦτερα· κι' ἂν τὸ καταφέρης νὰ γένης Ἐμπορας· δάλ' ἀπὸ τῶρα στραβά τὸ φέσι. Ντέ μωρὲ δὺ πὸς τρῶνε!

Μῆτρος (ὡς ἀνωτέρω)

Πῶς γιὰ πέ με; γιὰτι κ' ἐγὼ αὐτὸ ἔχω στὸ μάτι.

Σωτήρης

Μπρέ, παιδί μου, τί νὰ σοῦ πῶ, ἐσὺ τὸ ξέρεις πολὺ καλά, πρὶ χὸς νὰ γένω Ἐμπορας, πὼς χρουστοῦσα νὰ σὲ πῶ χίλιας δραμαῖς λίγαις εἶναι· πὸς ὄταν περπατοῦσα ἔδαζα τὸνα χέρι με συμπάθειο ἀπὸ μπρός, και π' ἄλλο με συχόρεσ' ἀποπίσω· και στα δὺ χρόνια ἀπάνω πόγινα Ἐμπορας· ἔβγαλα τὸ χρέος μου, ἔκαμα τὰ χίλια γιδοπροδοκτάκια· τὰ τριάντα φοράδια ὄποῦ ἔχω, τὰ δὺ μολάρια, τὸ μαγαζί, τὸ σπῆτι, τὸ φοβρο· και ἔχω και κάμποσα παραδάνια στὸ διάφορο γιὰ τὰ γεράματά μου· ὁ Στυρούλης πάλιν πὸς φωμί δὲν εἶχε νὰ φάγη ὄταν τὸν διόρισαν Ἐμπορα· στὸ χρόν' ἀπάνω ἔκαμα καίκια, μαγαζιά, δὺ ταμπάκια, τρία κασαπιά, δὺδεκα καμήλαις, ἐ-

πάντρεφε και τις τρεις αδελφές του· και τώρα τ'δωλε σ'αρά, και χαμπρακι· δεν έχω.

Μήτρος

“Εμπορας; “Εμπορας θά γένω, μόν πές με πώς θά κάμω.

Σωτήρης

“Ακουσε νά διῆς· πώς ἔκαμα ἐγώ· όταν ἦταν ὁ καιρός ὁποῦ θέ νά πουλοῦσα τὰ δέκατα· ἔβαζα τὸ γρημικτικό μου, και ἔκαμα μιὰ προκήρυξι κ' ἔλεγα τὸ τάδε και τὸ τάδε και τὸ τάδε χωρὶς θά πουληθῶν τὴν τάδε μέρα και τὴν τάδε ὥρα· ἔρχονται λοιπὸν και μ' εἰρωκαν σὸ σπῆτι μου οἱ ἀγορασταί, και μ' ἔλεγε νά ποῦμε ἕνας, ὅτι τὸ τάδε και τὸ τάδε χωρὶς τὸ θάλω και σὲ θίνω πενήντα πάλλαρα νά μου τ' ἀφήσης στὴν τάδε τιμή· ἐγὼ ἀνίσως και καταλάβαινα πώς τὰ χωριά ἐσῆκωναν, τὸν ἔλεγα, πενήντα πάλλαρα εἶναι λίγα, γιατί θά δώσω κ' ἐγὼ ἐκεῖ πού πρέπει· μόν κάμω ἕκατό· ἀν ἐσημφονούσαμε, ἔκαμα τὴν δημοπρασία μιὰ μέρα ἀρχήτερα, ἀπ' ἐκεῖνο ὁποῦ εἶπα στὴν προκήρυξή μου, ἢ τὴν ἴδια ἡμέρα, τὸ πρωτὶ ὁμοῦ ὁποῦ νά μὴν ἦταν πολὺ καλαπαλίκι· και τ' ἀφῆνα τὰ χωριά, στὴν τιμὴ ὁποῦθελα· πάντα ὁμοῦ σταις προκηρύξαις μου ἔγραφα τὴν ὥραν τῆς δημοπρασίας ὅστερα ἀπὸ μεσημέρι.

Μήτρος

Γιατί;

Σωτήρης

Γιὰ νάχω καιρόν, ὁποῦ ἀν ἔρχονται κανεῖς και συμφωνούσαμε, νά κάμω τὴν δημοπρασίαν τὸ πρωτὶ, ὁποῦ νά μὴν ἦταν φερισμένοι ὄλοι οἱ ἀγορασταί· ἀν ἔδλεπα πάλιν ὅτι κανεῖς δὲν ἔρχονται νά μ' εἰρη· τότε, στὴν διαταμμένη ὥρα ἀρχίζα και πουλοῦσα, και πάντα κοίταζα στὰ μάτια τοὺς ἀγοραστὰς, και ὁποῦς ἤθελες κινένα χωρὶς φτηνό, μ' ἔκαμα τὸ μάτι· κ' ἐγὼ, εὐθὺς ὁποῦ ἔλεγε, και πέντε δραχμαῖς, ἔχωποῦσα τὸ σφυρί· ἐτέλειωνα τὴν πούλησι· και εὐθὺς ὁποῦ πηγαίναμε σὸ σπῆτι, τοῦλεγα, αἱ, τὰ φαλτικά· και ἀν ἔφεγκιν 50 ἢ 100 πάλλαρα· τοῦδινα τὸ πουλητήριον· εἶδὲ τὰ ξανάγαζα στὴ πούλησι κ' ὅτι ἔπιαναν παλλαῖς φοραῖς ἐγένουμου και σύντροφος με τοὺς ἀγοραστὰς, κ' εὔγεναι τὸ φαλτικό· κινεῖνα φορά θέν τὰ πουλούσαμεν, μόν τὰ μάζωμα για λογαριασμόν τοῦ παμείου, εἶχα λοιπὸν δύο κιλὰ, τὸ ἕνα εἶκοσι ἔξ ὀκάδες, και τὸ ἄλλο εἶκοσι δύο, με τὸ μεγάλο ἐμάζωμα τὰ δέκατα, και με τὸ μικρόν τὰ πουλοῦσα, δάλε θά τώρα με νοῦ σου πόσα κέρδιζα.

Μήτρος

Μά τὴ μπίσει μου, μπάρμπα, αὐτὰ εἶναι κ' ἀν εἶνα· ὅσα πού φουσκώνει και τὰ δύο πὰ μάγουλα.

Σωτήρης

“Ἐχει κ' ἄλλα, παιδί μου· τὸν Αὐγουστον ἔπρεπε νά μοιράσω τὰ χειμάδια εἰς τοὺς βοσκούς, ἐγὼ ἀφῆνα και περνοῦσε κ' ὁ Ὀκτώμβριος· οἱ βοσκοὶ ἐσφίγγουνταν κ' ἔρχονται και με παρακαλοῦνται νά τοὺς κάμω τὴν διανομή· γιατί τοὺς πλάκω σ' ὁ χειμώνας, και μου κουβαλοῦσαν ἄλλος δούτηρα, ἄλλος ἀρνιά, ἄλλος τυριά, ἐγὼ τὰ παῖρα αὐτά, κ' ὄλο μάκρυνα τὸν καιρό, και τοὺς ἔλεγα, πώς δὲν ἀδειάζω γιατί ἔχω ἄλλαις δουλειαῖς, και ὅτι θά γράψω νά μούρθη πρῶτα ἢ βιασαγή, και ὅτι· ἐλπίζω ὡς τὸν Γενάρη νά

τοὺς μοιράσω τὰ χειμάδια αὐτοὶ ἀκούων τὸν Γενάρη και τοὺς ἔπιανε τρομάρα γιατί ὡς τότε τοὺς φωφουῶσαν τὰ πρόβατα· ἀρχίζαν λοιπὸν παιδί μου, και μούταζαν πάλλαρο με τὴν οὔρα· και τοὺς ἔπαῖρα, ὅσα πού βαστοῦσε ἡ καρδιά μου· ἀν ἦτον και κινένα λιθάδι· καλό, τότεζα εἰς ὄλους, κ' ἔπαῖρα ἀπ' ὄλους πεσχέςσι, κ' ὅστερα πῶδινα εἰς ὄποιον μ' ἔφερνε περισσότερα πεσχέςσια, τὸ ἴδιον ἔκαμα και τὴν ἀνοιξι, ἀφῆνα και ἔρχονται ὁ Θεριστής παλλαῖς φοραῖς κ' ὁ Ἀλωνάρης· ὅσο πού σφίγγουνταν οἱ βοσκοὶ, και τοὺς ἀρμεγα καλά καλά, κ' ὅστερα τοὺς ἐμοῖραζα τὰ λιθάδια· ἐσημφονοῦσα παλλαῖς φοραῖς και με τοὺς βοσκούς, νά με δώσουν τὸ μαλλί ἀπὸ ἕνα γρόσι τὴν ὀκά και νά τοὺς δώσω λιθάδια ἐθνικά· γιατί εἰς πὰ ἐθνικά ἐπλήρωνταν 6 λαπτὰ τὸ κεφάλι, εἰς τὰ ἰδιόκτητα ὁμοῦ ἔδιναν μιὰ δραμὴ και ἀπ' ἐκεῖ παιδί μου ἔβγαζα πὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, όταν πάλι ἤθελα νά μετρήσω τὰ γυδοπρόδατα, ἐμετροῦσα νά ποῦμε δέκα χιλιάδες, ἔπαῖρα τὰ προβατονόμια, κ' ἐπερνοῦσα στὸ πεφτέρι μου πέντε χιλιάδες.

Μήτρος

Ντέ μωρὲ διό!

Σωτήρης

“Ἐχει κ' ἄλλα, παιδί μου, ἔδαζ' ἀπ' ἔξω ἀνθρώπους, και ξέταζαν κρυφά, ποιὸς κρατοῦσε χωράφια Μοναστηριακά, ἢ ἐθνικά, και ἀφοῦ τὸ μάθον, ἐφώναζα ἐκείνους πού τάχαν και τοὺς ἔλεγα ἔχω προσταγή νά σὰς πάρω τὰ ἐθνικά χωράφια ὁποῦ κρατεῖται· αὐτοὶ στὴν ἀρχή, ἀρχίζαν και τὸ ἀρνοῦνταν, και ξυρομασοῦσαν τὰ λόγια πους πώς δὲν ἔχουν, πέτοιο πρᾶμα, και δὲν ξέρω τί, μπρὲ τοὺς ἔλεγα αὐτὰ σεμέννα θέν περνοῦν μόν ἢ τὰ χωράφια, ἢ τὰ φαλτικά· αὐτοὶ σὰν ἔδλεπαν, πώς δὲν μπορούσαν νά τὰ καταγωνιάσουν, μ' ἐδιδαν παλλαράκια και σκέπαζα τὸ πρᾶγμα· όταν πάλιν ἐπουλοῦσα τίποτα Μοναστηριακά, σὰ γυδοπρόδατα, ἀγελάδια, φοράδια, μουλάρια, μύλους, ἔδαζα ἀπέξω τὸ μπάρμπα σου τὸ Γεροστάθη και τ' ἀγόραζε εἰς ὁποια τιμὴ ἤθελα ἐγὼ· πού τὰ φωνα ὅστερα καιπόσο καιρό οἰκονομικά, για νά μὴν καταλάβουν πώς εἶναι δικά μου, και σὰν περνοῦσαν πέντ' ἔξη μῆνες, και ξεχνούσαν τὸ πρᾶγμα, τὰ παῖρα και τὰ στέλνα στὸ σπῆτι.

Μήτρος

“Ὁχι, μπάρμπα, ὄχι ἀπὸ τὰ μοναστηριακά, δὲν θάλω γιατί εἶναι κρίμα, με φθάνουν τ' ἄλλα.

Σωτήρης

Μπρὲ ἐγὼ, παιδί μου, τὰ δώσω τοιμάτι και μοναστηριακά και κοσμικά πού τὰ πῆρ' ὁ θαύματος· ἐσὺ ὁμοῦ σὰν δὲν τὰ θέλεις, ἄς λείπουν· για νά θυοῦμαι ὁμοῦ σὲ κάμει και “Εμπορα;

Μήτρος

Μὲ κάμει, με κάμει.

Σωτήρης

“Ἄν διῆς πώς τὰ κλοθογυρίζεις, τάδε του και κάτι τί.

Μήτρος

Τοῦ τάζω, μόν ἀν δὲν μ' ἀφήσουν πολὺ καιρόν;

Σωτήρης

Ναί; καλά και με τὸ θύμηρες, κάθε μῆνα, ἢ τὸ πολὺ κάθε δύο μῆνες, νά τοὺς στέλνεις τίποτα πεσχέςσια σὰ δούτηρα, σὰν τυριά, παράδες δὲν θά

θόνης να τ' αγοράζης· και σένα πωσέσαι θα στα φέρνουν.

Μήτηρος

Τούς στέλνω.

Σωτήρης

Νά ξέρης κι' αυτό, όταν σοῦ γράφουν καμμιὰ διαταγή και σέ μαλώνουν πώς θέν κοιτάξεις τήν δουλειά σου και πώς θέν φέρνεται καλά και θα σέ θγάλουν, και δέ ξέρω γώ· αυτό θα πῆ πώς θέλουν τίποτα πωσέσαι· και να τὸ ξεύρης· θα σοῦ γράφουν να μετρήσης και τ' ἄγρια θένδρα, και να τοῦς γράψης και πόσον χρόνου εἶναι· εὐὸ σέ τέτοια μωσκαρλίκια μήν τ' ἀκούς, γράφετους μόνον δι' τὴν ἀδειάσω, εὐθύς θα τὰ μετρήσω και θα γράψω και τὰ χρόνια τους.

Μήτηρος

Και γνωρίζονται τὰ δέκτρα πόσων χρόνων εἶναι;

Σωτήρης

Τὸν καιρό τους πὸν καιρό· ἔτζη τὰ γράφουν για να τελειώνη ὁ μήνας· θαρρεῖς, παιδί μου, πώς ξέρονι και τί κάμουν;

Μήτηρος

Ἄμ' τοῦ λόγου σου, μπάρμπά, γιατί σέθγαλαν;

Σωτήρης

Ἐμένα, παιδί μου, με γύρεψε ἕνας ἀπαυτοῦς τρακόσα τάλλιρα ἂν θέλω να μ' ἀφήσῃ, ἐγὼ τοῦδινά 150, και ἔτζη ἐμαλώσαμε και μ' ἔθγαλαν.

Μήτηρος

Ξέρεις ἕνα πράγμα; να πωνάθεμά σοι Ἄιδέκ!

Σωτήρης

Τί ἔπαθες;

Μήτηρος

Τώρα τὸ θυμήθηκα· Ἐμποροι πιά θέν εἶναι ὡ π' ἀνάθεμα τῆ ψυχῆ σου!

Σωτήρης

Εἶναι, εἶναι, παιδί μου, μὲν τὸ ὄνομα τοῦς ἄλλαξαν· ἔχε για.

Μήτηρος

Στὸ καλό, μπάρμπά μου.

Ο ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΣ

(Ἄποσπάσματα)

ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΗΣ.

ΒΑΡΟΝΙΔΗΣ, φίλος και συντοπίτης τοῦ Τυχοδιώκτου.

ΚΑΠΡΕΛΗΣ, φίλος τοῦ Τυχοδιώκτου.

ΠΟΖΑΠΙΑΝΟΣ, προστάτης τοῦ Τυχοδιώκτου κ.λ.

ΚΟΝΙΔΟΨΥΡΑΣ, συντοπίτης τοῦ Τυχοδιώκτου.

ΔΑΝΙΛΗΣ, ὑπηρέτης τοῦ Τυχοδιώκτου.

ΔΙΑΛΤΕΑΣ, ἰατρός.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ, Ἕλλην.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ, φίλος τοῦ Θρασυδούλου.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ, ἐρωμένη τοῦ Θρασυδούλου.

ΣΟΥΣΑΝΑ, μητέρα τῆς Καλλιόπης.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ἔμπορος.

ΣΩΤΗΡΗΣ, ἀπηγορευτικακῆς τοῦ Τυχοδιώκτου.

ΠΑΝΤΙΑΣ, Χίος.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ, πλοίαρχος.

ΓΚΙΛΩΤΙΝΙΔΗΣ, ἀγωνόμος.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ, Ψαρῆς.

ΕΠΙΡΟΥΧΗΣ, Κρητικός.

ΛΑΖΑΡΟΣ, Ἰδραῖος.

ΠΕΡΔΙΚΟΥΛΕΑΣ, Μανιάτης.

ΜΠΑΡΠΑΤΑΝΟΣ, Πελοποννήσιος.

ΘΑΝΑΣΗΣ, Τζάκονας.

ΠΑΝΑΓΗΣ, Ἐπτανήσιος.

ΓΙΩΡΓΟΥΛΑΣ, Στεροελλαδίτης.

ΜΟΥΜΟΥΖΑΣ, Ἀθηναῖος.

ΣΤΟΓΙΑΝΚΟΣ, Βοὸλγαρος.

ΧΟΡΟΣ

(Ἡ Σκηνή παρίσταται εἰς πᾶς Ἀθήνας)

Πράξις πρώτη

Σκηνή πρώτη

Δανίλης

Ἄν ἔχη κι' ἄλλος πέποιον ἀφεντικὸ ὅταν πὸν ἐδικόν μου, ἐπρόκοψε· μπρὲ τὸ ἀναθεματισμένο! χαρτακιὸ θέν ἔχει· κουβαλεῖ τάλλιρα, κουβαλεῖ Δραχμαῖς· ἔρχονται· σὶ παράφιδες, τοῦ θένουν τοῦπιες, παίρνουν τὰ τάλλιρα· ἔκμαφέρν' αὐτός, τὰ ξανακλάζουν αὐτοί, στέλνει ἐκεῖνα, φέρνει ἄλλα, ποῦ στὸ θαύμονα τὰ βρίσκαι και ποῦ τὰ στέλνει δέν ἡξεύρω· αὐτός καμμιὰ τέχνη δέν ἡξεύρει· λέγει πώς ἔχει πολλαῖς δουλιαῖς, και πώς ξέρει

και πολλὰ πράγματα· μουντζουράνει και κάμποσα χαρτιά ὅπου λέγει πώς εἶναι ἀχέβια· πλὴν οἱ θιαβόλοι να τὸν συκοπαρασύρουν, ἂν ξεύρη να θγάλη τὸ μάτι του· κατεργάρης κι' αὐτός ὅταν και τοῦς ἄλλους· ποῦ αὐτὴν ὀργή ποῦ θεοῦ μᾶς ξεφύτρωσε δέν ἡξεύρω. Ἡ μοίρα μας, ὡς φαίνεται, τάχει· ἔσοι στραβοὶ κίτσοι κουτσοὶ στὸν ἀγιο Παναγιώτη· ὅταν τὸν κὸρακα, π' ἀναθεματόν, ποῦ πέφτει στὸ φοφίμι, ἔτζη ἔπεσε ἐπάνω μας, και τρώγει τρώγει τὸν περίδρομο, και χαρτακιὸ θέν ἔχει· ὡ ποῦ νάσπανε τὸ ποδάρι του τὴν

ώρα που πδβαλλε στο νοῦ του νάρθη, ἐδῶ ὄλο κο-
πανίζε: πῶς μᾶς μαθαίνει καλὰ πράγματα, σὰ νὰ
ξέρ' αὐτός τὸν κακόν του τὸν καιρό, μπρὲ τὸ μά-
τι του δὲν ξέρει νὰ δγάλη· ὄχ' ἐμᾶς θὰ μάθη,
μόνον τοῦ κοινοδιάρη τὸ κεφάλι γυρεύει κι' αὐ-
τός νὰ μάθη μπαριπερωσόνη· καὶ σὲ κάθε λίγο
μᾶς πετᾷ στή μέση κι' ἀπ' ἐν' ἀγγούρι πῶς θὰ
φύγη· πλὴν οἱ διαβόλοι νὰ πὸν πάρουν ἂν ἔχη
ξυκολλημό, ποῦ θὰ πᾶς καλὲ γαμπρὲ νάβρης πέ-
τοια πεθερά. (Κτυπᾷ τὸ κεφάλι του). Αἶ, καῦμέ-
νο κεφάλι τί ἐπαθες καὶ τί θὰ πάθης! τὰ μικρὰ
δὲν ἤθελες, τὰ μεγάλα γύρευες; κούνησε δὲ τὸν
διαβάλο· τ' ἤθελα ἄφεντικό· καλὰ καθόμουν
στὸ καλυδάκι μου καὶ ζούσα ἤτυχα· λίγο ψωμί
ἐκέρβιζα, λίγο ἔτρωγα· σαγιακένιο γελέκι φοροῦ-
σα, μὰ δὲν τὸ χρουστοῦσα· καπίτζα μάλλινη ἐσκέ-
παζα τὴν ράχη μου, μὰ ἦτον ἐδική μου· τζαρου-
χάκια ἐφοροῦσα, μὰ σὰν πουλί πετοῦσα· ἐβρά-
διαζε καὶ κοιμούμουν χωρὶς συλλογή· ἐρχόνταν
ἡμέρα καὶ μ' ἐβρισκε στήν δουλίτζα μου· τότε ἤ-
μουσι ἀφέντης, ἤμουν ὀσσιλιάς· τώρα δμως, τύφλα
μου καὶ μούναζα μου· μ' ἐβαλε ὁ θεὸς μου δοῦλο
γιὰ νὰ καρδίσω παλλά, κ' ἔχασα κ' ἐκείνα ποῦχα·
ἄχ! πότε νὰ τελειώσῃ ὁ μήνας νὰ πάγω στή δου-
λειά μου καὶ στήν καλυδίτσα μου· κάλια δυὼ στὸ
χέρι, παρὰ δέκα καὶ καρτέρει· νὰ μεσημέρι εἶναι,
κι' ἀκόμα θὰ ξυπνήσῃ ὁ κακακάρης· τὴ νύκτα κά-
μνει: μέρα καὶ τὴ μέρα νύκτα· καὶ ὅν τὸν ἀκόβης
τὸν χαρμαφάγη, θὰ σοῦ πῆ πῶς ἀπέθανε ἀπὸ
τὴν δουλειά· νὰ τὸς δά· ἐξόπνησε· τὸ κουδοῦνι
κτυπᾷ ὁ μπέης· κτύπατο δοο νὰ δαρσθῆς Χαχάμη.

Σκηνὴ δευτέρα

Δανίλης καὶ Τυχοδιώκτης

Τυχοδιώκτης

Ἐκουφάθηκες; δὲν ἀκοῦς τότῃν ὥρα ποῦ κτυ-
πῶ τὸ κουδοῦνι;

Δανίλης

Ἀλήθεια; ἐγὼ θαρρῶ πῶς χορατεύετε.

Τυχοδιώκτης

Τώρα σὲ δείχνω ἂν χορατεύω, ξεκουμπίσου πῆ-
γαινε νὰ μὲ φέρῃς νὰ πληθῶ.

Δανίλης

Ἀλήθεια; τώρα σὰς φέρνω. (φεύγει).

Σκηνὴ τρίτη

Τυχοδιώκτης

Ὁς κι' αὐτὸς ἀχαριστία! τί διαβάλο! ἐχάλασε
ὁ κάμπος, πάει πλέον· ἀνθρωπιὰ αὐτοὶ οἱ ἀνθρω-
ποι δὲν ἔχουν· εὐγνωμοσύνη δὲν γνωρίζουν· χαρα-
κτῆρας τί πράγμα εἶναι δὲν τὸ ξεύρουν· τί ἀνότη-
τος ὀποῦ ἤμουν! ν' ἀφήσω τὴν πατρίδα μου, νὰ
παραιτήσω τοὺς γονεῖς μου, τοὺς συγγενεῖς καὶ
τοὺς φίλους μου, νὰ περάσω πᾶσι πέλαγος, νὰ ὑ-
ποφέρω τόσους κινδύνους, καὶ νὰ ἔλθω ἐδῶ εἰς
αὐτὸ τὸ δάρδαρον καὶ ἀχάριστον ἔθνος θιὰ νὰ ποῦς
μεταδώσω τὰ φῶτα καὶ πᾶς μαθήσεις μου, καὶ αὐ-
τοὶ νὰ φωνάζουν καὶ νὰ παραπονοῦνται· ἐνῶ, οὔ-
τε ἀμοιβὰς ἐφαντάστην, οὔτε πλοῦτη ἐπεθύμησα·
διὰ μόνην ἀμοιβὴν τῶν κόπων μου, ἤθελε μὲ εὐ-
χαριστήρει· ἢ εὐγνωμοσύνη τῶν παρ' ἐμοῦ εὐεργε-
τηθέντων. Δι' αὐτὸ καὶ ποτέ, οὔτε ἐπαραιπονέτην
διὰ τὴν ὀλιγότητα, οὔτε αἰζηρὴν ἐξήτηρα τοῦ με-
θοῦ μου· μὲ πεντακοσίωι μόνον Δραχμῶν μη-
νιαῖον, καὶ μὲ πριακοσίωι ἐπιμισθιον οἰκονομῶ

τὰς ἀνάγκας μου· ποτέ μου δὲν ἐγόγγυσα διὰ τὸ
δάρος τῆς ὑπηρεσίας, μ' ὄλον ὅτι περιπατῶ καὶ
εἰς τὴν ἐσπερινὴν δρυμήτηρα τοῦ ἡλίου, βαστά-
ζων τὸ δάρος τῆς ἀμπρέλλας καὶ τυραν-
νῶν τὸν ἵππον μου μὲ τὴν καθάλα· ποτέ μου
δὲν ἠθέλησα νὰ δώσω μικρὰν ἀνάπαυσιν καὶ εἰς
τὸ σῶμά μου, μ' ὄλον ὅτι ἐργάζομαι δύο, καὶ πολ-
λάκις πρεῖς ὥρας τὴν ἡμέραν, καὶ χορεύω ὀκτώ
τὴν νύκτα· ποτέ δὲν ἠθέλησα νὰ μιμηθῶ τὴν
ὀκητηρίαν τῶν αὐτοχθόνων, οὔτινες ἂν καὶ μεμα-
κρυμένοι θιὰ τὴν ἀκωξιοτήτά των ἀπὸ τὴν ὑ-
πηρεσίαν, καὶ ἐπομένως λιμώττοντες τῆς πεί-
νας, περιφέρονται ἄμωρ μὲ πόσῃν ἀπάθειαν, ζη-
τοῦντες ἐλεημοσύνην μὲ τὸν θῆσκον· χθὲς ἀκόμη
ἔδωσα εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν πέντε λεπτά, διότι μὲ
εἶπεν ὅτι εἶχε πέντε πληγὰς εἰς τὸ σῶμα του·
ἂν μὲ ἔλεγεν ὅτι εἶχε δέκα πληγὰς, ἤθελα τοῦ
δώσει καὶ δέκα λεπτά. Καὶ πάλιν φωνάζουν ὅτι
τρώγω ἀναξίως ποῦς ὑδρώτας καὶ τὰ αἵματά των,
ὡσὰν νὰ ἔζηρε καὶ ἄλλος τρώγωντας ὑδρώτας
καὶ αἵματα. Ἴδοῦ ἀμοιβὴ τῶν κόπων μου καὶ τῶν
προσπαθειῶν μου. Ἴδοῦ ἡ κοινὴ παρομοία: «κάμει
καλὸ στοῦ δαυμόνου τὸ χωριό», ἐνῶ ἂν δὲν ἐ-
πρόφθανε νὰ ἔλθω, ἦσαν χαμένοι ἀνθρωποι·
πλὴν ὑπαμονή. Ἡ φιλάνθρωπία μου ἀπαιτεῖ, ὄχι
μόνον νὰ κοπιάζω, ὡς ἀνωτέρω, εἰς τὸν φωτισμὸν
αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ νὰ κάμω καὶ πὸν κωφὸν
ὄταν αὐτοὶ φωνάζουν. Ἄς λέγουν λοιπὸν ὅτι θέ-
λουν, θὰ ἔλθῃ καιρὸς νὰ μεπαινοῦνται, θιατὶ μὲ
λόγους ἐκατηγόρουν τοὺς κόπους μου. Ἐγὼ ἄς
κάμω τὸ καλὸ, καὶ ἄς πέσῃ στὸ γυαλὸ· ἢ φιλαν-
θρωπία μου αὐτὸ ἀπαιτεῖ. — Τί ὥρα τάχα νὰ
ἦναι (κουτάζει τὸ ὠρολόγιόν του) ἄ, κοντεύει,
θέλει μία ὥρα καὶ τέταρτον ἕως τὸ γεῦμα. Ἄς
ὑπάγω νὰ ἰδῶ τί κάμουν οἱ κτίσται. (κτυπᾷ τὸ
κουδοῦνι).

Σκηνὴ δεκάτη

Τυχοδιώκτης καὶ Καπρέλης.

Τυχοδιώκτης.

Καλῶς τὸν Κύριον Καπρέλη, εἶσαι πολλὴ ὥρα
ἐδῶ;

Καπρέλης.

Τώρα δτι ἦλθα.

Τυχοδιώκτης (κάθεται)

Ἀφανήσθηκα πάλιν σήμερον στὸν Ἥλιον· κά-
θησαι.

Καπρέλης (κάθεται)

Τὸ ὄντι σήμερον εἶσαι πολὺ κάψις. Ἐγὼ δὲν
σὰς ἴδα ἀπὸ χθὲς, καὶ ἦλθα νὰ σὰς παρακαλέ-
σω, νὰ ὑμνήσετε τοῦ φίλου σας Κυρίου Μπα-
ρωνίδη· νὰ μὲ βάλῃ εἰς καμμίαν ὑπηρεσίαν. Εἶ-
ναι πρεῖς μῆνες ὀποῦ ἦλθα ἀπὸ τὸ Τριέστι καὶ
ἀκόμη δὲν ἠμπορῶ νὰ ἔμβω εἰς καμμίαν θέσιν.
Μὲ εἶπαν νὰ μὲ κάμουν Ἀστυνόμον εἰς τὸ Ναύ-
πλιον, πλὴν δὲν μὲ ἔκαμαν· ἦλθαμεν ἔπειτα ἐδῶ,
καὶ εἶπαν νὰ μὲ κάμουν πάλιν Ἀστυνόμον, πλὴν
ἀκόμη τίποτε δὲν ἔγεινε. Δὲν ἠξεύρω θιατὶ αὐ-
τοὶ οἱ ἀνθρωποι μὲ κατατρέχουν. Μανθάνω ὅτι
ἔβαλαν ἄλλον· ἐνῶ ἂν ἐμθαίνα ἐγὼ, νὰ
βλέπετε τί δουλιὰς ὀποῦ ἤθελα νὰ κάμω. Ἴ-
δοῦ εἶχα καὶ τὸν ὀργωνισμὸν ἔτοιμον τῆς Ἀστυ-
νομίας, παρατηρήσετε τον. (τὸν βίδει ἓνα χαρ-
τί).

Τυχοδιώκτης (τὸ θεωρεῖ καὶ τὸ ἐπιστρέφει).

Διαβάσετε πο ἐσοῦ, διότι ἐμένα βασὸν τ' αὐτιά
μου ἀπὸ τὸν Ἥλιον.

Καπρέλης (τὸ πέρνει καὶ διαβάζει)
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

Ἄρθρον 1. Ἄμα κρυτώσει κανεῖς νὰ μὴν ἴ-
μπορεῖ νὰ εὐγη ἀπὸ τὸ σπήτι του.

Τυχοδιώκτης

Αἱ καλά· ἔχεις σκοπὸν νὰ μᾶς κλείσης ἀπὸ
νωρὶς εἰς τὰ σπήτιά μας;

Καπρέλης.

ἌΟχι δά! θέν εἶναι ὁ λόγος διὰ τὴν εὐγενεῖαν
σας (διαβάζει.)

Ἄρθρον 2. 48. ἄνθρωποι νὰ διορισθοῦν νὰ πε-
ριφέρωνται εἰς τὰ καφενεῖα καὶ ξενοδοχεῖα, διὰ
νὰ ἀκούουν τί λέγουν οἱ ἄνθρωποι, καὶ κάθε
βράδυ νὰ εἰδοποιοῦν τὸν Ἀστυνόμον καὶ τὸ παρα-
μικρὸν ὁποῦ ἴκρουσαν. Συγχωρεῖται εἰς τοὺς εἰ-
ρημένους μυστικοὺς Ἀστυνόμους νὰ ἔχουν ἐπά-
νω τους βιβλία, καὶ νὰ σημειώκουν ὅ,τι ἀκούουν,
διὰ νὰ μὴν ξεχνῶν τίποτε.

Ἄρθρον 3. Ὄταν βλέπουν δύο, ἢ τρεῖς νὰ
συνομιλοῦν, ἢ καὶ ἕνα μόνον νὰ πλησιάζουν καὶ
νὰ μωθάνουσι τί λέγουν.

Ἄρθρ. 4. Συγχωρεῖται πρὸς τοῦτοις εἰς τοὺς
μυστικοὺς Ἀστυνόμους νὰ φυλακίζουν καὶ νὰ ἐξο-
ρίζουν ὅπου ὑπαπευθοῦν ὅτι ἔχει σκοποὺς κε-
κρυμένους.

Ἄρθρ. 5. Οἱ μυστικοὶ Ἀστυνόμοι πρέπει νὰ
πλησιάζουν τὴν νύκτα εἰς τὰς οἰκίας τῶν πο-
λιτῶν, διὰ νὰ ἀκούουν τί λέγουν αἱ οἰκογέν-
ειαι, καὶ πολλὰ πρωτὶ νὰ εἰδοποιοῦν τὸν Ἀστυ-
νόμον, ὅ,τι ἴκρουσαν, καὶ ὅ,τι εἶδαν.

Ἄρθρ. 6. Νὰ ἐμποδισθοῦν τὰ συμπόσια καὶ αἱ
συκκαναστροφαί.

Ἄρθρ. 7. Νὰ διαταχθῶσιν οἱ Πνευματικοί, ἅμα
ἐξομολογήσων κἀνένα, νὰ παρρησιάζων ἐγγρά-
φος εἰς τὴν Ἀστυνομίαν τὴν ἐξομολόγησιν. Νὰ
διαταχθῶσι καὶ οἱ γονεῖς νὰ στέλλουν εἰς τοὺς
πνευματικοὺς τὰ παιδιὰ των ἅμα γρηνηθῶσι διὰ
νὰ ἐξομολογοῦνται καὶ αὐτά.

Ἄρθρ. 8. Δύο ἀπὸ τοὺς μυστικοὺς Ἀστυνόμους
νὰ παρευρίσκωνται εἰς τοὺς γάμους καὶ εἰς τὴν
βάπτισιν, διὰ νὰ ἀκούουν καὶ παρατηροῦν, τί
λέγουν καὶ πῶς κάμνουν οἱ γονεῖς καὶ οἱ νεό-
νημοι, καὶ τί ἀχήματα κάμνει τὸ δρέφος ὅταν θὰ
τὸ βαπτίσουν.

Ἄρθρ. 9. Ἀπαγορεύεται καὶ εἰς τοὺς γάμους
καὶ εἰς τὴν βάπτισιν, νὰ μὴν εὐρίσκηται ἄλλος
κανεῖς, εἰμὴ μόνον οἱ γονεῖς, ὁ ἐκκονός, ὁ ἀνά-
δοχος, ὁ ἱερεὺς καὶ δύο μυστικοὶ Ἀστυνόμοι.

Ἄρθρ. 10. Δις τῆς ἐβδομάδος, κατὰ Πέμπτην
καὶ Κυριακὴν, νὰ υποχρεώνωνται ἄνδρες καὶ γυ-
ναῖκες, νέοι καὶ γέροντες, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι
νὰ μεθοῦν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μυστικῶν Ἀστυνό-
μων, διότι μ' αὐτὸν τὸν τρόπον μωθάνει εὐκό-
λως ἡ Ἀστυνομία τὰ μυστικά τῶν πολιτῶν.

Ἄρθρ. 11., Ἄν κανεῖς περιπατῆ σκεπτικὸς,
ἀμέσως νὰ φυλακίζηται, καὶ ἐπομένως νὰ ἐξο-
ρίζεται, καθὼς καὶ ὅστις κλαίει, ἢ γαλᾶ, τραγου-
δεῖ, ἢ σφυρίζει.

Ἄρθρ. 12. Νὰ διορισθῆ θωρεὰ ἑκατὸν Δραχ-
μαί, εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν φίλον του, δια-
κόσια εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν συγγενῆ του,
καὶ τριακόσια, εἰς τὸν ὅστις προδώσει τὸν πα-
τέρα του.

Ἄρθρ. 13. Νὰ χαλασθοῦν ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ
νὰ φουρκισθοῦν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι.

Ἄρθρ. 14. Ὅστις ξεύρει καὶ ἀναγινώσκει νὰ
διδῆ φόρον δύο τάλλαρα τὸν μῆνα, καὶ ὅστις
ξεύρει νὰ γράφῃ νὰ διδῆ τέσσαρα.

Ἄρθρ. 15. Ὅλα τὰ γράμματα τῶν πολιτῶν νὰ
ἀνοίγωνται ἀπὸ τὸν Ἀστυνόμον.

Τυχοδιώκτης.

Αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς εἶναι θαῦμα, καὶ ἂν ἦσαν
φερμένως εἰς τὴν πατρίδα μου, ἦθελα πιστεῦσαι
ὅτι ἀντέγραψες πὸν ἐδικόν μας.

Καπρέλης.

Ἦθελα νὰ διατάξω κ' ἄλλα ὅμως σὰν δὲν μ'
ἐδιώρισαν Ἀστυνόμον τὰ παραίτηρα κ' ἐγώ. Ἄς
τὰ κάμουν οἱ προκομμένοι Ἀστυνόμοι ὁποῦ ἔ-
βαλλαν.

Προᾶξις πέμπτη

Σκηπὴ τρίτη

Τυχοδιώκτης καὶ Κονιδόφυρας.

Κονιδόφυρας.

Καλησπέρως καλησπέρως.

Τυχοδιώκτης.

Καλῶς τὸν Κύριον Κονιδόφυρα, ὀρίστε καθίστε.

Κονιδόφυρας.

Ἔστας καλός;

Τυχοδιώκτης.

Πολλὰ καλά· νά, δουλιαῖς καὶ τραβάλαις.

Κονιδόφυρας.

Τραβάλιος τραβάλιος, ὅλα τιάβλιος.

Τυχοδιώκτης.

Αἱ, πῶς θὰ κάμουμε, ὅσο ζοῦμε, πρέπει νὰ τω-
ραννούμεθα ὑπομονή.

Κονιδόφυρας.

Αἱ πιάβλο ὑπομονή· ἔκει ἔκει ροῦμι;

Τυχοδιώκτης.

Μάλιστα μάλιστα· τώρα εὐθύς.

Κονιδόφυρας.

Φέρτας φέρτας νὰ πίνετας.

Σκηπὴ τετάρτη

Δημητρός καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Δημητρός.

Κύριε, παρακαλῶ νὰ μὲ θώσετε ἐκεῖνα τὰ
χρήματα ὁποῦ μὲ χρεωστεῖτε, διότι ἔχω σήμερον
ἀνάγκην.

Κονιδόφυρας.

Ντέν ἔχεις.

Δημητρός.

Μὲ τὸ Ντέν ἔχεις, δὲν παλειώνει.

Κονιδόφυρας.

Ντέν ἔχεις λέγως, φευγάστας ἀπ' ἐντός.

Δημητρός.

ἌΟχι κύριε· δὲν φευγάστας ἀπ' ἐντός ἂν δὲν
μὲ δώσης τὰ χρήματά μου· ὅταν ἦλθες σὸ μα-
γαζή μου δὲν ἀγώρισες φευγάστας, ἀλλὰ πῆρες
πανὶ καὶ ἔκαμες ὄρακι καὶ ποικαμίασα ὁποῦ εἴσαν
ξεβράκωτος, τὸν παρὰ μου θέλω καὶ τὸ φευγάστας
ὁ μπακάλης δὲν τὸ πέρνει.

Κονιδόφυρας (μὲ ὀργήν.)

ἌΟξος ὄξος κλέφτος ὄξος.

Δημητρός.

Ὁξος μ' ὄξος δὲν ἤξεύρω· τὸν παρά μου θέλω.

Κονιδόφυρας (σηκώνεται μὲ ὀργήν.)

Ὁξος κλέφτος, σακραμέντος.

Δημητρός.

Αὐτὸ δὲ εἶναι· τώρα· φωνάζ' ὁ κλέφτης νὰ φοβηθῆ ὁ κοικωύρης· ποιὸν μωρὸ φωνάζεις κλέφτος καὶ ὄξος; ποῖος ἦλθε νὰ σὲ κλέψῃ; καὶ τί ἔχεις γιὰ κλέψιμοι;

Κονιδόφυρας (πλησιάζει εἰς τὸν Δημητρόν.)

Ὁξος ὄξος κλέφτος.

Δημητρός (πλησιάζων καὶ αὐτός.)

Μὴν πολυστημόνης, νὰ μὴ σὲ δεῖξω τώρα τὸ ὄξος καὶ τὸ κλέφτος· τὸν παρά μου φέρ' ἐδῶ· εἰδὲ καὶ δὲν ἔχεις, φέρε τὰ ροῦχα τοῦ φορέϊς· ὅταν δὲν εἶχες παραδῶδες ἄς μὴν ἀγῶραζες πρᾶγμα.

Κονιδόφυρας (ὀπισθοδρομεῖ.)

Καθίστας καθίστας νὰ σὰς λέγῃς.

Δημητρός.

Τί θὰ μὲ πῆς; τὸ κλέφτος καὶ τὸ ὄξος;

Κονιδόφυρας.

Μὰ καθίστας· ν' αὐστὰς· τί ἄλλος Σαμπάτος ἐλάστας νὰ πέρνετες.

Δημητρός.

Σαμπάτος καὶ πεύτος δὲν ἤξεύρω, εἶναι τώρα ἕνας χρόνος ὁποῦ μὲ γελάς μὲ τὸ Σαμπάτος.

Κονιδόφυρας.

Μὰ ἀκούστας πολὺ παρακάλεσες· τὸ Σαμπάτος νὰ ἐλάστας.

Τυχοδιώκτης

Ἄς ἦναι· πλέσιν κῦρ Δημητρός, ἔλα τὸ Σάββατον καὶ ὅταν δὲν σὲ τὰ δῶσῃ ἡ γαστριώτης του, σὲ τὰ δίνω ἐγώ.

Δημητρός.

Καλὰ λοιπὸν ἄς ἦναι· καὶ τὸ Σάββατον· μὰ κοίταξε καλὰ, γιὰτὶ ἂν ἔλθω καὶ τὸ Σάββατον, καὶ μ' ἀρχήσεις πάλιν μόνολες καὶ κωσκαρῖκως ἡ ξυλιαῖς θὰ μὰς ξεπαστρέψουν. (φεύγει)

Κονιδόφυρας.

Ὁ κλέφτος· ξυλιαῖς τὰ ξεπαστρέψεις· τιάπλος τιάπλος.

Τυχοδιώκτης

Ἄς καυρέδεται· μὴν θυμόνεται, εἶναι χωριάτες αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι.

Κονιδόφυρας.

Αἱ· κοργιάτος κοργιάτος· ἔστας Κλέφτος ἄλα κλέφτος (φεύγει).

Πρᾶξις ἕκτη

Σκηρὴ πέμπτη

Παντιᾶς, Ξηρούγης, Λάζαρος, Περδικουλέας, Μπαρμπαντιάνος, Παναγῆς, Γιοργούλας, Θινιάτης, καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Παντιᾶς· Νάστενε σὰς ἔφερα καὶ τοὺς σικερῶφους μου.

Τυχοδιώκτης. Ὅριστε ὀρίστε· νὰ κερῆγλαις, καθήρτε.

Παντιᾶς. Ἦντα θέστενε τώρα τὰ καθίσματα; ταῖς μόνες νὰ διοῦμε.

Τυχοδιώκτης· Τώρα εὐθύς· ἰδοὺ ἡ κούφα.

Παντιᾶς· Ὅχι ὄχι· μὰ τὴν πίτσι μου κωνεῖς δὲν δάξει, χέρι σὲ πρᾶγμα μου ὁποῖος τὸ θέλει

πληρώνει μιὰ Δραχμὴ τὴν ὀκά, καὶ ὑπερα τὸ πέρνει.

Τυχοδιώκτης (πρὸς τὸν Ἀστυνόμον.)

Εὐγαλέ τον αὐτὸν ἔξω νὰ μὴν μὰς ζαλιζῆ. Παντιᾶς. Σὰν ζαλιζοσαι κοιμήσου.

Παντιᾶς (πρὸς τὸν Παντιᾶν.)

Ἔ σὰς κόφτη· ἀπὸ τὸ πρᾶγμα σας ἡμεῖς δὲν πέρνουμε μόνον νὰ τὸ διοῦμε. (πλησιάζει πρὸς τὴν κούφα).

Παντιᾶς (τὸν τραδᾷ ἀπὸ τὸ ροῦχο.)

Στάσου λέγω χέρι μὴν δάνεις.

(Ἐνῶ ὁ Παρᾶς κρατεῖ τὸν Παντιᾶν ὁ Τυχοδιώκτης πηγάινει θυμωμένος πρὸς τὴν κούφα καὶ τὴν ἀκαποδογυρίζει.)

Παντιᾶς (ἀφίνας τὸν Παντιᾶν καὶ τρέχει εἰς τὰ σκορπισμένα φάρια, τὰ ὁποῖα μαζώνωντας μὲ δίκον καὶ βάζωντάς πα εἰς τὴν κούφα φωνάζει.)

Ἐδῶ γίνεται τὸ κομάτι μου σὰν τὴν κουτσοκούρα, μὰ κωνεῖνα δὲν ἀφίνω νὰ πάρῃ οὔτε μιὰν ἀθερίνα.

Παντιᾶς (πρὸς τὸν Τυχοδιώκτην) Κάλε σεῖς ἦνταν ἐτοῦα;

Τυχοδιώκτης.

Τί δαίμονα! αὐτὰ εἶναι φάρια (πρὸς τὸν Δανίλην) τοῦ εἶναι διάβολε ἡ συντίνα.

Δανίλης. Ξεῦρ' ἐγώ; νὰ ἔγινε φάρια.

Παντιᾶς· ὡς ἀνωτέρω.)

Κωνεῖς μὴν ἀπλώσει χέρι, γιὰτὶ κάμω τὸ κεφάλι του σὰν τὸ σφουγγάρι.

Παντιᾶς· (πρὸς τὸν Τυχοδιώκτην)

Κ' ἐδᾷ, ἦντα θὰ κάμωμαι;

Σκηρὴ ἕκτη

Καλλιόπη Θρασύβουλος καὶ οἱ ἀνωτέρω.

Καλλιόπη (πρὸς τὸν Τυχοδιώκτην)

Πουλήτε καὶ φάρια κύριε;

Τυχοδιώκτης.

Ὅχι ὄχι εἶναι αὐτουνὸς τοῦ δαμιόνου ὁποῦ...

Θρασύβουλος (πρὸς τὸν Τυχοδιώκτην)

Ζιάστεμε παρακαλῶ καὶ μένα δύο ὀκάδες.

Τυχοδιώκτης

Καλὲ δὲν εἶναι...

Θρασύβουλος.

Δύο ὀκάδες δὲν εἶναι; ζιάστετα ζιάστετα μὰ εἶναι.

Καλλιόπη (πρὸς τὸν Τυχοδιώκτην.)

Καὶ πόσα τὰ δίδετε τὴν ὀκά;

Τυχοδιώκτης. Ὅχι κυρία μου ἐγὼ φάρια — δὲν εἶμαι — εἶναι.

Θρασύβουλος. Καλὲ μὴν φοβεῖσθε ἡμεῖς δὲν τὸ μαρτυροῦμε τοῦ Ἀστυνόμου, ὅσον ἀκριβὰ καὶ ἂν τὰ δίδεται, δὲν μὰς μάλλει, τὸ φάρι βλέπω καὶ εἶναι φρέσκο ἀξίζει καὶ δύο Δραχμάς ἡ ὀκά.

Τυχοδιώκτης. Καλὲ ὄχι λέγω (πρὸς τὸν Παντιᾶν) πάρε δαίμονα τὰ δρωιμόφαρά σου ἀπ' ἐδῶ καὶ ἄμε σὲ ἀνάθεμα ἐκαπαδρώμηρες τὸν κόσμον.

Παντιᾶς. Σ' ἐβρώμησαν αἱ; ἂν πάπερνες χάρισμα ἤθελε νὰ μοσκοβολοῦν (φεύγει).

Γκυλωτινίθης. Ἰδέτε κύριε πῶς ἀδίκως ἐτυρω-νῆσαμεν τὸν πτωχόν; ἄλλο τε νὰ εἴσθε προσε-κτικότερος; (φεύγει.)

Σκηνή έβδομη

Παντιάς (πρός τον Τυχοδιώκτην.) Έλάστενε τώρα ποὺν ἢ μόστραις;

Τυχοδιώκτης. Δέν πειράζει, ἄς λείπουν καὶ ἡ μόστραις συμφωνῶ ἐγὼ καὶ χωρὶς αὐταῖς.

Παντιάς. Λέτενε λοιπὸν πόσα θέτε.

Τυχοδιώκτης. Νά· καθὼς σέ εἶπα, ἕνα πάλλαρο τὸ κοφίνι τὴν συνκίνα, καὶ τρεῖς δραχμαῖς τὴν πήχυ τὴν σαβοῦρα.

Παντιάς. Κα! θέν κάμει παρακάτω;

Τυχοδιώκτης. Ὅχι ὄχι.

Παντιάς. Ναὶ ποῦ νὰ σὰς χαρεῖ ὁ πάγος σας, δότετα παρακάτω.

Τυχοδιώκτης. Ὅχι λέγω· λεπτόν ὀλιγότερα δέν πὰ δίδω.

Παντιάς.

Καλὲ διαβόντρου υἱέ, πᾶς καὶ θαρρεῖς πὼς εἴμασσε καὶ μεῖς λωλοὶ σάν καὶ σὰς ν' ἀγωράσου- με σαοῦρες καὶ πέτραις; βρὲ λωλὲ βρὲ, θέν σοῦ φθάνει δσ' ἄρπαξες μόν θές νὰ μᾶς πουλήσης καὶ τὴν λωλιά σου;

Λάζαρος.

Βρὲ τραχήλ κοῦ γιέσαι κοῦρ λουφτόνημι κάκε βί- τερα; ἐνὲ καιρὸν' σὰ χοῦμπενιέρ νάνι, πὸ πὸ τὲ σιέσσε ἐδὲ γκούρεσε; αἴτε χοῦρθε ἐ μὸς νὰ σουρ- δὸν κάκε σοῦμου, σὲ νάνι πεχὴν (α).

Ξηρούχης.

Αἱ ποῦ νὰ σὲ παρ' ὁ γέρο θεός, (β) ποῦ στήν ὀργή τοῦ κάτη ἦσαν διακαλόσορτε δταν ἐμεῖς ἐπέ- ζαμε ταῖς μπαλισσαῖς μὲ τοὺς Τούρκους; διάλε τῆ σόρτε σου, (γ) διάλε τὰ πάσπαλά σου, (δ) διάλε τζαπομονάρες σου (ε) δέν σοῦ φθάνει δια- ολόπισσε πῶραγες τὴν κεντιὰ (ζ) πόσον καιρὸ, μόνον θέλεις τάξε νὰ μᾶς πουλήσης καὶ τὰ χαράκια; (η) φιοῦ λέγω φιοῦ (θ) ὁ θεὸς κ' ἡ γῆ κ' ἡ ψυχὴ μου θέτω σε μιὰ στήν κατίνα (ι) ποῦ σὲ κάμω καὶ σηγαίσεις σάν τοῦ μπαρτζιαγα τὸ χοῖρο.

Περδικουλάς.

Καὶ γιαμιὰ, ξεκληρήρι ποῦ πάππου σου· (κ) σὸν πόλεμο σιστέ δέν σὲ εἶδα, παρὰ τώρα μόνον σὲ βλέπω μὲ ταῖς Τουρκοπανηγυαῖς (λ) καὶ για- μὰ αὐτὰ ποῦ φορεῖς δέν σοῦ κάμουν ἐσένα, γιατί γιαμιὰ εἶναι γαίμιατά μας.

Μπαρμπαντάκος. (μ)

Μαγκούφ: (ν) ποῦ στ' ἀνάθεμα ἦσαν τὸν καιρὸ τοῦ Κισσαγαγιόμπη καὶ τοῦ Δράμαλη; πώ- ρα μὲ κόπιασεσ αἱ; γιὰ νὰ μᾶς πουλήσης καὶ πὰ παλιοτζάρουχα; Ντέ νὰ μοῦ χαθῆς μαγκούφι, ποῦ νὰ σὲ φάη ὁ λύκος.

Θινιάσης.

Τὸν χερὲ ποῦ μὰ ἔχουνται τὸν πόλεμο μὲ τὰ κοντζονὶ σαβαλάριθε, τὰ μουτζουνά σου δὲ σωράκαμμε, ἰγιά ἔσα τότε, πῶς ἔδαρι ἐκάνε ρεογι τζεμισατρασοῦμεκε; οὐ νὰ χαθῆρε ὄκε (ξ).

Θρασύβουλος.

Στὸ σφίσο στὸ σφίσο προσκάλεσέ τους.

Καλλιόπη. Καλὲ τί εἶναι αὐτὰ ὅπου ἀκούω κύριε; τὸ ἀντικείμενον φαίνεται τῆς ἰδέας σας, ἐξάλωσε τὸν νοῦν σας.

Μούμουζας.

Ὅταν κύριε μᾶς ἐχάλασε ὁ Κισουαχῆς τὰ δεν- δρὰ μας καὶ τὰ σπήτια μας, καὶ μᾶς ἐπολιόρηθη- κε τόσον καιρὸν εἰς τὸ Κάστρο, ἐσὸ ποῦ εἴσουν; τώρα λοιπὸν μᾶς ἐκόπιασε γιὰ νὰ μᾶς πουλή- σης χόματα καὶ λιθάρια; αἴτε πρ ρ ρ ρ (ο).

Παναγῆς.

Κι' ἀμὰ πολὺ κακὸ νὰ σοῦρθη, τὸν καιρὸ τοῦ Πέτα καὶ τοῦ Λάλα (π) δέν σὲ εἶδα νιάνκα στὰ τριανταδύω, κοπρόσκυλο σεντζαφέδα· ἀμὰ ποῦ νὰ μποδὸν ἐκατὸ τραμπακουλαῖς διαβόλοι μέσα σου νὰ κάμουν; κερέτες, (ρ) τί γυρεύεις τώρα νὰ μᾶς πουλήσης καὶ τὸν ἥλιον; μὰ τὸν ἅγιον Διονύση, σὲ δίνω μιὰ στὸ δόξα πατρι, ποῦ σὲ κάμω καὶ βλέπεις τὸ φῶς ἱλαρόν.

Γεωργούλας.

Βρὲ σαπκοιλιά, βρὲ γυφτοχάρατζο, ἀμ' τί χα- λεύεις νὰ μᾶς πουλήσης καὶ τὸν ἄγέρα; ποδσουν τὸν καιρὸ ποῦ τρώγαμε τὰ τζαρούχια μας γιὰ ψωμί; γιὰ θεῖξουμε τὴν ράχη σου ντέ· νὰ μὴ σὲ βγάλ' ἄσκι.

Στοιγιάκκος.

Μπρὲ τοιούζ, τζέγκ βακτιντά σενι γγιόρμεπι, γκελντιν μπουραϊά, σοφρά χαζήρ ὀλτουκτένσου-

(α) Βρὲ παλιάνθρωπε ποῦ ἦσαν ἐσὸ ὅταν ἐπολεμούσαμε τόσους χρόνους; καὶ δέν σὲ φθά- νουν ὄσα καταχόνιασεσ ἕως τώρα, μόνον θέλεις νὰ μᾶς πολήσεις καὶ τοῖς πέτραις; γκρεμίσου βρομισμένε, καὶ μὴ μᾶς παραζαλλίζεις τόσο πο- λύ, γιατί τώρα σὲ πέρν' ὁ διάβολος.

(β) Ὁ διάβολος

(γ) Ἡ ποιότης

(δ) Ἡ κόνις τῶν λειψάνων

(ε) Ζῶντες συγγενεῖς.

(ζ) Περίδρομος

(η) Διθάρια

(θ) Ὑβρις διδομένη εἰς τοὺς χοίρους

(ι) Ράχη

(κ) Να ξεκληρωθεῖ ἡ ρίζα τῆς γενεολογίας του.

(λ) Κυρίως μὲ τὰ κατελίνα

(μ) Δαναὸς

(ν) Ἐρημος

Τὸ καιρὸ ὅπου εἶχαμε τὸν πόλεμο μὲ τοὺς Τούρκους τὰ μούτρα σου δέν τὰ εἶδαμε, ποῦ ἦ- σουν τότε, καὶ τώρα μᾶς ἤλθες, καὶ μᾶς κου- νιέσαι; οὐ νὰ χαθεῖς γάδαρε.

(ο) Προφέρεται εἰς τοὺς γαδάρους διὰ νὰ περιπατοῦν ταχύτερα

(π) Θέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἔγιναν δύο ἀπ' τὰς πρώτας συμαντικὰς μάχας τῆς ἐλευθερίας μας, ὅπου εὐρέθησαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γεναίους ἐπτανήσους συναγωνιστὰς μας.

(ρ) Δρόμους

(ς) Μπρὲ γουροῦνι τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου ἐσένα δέν σὲ εἶδα, ἤλθες ἐδῶ ἀφ' οὗ ἐτοιμά- σθη ἡ τράπεζα· δέν σὲ φθάνουν λοιπὸν ὄσα... ἔ- φαγε. καὶ ὄσα ἄρπαξες, μόνον θέλεις καὶ ταῖς πέτραις; γκρεμίσου, ἀπ' ἐδῶ ἀδιάντροπε ἐβραῖα, διότι μὰ τὸν θεὸν σὲ λιανίζω σάν τὸ κρέας σκύλε ἀναιδῆ.

(τ) Ἐξεβρώμησε τὸν τόπον.

(υ) Ἀτνὶ τοῦ πάρ' τὰ κατορημένα σου.

(φ) Πήγαινε στή Συναγωγή πήγαινε Ραβ- βίνε.

ρα' γετισμέση νέ κατάρ μποκιάρ γιουτούν, νέ
κατάρ καπτόν, βέ δατέρσιν τσολαρίτα σατάων;
Άίτε γικίλ σουντάν σουραποτήξ τζιφούτ, νίτζιν, βά-
λαχ μπίλαχ καϊμά γκιπη έτέρημι σενί· κελί μπρέ
έτεφίξ κιοπέκ (ς).

Σκηνή όγδόη

Ό Γκιλωτινίδης και οι άνωτέρω.

Γκιλωτινίδης (πρός τον Τυχοδιώκτη). Κύριε
έχω προσπαγή να σας έμδαρκάρω, λοιπόν άκο-
λουθήστε με.

Τυχοδιώκτης (Έντρομος). Μά γιατί, κύριε; τί
έκαμα;

Γκιλωτινίδης. Αυτό πλέον το γνωρίζετε το δό-
γου σας, κ' εκείνος που μ' έπρόσταξε να σας
μπαρκάρω.

Τυχοδιώκτης. Μά παρακαλώ, τουλάχιστον να
φάγω πρώτα όλίγον.

Παντιός. Τρεχέστενε τρεχέστενε τώρα κ' ύστερα
τρώτε.

Γκιλωτινίδης. Άγαλούθαμε παρακαλώ, διότι δεν
πρέπει να άργοπορούμε.

Παναγής. Μάρκα στο στραμπάκουλο, μάρκα.

Λάζαρος. Ούφ και πούφ, να ξεβρομέψη δέντ. (π)

Περδικουέας. Κιταδόδιο γιαμά.

Θανάσης. Οδ να χαθήρε δνε.

Μπαρμπιτάιος. Πίσ' άπ' τον ήλιο μαγκούφι.

Γιωργούλας. Φουρτούνα και χαλασιά σου χαντα-
κομένη.

Σηρούχης. Διαρμίζου άπ' έπά διαρμίζου (υ) με
τήν ώρα σου.

Παντιός. Άπάνω κάτω άπάνω κάτω.

Σπογιάνκος. Άϊντε χαβραϊά άϊτε χαχάμπασοι. (φ)

Μούμουζας. Άϊντε πρ ρ ρ ρ ρ ρ ρ ρ.

Χ Ο Ρ Ο Σ

(Στροφή α'.)

Έξεδόλλης' ή αδδέλλα
Άφού γίνη σαν βαρέλα
Πάγει να μπαρακαρισθή.
Ό θεός να την φωτίση
Μήπως το μετανόηση
Και μας ξανακαληθής.

(Στροφή β'.)

Άν ό διάβολος το φέρη
Πώς το πρίβουν το πιπέρι
Τότε θα το μάθη πιά
Θέ να βιή και τα πλευρά του
Μαλακά σαν την κοιλιά που
Και τη ράχη που σουπιά.

(Στροφή α'.)

Το καλό να μή γυρίση
Γιατί πάλι θα κολλήση
Έχει πέτοιο φυσικό·
Όπου βρούκει να βυζάνη
Τήν κοιλιά βαρέλα κάνη
Σαν το γέρο διαθραικό.

(Στροφή β'.)

Όταν θέλη άς ακιάνση
Κι' άπ' το ξύλο σαν δεν σκάση
Χριστιανούς να μην μάς 'πή
Μιά του φίλου θυώ του φίλου
Τρείς και του τιμίου ξύλου
Όσο να γενή σουπί.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΓΙΟΥΡΟΥΣΙ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΘΑΝΑΣΗ

*Βλάχο καλά καθόσουνα ψηλά στη Βουνιχώρα,
θυμήθηκες τὰ νιάτα σου κι ἐπῆρ' ὁ νοῦ σου ἀγέρα
καὶ τώρα τὸ κεφάλι σου τὸ πήρανε οἱ Τοῦρκοι.
(Δημοτικὸ)*

Τοῦ
ΤΑΚΗ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ἄπ' τὰ παλιότερα τὰ χρόνια, ποὺ ἡ Τουρκιὰ ἦταν ἀκόμα φοβερή, ὁ καημὸς τῆς λευτεριάς βαλάντωνε τ' ἀδούλωτα, τῆς Ρούμελης τὰ παλληκάρια. Κι ἀνηφορίζαν στὰ βουνά, ν' ἀντισταθοῦνε στὸ σκληρὸ καταχτητὴ.

Ἀνάμεσά τους, πρόμαχος τιμημένος τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ξεχώριζ' ὁ Βλαχοθανάσης

ποὺ ἦταν μπαϊράκι στὰ βουνά καὶ φλάμπουρο στοὺς κάμπους.

Ἄπλὸ χωριατόπουλο καὶ τοῦτος, ἀπὸ τῆ Βουνιχώρα τῆς Φωκίδας, ἔγινε ξακουσμένος κλεφτοκαπετάνιος τῆς περιοχῆς, γύρα στὰ 1750.

Κι οὔλα τ' ἀνυπόταχτα παλληκάρια τοῦ τόπου, ποὺ δίψαγαν γιὰ λευτεριά, ἐτρέχαν στὰ λημέρια του. Μὰ ὁ Βλαχοθανάσης, ἕνα ἀγάπασε πιδὸ πολὺ, σὰν νᾶτανε παιδί του, τὸν ψυχογιό του, τὸ πρωτοπαλλήκαρό του, τὸν Ἀνδρίτσο. Καὶ δὲν ἀστόχησε ὁ κλεφτοκαπετάνιος, νὰ εἰποῦμε τὴν ἀλήθεια. Τοῦτο τὸ παλληκάρι μαθές, ἐτίμησε ὄχι μόνο τὴ δική του σειριά, ἀλλὰ καὶ τὴ Ρούμελη.

Σὰν πέρασαν τὰ χρόνια, ὁ πολὺπειρος Βλαχοθανάσης

ποὺ γέρασε ἀρματωλός, πενήντα χρόνια κλέφτης

καμε κάτι τὸ πρωτάκουστο: "Ὅρισ' ἀρχηγὸ τοῦ ταϊφᾶ τοῦ τὸν Ἀντρίτσο!

Καὶ δὲν ἀποτραβήχτηκε νὰ πεῖς, ἀλλὰ μ' οὔλα του τὰ 70 χρόνια, ὁ ξακουστὸς κλεφτοκαπετάνιος, μένει στολίδι ἀτίμητο τοῦ ταϊφᾶ, μὲ τὴ μακριά, τὴν κάτασπρη τῆ γενιάδα του.

Λίγο ἀργότερα, στὰ Πέντε Ὀρνια, 200 Τοῦρκοι μὲ τὸν ντερβέναγα Σελίμπεη, ἐμπλόκαραν τὸ Βλαχοθανάση, μὲ 30 παλληκάρια, ἐνῶ τοῦ ἔλειπ' ὁ Ἀντρίτσος.

*Ποῦ εἶς' Ἀντροῦτσε ξακουστέ, Ἀντροῦτσε ξακουσμένε,
ποῦ εἶσαι καὶ δὲ φαίνεσαι, νᾶρθεῖς νὰ μᾶς ἐβγάλεις.*

Ἡ μάχη πιάστηκε ντάλα μεσημέρι καὶ βάσταγ' ὡς τὸ δειλινό. Σκοτώνουνταν πολλοί, μὰ καὶ μὲ πείσμα πολεμᾶν κι ἀπὸ τίς δυὸ μεριές. Ἀπόκαμ' ὁ Βλαχοθανάσης καὶ δίνει προσταγή.

Ὁ στρατηγὸς Χατζηχοῆστος, σχέδιο τῆς ἐποχῆς του.

—Τραβῆχτε τὰ σπαθιά. Θὰ κάνουμε γιουρούσι.

Οἱ Τοῦρκοι, σαστισμένοι στὴ τόση τὴν ὀρμή, ἀρχίζουν νὰ πισωπατοῦν. Καὶ ξάφνου ἐκεῖνη τὴ στιγμή, φτάνει κι ὁ Ἀντρίτσος με τὸν Ἡλία Βιβαδιώτη καὶ ἄλλα 20 παλληκάρια. Κι οὔλοι μαζί, ἐκλείσαν τοὺς ὄχτροὺς σὲ δυὸ φωτιές. Σκορπίζουν οἱ Τοῦρκοι κι οἱ μισοὶ με τὸ Σελίμπη μαζί, πιάνουν τὸ ἐρημοκλῆσι, ποὺ εἶναι σιμὰ στὸ χωριὸ Καρούτες. Τρία ἡμερόνυχτα ὁ Ἀντρίτσος με τὰ παλληκάρια του, τοὺς χτύπαγε ἀλύπητα. Τοὺς φέρνει στὰ στενά, θέλουν δὲ θέλουν νὰ παραδοθοῦν. Καὶ ὁ περήφανος Μπέης γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ του

σκύφτει τοῦ πιάνει τὴν ποδιά καὶ τοῦ φιλεῖ τὸ χέρι

καὶ τάζει τοῦ Ἀντρίτσου, σωρὸ τὰ γρόσα καὶ φλουριά. Μὰ ὁ λεβεντόκαρδος καπετάνιος τοῦ χαρίζει τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ πάρει ξαγορά.

Ὅμως αὐτὴ τὴ περίλαμπρη νίκη, τὴν ἀκολούθησ' ἡ κακοτυχία. Στὸ Μαλαντρίνο νικοῦν πάλι, ἀλλὰ χάνουν δυὸ ἀξετίμητα παλληκάρια. Τὸν Κώστα τὸ Σουσμάνη καὶ τὸ Μῆτρο τὸ Δενδούση. Τὸ χτύπημα ἦταν πολὺ βαρὺ γιὰ τοὺς κλέφτες. Κάνουν ἀμυντικὸ πιά πόλεμο καὶ σὰν ἔφτασ' ὁ χειμώνας, ἀνηφορίζουν στὴ Βουνιχώρα γιὰ νὰ ξεχειμάσουν. Κι ὁ γέρο-Βλαχοθανάσης, ποὺ τὸν βάρυναν πολὺ τὰ γερατιά, ἀποφασίζει ν' ἀποτραβηχτεῖ ἀπὸ τὴν κλεφτουριά καὶ νὰ πεθάνει ἡσυχος στὰ χώματά του.

Κι ἦρθε ἡ ἀνοιξὴ γοργὰ τοῦ 1771. Τὰ χιόνια ἀρχισαν νὰ λιώνουν, τὰ δέντρα νὰ μπουμπουκιάζουν καὶ τὰ πουλάκια, με τὰ γλυκὰ κελαϊδήματά τους, νὰ τὴν χαιρετίζουν χαρούμενα. Ἀναγαλλιάζουν κι οἱ μαῦροι κλέφτες, π' ἀνήμεναν ἄπραγοι τόσο καιρὸ. Τινάζονται καὶ σειάζουν τ' ἄρματά τους. Ἀβάσταγος πιά κι ὁ Ἀντρίτσος, κράζει τοῦ Βλαχοθανάση:

*Σήκω ψυχοπατέρα μου κι ἡ ἀνοιξὴ μᾶς πῆρε.
Νὰ πᾶμε κα' τὸν Ἐπαχτο, νὰ κάψουμε σεράγια,
καὶ τὸ κεφάλι ἐνοῦ πασᾶ, νὰ βάλουμε σημάδι.
Βρε καπετάνιο δὲ μπορῶ, ἐγέρασα ὁ καημῖνος...*

Τὸ σκέδιο τ' Ἀντρίτσου ἦταν παράτολμο, ὅσο καὶ νὰ πεῖς: Νὰ φτάσουν νὰ πατήσουνε κοτζάμ Ἐπαχτο μὲ τὰ φοβερὰ τὰ κάστρα του, νὰ γδικιωθοῦνε τὸ Μουχτάρ Πασᾶ, πὺ σκότωσε τὸν ψυχογιὸ τ' Ἀντρίτσου, ἀφοῦ τὸν βασάνισε ἀπάνθρωπα. Γιὰ τούτη τὴν ἀποκοτιὰ χρειάζονταν πολυπειραμένος ὁδηγός, ὁ γεροκαπετάνιος. Καὶ θεὸς ἢ ἀνοιξη τὸν ξεγέλασε, θεὸς τὸ κλέφτικο αἷμα του τὸν γαργάλιζε κι ἡ τόση του ἀγάπη στὸν Ἀντρίτσο, πὺ τὸν θερμοπαρακαλοῦσε, θυμήθηκε τὰ νιάτα του καὶ ζώνει πάλι τ' ἄρματά του. Σφανταχτερός, μὲ τὴ βιβλική, τὴν κάτασπρη τὴ γενιάδα του μπῆκε μπροστὰ στὸν ταῖφᾶ.

Περνοῦν ἀπὸ τὸ Μαλαντρίνο, παίρνουν ἐκδίκηση γιὰ τὰ χαμένα παλληκάρια καὶ φτάνουν στὸν Ἐπαχτο γοργά. Μὰ ὁ Μουχτάρ, τοὺς ρίχτηκε μὲ πολὺ ἀσκέρι κ' ἄρχισε μάχη φοβερή. Πέφτουν οἱ μπόμπες σὰ βροχὴ καὶ τὸ καφτὸ μολύβι καίει τὴν κατάλευκη γενιάδα τοῦ γεροκαπετάνιου. Μὰ ἐκεῖνο πὺ τὸν βουρλίζει καὶ δὲ νταγιαντάει ἄλλο, εἶναι πὺ ἡ μάχη δὲν ἔχει τελειωμό. Σὰν τὸ βαρβάτο τ' ἄλογο, δὲ συκρατιέται πιά, ξεχνάει τὰ γερατιά του κι ἀναθυμιέται τὴν παλιά του ὄρμη. Λογιάζει νὰ χτυπήσει τὸν ἴδιο τὸ Μουχτάρ κι ἀκράτητος λέει μὲ θυμό:

— Ἀντροῦτσε τί κλειστήκαμε, σὰ νᾶμαστε γυναῖκες;

Καὶ χωρὶς νὰ χάνει τὸν καιρό:

Τὸ γιαταγάνι τράβηξε κι ἓνα γιουρούσι κάνει.

Πιστὸς κοντὰ του κι ὁ Γιάννης Ξυλικιώτης. Πεισματωμένοι κι' οἱ ὄχτροι ξερνᾶνε ἀπάνου τους οὐλὴ τὴ φωτιά. Χτυπιέται τ' ἀτρόμητο παλληκάρι ὁ Γιάννης κι ὁ γέρο-Βλάχος χυμάει νὰ τὸν βοηθήσει.

*Τοῦ πέφτουν βόλια σὰ βροχὴ, κανόνια σὰ χαλάζι.
Τρεῖς μπάλες τοῦ ἐρρίξανε, πικρὲς φαρμακωμένες,
ἢ μιὰ τὸν πῆρε στὸ λαιμὸ κι ἢ ἄλλη μέσ' τὸ χέρι,
κι ἢ τρίτη ἢ φασμακερὴ τὸν πῆρε στὸ κεφάλι.*

Πέφτοντας ὁ γεροκαπετάνιος, φωνάζει στ' ἄλλα παλληκάρια

— Κόψετε τὸ κεφάλι μου νᾶχετε τὴν εὐκὴ μου...

Μετὰ τὴν τόση συφορά,

*Ὁ Ἀντροῦτσος ἐχουχούτιζε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι:
«Πάρτε τοῦ Γιάννη τ' ἄρματα, τοῦ Βλάχου τὸ κεφάλι,
πὺ γέρασε ἀρματωλός, στοὺς κλέφτες καπετάνιος.
Νὰ μὴν τὸ πάρει ἡ Τουρκιά, τὸ πᾶν στὰ βιλαέτια».*

Χυμᾶνε τὰ παλληκάρια, μὰ ἦταν ἀργὰ πιά. Γιατὶ ἐκείνη τὴν ὥρα ἔφτασε κι ἄντερβέναγας ὁ Μητσομπόνος μὲ πολὺ ἀσκέρι, νὰ βοηθήσει τὸν Πασᾶ. Κι οἱ ἀναρίθμητοι πιά ὄχτροί, ἐπῆραν τοῦ Βλάχου τὸ κεφάλι.

*Τὸ σεργιανᾶνε στὰ χωριά καὶ παίρνουνε μπαξίσι.
Στὰ Σάλωνα οἱ μπέηδες, χούφτες φλωριά κερνοῦνε.*

Ἀπαρηγόρητος ἦταν ὁ Ἀντρίτσος, πὺ ἔχασε τὸν ψυχοπατέρα του.

— Ἀντροῦτσομ' τί εἶσαι κίτρινος καὶ στέκεις μαραμένος;
— Μουχτάρ πασᾶς μ' ἐπλάκωσε στὸν Ἐπαχτο στὸν κάμπο,
πέντε πολέμους ἔκαμε ἀπ' τὴν αὐγὴ ὡς τὸ βράδυ,
πέντε παιδιὰ μου σκότωσαν καὶ τὸ Βλαχοθανάση,
πέντε πλευρὰ* μου τσάκισαν καὶ τὴ δεξιὰ μου πλάτη**.

* πέντε παλληκάρια

** τὸ Βλαχοθανάση

Ο ΛΑΪΚΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ

Θ Ε Ο Φ Ι Λ Ο Σ

Του

Ν. ΚΑΡΤΣΩΝΑΚΗ ΝΑΚΗ

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1947 καθόμουν ἕνα βράδυ στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ πιανίστα Γιάννη Ἄντοβικ, ποὺ βρισκότανε στὸ χωριὸ Βαρεϊὰ τῆς Μυτιλήνης. Μοῦ εἶπε λοιπὸν ὁ πιανίστας: «κάποιος ἡλικιωμένος κύριος, ἐδῶ παρακάτω, ἔχει μερικὲς εἰκόνες τοῦ Θεόφιλου καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ πᾶς νὰ τὶς ἴδεις». Πράγματι ἕνα βράδυ πήγαμε μὲ τὸν Ἄντοβικ στὸ σπίτι τοῦ ἡλικιωμένου κύριου, χτυπήσαμε τὴν αὐλόπορτα καὶ ἕνας γηραλέος ἄνθρωπος μᾶς ἄνοιξε. Σὰν καθήσαμε, γυρίζει καὶ μοῦ λέει: «Ἔρετε, ἐγὼ εἶμαι ἀδελφὸς ἐκείνου τοῦ ζωγράφου τοῦ Θεόφιλου. Νὰ τὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε πλαῖ στὸ δικό μου. Νὰ καὶ ἡ ἀδελφή μας ἡ Φώτω» καὶ μᾶς δείχνει μιὰ γριούλα, ξεμαλλιασμένη μὲ γλυκὸ πρόσωπο, ποὺ καθόταν πάρα κάτω στὴν αὐλὴ.

Ὅταν συνήλθα ἀπ' τὴν ἐκπληξη ἀρχίσαμε νὰ μιλάμε γιὰ τὸν Θεόφιλο. Μοῦ ἔδειξε τὶς εἰκόνες ποὺ εἶχε. Ἐκείνη τὴ βραδυὰ μοῦ εἶπε πολλὰ καὶ ἀπὸ τότες κάθε βράδυ βλέπομαστε, μιλάγαμε κ' ἐγὼ κρατοῦσα σημειώσεις.

Τὸ ἐπίθετο τοῦ Θεόφιλου ἦτανε Χατζῆ - Μιχαήλ. Ὁ πατέρας του λεγότανε Γαβριήλ, ἦτανε τσαγκάρης, ἡ μητέρα του Πηνελόπη. Ἐκάνε ὄχτῳ παιδιά.

1ος. Ὁ Θεόφιλος

2. Ἡ Ἑλπίδα (πέθανε).

3. Ἡ Φώτω Γαβριήλ Βερτουμῆ ζεῖ, ἔχει δυὸ κόρες καὶ δυὸ γιουούς.

4. Ὁ Σταῦρος, γεννήθηκε τὸ 1875 4 Ὀκτωβρίου.

5. Ἡ Σοφία Μερέντζου. Κάθεται στὴν Ἀθήνα, στὸν Ποδονίφτη, ὁδὸς Ἀνακοῦς 90.

6. Ὁ Παναγιώτης (πέθανε).

7. Ἡ Ἀθανασία Σημαντήρη, καθότανε στὰ Σφαγεῖα, πέθανε.

8. Ὁ Μιχάλης. Πέθανε.

Ὁ παππούς τοῦ Θεόφιλου ἀπὸ τὴ μητέρα του λεγότανε Κωσταντῆς Ζωγράφος καὶ καταγότανε ἀπὸ τὰ Μοσχονήσια. Φόραγε σαλβάρια καὶ σαμουρένια γούνα, ἦτανε τὸ ἐπάγγελμα ζωγράφος, εἶχε τότες τὸ μονοπώλιο τῆς ζωγραφικῆς στὴ Μυτιλήνη. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνη ἦτανε ἔθιμο νὰ προσφέρουν στοὺς νιόνυμφους δῶρο ἕνα εἰκόνισμα κι ὁ ζωγράφος εἶχε πολλὴ δουλειὰ κ' ἔβγαλε πολλὰ λεφτά.

Ὁ παππούς εἶχε πέντε παιδιά, τρία ἀγόρια καὶ δυὸ κορίτσια: τὴν Πηνελόπη καὶ τὴν Ἑλλη Βιντέρη. Τὰ προίκισε ἀπὸ δυὸ σπίτια, ἕνα στὴ Μυτιλήνη κ' ἕνα στὴ Βαρεϊὰ. Κι' ἀκόμη τοὺς ἔδωκε χτήματα, ἕνα στὴ θέση Μόθωνα στὴ μητέρα τοῦ Θεόφιλου κ' ἕνα στὸν Ποταμὸ στὴν Βιντέρη. Κι' ἀκόμα ἀπὸ πενήντα λίρες χρυ-

σές στην κάθε μιὰ σαν πέθανε 102 χρονώ! πριν από τριάντα χρόνια. Όταν παντρευτήκανε οι κόρες του ξαναπαντρεύτηκε κι αυτός γιατί ήτανε χηρευάμενος. Όμως τον Θεόφιλο δέν τον ήθελε κοντά του.

Παιδική ηλικία

Τα λίγα γράμματα που ήξερε τ'άμαθε στο σχολείο τής Μυτιλήνης. Πήγαινε κάθε πρωί με τον πατέρα του, απ' τή Βαρειά που απέιχε 3,5 χιλιόμετρα από τή Χώρα. Ο δάσκαλος τον τιμωρούσε γιατί δέν διάβαζε. Την ώρα του μαθήματος αυτός έκανε σχέδια. Έτσι ο πατέρας του τον πήρε απ' τὸ σχολείο και τον έβαλε σὲ τσαγκάρη νὰ μάθει τήν τέχνη. Άλλ' ο Θεόφιλος δέν μπορούσε νὰ κάνει στο τσαγκαράδικο. Κατόπιν τον έβαλε κοντά σ' ένα θείο του χτίστη και κοσμηματογράφο, τον Γεώργη Ζωγράφο, γυιὸ του παππού του Κωνσταντή. Εκεί κουβαλούσε λάσπη κ' έτριβε τὰ χρώματα με στουπέτσι. Μιάν ημέρα τον έζάλισε τὸ στουπέτσι, έπεσε απ' τή σκαλωσιά κ' έσπασε τὸ κεφάλι του. Τον πήρανε δυὸ παιδιὰ στὰ χέρια και τον πήγανε σπίτι του. Δέν ξαναπάτησε πιὰ στο θείο του.

Δέκα πέντε χρονώ περίπου, έφυγε από τὸ σπίτι του και πήγε στη Σμύρνη κι ήταν χαμένος για τὸς δικούς του δέκα πέντε χρόνια. Η μάνα του ρωτούσε δεξιά άριστερά, αλλά δέν μπόρεσε νὰ μάθει που δρισκότανε.

Στη Σμύρνη καθότανε στη συνοικία του Αγίου Δημητρίου στο σπίτι μιανης γαλοτζούσ τής οποίας οι γυιοι φτιάχνανε τσόκαρα, γαλότζες, όπως τὰ λέγανε στη Σμύρνη και τις πουλούσανε στη γύρα. Έβγαζε λεφτά ο Θεόφιλος απ' τή ζωγραφική αλλά του τὰ κλέβανε.

Στη Σμύρνη κάθε 25 Μαρτίου έβαζε φουστανέλλες και πήγαινε στο Βερχανέ (Φράνκ - Χανέ) του Έλληνικου Προξενείου. Δέν ήτανε καδάσης (κλητήρας) του Προξενείου αλλά έκανε χουσμέτια (θελήματα) των καδάσηδων του Προξενείου.

Μιὰ είκοσιπέντε Μαρτίου τον είδα κ' έγώ με φουστανέλλες στο Προξενείο κι ο κόσμος έλεγε : «Νά ο Θεόφιλος».

Έφυγε από τή Σμύρνη και πήγε στη Μακρυνίτσα τής Θεσσαλίας. Ηθελε από παιδι νὰ βλέπει φουστανέλλες. Άπό τότες φορούσε ταχτικά τις φουστανέλλες. Τα κοσμήματα τής φορεσιάς τὰ κεντούσε μόνος του. Οι συγγενείς του δέν γνώριζαν τίποτε από τή παραμονή του στη Θεσσαλία.

Μιὰ φορά τον καλέσανε σὲ τραπέζι και του προτείνανε νὰ τότε παντρεύουνε. Αυτός άρνήθηκε και τον φοβερίσανε πως θα τον σκοτώσουνε. Φοβήθηκε λοιπόν κ' έφυγε απ' τή Μακρυνίτσα και γύρισε στη Μυτιλήνη. Τότες ήτανε ακόμα τουρκοκρατία κι αυτός κουβάλαε μαζί του τρία μπαούλα που είχανε μέσα μεταξύ των άλλων πραγμάτων, ένα καριοφίλι, κουμπούρες, μικρά πιστόλια τής καβαλλαρίας, μολύβια και φυσέκια έτοιμα. Όλα αυτά τὰ είδε ένας βαρκάρης φίλος του πατέρα του Θεόφιλου, τον είδοποίησε και βγάλανε στην ξηρά τή νύχτα τὰ μπαούλα. Τήν άλλη μέρα

τον αναζητήσανε οι Τούρκοι, αλλά τὸς δώσανε λεφτά και φύγανε.

Σαν γύρισε ο Θεόφιλος στη Μυτιλήνη ήταν άρρωστος, είχε πυρετό κι ο αδελφός του ο Σταύρος τον περιποιήθηκε επί μήνες. Τον πήρε στο σπίτι του (όδος Κολυμπάρας) κι ο Θεόφιλος έζωγράφισε στους τοίχους του σπιτιού τον Έρωτόκριτο, τον Ηρακλή, μιὰ γοργόνα νὰ πιάνει μιάν άγκυρα. Στο άπάνω πάτωμα του σπιτιού ζωγράφισε τις τρεις Μοίρες, Κλωθώ, Λάχηση και Άτροπο τή μιὰ με ψαλίδι στο χέρι και μιάν άλλη νὰ γνέθει τὸ νήμα τής ζωής. Τὸ σπίτι αυτό κάηκε.

Κατόπιν πήγε με τή μητέρα του και κάθησε στο σπίτι τής αδελφής του Μιρέντζου δέκα χρόνια, στην όδο Τσούφλου. Έπειτα πουλήθηκε τὸ σπίτι και φύγανε. Έπιασε ένα σπίτι στον Άγιο Παντελεήμονα, κοντά στο Νεκροταφείο. Ήταν ένα μονόροφο πέτρινο σπιτάκι. Είχε και τή μητέρα του μαζί. Ο αδελφός του Σταύρος τὸς έστειλε ψωμί. Η μητέρα του πέθανε τὸ 1932.

Είχε κάνει τοιχογραφίες στο σπίτι που γεννήθηκε στη Βαρειά, σ' αυτό που μένει τώρα ή αδελφή του Φώτω Βερτουμή. Τις καταστρέψανε όμως οι συγγενείς του γιατί δέν του δίνανε σημασία και τον θεωρούσανε χαμένον άνθρωπο.

Ο χαρακτήρας του

Προτού προχωρήσουμε στη άνάλυση τής εργασίας του, θα πρέπει νὰ περιγράψουμε τον χαρακτήρα του όπως τον περιγράψανε οι συγγενείς του.

Άπό μικρός λοιπόν φαινότανε νὰ ήτανε σαν άγαθός, έτσι λέγανε στη Μικρασία τὸς δικούς του. Οι μεγάλοι τότε πειράζανε και τον βάζανε νὰ διηγέται τὰ ταξίδια του.

Όταν ξαναγύρισε στη Μυτιλήνη, τὸ 1910 ίσως, ήταν γύρω στα σαράντα. Φορούσε φουστανέλλα, μιὰ κάπα χειμώνα καλοκαίρι και τουζλούκια. Κρέμαγε έναν ντορβά στον ώμο. Μέσ' τον ντορβά είχε μπηγμένο ένα ξύλο άπὸ νω στο όποιο ήταν καρφωμένη μιὰ δυζαντινή σημαία. Ένας άετός μαύρος σὲ κίτρινο βάθος. Τή σημαία τήν έχει ακόμα ο Κουτζούκης στη Μυτιλήνη.

Τὰ τσαρούχια του τὰ σόλιαζε μόνος του, κάρφωνε σόλα επάνω στη σόλα κι ήτανε τὸ καθένα βάρος τρεις όκάδες. Κρατούσε μιὰ μπαστούνια στο χέρι. Τα σύνεργα τής ζωγραφικής του ήτανε στο σελάχι του, προφανώς τὰ πινέλλα!

Έτσι τὸ λοιπόν ντυμένος τριγυρνούσε χωριά τής Μυτιλήνης κ' έκανε τοιχογραφίες στα καφενεία. Είχα δει στην Καρήνη νὰ έχει ζωγραφισμένο ολόκληρο τὸ έξω μέρος ενός καφενείου. Στην Κουντουρουδιά τής Γέρας σέζονται άπάνω από τήν είσοδο ενός καφενείου και στο έσωτερικό ενός άλλου άπέναντι, τοιχογραφίες. Στο Μεσαγρό τής Γέρας είδα τοιχογραφίες του στο έσωτερικό ενός φούρνου.

Η άμοιδή του για τις τοιχογραφίες ή γι' εικόνες ήτανε όσπρια, αυγά, τυρί, τραχανά, ψωμί και ίσως λίγα χρήματα άκόμη. Κι όσες μέρες έζωγράφισε τότε ταίζανε. Έτσι φορτω-

μένος με τρόφιμα γύριζε στη Μυτιλήνη για να ξαναρχίσει άλλοι πάλι τις περιοδείες του. Δεν υπόφερε από τρόφιμα κι όταν πέθανε βρεθήκανε τρόφιμα στο σπίτι του. Κάθε δυο τρεις μέρες κατέβαινε στην αγορά και ψώνιζε ό,τι του χρειαζότανε γιατί το σπίτι του ήτανε ψηλά, σε λόφο.

Ποτές του δεν θύμωνε ούτε βλαστημούσε. Ούτε πήγαινε στην εκκλησιά ούτε μεταλάβαινε. Ήτανε άσκητικός, μονήρης, φιλάργυρος, αφηρημένος. Όταν δούλευε φορούσε μπλέ φουστανέλλα, μπλέ πουκάμισο και στο κεφάλι του φέσι.

Τα μαλλιά του ήτανε αρκετά μεγάλα, τα έδενε με μικρό φιογκάκι σε κώτσο και τα έβαζε κάτω από το φέσι του. Δεν ήθελε να τότε βλέπουνε να τρώει. Είχε μεγάλα νύχια. Δεν έπινε, δεν κάπνιζε. Σε καφενείο δεν πήγαινε, ούτε σε διασκέδαση, ούτε σεργιάνι. Όταν δούλευε καθότανε κατάχαμα. Τα μικρά τότε βλέπανε με τις φουστανέλλες και τον φοβόντανε. Λέγανε έρχεται ο μπαρμπα - τσολιάς! Περπατούσε σκυφτός, έλεγε πως πήγε ως την Άγκυρα με φουστανέλλες. Είχε κάνει και στο Αϊβαλί.

Ήτανε γενικά καταφρονημένος κι ο τρόμος των νοικοκυράδων, από τις ψείρες πουχε άπάνω του.

Μούπανε στη Βαρειά πως ο αδελφός του ο Σταύρος τον έδερνε κάπου κάπου.

Ζούσε σε έναν κόσμο δικό του. Στον χώρο της Έλληνικής Ιστορίας όπως αυτός τότε φανταζότανε. Αντλούσε τα θέματά του από την Αρχαιότητα, από το Βυζάντιο, από την Επανάσταση. Σίγουρα εταύτιζε τον εαυτό του με τα ιστορικά πρόσωπα που ζωγράφιζε.

Γι' αυτό κάθε απόκριες ντυνότανε αρχαίος Έλληνας, Μέγας Αλέξανδρος, έντυνε και μερικά αλητόπαιδα με θώρακες, περικεφαλαίες τους έδινε ασπίδες, δόρατα, ψεύτικα σπαθιά κ' έβγαινε με τους όπαδούς του αυτούς στους δρόμους της Σμύρνης και της Μυτιλήνης κ' έκάνανε δήθεν ψευτομάχες μεταξύ τους. Μάζευαν φυσικά χρήματα. Είχε και ένα άκκορντεόν μαζί του. Όταν τελείωνε ή περιοδεία στις γειτονιές έπαιρνε όλο το θίασο σε φωτογραφείο και φωτογραφίζόντανε. Κατόπιν πούλαγε τις φωτογραφίες πέντε δραχμές τη μία. Τις πανοπλίες και τα ρούχα του θιάσου τα έκανε μόνος του.

Τέτοιες φωτογραφίες υπήρχαν πολλές στη Μυτιλήνη, στα χέρια των συγγενών του. Είχα κ' εγώ μερικές τραβηγμένες στη Σμύρνη, τις οποίες έστειλα με το άρθρο μου αυτό στην Άγγλοελληνική Επιθεώρηση, αλλά χάθηκαν και το άρθρο και οι φωτογραφίες. Τα είχα

Ο Θεόφιλος με το θιάσό του, φωτογραφία.

στείλει το 1947. Ήταν παρμένες στο Photographie Acropole, Rue Armenienne No 51 Smyrne, όπως έγραφαν τα χαρτόνια που ήταν κολλημένες. Σε μιὰ απ' αυτές φαίνεται νέος καμμιά τριανταριά χρονώ. Έχει ωραίο πρόσωπο και ξανθό μουστάκι. Τα μάτια του ήτανε γκριζογάλανα όπως του αδελφού του του Σταύρου, ο οποίος του μοιάζει κάπως. Φρύδια έχει λίγα, το μέτωπό του είναι μεγάλο και ύψηλό. Κρατάει μιὰ σημαία μ' έναν άετό, όχι δικέφαλο. Είναι φωτογραφημένος μόνος του, και φοράει ωραία φουστανέλλα με κεντημένο το γιλέκο και τα τουζλούκια.

Κρατάει μιὰ γυμνή ψεύτικη κάμα, τής οποίας το θηκάρι είναι στο σελάχι του.

Υπήρχε και μιὰ άλλη φωτογραφία του μαζί με τη μητέρα του, τραδηγμένη στη Μυτιλήνη. Ή γρια είναι καθησμένη, αυτός είναι δρθιος φοράει φουστανέλλα και κρατάει ένα ξεγυμνωμένο σπαθί από πάνω από το κεφάλι της. Έχει ύφος άρειμάνιο, το βλέμμα του είναι καρφωμένο στο φακό, κυττάζει με κάποια φιλαρέσκεια, το κορμί του κάνει μιὰ τσάκιση, το δεξί του πόδι προβάλλει μπροστά. Ή αδελφή του, ή Φώτω, μοιάζει πολύ με τη μάνα τους, σ' αυτή τη φωτογραφία.

Σε μιὰ άλλη φωτογραφία απ' τη Σμύρνη, είναι μαζί με τους «όπαδούς» του. Είναι όλοι πάνοπλοι με δόρατα και άσπίδες. Ο ίδιος κρατάει στο δεξί του χέρι ένα ψεύτικο σπαθί και με το άριστερό του ένα κοντάρι από το οποίο κρέμεται μιὰ έπιγραφή, την οποία δεν μπόρεσα να διαβάσω. Πάντως διακρίνονταν: «Οί (άρχαιοι) Μακεδόνες» και μιὰ ήμερομηνία η 1904 η 1907. Το πρόσωπό του είναι παχουλό, με χαμηλωμένα μουστάκια, έχει δε αρκετά μεγάλα μαλλιά. Σε μιὰ κονσόλα του φωτογραφείου είναι ακουμπισμένο το άκκορντεόν, ή φυσαρμόνικά του. Οί όπαδοί φαίνονται αλήτες και διακρίνονται τα δάχτυλα των ποδιών τους έξω από τα παληοπάπουτσα που φοράνε.

Ο αδελφός του

Ο αδελφός του Σταύρος Χατζή - Μιχαήλ, αυτός που μου έδωκε τις περισσότερες πληροφορίες για το Θεόφιλο, γεννήθηκε στη Βαρειά το 1875 κι ήτανε το τέταρτο παιδί. Είναι ξυλουργός, έκανε στη Σμύρνη ένα χρόνο και ένα χρόνο στην Πόλη. Είναι άριστος τεχνίτης και χρημάτισε 12 χρόνια διευθυντής του ξυλουργικού τμήματος του Όρφανοτροφείου Μυτιλήνης. Έκτός από την τέχνη του είχε τη μανία να βγάζει λόγους και να γράφει πανηγυρικούς στις έφημερίδες. Τελείωσε την όη Δημοτικού, αλλά έχει μεγάλη φιλολογική φιλοδοξία. Για τον έαυτό του έλεγε πως δεν αγαπούσε το χρήμα αλλά τη δόξα. Επίσης ισχυρίζεται πως ότι έφτιαξε ο Θεόφιλος στη ζωγραφική το έκανε αυτός στη ρητορική.

Ο Έλευθεριάδης

Ο Στρατής Έλευθεριάδης γεννήθηκε το 1897 στη Σκαμνιά της Λέσβου και είναι κριτικός των πλαστικών τεχνών. Σταδιοδρόμησε λοιπόν στο Παρίσι και εξέδιδε το περιοδικό Cahier d' Art κατόπιν το περιοδικό Μινώ-

ταυρος και το Verne. Αυτός ανάδειξε πολλούς καλλιτέχνες εύρωπαϊους καθώς και τους δικούς μας Χατζηκυριάκο Γκίκα και το Γουναρόπουλο. Έγραψε ακόμα πολλές μελέτες για την αρχαία, τη μεσαιωνική και τη σύγχρονη τέχνη. Αυτός λοιπόν γνώρισε και το Θεόφιλο στη Μυτιλήνη και θέλησε να τον αναδείξει σαν λαϊκό και πρωτόγονο ζωγράφο.

Στο Παρίσι ο Έλευθεριάδης γνωριζότανε σαν Τεριάντ.

Ότι γράφω για τον Έλευθεριάδη παρακάτω, μου τα διηγήθηκαν οί συγγενείς του Θεόφιλου, δηλαδή ο αδελφός του Σταύρος, ή γυναικά του αδελφού του Παναγιώτη, οί άνηψιές του και άλλοι Μυτιληνιοί. Όποτε έγω καμμιά εύθύνη δεν φέρω για την ακρίβεια των γεγονότων.

Αυτοί λοιπόν, λέγανε πως ο Έλευθεριάδης, άνακάλυψε το Θεόφιλο και του άγόρασε έργα άγνωστου άριθμού, τα όποια πήρε μαζί του στο Παρίσι. Όταν έπρόκειτο να φύγει απ' τη Μυτιλήνη, συμφώνησε με το Θεόφιλο να του κάνει αυτός μιὰ σειρά έργα και να τα παραδίνει στον πατέρα του Έλευθεριάδη, που κάθεσαι ακόμη στη Βαρειά (1947). Και όταν ο πατέρας τα έστειλε στο Παρίσι στο γυιό του Τεριάντ, τότες ο Θεόφιλος θα πλερώνότανε.

Κάθε βδομάδα έτοιμάζε ο Θεόφιλος ένα έργο καμωμένο άπάνω σε κάμποτο διαστάσεων 1X2, το έπαιρνε υπό μάλης, το πήγαινε με τα πόδια στη Βαρειά, το παράδινε στον πατέρα Έλευθεριάδη, κι αυτός τουδινε 50 δραχμές, λίγα ζαρζαβατικά του κήπου, και μισό ψωμί. Μ' αυτά έπρεπε να φάει, ν' άγοράσει κάμποτο και χρώματα.

Τελάρωνε το κάμποτο, το πέρναε ως φαίνεται ένα χέρι ψαρόκολλα για να μην άπορροφά τα χρώματα και καθότανε κατάχαμα κι ζωγράφιζε. Ή αδελφή του ή Φώτω μου είπε πως όταν ζωγράφιζε για τον Έλευθεριάδη, είχανε μαυρίσει τα πισινά του απ' το πολύ καθισιό κατάχαμα.

Λένε ακόμα οί συγγενείς του πως παράδωκε στον πατέρα Έλευθεριάδη 12 έργα και έπαιρνε κάθε φορά την άμοιδή που έγραφα παραπάνω. Όταν τελάρωσε το 13ο έργο του ήρθε συμφόρηση από υπερβολική κόπωση και πέθανε. Παραπονιότανε πως είχε στερέψει η φαντασία του. Είχε την έλπίδα πως με τα χρήματα που θα του έδινε ο Έλευθεριάδης (έκτός βέβαια από τις 50 δρχ. και το μισό ψωμί) όταν γύριζε από το Παρίσι, θα έχτιζε μιὰ παράγκα για να μην πλερώνει νοϊκι.

Σαν πέθανε ο Θεόφιλος, πήγε ο αδελφός του Παναγιώτης στη Βαρειά, βρήκε τον πατέρα Έλευθεριάδη και του είπε πως πέθανε ο Θεόφιλος και του ζήτησε χρήματα για να τον θάψει. Ο Έλευθεριάδης τότε του είπε

«Άντε να φύγεις κι ο Θεόφιλος είναι πλερωμένος. Δεν έχω να δώσω τίποτα.» Ο γυιός Έλευθεριάδης έλεγε στο Θεόφιλο να τον πάρει στο Παρίσι να τον ταΐζει, αλλά να δώσει τη φουστανέλλα. Αυτός όμως άρνήθηκε.

Ο θάνατος

Ο αδελφός του Θεόφιλου Παναγιώτης καθότανε πίσω απ' το σπίτι του Θεόφιλου με

Οί γιγαντομάχοι ήρωες Σταμάτης Νικηταράς, 'Οδυσσεύς 'Ανδρουΐτσος, 'Ιωάννης Μούσγας καταδιώκουσι τούς Τούρκους εις τὰ Δολιανὰ τὸ 1821. (Έργο τοῦ Θεόφιλου)

ζὶ μὲ τῆ γυναίκα του Μαρία, καὶ τὰ παιδιὰ του, σ' ἓναν παράλληλο δρόμο, στὴ συνοικία τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ Νεκροταφείου (πού λέγεται Βουναράκι), στὴν ὁδὸ Κυθήρων ἀρ. 45. Ἡ Μαρία περιποιοῦταν συχνὰ τὸ Θεόφιλο καὶ τὸν ἔπλενε.

Τὸ σπίτι τοῦ Θεόφιλου ἦταν πάροδος τῆς ὁδοῦ Ἰθάκης ἀρ. 17.

Μιὰ Κυριακὴ τοῦ 1934 ὥρα 5 τὸ ἀπόγευμα, πῆγε ὁ Θεόφιλος στὸ σπίτι τοῦ Παναγιώτη λίγο χλωμός, φαινόταν ἀδιάθετος. Τούχανε προσφέρει ἓνα τσιγάρο κι αὐτὸς τόδωκε στὸν Παναγιώτη.

Τὸν εἶδε ἡ Μαρία σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση καὶ τοῦ εἶπε:

«—Θεόφιλε, φαίνεσαι ἄρρωστος, νὰ σου ψῆσω ἓνα τσάϊ;» Τοῦ τόψησε καὶ τοῦδωκε ἓνα παξιμαδάκι. Μετὰ ἔφυγε ὁ Θεόφιλος. Δὲν τὸν ξαναεἶδαν ζωντανό.

Ἡ γειτόνισσα τοῦ Θεόφιλου, ἡ κερά Σουλτάνα τοῦδινε κάθε πρωὶ γάλα κι ἀνησύχησε γιατί δυὸ μέρες ὁ Θεόφιλος δὲν φάνηκε. Μάλιστα εἶπε πὼς ἀκούστηκαν βογγητὰ τῆ νύχτα τῆς Κυριακῆς.

Χτυπήσανε τὴν ὀξώπορτα. Δὲν ἀκουότανε κανένας. Ὁ Θεόφιλος εἶχε «πετρώσει» τὴν αὐλόπορτα ἀπὸ μέσα. Ἔβαλε δηλαδὴ μιὰ μεγάλη πέτρα πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα. Τρέξαν οἱ γείτονες, φωνάξαν τὴ Μαρία, ἔσπασε ὁ Παναγιώτης τὸ παράθυρο καὶ τὸν βρῆκε νεκρὸ καὶ πρησμένο. Δὲν μπορούσανε νὰ τοῦ βγάλουνε τὰ ρούχα του ἀπ' τὸ πρήξιμο. Τόνε

σκεπάσανε μὲ ἓνα σεντόνι καὶ τὸ σάβανο τοῦ τὸ βάλανε ἀπὸ πάνω του. Ἦτανε ξαπλωμένος μπρούμητα σὲ μιὰ κουρελοῦ γιατί δὲν κοιμότανε σὲ στῶμα. Τὸ μισὸ κεφάλι του ἦτανε γυρισμένο στὸ πλάϊ. Εἶχε βγάλει αἷμα ἀπὸ τὸ στόμα του. Ὅταν τὸν βρῆκανε, μύριζε, «ἔπιασε νὰ χνωτάει». Τὸ φαί του ἦταν ἀκόμα στὸ τζάκι.

Ξημερώματα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοῦ 1934 ξεψύχησε. Τὸν ἔθαψε ἡ Δημαρχία στὸ Νεκροταφεῖο τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα. Ὁ τάφος του δὲν ὑπάρχει πιά.

Ὁ Παναγιώτης πῆρε ὄλα τὰ πάντα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Θεόφιλου, καὶ πούλησε τοῦ ἀδελφοῦ του Σταύρου 5 ἔργα γιὰ 1500 δρχ. Ἡ Φώτω πῆρε ἓνα καριοφίλι. Ὁ Θεόφιλος εἶχε τρεῖς φορεσιὲς φουστανέλλες. Τὴν καλύτερη τὴν ἔχει ὁ Χατζηδήμου καὶ τὴν ἀγόρασε ἀπὸ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Θεόφιλου, Ἀθανασία Σημαντήρη. Ὁ Παναγιώτης ἐπούλησε τὰ ἔργα στὸν Ἐμπειρικό.

Ἡ αἰσθητικὴ του

Τὰ ἔργα τοῦ Θεόφιλου εἶναι τριῶν εἰδῶν:

α) Ἀντιγραφὲς ἀπὸ εἰκόνες, βιβλίων, ἀπὸ χρωματιστὰ δελτάρια, ἀπὸ λιθογραφίες καὶ λοιπά. Δὲν εἶχε τὴ φροντίδα ν' ἀποδώσει τὸ πρωτότυπο στὸ σχέδιο καὶ στὸ χρῶμα. Μηχανικὰ τὸ ἀντέγραφε κι ὅτι ἔβγαине. Ὅμως τοῦ ἔδινε τὴ σφραγίδα τῆς τέχνης του στὸ χρῶμα, στοὺς τόνους στὴν ὀγκολογία.

β) Ἔργα ἀπὸ τὴν Ἱστορία. Αὐτὰ εἶναι δι-

κά του θέματα έμπνευσμένα από την αρχαία ιστορία, από τη Βυζαντινή κι από την Έπανάσταση. Τα θέματα αυτά επαναλαμβάνει άπειρες φορές, σχεδόν τὰ ίδια.

γ) Έργα έμπνευσμένα από τη ζωή. Αυτά είναι καμωμένα με καλλιτεχνική διάθεση, στα όποια φαίνεται όλη του ή ζωγραφική ίδιουσυγκρασία και τὸ ἀναμφισβήτητο ἀλλὰ ἀκαλλιέργητο ταλέντο του, τὸ τεχνικὸ και καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο στὸ όποίο ἔφτασε και ή προσπάθεια νὰ ἀποτυπώσει κάποιους ψυχολογικούς χαρακτήρες και αίσθήματα στα πρόσωπα που ζωγραφίζει.

Τὸ τεράστιο ἔργο του είναι ἄνισο και ἀφρόντιστο, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀνισότητα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπομονώσουμε τὴ ζωγραφική ίδιουσυγκρασία του Θεόφιλου.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς που γεννήθηκε περίπου κατὰ τὸ 1868, εργαζότανε κάπου πενήντα χρόνια τὴ ζωγραφική κι ἀπὸ ἀσφαλεῖς πληροφορίες που ἔχομε, φαίνεται πὼς ἀπὸ μικρὸς εἶχε ἔμφυτη κλίση πρὸς αὐτή. Δόθηκε μ' ὄλη τὴν ψυχὴ σ' αὐτὴν και ζούσε ἀπ' αὐτὴν. Ἐτσι ἀπ' τὴ μακροχρόνια ἄσκησή της, βρῆκε τὸ δικό του τρόπο ἔκφρασης, ζώντας με φαντασίωση σὲ δικό του καλλιτεχνικὸ κόσμο. Ὁ τρόπος αὐτὸς μπορεί νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν λαϊκὴ τέχνη και εἶναι πραγματικά, μιὰ που δὲν βγήκε ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῆς ζωγραφικῆς και ἔχει ἕναν μυστικὸ σύνδεσμο με τὴν λαϊκὴ τέχνη παλαιότερων ἔθνικῶν ἐκδηλώσεων. Ἐκφράζεται με λιτὰ μέσα και γίνεται κατανοητὸς ἀπὸ τὸ λαὸ ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς θεματολογίας του.

Ὡς γνωστὸν ὁ λαὸς ζητᾶει ἀπὸ τὸν πίνακα νὰ δεῖ τί παρασταίνει αὐτός.

Τὰ πολύτροπα θέματά του δὲν τὰ ζωγράφιζε πάντα με τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ πολλές φορές σύμφωνα με τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ θέματος. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ μακρὰ ἄσκηση τῆς ζωγραφικῆς ἀπόχτησε βαθειὰ αἴσθηση τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων, και τὴν ἔννοια, τὴ φυσικὴ, τῶν χρωματικῶν ἀντιθέσεων.

Χωρὶς νὰ νοιάζεται γιὰ τὴ φυσικὴ φωτοσκίαση, πολλές φορές τὸ ἀπλὸ χρῶμα του ἔχει ὄγκο και βάρος.

Μ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐφόδια και τὶς προϋποθέσεις ἄφηνε τὴ φαντασία του ἀχαλίνωτη νὰ δυθίζεται στὶς σφαίρες τῆς ιστορίας τῆς φυλῆς μας, ὅπως αὐτὸς τὴν καταλάβαινε και ὅταν ζωγράφιζε σκηνὲς ἀπὸ τὴν ιστορία, αὐτὴν τὴν ιστορία τὴ ζούσε ὁ ἴδιος, ὅπως ζεῖ ὁ ἄξιος ἠθοποιὸς τὸ ρόλο του. Στὸ διαχωρισμὸ του ἀπὸ τὴν κοινωνία εὑρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του πότε Μεγαλέξαντρο Μακεδόνα, πότε Βυζαντινὸ ἥρωα, πότε πολεμιστὴ τῆς Ἐπανάστασης. Τὴν καθημερινὴ ἦταν ντυμένος φουστανελλάς, τὶς ἀπόκριες παρᾶστανε τὸν Μεγαλέξαντρο στοὺς δρόμους. Και ἡ ἀγαθωσύνη του τὸν βοηθοῦσε νὰ μὴν νοιώθει ὅτι γίνεται περίγελο τοῦ κόσμου ὅταν ἔβγαινε μασκαρεμένος γιὰ νὰ δώσει παραστάσεις, ψευτομάχες μέσα στὶς συνοικίες τῆς Σμύρνης και τῆς Μυτιλήνης.

Νὰ πὼς τὸν ἔβλεπε ὁ ἀδερφός του στὴ ζωγραφικὴ του. Μοῦ εἶπε: «Κύτταζε τὰ τοπία και συνδύαζε τὰ χρῶματα. Παρατηροῦσε τὰ

ἄνθη και πειραματιζότανε. Ἐβλεπε πὼς ζωγράφιζαν οἱ ἄλλοι, παρατηροῦσε τὴν τεχνικὴ τους ἀλλὰ δὲν ἀκολουθοῦσε κανένανε.»

Ἡ τέχνη του ἦταν ἀπλὴ. Μαῦρα περιγράμματα στὶς μορφὲς γιομισμένα με χρῶμα. Πολλὲς φορές ἔβαζε ἀσημένιες ἢ χρυσὲς πινελιὲς στὴ θέση τῶν φώτων. Ἐργαζότανε ἀπάνω σὲ εὐτελὴ ὑλικά, σὲ κάμποτο, σὲ λαμαρίνες σὲ ἀπαρασκευάστο τοῖχο, σὲ χαρτόνια σὲ σανίδες, σὲ ὅ,τι ἔβρισκε δηλαδὴ μπροστὰ του. Ἐβγαινε ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ μέσα του αὐθόρμητα, ὅπως αὐθόρμητα βγαίνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἕνα τραγούδι.

Ἐβαζε τὸ κάμποτο σὲ τελάρο. Ἐτριβε μόνος του τὰ χρῶματα ἀπάνω σ' ἕνα τζάμι με λάδι, χρῶματα ἔκανε και ἀπὸ κοπανισμένο κεραμίδι, φύλλα ροδιάς, και οὔρα!

Ἐνα διάστημα εργαζότανε με χοντρὰ μαλλιά. Σχημάτιζε εὐζώνους ἀπάνω σὲ χοντρὸ χαρτί, ζωγράφιζε τὰ πρόσωπα με χρῶμα και κολοῦσε στὸ μέρος τῶν φορεμάτων χρωματιστὰ χοντρὰ μαλλιά.

Τὸ ἔργο του ἀναβρῦζει ἀπλὸ, ἀφρόντιστο, ἀφελές, αὐθόρμητο, λιτό, σὰν λαϊκὸ τραγούδι.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἀγράμματος, ὁ ἀγαθιάρης, που τὸν περιφρονοῦσαν δικοὶ του και ξένοι, αὐτὸς ὁ φθειριῶν, μίλησε στὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ και τοῦ ἐξιστόρησε τὸ ἔπος τῆς ιστορίας του, ὅσο λίγοι καλλιτέχνες τὸ κατάφεραν. Ἀκόμα ἔδωσε ἕνα ὑψηλὸ μάθημα στοὺς Ἑλληνες καλλιτέχνες νὰ συλλογιστοῦνε ποῖο εἶναι τὸ καθῆκον τους.

Περιγραφή δυὸ ἔργων του

Τὸ ἕνα ἐπιγράφεται «Χωρίον Ἀνατολῆς Κίρκ Ἀγάτς» που βρίσκεται στὴ συλλογὴ Κουτζούκη στὴ Μυτιλήνη.

Στὸ χωριὸ Κίρκ - Ἀγάτς ὑπάρχει ἔργο ὅπου συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἀρετὲς τοῦ Θεόφιλου ἐνῶ σὲ ἄλλα ἔργα του ὑπάρχουνε πολλὲς ἀνισότητες. Εἶναι ἕνα συνθετικὸ κατόρθωμα, μιὰ θαυμάσια ἀγροτικὴ σκηνή, ἔμπνευσμένη ἀπὸ τὴ μακροχρόνια παραμονὴ του στὴ Μικρασία, σίγουρα δὲ ἡ πιὸ εὐτυχισμένη περίοδος τῆς ζωῆς του. Τότες ἡ εὐημερία τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ἦτανε μεγάλη, ἰδιαίτερα πρὶν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1908.

Ἡ σύνθεση εἶναι χωρισμένη σὲ δυὸ μέρη, σὲ ἀπάνω και σὲ κάτω. Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο δεξιὰ στέκεται ὁ γέροντας Κεχαγιᾶς Ἀλὶ και κουβεντιάζει με σοβαρότητα με τὸν ἀγροφύλακα Ἀζήλ. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι γραμμένα δίπλα τους. Ὁ Κεχαγιᾶς φοράει τὰ ροῦχα τῶν Τούρκων τῆς Ἀνατολῆς, χρώματος καφέ. Στέκεται ὀλόκληρος κατὰ μέτωπο, ἀλλὰ τὰ πόδια του εἶναι γυρισμένα στα πλάγια. Εἶναι σοβαρὸς σὰν νὰ κάνει ἀργὲς χειρονομίες, ἔχει μορφὴ ἀγαθὴ ἀνατολίτικη και κρατᾶ μπαστοῦνα στὸ ἕνα του χέρι. Ὁ ἀγροφύλακας Ἀζήλ εἶναι ζεῖμπέκος ντυμένος με τὴ χαρακτηριστικὴ στολὴ του. Στέκεται στα πλάγια και ἔχει ἕνα παλὸ ντουφέκι στὸν ὤμο του. Τὸ ὕφος του εἶναι παλληκαρίστικο. Ὁ γέροντας ἔχει ἕνα κοπάδι ἀγελάδες που βόσκουνε στὸ λιβάδι. Ἐνα ρυάκι τρέχει ἀριστερὰ κάνοντας μιὰ καμπύλη. Τὸ κοπάδι πιάνει τὰ τρία

ταρτα του κάτω επιπέδου του πίνακα σε ώοειδές σχήμα. Το λιβάδι είναι χρωματισμένο με ανοιχτά και βαθειά πράσινα χρώματα με ξεχωριστές πινελιές σαν κι αυτές που τοποθετούν οι roinntillistes ζωγράφοι.

Το άπάνω μέρος της σύνθεσης πιάνει το ένα τρίτο της επιφάνειας του πίνακα. Δεξιά, καθαλλάρης σε καφετιό αλλογο, καλπάζει ο Τσερκέζ Ίμπραήμ και ρίχνει μιὰ θηλειά για να πιάσει ένα από τα δυό μοσχαράκια που τρέχουνε μπροστά του. Πίσω του καλπάζει σε άσπρο αλλογο ένας ρωμιός, ο Γεώργης Άράπης και σηκώνει κι αυτός μιὰ θηλειά. Ο Τσερκέζ Ίμπραήμ φοράει τή γνωστή τσερκέζικη φορεσιά, με ρεαλισμό ζωγραφισμένη κι ο Γεώργης φοράει τα ρούχα των ρωμιών χωρικών τής Ανατολής με ένα μαντήλι στο κεφάλι του. Στο κέντρο τής σκηνής τρέχει ένας σκύλος. Όλο το φόντο το πιάνει μιὰ σειρά χαμηλών λόφων με διάσπαρτες κομψές έληές, πάρα πολύ φυσικά αποδομένες.

Το σχέδιο των ανθρώπων και των ζώων είναι απόλυτα αναλογικό, ή κίνηση των αλόγων ζωηρή, μάλιστα το αλλογο του Τσερκέζου θυμίζει τα αλλογα των καθαλλάρηδων αγίων. Τα επίλοιπα ζώα είναι πολύ χαρακτηρισμένα. Πολύ χαριτωμένη είναι ή κίνηση του μοσχარიού στο πρώτο επίπεδο, που σηκώνει το κεφάλι του και δυζαίνει.

Η άρτια αυτή σύνθεση έχει βαθειά ψυχογραφία των μορφών. Στο πρώτο επίπεδο με τον Κεχαγιά Άλή και τις άγελάδες, κυριαρχεί είδυλλιακή ήρεμία, αντίθετα στο δεύτερο

επίπεδο παρατηρείται ζωηρότατη κίνηση των καθαλλάρηδων και των μοσχαριών.

Ο χρωματισμός του πίνακα είναι άρμονικός και δλα μυρίζουν έξοχή άνατολίτικη. Υπάρχει προοπτική άναλογία μεταξύ των ανθρώπων και των ζώων του πρώτου προς το δεύτερο επίπεδο. Όπως επίσης υπάρχει έναέρια χρωματική προοπτική των διαφόρων επιπέδων μεταξύ τους. Έδω ο Θεόφιλος έφτασε στο ύπέρτατο σημείο τής τεχνικής και συναισθηματικής του άπόδοσης και το «χωριό Κίρκ Άγάτς» είναι τρόπον τινά ή συνισταμένη των άρετών μέσα στην πολυάριθμη παραγωγή του.

Ο Θεόφιλος έκανε και άγιογραφίες, πολλές φορές έργα τής έσχατης προχειρότητας. Η Κοίμηση όμως τής Θεοτόκου που βρίσκεται στην έκκλησία του Νεκροταφείου, τον Άγιο Παντελεήμονα, είναι από τις καλύτερες που έχει κάνει. Έχει διαστάσεις 0,60X0,60, και είναι κορνιζαρισμένη. Η σύνθεση άκολουθεί τον γνωστό τρόπο τής Κοίμησης.

Τα πρόσωπα του Χριστού και των Άποστόλων είναι ώραία, σοβαρά, σεβάσμια και με σωστό σχέδιο καμωμένα. Έπάνω σε προπαρασκευή με χρώμα ώχρα βγάζει το γενικό φώς τής σάρκας. Το μάτι του άποζητάει να τοποθετήσει κοντά στα ψυχρά, θερμά χρώματα. Δροσεροί και ζωηροί είναι οι χρωματισμοί του έργου, του όποιου ή μορφή είναι εύχάριστη και μοντέρνα.

Ν. ΚΑΡΤΣΩΝΑΚΗΣ ΝΑΚΗΣ
Καθηγητής Κολλεγίου Άθηνών

Θεόφιλος Γ. Ξ^ο Μιχαήλ

Ε
 Ο Ζωγράφος
 ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ
 *
 ΤΟΥ Γ. ΠΕΤΡΗ
 Ο Ζωγράφος

Συχνά φέρνω στο νου, τις πρώτες μου αναμνήσεις από το Θεόφιλο. Είναι γραφικές, όσο γραφικό ήτανε και το περιβάλλον που τον άπάντησα, μα και ο ίδιος ο Θεόφιλος, και σαν παρουσιαστικό και σαν φυσιογνωμία. Ήμουνα πολύ νέος, σχεδόν παιδί, όταν τον πρωτόειδα στη Μυτιλήνη. Μούκανε έντύπωση η παράξενη φορεσιά του, η λερή φουστανέλλα του, το παραγεμισμένο σελάχι του, τα βαρειά τσαρούχια που τ'άσερνε καθώς περπατούσε. Κείνο τον καιρό ζωγράφιζα με φούρια και μου κατέβηκε πώς τούτος ο άνθρωπάκος ήτανε κατάλληλος για μοντέλο. Τον έφερνα βόλτα, μα δεν τον γνώριζα και ντρεπόμουνα να του μιλήσω. "Ωσπου μιὰ μέρα, κάποιος φίλος μου, έρασιτέχνης ζωγράφος κι αυτός, μα πολύ πιό μεγάλος και πιό γνωστός από μένα, μου είπε ποιός ήτανε ο άνθρωπος αυτός. Στην αρχή ξαφνιαστήκα, ύστερα βρήκα πώς ο Θεόφιλος, που ήξερα αρκετά του έργα, δε μπορούσε να είναι άλλοιωτικός. Μου έφυγε πια η όρεξη να τον ζωγραφίσω, τώρα που τον ήξερα δεν θα τολμούσα δα να του προτείνω τίποτε τέτοιο, όμως ήθελα πολύ, μα πάρα πολύ, να του μιλήσω.

Είχα δει ως τα τότε πολλές ζωγραφιές του σε διάφορα μέρη του νησιού. Είχε ζωγραφίσει σε ταβέρνες και σε καφενεΐα, τοιχογραφίες, μα και πάνω σε μακαβέδες (χαρτόνια) η και σε κομμάτια από τενεκέ, που φαίνεται να τον προτιμούσε γιατί δεν τραβούσε τη μπογιά. Τα πιό πολλά έργα του ήτανε ζωγραφισμένα στους έξωτερικούς τοίχους και σιγά σιγά χαλούσανε. Για μένα ήτανε μαγεία να κάθουμαι να τα βλέπω. Ήτανε ένα χρωματιστό παραμύθι, τόσο γνωστό και τόσο πολυακουσμένο, μα που ο άνθρωπος που το έλεγε είχε έναν καινούργιο τρόπο να το παρουσιάζει. Κι αργότερα, σαν μεγάλωσα κ' είδα πιό σοβαρά το έργο του Θεόφιλου, πάλι σαν τέτοιο το είδα, τουλάχιστο δεν άλλαξε μέσα μου και πολύ η αρχική ιδέα που είχα για το έργο του Θεόφιλου. Τα πιό πολλά έργα του, κείνα που είδα εγώ, τα είχε ζωγραφίσει για τις αγροτικές γιορτές της Μυτιλήνης στους τοίχους του αυλόγυρου του γυμνάσιου της Μυτιλήνης. Είχε ζωγραφίσει μυθικές σκηνές, τον Άδαμ και την Εύα, τον Έρωτόκριτο και την Άρετούσα (όχι πάντα ιστορικά θέματα) κι άλλες ακόμα ξέχωρες φιγούρες, που θα πιάνανε αρκετές κατοστές μέτρα. "Ο-

πως σ' όλα τα έργα του Θεόφιλου, ήτανε και δώ γραμμένη με το χέρι του μιὰ λεζάντα που έξηγουσε το θέμα. Κ' ήτανε γουστόζα αυτά τα γραφτά και σα σύνταξη και σαν όρθογραφία κι είχανε κάτι το παραμυθένιο και το ποιητικό. Είναι κρίμα που όλα τα έργα του αυτά εξαφανίστηκαν. Τα είχε ζωγραφίσει με νερομπογιές το καλοκαίρι του 1930 η του 1931 και σαν ήρθε ο χειμώνας και ξαναπήγαμε στο σκολειό καθόμουνα για ώρες και τα θαύμαζα, τα μελετούσα και διάβαζα τις λεζάντες. Μα η χαρά μου δε βάσταξε και τόσο. Οι βροχές σε λίγο τα ξεβάψανε και τον άλλο χρόνο τα ντουδάρια ξανασβεστώθηκαν. Κείνο που θυμάμαι πολύ καθαρά ακόμα, ίσως γιατί μου έκανε πιό μεγάλη έντύπωση, ήτανε μιὰ γυναίκεια φιγούρα, ζωγραφισμένη στην έξωτερική γωνιά του τοίχου του γυμναστηρίου, μιὰ σωστή άντρογυναίκα, όπως έκανε δα πάντα τις γυναίκες, που έμοιαζε πολύ με το παιδικό σχέδιο που δημοσίεψε το περιοδικό μας στο προηγούμενο τεύχος (σελ. 25). Μόνο που εκείνη ήτανε παραδαλή και κρατούσε στο χέρι μιὰ πελώρια τράκα - τρούκα. Δίπλα η έξηγηση: «η Άντριάνα, η πρώτη στραγωδίστρα των Άθηνων.»

Τον πετύχαινα στον άπάνω δρόμο, που πήγαινε απ' το Άκλειδιού στην Άγια Μαρίνα, κι εκεί μιὰ μέρα τουμίλησα. Δεν θυμάμαι πια τι και πώς. Θυμάμαι, όμως, πώς τον συναντούσα συχνά σ' αυτό το δρόμο, όπου εγώ έκανα σουλάτσο, γιατί πήγαινε τότε στο Άκρωτήριο και στις Βάγιες, γιατί εκεί ήτανε πολλά έξοχικά καφεενδάκια και ζωγράφιζε. Περπατούσαμε μαζί και μιλούσαμε. Ήτανε τσακισμένος και κοντακιανός και δυσκολευότανε να συγχρονίσει το βήμα του με το δικό μου. Και τότε με τις κουβέντες μου εκείνες μαζί του, κατάλαβα πιό καλά το έργο του, θεμέλιωσα καλύτερα κείνο που είχε μισογεννηθεί στη σκέψη μου.

Ο Θεόφιλος ήτανε «λογάς». Σαν άνοιγε το στόμα του, άνοιγε και την ψυχή του και διηγιότανε πράματα ωραία και θαυμαστά. Δεν ήτανε ρήτορας, κάθε άλλο, σε αίχμαλώτιζαν, όμως, κείνα που ιστορούσε. Έλεγε ιστορίες απ' τη ζωή του, απ' τη μυθολογία, άλλα διάφορα περιστατικά από την Τουρκοκρατία, τη Σμύρνη, τη Θεσσαλία κι ήτανε όλα τούτα ντυμένα με το ρούχο της ποίησης και της φαντασίας. Το έργο του ήτανε η είκονογράφηση

τῆς ἱστορίας που ἔλεγε, ἦτανε μάλλον ἢ ἴδια ἢ κουδέντα του ζωγραφισμένη. Δὲν τὸ χωροῦσε τὸ μυαλό του πῶς μποροῦν νὰ ζωγραφίσουν μιὰ φόρμα, που δὲν θέλει ἔξω ἀπ' τὴ μορφή της νὰ πεῖ τίποτ' ἄλλο. Τοῦ ἔλεγα μιὰ φορά νὰ μου ζωγραφίσει ἓνα τοπίο, κι ἀντιστεκότανε, εἶναι ἡ ἀλήθεια μὲ εὐγένεια, μὰ τὸ ἐνοιωθα πῶς δὲν ἦτανε καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὴν πρότασή μου.

«Ἄσε νὰ σοῦ κάνω τὸν Καραϊσκάκη, τὸ Μάρκο Μπότσαρη, τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο», μούλεγε ἀναμμένος καὶ στὰ μάτια του ἔβλεπες πῶς τὰ ζούσε ὄλ' αὐτὰ που τοῦ διηγιότανε. Ὅταν κι ὁ ζωγράφος Ὁρέστης Κανέλλος τοῦ γύρευε κάτι ἀνάλογο, ὁ Θεόφιλος ἀπάντησε μὲ ζέση:

«Θὰ σοῦ ζωγραφίσω τὸ Μεγαλέξαντρο, που μπαίνει μέσα στοὺς ἐχθροὺς μὲ τὸ σπαθί του...» καὶ τοῦ διηγῆθηκε, σὰν ν' ἀπάγγελνε ποίημα ἀπόξω, ὄλο τὸ ὄραμα που τὸν γέμιζε, κι ἤθελε νὰ τὸ ζωγραφίσει.

Εἶναι γνωστὸ πῶς στὰ νειῶτα του παράσταινε μαζί μ' ἄλλους πολλὲς ἀπ' τὶς ἀρχαῖες σκηνές, που ἀργότερα ζωγράφιζε.

Δὲν ἦταν, λοιπόν, ὁ Θεόφιλος ἓνας μπογιατζῆς που εἶχε ἓναν αἰσθητικὸ ἔλεγχο στὸ χρῶμα του. Αὐτὰ που ζωγράφιζε δὲν ἦτανε γι' αὐτὸν μόνον ὑπόθεση ματιοῦ, μὰ πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο, ὑπόθεση ψυχῆς. Ἦτανε ἓνας αὐτοδίδαχτος καλλιτέχνης, μὲ ποιητικὴ αἴσθηση, ἓνας ρομαντικὸς ἄνθρωπος. Καὶ συχνὰ τὰ ζούσε κείνα τὰ ὀράματά του, γι' αὐτὸ καὶ φαινότανε κάπως ἀγαθιάρης. Τὸ ἔργο του ἔδβαινε, λοιπόν, ἀπὸ μιὰ πνευματικὴ ἀσκηση, ἀπὸ ἓναν κόσμον που εἶχε μέσα του, κι αὐτὸν γύρευε νὰ ἐκφράσει. Καὶ τὸν ἔβγαζε ὄχι μὲ μεταφορὲς κι ἀλληγορίες, παρὰ ἄμεσα καὶ καθαρὰ. Διηγότανε μὲ τὸ ἔργο του μιὰν ἱστορία κι ὄχι μόνον στὸν ἑαυτό του, μὰ σ' ὄλους τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀνθρώπους που τὸν τριγύριζαν. Καὶ τοὺς ἔλεγε πράγματα που τὰ ἤξεραν κι αὐτοὶ που τὰ ζούσαν καὶ που τὰ καταλάβαιναν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πνεῦμα του εἶχε ἓναν ὁμαδικὸ θὰ λέγαμε χαραχτήρα. Ὁ ἴδιος ζωγράφιζε σύμφωνα μὲ τὸ κοινὸ αἶσθημα. Οἱ ἄνθρωποι γύρω του τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τὸν ἀναζητοῦσαν. Ἦξερα ἄλλους τέτοιους παραμυθάδες, φτωχοὺς καὶ τυραγνισμένους ψυχάρηδες, που μποροῦσαν νὰ κάθονται μαζί του ὀλόκληρες βραδιές, νὰ κουτσοπίνουν καὶ νὰ κουδεντιάζου. Δὲν εἶχανε κανέναν ἰδιαίτερο θαυμασμὸ γιὰ ὄ,τι τοὺς ἔλεγε ἢ γιὰ ὄ,τι ζωγράφιζε. Τοὺς ἄρεζαν καὶ τὰ καταλάβαιναν ὄλα, μὰ τὰ θεωροῦσαν κάπως αὐτονόητα. Μόνον που ἦτανε δὰ κι αὐτοὶ φτωχοὶ καὶ τυραγνισμένοι καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ τὸν θρέψουνε πάντα καὶ γι' αὐτὸ περνοῦσε καὶ μεγάλη περίοδο που πεινοῦσε, κυρίως σὰν ἔμενε στὸ Τζούφλο, στὸ φτωχομαχαλᾶ τῆς πόλης. Μὰ σὰν πῆγαινε στὰ χωριά, καὶ μάλιστα στὰ πλούσια, Καλλονή, Ἁγιά Παρασκευή, καλοπερνοῦσε.

Ζωγραφίζει λοιπὸν λαϊκὲς ἱστορίες. Περιστατικὰ που περᾶσανε στὴ φαντασία τοῦ λαοῦ. Ἄντλει ἀπ' τὸ λαϊκὸ αἶσθημα. Κι ἀπὸ τὴ μερὶα αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἓνας ἐκτελεστής, παρὰ πρωτότυπος δημιουργός. Τὸν γοητεύει καὶ ἡ ἀρχαία ἱστορία, μὲ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸ

Μεγαλέξαντρο, καὶ ἡ Βυζαντινὴ μὲ τὸν Παλαιολόγο, μὰ πιὸ πολὺ ἢ νεώτερη. Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ περιστατικὰ τοῦτα εἶναι τὰ μεγάλα του τὰ θέματα. Ζωγραφίζει μὲ τὸ ἴδιο πάθος τὸν Ἀδὰμ μὲ τὴν Εὐὰ καὶ τὸν Ἐρωτόκριτο μὲ τὴν Ἀρετούσα. «Διὰ σκοινίου σκάλας ἀναβιβαζόμενος ὁ Ἐρωτόκριτος χαιρετῶν τὴν Ἀρετούσα» γράφει δίπλα. Ζωγραφίζει λαϊκοὺς ἤρωες καὶ λαϊκὲς καλλονές ἀκόμα, σὰν τὴν Ἀνδριάννα ἢ τὴν Εὐανθία τὴ Μπουρνουβαλιά, που καρφώνει μὲ χάρη ἓνα λουλούδι στὰ μαλλιά της. Γενικὰ σὰν ζωγραφίζει γυναῖκες εἶναι κάπως δισταχτικὸς κι ἄβολος. Δὲν περᾶσανε δὰ καὶ πολλὲς στὸ λαϊκὸ θρύλο κι ἴσως γι' αὐτὸ τὶς κάνει ἄχαρες κι ἀσουλούπωτες. Μὰ σὰν ζωγραφίζει ἄντρες καὶ μάλιστα ξακουστοὺς, τοὺς κάνει ὄλους σύγχρονους λεβέντες, ὁμορφους καὶ παλληκαράδες, ὅπως τοὺς θέλει ὁ λαϊκὸς θρύλος. Ζωγραφίζει ἀκόμα καὶ σκηνές ἀπ' τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Κυνήγια, ἀρβανιτόβλαχους, τσομπάνηδες μὲ τὶς στάνες τους, ψαράδες μὲ τὶς τράτες, ὑφάντρες ἀγιασώτισσες. Σπανιώτερα εἶναι τὰ τοπία. Κι αὐτὰ πάντα ἔχουνε μέσα τους φιγούρες ἢ ζῶα, μιὰν ἱστορία, ἓνα ἀνέκδοτο. Ὁ κόσμος του εἶναι ὁ θαυμαστὸς κόσμος, ὅπως τὸν βλέπει τὸ ἀγνὸ μάτι τοῦ λαοῦ: Ἡρωϊκός, παλληκαρίσιος, μὲ ἠθικὲς ἀρχές, στέριος, ἀξιοπρεπής, καλωσυνᾶτος καὶ αἰσιόδοξος. Νομίζω πῶς αὐτὴ εἶναι ἡ βάση τοῦ ἔργου του κι αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερο συστατικὸ τῆς λαϊκότητάς του. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἀγιογραφίες κι αὐτὲς δὲν εἶναι καθόλου βυζαντινές. Πολλὲς εἶναι σχεδὸν γελοιογραφίες. Γενικὰ ἡ παθητικότητά τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς δὲν τοῦ πάει. Ὁ κόσμος τῆς αὐστηρῆς προσευχῆς δὲν τὸν τραβᾶ. Θέλει ζωντανὰ πράγματα, προτιμᾶ νὰ μιλά γιὰ τὶς παλληκαριές τοῦ λαοῦ, νὰ ζωγραφίζει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, μὲ φαντασία, ἀγνότητα καὶ ἀφέλεια. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαός.

Δὲ θὰ ζοῦσε τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ δὲ θὰ μᾶς ἔκανε νὰ τὸ σχολιάζουμε ἂν δὲν εἶχε μαζί καὶ μορφικὲς ἀρετές. Τὴ ζωγραφικὴ δὲν φαίνεται νὰ τὴν ἔμαθε ἀπὸ πουθενά. Ὁ πατέρας του ἦτανε ἀγιογράφος κ' ἐκεῖ, μέσα στὸ σπῆτι του, κάτι θάρπαξε τὸ μάτι του. Ὅμως στὸ Πήλιο, ὅπου ζεῖ κι ἀνθεῖ σχεδὸν ὡς τὶς μέρες του ἡ λαϊκὴ ζωγραφικὴ, μὲ τὶς τοιχογραφίες της σ' ἀρχοντικὰ καὶ σ' ἐκκλησιές, ἐκεῖ διαμορφώθηκε ἡ τέχνη του. Ἐνα πολὺ μεγάλο μέρος τους εἶναι θρεμμένο κι ἀπ' τὶς διηγῆσεις που ἄκουσε ἢ τὶς σκηνές που εἶδε στὴν παλιά Ἑλλάδα. Τὸ ἔργο του γενικὰ δὲν γνωρίζει τὴν προοπτική, τοῦτο τὸ πῆρε ἀπ' τὴ μεταβυζαντινὴ ἀγιογραφία καὶ δὲν προβάλλει ἰδιαίτερα τὴν τρίτη διάσταση, ἀκόμα κι ὅταν τὸ ἐπιχειρεῖ. Πολλὰ στοιχεῖα του εἶναι τόσο ἀφελῆ που θαρρεῖς καὶ τὰ ἔκανε κανένα παιδί. Κι ἀλήθεια τὸ σχέδιο σὲ πολλὲς φιγούρες του εἶναι σὰν τὰ ὁμορφα παιδικὰ σχέδια που χαιρόμαστε καμιά φορά. Σ' ἓνα κυνήγι πάλι, ἔχει βάλει πάπιες νὰ πετοῦν πάνω ἀπ' τὸ νερὸ κι ἡ ἀντανάκλασή τους μέσα του, δὲν παριστάνει τὰ πουλιά, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀπ' τὴν ἀνάποδη, μὰ ἀπ' τὴν καλή, σὰν νὰ πετᾶ κανένα ἄλλο κοπάδι πουλιά, μέσα στὸ νερό. Ὅμως τὸ χρῶμα του εἶναι που μαγεύει τὸ μάτι σὰν κυττᾶς τὸν πίνακα. Ξέρει νὰ τὸ δίνει μαστορικά, πολλὲς φορές ἔξω ἀπὸ

κάθε κανόνα. Είναι ζωντανό, δυνατό, χαρούμενο, ήχηρό κ' έκφραστικό. Δεν έχει ανάγκη να κάνει λεπτομέρειες, σαν τον Ντουανιέ Ρουσώ ή την Σεραφίνα. Βγάζει, δ,τι θέλει με μεγάλες επιφάνειες, με χρώμα άταχτο και ζωηρό, που σου φέρνει στο νου πιότερο τον Ματίς. Άφου κάνει από κάτω μιὰ προετοιμασία, ύστερα με μαύρη μπογιά ζωγραφίζει τις φιγούρες του και γεμίζει τις επιφάνειες με χρώμα. Τὰ σκιερὰ μέρη τὰ κάνει άλλη φορά με πιό σκούρο χρώμα κι άλλη φορά με μαύρο γραμμωτό. Συνθέτει με τόλμη, φαντασία κι άφέλεια. Σαν τὰ παιδιὰ ζωγραφίζει τὸ πράμα που ξέρει κι όχι κείνο που βλέπει. Πάνω σ' ένα μικρὸ σχετικὰ πίνακα μπορεῖ νὰ σου χωρέσει χωριά και πολιτείες, βουνά, δάση και ποτάμια. Ἐτσι και με τὴν τεχνική του είναι πολὺ κοντὰ μας σήμερα. Είναι μιὰ τεχνική προσωπική, μέσα στὸ σύγχρονο πνεῦμα.

Τὰ θέματά του, που τὰ ζωγραφίζει πολλές φορές σὲ παραλλαγές (ὅπως βγούν), τὰ παίρνει από παντού. Ἐχω ἀκούσει πὼς εἶχε ἕνα τετράδιο ὅπου εἶχε μέσα σχεδιάσει, μᾶλλον ξεσηκώσει ἀπ' άλλου, διάφορες συνθέσεις. Ἐγὼ δὲν τὸ εἶδα. Και τὶς τυποποιημένες ἀκόμα συνθέσεις του τὸν εἶδα νὰ τὶς ζωγραφίζει ἀπ' τὸ νου του.

Σὲ πολλές συνθέσεις του ἡ καταγωγή τους είναι φανερή. Παίρνει θέματα ἀπὸ παλιές γκραβούρες, λαϊκές ζωγραφιές, εἰκονογραφήσεις ἀπὸ τὶς ξένες στάμπες που ἀναφέρονταν σὲ πρόσωπα εἴτε περιστατικὰ τοῦ 21. Θᾶξιζε νὰ μελετήσει κανεὶς τὶς πηγές και τὶς παραλλαγές τοῦ Θεόφιλου. Φαίνεται νὰ ξεσήκωνε θέματα ἀκόμα κι ἀπὸ κάρτες. Γιατὶ μερικὰ ξενικὰ τοπία που ἔχω ὑπόψη μου, και που είναι ἴσως τὰ μόνα του ἔργα που δὲν ἔχουν φιγούρες, δὲ μπορεῖ νὰ τὰ ἔχει δεῖ ἀλλοιῶς. Μὰ ζωγράφιζε τοπία, σκηνές και φιγούρες κι ἀπ' τὸ φυσικὸ, και πολὺ συχνὰ τὰ ἔργα του αὐτὰ είναι κι ἀπ' τὰ πιὸ καλά του. Βέβαια, ὄλ' αὐτὰ τὰ μεταγράφει αὐτόματα στὸ δικὸ του κλίμα, μὰ είναι ἀρκετὰ χαρακτηρισμένα, τόσο που νὰ μπορεῖς εὐκόλα νὰ γνωρίσεις τοποθεσίες και πρόσωπα. Γιατὶ ἡ πρόθεσή του παραμένει πάντα νὰ ζωγραφίσει τὴν ἀλήθεια και βάζει ὄλες τὶς χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες εἴτε φαίνονται στὸ μάτι εἴτε ὄχι. Βέβαια, ἡ ἀναπαράσταση δὲν είναι πάντα τέλεια, μὰ ἀποδίνει πολὺ πετυχημένα τὸ πνεῦμα.

Μὰ ἴσως ὄλα τούτα νὰ μὴν ἄξιζαν τίποτα, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἐκείνη ἡ ἀμεσότητα στὸ αἶσθημα που καταξιώνει τὰ ζωγραφικὰ του στοιχεῖα. Γιατὶ ἡ σύνθεσή του, τὸ χρώμα του, ἡ φιγούρα του είναι αἶσθηση ζωῆς, είναι ἡ ὀπτική διατύπωση τοῦ κόσμου του, ἡ ζωγραφικὴ ἐκδήλωση ἑνὸς λαϊκοῦ θρύλου που ζούσε ὡς τὰ χτές στὴν καρδιὰ και τὴ φαντασία τοῦ λαοῦ, τοῦ θρύλου που διηγίότανε τὰ χτεσινὰ θαυμάσια και φτέρωνε τὴν πίστη για τὸ αὔριο, ὅπως ὁ Καραγκιόζης είναι ἡ ἔκφραση τῆς λαϊκῆς παλληκαριᾶς και τῆς ἀρετῆς, ὁ ἀντίλαλος τοῦ 21 που ζούσε μέσα στὸ λαὸ σαν ἀληθινὸ παραμῦθι, που ὁ Θεόφιλος πρόφτασε νὰ τ' ἀφουγκραστεῖ και νὰ γευτεῖ τὴ γοητεία του.

ΟΤΑΝ

Τοῦ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Χαρακτικό
Βάσως Κατρί

Βγήκε ξυπόλυτος ὁ Ἰησοῦς — ἄναψε τὸ μικρὸ του
φανάρι ἀπὸ τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου σου
κ' ἔτρεξε καὶ εἰδοποίησε καλύβι πρὸς καλύβι
κ' ὕστερα μπῆκε μπροστινὸς μὲς στὴ νυχτιὰ χτυπώντας
τὸ λυπημένον τύμπανο, ποὺ ἀνοίγε τὸν οὐρανὸ
καὶ ἀκούονταν ὡς τὸ Ταίναρο —

ΜΑΘΕΥΤΗΚΕ

ΤΟ ΦΟΝΙΚΟ

ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

Σκοτεινιασμένη ἢ Μπαρμπαριά
κ' ἐσὺ λαμπρὴ συναστεριά.
Στάθηκα καὶ ἀπεικάστηκα
κ' ἔστρωσα κάτω τὰ χαρτιά.
Ὅμως ἐσὺ πεθαίνοντας
ἐλαμπες τόσο δυνατὰ —
τὰ λόγια τὰ κατάκαψες
κ' εἶδα τὰ χέρια μου γυμνὰ
καὶ τὰ χαρτιά μου ψεύτικα.

Εἶσαι μεγάλο ποίημα γιὰ νὰ γραφτεῖς.
Ἡ γλῶσσα δὲ μπορεῖ νὰ σὲ κατενοδώσει.
Δὲν εἶσαι θέμα. Εἶσαι κρασί καὶ ἄρτος. Εἶσαι κανίστρι
μὲ αἶθη μικρὰ καὶ σιωπηλὰ ποὺ μὲς στὶς κατακόμβες τοὺς
οἱ σκλάβοι τὰ μοιράζονε καὶ δίνουνε τὰ χέρια τοὺς*.

Ἐκεῖ στὴ ρίζα τοῦ ἀμπελιοῦ ἐκεῖ στὴ ρίζα τοῦ ἥλιου
χίλιες χιλιάδες ἀδελφοὶ χίλιες χιλιάδες σύντροφοι,
μὲ φαγωμένα πρόσωπα καὶ τσακισμένα δάχτυλα
σὲ περιμέναν στὴ σειρά: «Πάτρις καλῶς μᾶς ὠρισε...»
νὰ σοῦ τραβήξουνε τὰ ξίφη ἀπ' τὰ πλευρὰ
νὰ πεταχτοῦνε ἀχτίνες — γιὰτὶ ἀπ' τὸ αἷμα γίνεται
τὸ φῶς, τὸ ποίημα, τὸ ἄγαλμα καὶ ἡ καινούργια βίβλος
ποὺ ἀναγνωρίζει στοὺς γυμνοὺς καὶ στοὺς παράνομους
τὴν εὐλογία τοῦ σιταριοῦ καὶ τοὺς καρποὺς τῶν δέντρων
καὶ τὴ γλυκύτατὴ τους γῆ καὶ ἀκόμη τὸ δικαίωμα
στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Παναγιᾶς τὸ βρέφος νᾶναι μαῦρο.

Κι ὄλο σὲ ψάχναν στὰ τυφλά: «Πάτρις καλῶς μᾶς ὠρισε...»
σὲ σκούπιζαν σὲ χἀίδευαν, μὰ σὺ πίσω σου κοίταζες —
ἐφυγες καὶ δὲν ἐφυγες, τί ἐσὺ Πάτρις, πεθαίνοντας
στὴν κατωγῆς, στὴν πανωγῆς σ' ὄλο τὸν κόσμον διάηκες*.
Ὅπου καλύβι ἀπὸ καλάμι, σκῆτη καὶ λασπόσπιτο
ἄστρο τοὺς καὶ συγκάτοικο θὰ σ' ἔχουν ἀπὸ σῆμερα.
Στὸν κόσμον φίλοι καὶ δικοὶ σὲ πῆραμε στὰ σπίτια μας.
Ἐδῶ εἶναι τὸ τραπέζι σου τὸ πιάτο κ' ἡ πετσέτα σου.
Ἐδῶ εἶναι πέννα καὶ χαρτὶ — Πάτρις καλῶς μᾶς ὠρισε —
σ' ἀλλάξαμε καὶ κάναμε τόπο νὰ κάτσεις στὴ φωτιὰ
στὰ παιδιὰ μας ἀνάμεσα —

* Οἱ μοιρολογηστρες στὴ Μάνη δίνουν τὰ χέρια τοὺς πάνω ἀπὸ τὸ νεκρό.

* Διάηκες ἢ διάηκες = πῆγες, διά(βη)κες.

Ἡ ποίηση εἶναι ἢ σκαλωσιὰ
γιὰ τὰ λαμπρὰ γιὰ τὰ ὑψηλὰ
μὰ σὺ ποὺ ὡς χτέες θὰ σ' ἔφτανα
ξεπέρασες τοὺς στίχους μου.
Ψήλωσες καὶ μεγάλωσες
κι ὁμορφα ροῦχα ντύθηκες.
Εἶναι τὰ ξόμπλια μου φτηνὰ
κ' εἶναι μικρὰ τὰ μέτρα μου
καὶ δὲν τὰ καταδέχεσαι,
ἄγγελε μαῦρε, ποιητή,
φίλε καὶ συνομήλικε.

Ἀνάμεσα στ' ἀόρατα ἀγάλματα στέκεσαι ὄρθιος
ποὺ εἶναι ἥλιος τὴν ἡμέρα καὶ δὲ φαίνονται
ποὺ εἶναι τὴ νύχτα γκριζα σκιά καὶ δὲν διακρίνονται
μὰ ποὺ μιὰ μέρα κοντινὴ θὲ νὰ τ' ἀποκαλύψει
ὀλόρθα πάνω στὶς ἐξέδρες τῶν βουνῶν,
μὲ τ' οὐρανοῦ τὸ γείσομα στὸ μέτωπό τους,
στὸ δίκαιο χαμόγελο ἓνα λοξὸ χαμόγελο.

Αὐτὸ δὲν ἦταν θάνατος — κάτω ἀπὸ τ' ἄστρι ξώμεινες.
Ἀρνήθηκες τὴν ἐμπατὴ τοῦ Ἄδη, περνώντας μέσα
στὴ ζώνη τῆς Ἐλευθερίας πέντε μαχαίρια ἡλίου
καὶ στὰ πλευρὰ τῆς δυο φτερὰ ἄσπρα σὰν γαλαξίες,
νὰ μοιάζουμε μὲ τῶν παιδιῶν ποὺ ἔπιασαν νὰ σηκώνονται
σὲ Δύση καὶ σ' Ἀνατολὴ φεύγοντας γιὰ τὰ σύμπαντα.

Κι ἂν δοκιμάζω νὰ σὲ εἰπῶ, τὰ λόγια εἶναι ἀπ' τὸ αἷμα μου
γιατὶ ἔρχομαι ἀπὸ τὴ μεριά τῶν ἀποστόλων τοῦ ἡλίου
καὶ δὲ μετρῶ μὲ τὰ βουνά, μήτε καὶ μὲ τὶς θάλασσες.
καὶ δὲ μετρῶ μὲ τὶς φυλές — γιατί μὲς στὴν καρδιά μου
ἔχω ἐνωμένους ὄλους τοὺς σιτοβολῶνες
τοῦ κόσμου· καὶ τοὺς θεριστὲς ὄλους· καὶ τὶς βροχὲς
καὶ τὶς πηγές καὶ τὰ λουλοῖδια. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὰ παιδιά σου. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὸ γλυκὸ χῶμα τους. Καὶ δὲν βλέπω
ἔξω ἀπὸ μένα τὸ αἷμα σου —

Ἄλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ
τὸν ἥλιο μου παρακαλῶ
καὶ τῆς εἰρήνης τ' ἄγιο φῶς
νὰ στρέξουν στὴν πατρίδα σου.
Ὅσο γιὰ μέ, ἀπ' τὸ αἷμα σου
κράτησα τὸ μεράδι μου
γιατὶ βουλήθηκα στὴ γῆς
νὰ φτιάξω περιβόλι
— οἱ μνυδαλιές μου κύματα
κ' οἱ λεμονιές μου ἀγέρας —
γιατὶ βουλήθηκα στὴ γῆς
νὰ φτιάξω τὴν ἀγάπη.

B E A T R I K H

ΤΗΣ
ΑΝΝΑΣ ΚΑΛΟΓΙΔΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Νο Κ

Είπε σιγά.

—Μποττιτσέλι!

Ἐκείνη δὲν ἄκουσε. Ἦταν ἀποροφημένη νὰ σχεδιάζει μὲ τὴ μύτη τοῦ παπουτσιοῦ, γραμμὲς πάνω στὴν ἄμμο. Τὰ μαλλιά της ἀνέμιζαν καὶ γέμιζαν τὴ θάλασσα. Τὸ φουστάνι της κολουῖσε στὸ κορμί της.

Ξανάπε.

—Μποττιτσέλι!

Σήκωσε τὸ κεφάλι. Τὰ μάτια της γελαστὰ πέσαν ἀπάνω του. Εἶχε ἀκούσει τὴ λέξη. Ἐδειξε πῶς τὴν ἤξερε. Ὑστερα, γύρισε τὸ κεφάλι της πρὸς τὴ θάλασσα χωρὶς ἐπιτήδευση. Τὴν πλησίασε.

—Ποιὰ εἶστε ἀπ' τὶς τρεῖς;

—Δὲ σᾶς καταλαβαίνω! καὶ χαμογέλασε.

Καταλάβαινε πολὺ καλά. Ὁ Μποττιτσέλι, οἱ τρεῖς χάριτες, αὐτὸς κι ἐκείνη. Καθὼς περπάτησε, περπάτησε κι αὐτὸς δίπλα της. Τὰ παπούτσια τους, ἄφηναν πάνω στὴν ἄμμο μικρὰ λακουβάκια. Τὰ κύματα τόνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς φτάσουν. Τῆς εἶπε:

—Δὲν ζητῶ τ' ὄνομά σας τὸ ξέρω!

Τὸν κοίταξε ἐκπληκτῶς.

—Βεατρίκη!

Γέλασε.

—Πρῶτα ἓνας ζωγράφος, τώρα ἓνας ποιητής! εἶπε καὶ στάθηκε. Τὸν κοίταξε. Ἦταν καστανός. Εἶχε καὶ μουστάκι. Ἀντιπαθοῦσε τὰ μουστάκια. Στὰ μάτια του ἔλαμπε μιὰ θλιμένη φλογίτσα.

Ξανάρχισε νὰ περπατᾷ. Ἐνα κύμα πού ἔσπασε πάνω σ' ἓνα βραχάκι τοὺς ἔστειλε λίγες σταγόνες.

Τοὺς χαμάρωναν. Ἦταν φτιαγμένοι ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Μ' αὐτὴ ἦταν παντρεμένη. Κι αὐτὸς δὲν τῶξαιρε, ὅπως δὲν μποροῦσε νὰ ξαίρει κι ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἀπ' τὴ ζωὴ μιᾶς ἄγνωστης. Σκέφτηκε νὰ τῆς πεῖ νὰ καθήσουν. Ντράπηκε.

—Λοιπόν, αὐτὰ ἦταν ὅλα;

Τὴν κοίταξε ἐρωτηματικά.

—Λέω, αὐτὰ ἦταν ὅλα. Φλέρτ μὲ μιὰ γυναίκα σημαίνει λόγια πολλὰ.

—Ναί, εἰν' ἀλήθεια, αὐτὸ σημαίνει. Μὰ ἐδῶ δὲν πρόκειται...

Προσπάθησε νὰ τῆς ἐξηγήσει. Δὲν τὰ κατάφερε καὶ σῶπασε.

Περπάτησαν λίγο σιωπηλοί. Μιὰ φωνὴ τοὺς ἔβγαλε ἀπ' τὸ βυθό τους.

—Μαρίνα!

Γύρισε. Μὲ τὸ χέρι ἔστειλε ἓνα νόημα σ' αὐτὸν πού τὴ φώναξε. Ἦταν ξαπλωμένος σὲ μιὰ σέζ-λόγκ, στὸν ἴσκιό μιᾶς τέντας.

—Ὁ πατέρας σας φοβήθηκε μὴ σᾶς χάσει.

Τὸν διόρθωσε.

—Ὁ ἄντρας μου.

Τάχασε. Ὁ ἄνθρωπος πού ἦταν ξαπλωμένος τᾶχε τὰ σαράντα. Ὁ ἄντρας της. Τὴν κοίταξε, κι ἀναρωτήθηκε: «Εἶναι εἴκοσι χρόνων;»

Κάτι πῆγε νὰ πεῖ, ὁ ἄνθρωπος, ὁμως, τῆς τέντας, τὸν ἔκοψε.

— Μαρίνα!

Στράφηκε.

— Γειά σου, εἶπε ἀπλά.

Αὐτὸς ἄπλωσε τὸ χέρι του. Σὰ νᾶθελε νὰ τὴν κρατήσῃ, σὰ νᾶθελε νὰ τὴν χαιρετήσῃ. Μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ εἶδε τὸν ἄλλο νὰ τὸν δείχνει καὶ κάτι νὰ τῆς λέει. Σὲ λιγάκι μπῆκαν σ' ἓνα αὐτοκίνητο.

Τ' ὄραμα διαλύθηκε. Κάθησε σ' ἓνα βράχο κοιτάζοντας τὴ θάλασσα. Ποῦ καὶ ποῦ ἔστρεφε τὸ κεφάλι του πίσω. Εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν ξαναβρεῖ μέσα στὸ χάος ποῦ λέγεται Ἀθήνα.

Τότε ἦταν Ἰούλιος. Καὶ τώρα Ἰούλιος εἶναι. Εἶναι ὁμως ἀλλιῶς. Ὅχι γιὰ τὰ μαλλιά ποῦ στοὺς κροτάφους γίναν γκρίζα, μά, γιὰ τὰ μάτια. Γίναν σκληρὰ καὶ δείχνουν τὸ μίσος ποῦ καίει στὴν καρδιά. Μίσος, γιὰ κάποιους ἀνθρώπους-μηχανές ποῦ ἔρθανε ἀπ' τὰ βόρεια καὶ σκότωσαν τὸ γέλιο καὶ πῆραν τὸ ψωμί. Καὶ τὰ παιδιά. Ὅλα τὰ παιδιά. Καὶ τὸ δικό του. Ἔσβησε στὴν ἀγκαλιά του. «Μπαμπὰ ψωμάκι!» Τὸν κοιτοῦσε μὲ τὰ ματάκια του ποῦ γίναν τώρα τὰ δικά του μάτια. Ἡ γυναίκα του, εἶχε πεθάνει ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια, πέντε μέρες πρὶν μποῦν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἀθήνα. Αὐτὸς δὲν ἤξαιρε τίποτα. Διάβαινε τὰ βουνὰ τῆς Θεσσαλίας γιὰ τὴν ἐπιστροφή. Ἡ μάνα του, μιὰ γριά 80 χρόνων, πῆρε κοντά της τὸ παιδί, προσμένοντάς τον. Κι ὅταν γύρισε νόμισε πῶς μπορούσε νὰ ξαναρχίσει. Γρήγορα κατάλαβε τὸ λάθος του. Καὶ πῶς τὸ κατάλαβε! Πρῶτα ἢ γιὰ κ' ὕστερα τὸ παιδί. Γιὰ λίγο καιρὸ γύριζε σὰ χαμένος. Γιὰ πολὺ λίγο ὁμως. Ἐνα πρωτὶ, χύθηκε στὴν πλατεῖα ἀνάμεσα στὴ λαοθάλασσα, φωνάζοντας: «Θάνατος στοὺς φασίστες».

Στὸ μυχλό του δὲν εἶχε μείνει τίποτα ἀπὸ μιὰ ζεστὴ μέρα τοῦ καλοκαιριοῦ, τότε, ποῦ γεμάτος ὄνειρα εἶχε ξεκινήσει γιὰ τὴ ζωὴ καὶ σ' ἓνα της σημεῖο, εἶχε ἀπαντηθεῖ μὲ τὴ νεράιδα τοῦ παραμυθιοῦ.

Οἱ μηχανές τοῦ βοριά, σκότωσαν καὶ τὶς νεράιδες.

Τὸν ρώτησαν.

— Τὴ γνωρίζεις;

Ὅχι. Δὲν τὴ γνώριζε. Δὲ πρόλαβε νὰ τὴν γνωρίσει. Οὔτε τότε, οὔτε τώρα. Τοῦ ἔχαν πεῖ. «Θὰ συναντηθεῖς μὲ τὴν ὑπεύθυνη. Θὰ σὲ συστήσῃ ὁ Νίκος». Τὴν περίμενε, μὰ δὲν ἦρθε. Οὔτ' ὁ Νίκος ἦρθε. Ἀντὶ γι' αὐτούς, τὸν ζύγωσαν τρεῖς μὲ περίεργες φάτσες.

— Τσιμουδιά!

Τὸ σκληρὸ μέταλλο ποῦ ἀκούμπησε στὴ μέση του, τοῦ εἶπε περισσότερα. Μπῆκε σ' ἓνα αὐτοκίνητο ποῦ ἦρθε καὶ σταμάτησε στὴ γωνιά. Τοὺς εἶχαν προδώσει.

Τὴν κοίταξε. Δὲν εἶχε καὶ πολὺ ἀλλάξει. Λίγο ἀδύνατη καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπο, ἴσως ἀπ' τὰ περασμένα, ἴσως ἀπ' τὸ σημερινό. Κάποιος ψιθύρισε μέσα του. «Βεατρίκη».

Μιὰ κοπέλλα πάνω σ' ἓνα βραχάκι κάποιας ἀκρογιαλιάς τοῦ μιλοῦσε.

«Ὁ ἄντρας μου».

Τὴ ρώτησαν.

— Τὸν γνωρίζεις;

Ὅχι. Δὲ τὸν γνώριζε.

Νᾶταν ἀλήθεια! Πόσο θᾶθελε νὰ μάθει.

Τῆς εἶπαν.

— Γδύσου!

Τὸ εἶπαν καὶ σ' αὐτόν. Τὰ χέρια του ἔμειναν πεσμένα στὸ πλάι του.

Τὸν κοίταξε ρίχνοντας τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω. Τοῦ χαμογέλασε. Μὲ ἀργές κινήσεις ἄρχισε νὰ γδύνεται.

— Γρήγορα. Καὶ νὰ μὴν ἀφήσετε τίποτα ἀπάνω σας.

Μάτια βρωμερά τὴν παρακολουθοῦσαν. Ἐκείνη κοιτοῦσε μακρῶς.

Τὸ χτύπημα ποῦ τοῦ ῥθε τὸν γονάτισε. Προσπάθησε νὰ σηκωθεῖ ἀλλὰ ἓνα δεῦτερο τὸν ξάπλωσε χάμω. Σὰν σὲ ὄνειρο ἄκουσε τὸ οὐρλιασμα.

... τὸ Χριστό σου! Γδύσου εἶπαμε!

Ὅταν συνῆλθε τὸν εἶχαν γδύσει. Τὸ σῶμα του τρεμούλιαζε ἀπ' τὰ παγωμένα νερά ποῦ τοῦχαν ρίξει καὶ τὸ κεφάλι του πονοῦσε. Μὲ λύσσα τὸν ἔσυραν καὶ τὸν ἔστησαν μπροστά της. Τὴν κοίταξε. Ἔστεκε μὲ τὸ κεφάλι ὀρθιο, ἄσπρη σὰν τὸ πανί, μὰ, μὲ μιὰ λάμψη στὰ μάτια. Τοὺς κόλλησαν τὸν ἓνα μπροστά στὸν ἄλλο. Ἦθελαν νὰ τοὺς βασανίσουν ψυχικά. Ἐμειναν γιὰ λίγο ἔτσι, μὲ πέντε ζευγάρια μάτια ριγμένα ἀπάνω τους. Στὴν ἡσυχία ποῦ ἔπεσε, ἀκούστηκαν τὰ δόντια του ποῦ χτυποῦσαν. Τίχι - τάκα . . . τίχι - τίχι . . .

Ἄφοῦ δὲ γνωρίζεστε νὰ συστηθῆτε. Ἐμπρός. Πέστου μωρὴ τ' ὄνομά σου . . .

— Βεατρίκη!

Ἐκείνη μίλησε ἢ αὐτὸς ἀπὸ μέσα του τῶπε; Ἡ τρεμούλα του σταμάτησε. Ἐέχασε καὶ πῶς ἦταν γυμνοὶ μπροστά σὲ πέντε ἄντρες ποῦ ὀρθιοὶ γύρω τους, καπνίζοντας, ἀπολαμβάναν τὸ θέαμα. Στὸ μυαλό του, μιὰ ἀκροθαλασσιὰ μὲ δυὸ νέους νὰ περπατᾶν μόνοι, κατάμονοι, ἐνῶ ὁ γύρω κόσμος νὰ τοὺς καμαρώνει. Καὶ νὰ λέν γιὰ ἀποιο ζωγράφο καὶ γιὰ κάποιον ποιητὴ, καὶ νὰ λέν γιὰ τὰ χρόνια ποῦ πέρασαν, γι' αὐτὰ ποῦ ἤρθαν, μὰ, καὶ γι' αὐτὰ ποῦ θᾶρθουν. Νὰ μιλήσει αὐτὴ πρώτη . . .

Ἐνα δάκρυ ἔπεσε στὸ στήθος τους. Ζεστὸ ἀκούμπησε στὸ σημεῖο ποῦ τὰ δυὸ κορμιὰ ἦταν ἐνωμένα καὶ στάθηκε.

Ὁ ἀρχιδῆμιος σκύλιασε.

— Χωρίστε τους. Δὲ θὰ ἀπαυτωθοῦν καὶ μπροστά μας!

Τοὺς χώρισαν.

— Κρεμᾶστε τους!

Τοὺς κρέμασαν ἀπ' τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν κι ἄρχισαν νὰ τοὺς χτυποῦν. Στὰ πόδια, στὴν πλάτη, στὸ κεφάλι, στὸ στήθος, παντοῦ. Τὸ συρματόσχοινο χώνονταν βαθιὰ στὸ κρέας καὶ βᾶφονταν κόκκινο. Τὰ κορμιὰ τινάζονταν στὸ κάθε χτύπημα ἐνῶ ἓνας βόγγος ἔβγαινε ἀπ' τὰ στήθεια. Κι αὐτοί, χτυποῦσαν, χτυποῦσαν, χτυποῦσαν. Ὅταν πιά τὰ σώματα μαῦρα κι ἀναίσθητα — κουράστηκαν κι οἱ βασανιστὲς — δὲν ἀπαντοῦσαν πιά, τοὺς κατέβασαν καὶ τοὺς ἔσυραν στὸ ὑπόγειο ποῦ ἦταν τὰ κελλιά. Τὰ κεφάλια τους χτυποῦσαν στὰ скаλιά ἀφήνοντας πάνω τους τὸ κόκκινο σημάδι τους. Ἄνοιξαν τὶς βαρεῖες σιδερένιες πόρτες καὶ τοὺς πέταξαν στὸ τσιμεντένιο ὑγρὸ πάτωμα, ρίχνοντας καὶ τὰ ρούχα τους στὴ γωνιά ὕστερα ἔκλεισαν κι ἀπομακρύνθηκαν.

Τὴν τρίτη φορὰ ποῦ τὴ συνάντησε ἦταν χαράματα. Δυὸ μῆνες εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε. Εἰκοσιτρεῖς ἄντρες φορτωμένοι σ' ἓνα σκεπαστὸ φορτηγὸ φτάσαν ἐκεῖ ποῦ τοὺς περίμενε ὁ σχοινένιος θάνατος. Εἶχε μπεῖ φθινόπωρο κι ἓνα ψιλὸ κρύο τοὺς διαπερνοῦσε. Κατέβηκαν ὁ ἓνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο καὶ στάθηκαν κοντὰ - κοντὰ. Στὸ δρόμο ποῦ πέρασαν, τὸ τραγούδι τους εἶχε μείνει πάνω στ' αὐτιά τῶν ἀγουροξυπνημένων ἀνθρώπων. Γύρω τους οἱ πρασινόγκριζες στολές, τοὺς κοιτοῦσαν μὲ τὰ γυάλινα μάτια τους καὶ μὲ τὶς τρύπες τῶν αὐτομάτων ὄπλων τους.

Θᾶχαν περάσει πέντε λεπτὰ δταν τὴν εἶδε. Στεκόταν ὀρθια ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἔξη γυναῖκες, ποῦ συμπλήρωναν τὸν ἀριθμὸ τριάντα. Ἐκείνη τὸν εἶχε δεῖ ἀπὸ πρὶν. Τὶς εἶχαν φέρει πιὸ μπροστά ἀπ' αὐτούς. Μὲ τὸ χέρι της, τοῦ ἔκανε «γειά σου», κι ὕστερα ἔσφιξε τὴ γροθιά της.

Τῆς χαμογέλασε. Ἐσκυψε, σήκωσε ἓνα μικρὸ πετραδάκι κι ἔτσι, σὰν ἀπὸ ἀμηχανία, τῆς τὸ πεταξε. Ἐκείνη, τ' ἄρπαξε μὲ τὰ δυὸ της χέρια καὶ τοῦ τὸ ξανάστειλε. Ὑστερα ἀπόμειναν ἔτσι. Νὰ κυττάζονται καὶ νὰ χαμογελοῦν.

Τὴν πῆραν πρὶν ἀπ' αὐτόν. Πέρασε ἀπὸ μπροστά του.

— Γειά σου, τοῦπε ἀπλᾶ, κι ἐκεῖνος ἔκανε μιὰ κίνηση μὲ τα χέρια του, σὰ νᾶθελε νὰ τὴν κρατήσῃ. σὰ νᾶθελε νὰ τὴ χαιρετήσῃ. Ὅπως τότε.

δὺὸ λόγια
για
τὴ
ρουμάνικη
ποίηση

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή στὴν
Ἀνθολογία τῆς Ρουμάνικης Ποίησης)

Ἡ γνωριμία μου μὲ τὴ ρουμάνικη ποίηση ἀρχίζει μόλις πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ὡς τότε εἶχα μιὰ πολὺ ἀόριστη ἰδέα—κάποια ὀνόματα ἠχοῦσαν πότε-πότε, χωρὶς ὁ ἦχος νὰ μπορεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ σ' ἓναν τόνο κάπως δηλωτικό, σὲ μιὰ μορφή πού νὰ σημαίνει κάτι καθορισμένο καὶ ἀναντικατάστατο, μιὰ αἴσθησι, ἓνα αἶσθημα, ἓνα κέντρο ἀκτινοβολίας, κάποια ἰδιαίτερη ἀτμόσφαιρα ἔστω.

Τὸ ὄνομα πού συχνότερα προσφερόταν στὴν προσοχή μας, ὑπογραμμισμένο ἀπὸ κάποιους σκόρπιους στίχους, εἶταν τοῦ Ἐμινέσκου.

Ὅταν, ἀργότερα, διάβασα τὸν Ἐμινέσκου, τὸν Ἀργκέζι, τὸν Μπακόβια, πιὸ συστηματικά, ὅταν γνώρισα σελίδες τοῦ πατριάρχη τῆς ρουμάνικης πεζογραφίας, τοῦ Σαντοβεάνου, ἢ τοῦ Τ. Στάνκου καὶ τοῦ Τ. Πόποβιτς, ποιήματα τοῦ Μπενιούκ καὶ ἄλλων νεότερων ποιητῶν, εἶταν σὰ νὰ ἐπικύρωνα ἀπλὰ κι ὀλότελα φυσικὰ μιὰ «προϋπάρχουσα» βεβαιότητα. Κι ὅταν πραγματοποίησα δυὸ ταξίδια στὴ Ρουμανία κ' ἔμεινα πέντε μῆνες καὶ γνώρισα ἀπὸ κοντὰ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους, ἔνοιωσα μιὰ τέτοια οἰκειότητα, τόση ἄνεση, πού μου ἐπέτρεψε νὰ ἐπιχειρήσω αὐτὴ τὴ μετάφραση, μούδωσε τὸ θάρρος, πέρ' ἀπ' ὄλους τοὺς δισταγμούς κ' ἐνδοιασμούς μου, νὰ περάσω τὴ φωνὴ τους στὴ γλώσσα μας μ' ὄλα τὰ ἀναπόφευκτα λάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες μου, μὰ καὶ μὲ τὴ φιλία πού μου γέννησε ἡ τέχνη τους καὶ ἡ ἀνθρωπιά τους.

Ἡ ρουμάνικη ποίηση, παρ' ὄλη τὴν πολυχρωμία της καὶ τὶς ποικίλες τάσεις της, παρ' ὅτι δὲν ἀρνήθηκε ἀπ' τὰ πρὶν καὶ δὲν ἀπέκλεισε τίποτα (γνώρισε καλὰ καὶ τὸν Μαγιακόφσκυ καὶ τὸν Μπλόκ καὶ τὸν Γεσένιν, ὅπως παλαιότερα τὸν Πούσκιν καὶ τὸν Λέρμοντωφ, καὶ τὸν Μπάϋρον καὶ τὸν Μισκέβιτς, τὸν Χουϊτμαν καὶ τὸν Λεοπάρντι, τὸν Ρεμπώ, τὸν Ἀπολιναίρ, τὸν Λωτρεαμόν καὶ τὸν Μπωντλαίρ, τὸν Γκαίτε, τὸν Σίλλερ καὶ τὸν Ρίλκε, τὸν Ἐλυάρ καὶ τὸν Ἀραγκόν, ὅπως κι ὄλους τοὺς νεότερους γάλλους, ἰταλοὺς καὶ σοβιετικούς ποιητὲς), ἔχει ὡστόσο μιὰ ἰδιαίτερη φυσιογνωμία πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ νοοῦμε κάτι ξεχωριστὸ λέγοντας ρουμάνικη ποίηση — τὸ ζωτικὸ πάθος μὲ τὴν νοητικὴ ἐγκράτεια πού φτάνει σὲ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἐξισορρόπηση, σ' ἓνα ὕφος πολιτισμένο, χωρὶς νὰναι βεβιασμένα συγκρατημένο καὶ φιλολογικὸ, καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ ἐκφυλίζεται σὲ

Τ ο ὺ

Γ Ι Α Ν Ν Η

Ρ Ι Τ Σ Ο Υ

ἐκφραστικὲς ἀτασθαλίες, σὲ αἰσθησιακὲς ἀκροδασίες ἢ σ' ἓναν κραυγαλέο αἰσθηματισμό, μὰ καὶ χωρὶς νὰ ἀφυδατώνεται σὲ μιὰν αὐτάρεσκη κι αὐτοϊκανοποιημένη ἐνδοσκόπηση καὶ μυστικιστικὴ ὀμφαλοσκοπία.

Ἡ ρουμάνικη ποίηση ἔχει τὴ δύναμη τοῦ ζωντανοῦ αἰσθήματος καὶ τὴ σεμνότητα τῆς γνώσης καὶ αὐτοκυριαρχίας πού κατέληξε στὴν αἰσθητικὴ παραδοχὴ τῆς εἰλικρίνειας καὶ τῆς ἀπλότητος (αὐτὸ στοὺς τελειότερους τεχνίτες της), ἀφοῦ ἐξάντλησε τὴν περιττὴ εὐγλωττία μιᾶς πρώτης ἐξομολογητικῆς, ρωμαντικῆς εἰλικρίνειας. Κι ὅσο κι ἂν ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτὸ καθ'αυτὸ τὸ πρόβλημα τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς, καὶ τὸ ἀνύψωσε σὲ περιωπὴ, δὲν ὑποκατέστησε ποτὲ τὴν ποίηση μὲ τὴν τεχνικὴ της καὶ δὲν καταναλώθηκε σὲ λεπτομέρειες ξεκομμένες ἀπ' τὸν κορμὸ τῆς ἴδιας πιά τῆς τέχνης, πού ὀδηγοῦν συχνὰ τὴν τέχνη ἔξω ἀπ' τὴν περιοχὴ μιᾶς ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς, ἀκόμη καὶ ἀτομικῆς, ἀναγκαιότητας. Ἐμείνει στὸ ἀνθρώπινο ὄριο: κ' εἶναι κι αὐτὸ γινώρισμά της.

ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ

ΠΟΙΗΣΗ

απόδοση

ΓΙΑΝΝΗ
ΡΙΤΣΟΥ

Δυὸ Ντόϊνες

(Δημοτικά)

1

Φύλλο με τρεῖς δροσοσταλιές,
ποιό φύλλο τάχα σὲ χτυπᾶ
τῆ νύχτα, τὰ μεσάνυχτα
μὲ σύγκροτο τοῦ θανάτου;

Τῆς φλαμουριᾶς τὸ ἀκρόφυλλο
μ' ἓνα τῆς λεύκας φύλλο.

Ψιλὴ κουβέντα ἀρχίζουνε.
Μὰ ποιὸς καταλαβαίνει;

2

Ὅϊ, κάμπε,
 κάμπε,
Ἄκριβὸς μοῦσαι ἀπ' τὸν καιρὸ
Ποῦμονν παιδι μὲς στὸ χωριό.
Ὅϊ, κάμπε,
 κάμπε,
Ξεραῖλα πάνω σου νὰ πέσει
Φτάνει νὰ μείνει μὲς στὴ μέση
Μονάχα μιὰ βελανιδιά
Μικρούλα, ν' ἀνεβῶ ψηλά
Γιὰ νὰ κοιτάξω ὀλόγυρα
Νὰ ἰδῶ τὸν κόσμο, τὸν ντουνια,
Ὅϊ, καὶ νὰ ἰδῶ τὴ χώρα μου
Εἶτε πικρὴ κ' εἶτε γλυκειά,
Νὰ ἰδῶ καὶ τὴ μητέρα μου
Νᾶχει στὴ ζώνει τὸ δικράνι
Καὶ μὲς στὰ στάχνα τὸ δρεπάνι.

Μοιρολόϊ

(Δημοτικὸ)

Χάροντας πῶς πικριότερος δὲν εἶναι τὸς
ἀπὸ τὸ Χάροντα ποὺ φτάνει μὲ τὴν ἀνοιξή
φερμένος ἀπ' τοῦ κούκκου τὸ κελαϊδισμα
νὰ σεργιανίζει πίσω ἀπ' τ' ἀλέτρι.

"Αἰδικὸς ποῦσαι, Χάρε, ὦ Χάροντα,
καὶ φτάνεις, Χάροντα, δωνὰς
ὅπου κανένας δὲ σὲ κάλεσε
κ' ἔφτασε, Χάροντα, δωνὰς
ὅπου κανένας δὲ σὲ κάλεσε.

"Αἰ, νά, ποὺ χτύπησες τὸ χέρι στὸ τραπέζι,
καὶ φάρδυνε τὸ σπίτι μας πολὺ.

"Αἰ, νά, χτύπησες τὸ χέρι στὸ δοκάρη,
καὶ φάρδυνε ἡ ταράτσα μας πολὺ.

"Αἰ, νά, ποὺ ἀκούμπησες τὸ χέρι σου στὴ σκάλα
καὶ φάρδυνε ὁ ντουγιὰς γιὰ μᾶς πολὺ.

Πεντακόσα φέρετρα

Τουντόρ ΑΡΙΓΚΕΖΙ

Στοὺς ὄχτους, στὸ ποτάμι μας, χίλια κομμάτια ἀραδιασμένα,
Κάσες καὶ φέρετρα μὲ βιάση συναγμένα.

"Ὅλα καινούργια, κακοταιριασμένα: χαραμάδες στὰ σανίδια.
Τὰ βλέπεις, δέκα-δέκα, στὴν ἀράδα, κάτασπρα, ἴδια.

"Ὅλα τοὺς στὰ ἴδια μέτρα. Τὸ καθένα θὰ δεχτεῖ
Σωρὸ τὰ πτώματα ποὺ σκύρπια εἶναι πῶς κεῖ.

"Αχ πεντακόσες κάσες, πεντακόσα φέρετρα ἀνοιχτά,
Προσμένουν νὰ γεμίσουνε, νὰ καρφωθοῦν στὰ πεταχτά.

Στοὺς ὤμους πάνου πῶς φαρδιά, στὸ κάτω μέρος πῶς στενά —

Τουλάχιστο σεβάστηκαν τοὺς νόμους τῶν φερέτρων, νά,

Τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἐναέριοι δολοφόνοι αὐτοὺς τοὺς νόμους τοὺς βρωμίζανε

Ποὺ ὀρίζανε τὴν ἠθική τοὺς καὶ τὴν πέτσα τοὺς βαφτίζανε.

Τρεῖς φτωχογειτονιὲς πᾶνε νὰ τίς ξεθάψουν — τᾶδες! —

Στρατιῶτες μὲ τσεκούρια, μὲ λαστοὺς καὶ μὲ κασμάδες.

'Απὸ τὴν πόλη ὀλάκερη συνάχτηκαν στὰ βιαστικά,

Καρότσια κοιλαρούδικα ποὺ τραμπαλίζονταν κουτσά.

Σκουπιδιαραῖοι, τῶν σκουπιδιῶν τοὺς λάκκους παρατᾶνε,

Τὰ πτώματα, σὲ πόρτες πάνου, ὡς νεκροθάφτες, κουβαλᾶνε.

Μὰ πρὶν φορτώσουν τοὺς νεκροὺς στὰ δίτροχα, ὁ φρουρὸς

Φυλάει τὰ φέρετρα ἀπ' τοὺς κλέφτες, ἄγρυπνος κι ὀρθός.

Νυχτερινό

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

Φεύγω περιπλανώμενος μές στη νυχτιά της πολιτείας.
Τὸ μεσονύχτι μές στὸν πύργο ἀργὰ χτυπᾷ·
᾽Ωρα ποὺ ὁ στοχασμὸς γέρνει πικρά,
Σιωπὴ — ὦρα ἀνανδρίας...

Χάνεσαι στὸ κενὸ τῆς ἐρημίας,
᾽Ω, πάντα ἐξόριστη στὸν κόσμο αὐτό, ψυχή.
᾽Ωρα ποὺ ὁ Πέτρος θλιβερὰ θρηνεῖ —
᾽Ακοῦς ; — ὦρα ἀνανδρίας.

Λιμναῖο

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

Πόσες νύχτες ἀκούω τὴ βροχή.
᾽Ακούω τὴν ὕλη νὰ στενάζει.
Εἶμαι μόνος, κ' ἡ σκέψη μου μὲ ἀράζει
Σὲ λιμναίων σπιτιῶν περιοχὴ.

Σὰ νὰ κοιμᾶμαι σὲ σανίδια ὑγρά,
Μὲ χτυπᾷ κάποιο κύμα στὴν πλάτη.
᾽Αναπηδῶ στὸν ὕπνο καὶ θαρρῶ ἔτσι κάτι :
Πῶς δὲν ἔχω τραβήξει τὸ γεφύρι ἀπ' τὴ στεριά.

Ἱστορικὸ κενὸ ἀπλωμένο στοὺς αἰῶνες
Κ' εἶμαι κ' ἐγὼ σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ
Καὶ νιώθω πῶς ἀπ' τὴν πολλὴ βροχὴ
Γκρεμίζονται οἱ βαριοὶ πυλῶνες.

Πόσες νύχτες ἀκούω τὴ βροχὴ
᾽Αναπηδώντας καὶ προσμένοντας στὸ ἀγιάζι.
Εἶμαι μόνος κ' ἡ σκέψη μου μὲ ἀράζει
Σὲ λιμναίων σπιτιῶν περιοχὴ.

Ἐπιτάφιο

Τζεόρτζε ΜΠΑΚΟΒΙΑ

Ἐνθάδε κεῖμαι,
᾽Ενας μοναχικός,
Ποῦχε πικρὰ γελάσει
Καὶ πάντοτε εἶχε κλάψει.
Μ' αὐτὴ τὴ φάτσα,
᾽Αξίζε, ἀλήθεια, νὰ πεθάνω —
Σ' ὄλους
Φαινόμενον ὑποπτος.

Ὀδυσσεύς

(Ἀποσπάσματα)

Μπενζαμίν ΦΟΥΝΤΟΓΙΑΝΟΥ

XX

Ναί, ἀγάπησα τὸν κόσμο

...ναί, ἀγάπησα τὸν κόσμο —
κοιμόμουνα μόνο μὲ τὸνα μάτι μὴ καὶ τὸν ἀφήσω
φοβόμουνα μήπως πεθάνει
τοῦ ζέσταινα τὴν καρδιά μὲς στὰ φλεγόμενα χέρια μου
ἀγαποῦσα τὶς δυνάμεις, τοὺς φλοιούς
τὰ βόδια ποὺ ἀγγίζουν μὲ τὸ μέτωπό τους τὸ κενό
τὰ ἥσυχια κατευναστικά ἀγαθοεργὰ πράγματα
τοὺς χωρικούς μὲ τὴ λιοκαμένη φωνὴ τὸ ἀργασμένο δέρμα
τὸ ἤρεμο τραπεζομάντηλο τῆς γαλήνης
— ὁ κόσμος νάτον
κ' ἐγὼ νά με διάτρητος ἀπ' τὶς δαγκωματιές τοῦ ἀνέμου
τὸ αἷμα πισωγυρισμένο πηγμένο
μέσα στὴ σάρκα μου μιὰ ἀόρατη ρήξη πετεινῶν
— ποῦ νὰ πᾶς ;
Φώναξα πάνω μου τὴ θύελλα τὸ ναυάγιο
κραύγασα: Θεέ μου, χτύπησα
τὸ μαχαίρι στὸ στόμα, γέλασα
ἄγρια, ξεκοίλιασα τὸν ἥλιο
ἔσταζα ὀλάκερος ὕπνο
— ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσεις, ποῦ νὰ τελειώσεις ;
γιατὶ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ;
τί θὰ ὠφελοῦσε νὰ μισεῖς στὸ κάτω-κάτω ;
Βέβαια ν' ἀγαπᾶς εἶταν πολὺ παιδιάστικο
— ὁ κόσμος εἶναι ἐδῶ γαντζώνομαι πάνω του
ἀγκιστρώνομαι μὲ τὰ δύο μου χέρια
δὲν τὴν ἀφήνω αὐτὴ τὴ λεία
τὴ σημαδεύω μὲ τὴ δύναμή μου
τὴ βρωμίζω μὲ τὰ χνάρια μου
ἔτοιμος εἶμουνα νὰ τὸν τροποποιήσω : εἶμαι !
δὲν εἶχα χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη μου
ἢ μοναξιά δὲν εἶχε φτάσει
ἢ ἀπέχθεια κ' ἢ ἀνία δὲν εἶταν ἐκεῖ
— νὰ μὴ μπορεῖς τίποτα νὰ κρατήσεις μὲς στὰ χέρια σου
ἰδοῦ τὸ τέλος...

... κάτω ἀπ' τὰ κλειστὰ βλέφαρα ὑπῆρχαν μάτια ;
τὰ χέρια μου κλείνονταν μὲς στὸ ἴδιο τους τὸ κοίλωμα
τὰ χέρια μου βέβαια εἶταν ἄδεια
ἀγάπησα μίσησα τὸ ἄδειο
ἀνώφελοι οἱ λυγμοὶ
στὴν ἄκρη τοῦ ἑαυτοῦ μου **Ο ΕΑΥΤΟΣ ΜΟΥ**
πάντοτε ὁ ἑαυτός μου ὄλο σάλιο ὄλο λάβα
ὁ ἑαυτός μου μὲς στὸ χρόνο
ὄλος ἀνάγκες ὄλος ὀρέξεις
ἢ δίψα μου πιὸ μεγάλη ἀπ' τὸν κόσμο
τόσο μικρούλα ἢ δίψα μου τόσο μικρὴ
κι οὔτε τραγούδι οὔτε οἶνοχόος

οὔτε ἕνας κυνηγὸς νὰ σοῦ κρατήσῃ ἕνα ταξί
μετὰ τὸ κλείσιμο τῶν θεάτρων
μετὰ τὸ πέσιμο τῆς σιδερένιας ἀυλαίας
κανένας γιὰ νὰ ἐλπῖσεις στὴ βοήθειά του
κανένας Θεὸς κλαψιάρῃς ἢ ἄγριος
νὰ τὸν παρακαλέσεις νὰ τὸν ραπίσεις στὸ πρόσωπο
καμιὰ φωνὴ πραϋντικῆ δροσιστικῆ
καθόλου πρόσωπο...

XXIII

Μὰ ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος;

... μὰ ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος;
ὁ ἄνθρωπος γελάει — χαιρετάει τὸ ἀπόγευμα τοῦ αἵματος
ἐκπλήσσεται ποῦμεινε πίσω ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του
μὲς στὴν καρδιά του φουσκώνουν τὰ ἔντερα τῶν δρόμων
ποῦ θὰ πᾶς ποῦ θὰ πάει
τὰ παιδιὰ τοῦ ἀποσποῦν τὰ νεφρά του φύλλο τὸ φύλλο
τὸν παίρνουν γιὰ στόχο στὶς καινούργιες τους λέξεις
ἔχουν ὄρεξη νὰ φᾶνε ἄνθρωπο
ὁμως αὐτὸς κρύβεται κάτω ἀπ' τὰ βλέφαρα τῶν μυῶνων του
γυμνὸς ὅπως τὰ ψάρια ἐκεῖνα ποὺ δὲ μπορεῖς νὰ ψαρέψεις
παρὰ μόνο τὴ λάμψη τους
κάνει βουτιά μὲς στ' ὄνειρο
νάτον κατάμεστον ἀπ' τοὺς φωσφορισμοὺς τοῦ ὕπνου
ἢ σιωπὴ τὸν ἀκολουθεῖ μὲ μιὰ λάμπα
τὸ πνεῦμα μὲ μιὰ κηλίδα λίπους
ὁμως μιὰ ἀπίθανη αὐγὴ
ἢ θάλασσα βουρτσίζει τὰ μαλλιά της
κ' ἐκεῖνος τρέχει τρελλὸς σὰν κυνηγὸσκυλο
καὶ πάντα ὄλο καὶ πιὸ βαθιὰ
χαϊδεύει τὰ μάγουλα τῶν δυνάμεων ν' ἀποδεσμεύσει
σημεῖα καὶ χυμοὺς
αὐτὸς ὁ πλοῦτος νᾶναι ἀπὸν τὸν χαυνώνει
σκορπάει πουλιὰ μ' ἀνοιχτὰ χέρια
μιὰ μοναξιὰ ὅπου ἀποσύρονται τὰ ἐτοιμοθάνατα καράβια
— ποῖός εἶσαι ἡσυχία
ποιὰ λήθη πρέπει νὰ καθήσει πάνω στὰ γόνατά του
ποιὸ μεγάλο κομμάτι γῆς νὰ περάσει κάτω ἀπ' τὴ σιωπὴ του
ποιὸν νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὸ θάνατο καὶ στὴν κακιὰ ζωὴ
ποιὸν νὰ σκοτώσει;
ἐπιθυμία, ἄσε τὸ πόδι μου μὲς ἀπὸ τὴ λυκοπαγίδα σου
φτάνουνε πιὰ αὐτοὶ οἱ καθρέφτες ὅπου ὁ γυμνὸς ἀποκτηνώνεται
ἢ φράουλα εἶναι μόνο ἢ ἀνοιχτὴ φλέβα τῆς πέτρας
οἱ πηγὲς ἐπαληθεύονται ἀπ' τὸ σκῶτι
ἢ ἀνοιξη θᾶρθει, τὸ ἴδιο κι αὐτὴ, νὰ μιλήσει στὰ πλήθη
— δόστε μου κάτι ἄλλο
τόσα μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἀπρόβλεπτα
θὰ τοὺς χρειάζονταν ὀνόματα ἄσκετὰ σκοτεινὰ
γεννήσεις ἀυξήσεις νέες ἀναταραχὲς
— δόστε μου κάτι ἄλλο
μιὰ καινούργια πίστη ἀπλή καὶ σιδηροῦχο
μιὰ καινούργια γλώσσα ὀδοντοσμηκτικὴ καὶ ὀρυκτὴ
ἕναν καινούργιο θάνατο σᾶς λέω.

Πέτρε Σλέμιλ

('Απόσπασμα)

'Ιλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

VII

Αίμορραγία, άνοδος

Κοντὰ στὰ δπλα σας, άνθρωποι αμείλικτοι,
Κοντὰ στὰ κοράκια σας, πὸν τᾶχετε γυμνάσει νὰ κομματιάζουν τὰ πλεμόνια
Τοῦ κάθε ἀχθοφόρου τῶν φλογῶν, ὑπάρχει ὁ ἴσκιος μου ἀνάμεσα στὰ ὄρη πὸν σκύβουν
Προσεχτικὰ πρὸς τὴν πόλη, τὴ συσπασμένη ἀπ' τοῦ φωμιοῦ τις χειροπέδες.

Μὰ σᾶς τὸ λέω : κι ἂν ἀνασκάψετε τὰ σπλάχνα μου ὡς τὰ τρῖσβαθα
Ἔτσι ὀπως σπᾶς ἓνα βιολι γιὰ νᾶβρεις μέσα του τὴ μελωδία
Ἡ ὀπως σπᾶς ἓναν καθρέφτη γιὰ νὰ ξεχωρίσεις τις εἰκόνες πίσω του,
Δὲ θὰ μπορέσετε νὰ φτιάσετε τ' ὄραμα πὸν κρατῶ βαθιά μου.

Ἄνάμεσα στὸ πρῶτ πὸν ἀνοίγεται σὰν μιὰ ἀρτηρία
Μὲ τὴ συλλογισμένη ὀμίχλη μὲς στὸ βάθος τῶν δοκιμαστήρων
Μὲ τὴν ψυχὴ μὲς στὴ σάρκα σὰν μέσα σὲ ζουρλομαντιῦα
Πὸν χτυπιέται, γαντζώνεται, γυρεύοντας τὴ λευτεριά της,

Καὶ οἱ ἄλλοι ἐσεῖς πὸν δαγκώνετε τὸ χιόνι ἢ ἐσεῖς πὸν δαγκώνετε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον
Σάμπως σκυλιὰ ζεμένα σ' ἔλκυθρο πὸν ἀνηφοράει μὲς στὴ χιονοθύελλα
Δῆμιοι ἢ ἀδελφοί μου, νὰ με πὸν τραβάω ἀνάμεσὸ σας
Δίχως νὰ ξέρω ἂν μοῦ φυτεύετε στὴν ὀμοπλάτη ἓνα μαχαίρι ἢ μιὰ φτερούγα.

1932

Π λ ἦ θ ο ς, ἔ σ ὸ

'Ιλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

Σταμάτησα μπροστὰ στὶς πόρτες μ' ἓνα τρίξιμο ἀφροῦ ἀπὸ ἄγκυρες
Ψηλάφησα, ἀβέβαιος, τὸν ἀέρα σὰν ἓνα φύλλο πὸν ὑψώνει τὸν ὄμο του δειλὰ μὸλο
[ἀρχίζει ἢ ἀνοίγει
Ἔμεινα ἀνάμεσα στὰ δάση πὸν συνέχιζαν νὰ τραγουδοῦν μὲς στὶς γυμνὲς σκαλωσιὲς τοῦ
Σὰν ἓνα σκουλήκι κομμένο σὲ πολλὰ κομμάτια πὸν ὠστόσο συστρέφεται ἀκόμη.

Πέρασα ἀπὸνα μεσημέρι ἀέναι ἀνίσκιωτο
Καὶ μέσα στὴν καρδιά μου κουδούνιζε ἀκούραστα ὁ στίχος σὰν τὸ πουγγι τοῦ Φορ
[τουπάτου
Ἔμεινα δίπλα στὸν πλανόδιο πωλητὴ μὲς στοὺς ἀτμοὺς τῶν μικρομάγαζων ἀπὸ
[ἄχνιζε τὸ ταῦ
Κ' ἔκλαψα καὶ τραγούδησα μαζί μὲ τὰ ἐξολοθρευμένα πάρκα.

Πλῆθος, ἐσύ, σὰν μιὰ παλῖρροια μ' ἄρπαξες καὶ μὲ πέταξες
Ἔμένα τὸ μοναχικὸ μέσα στὶς πρέσσες σου σὰ σπῖθισμα ἀπὸ κάρβουνο
Κι ἀπ' τὴ σχισμὴ τὴ χαραγμένη μὲς στὰ τρῖσβαθα ἑνὸς ναυαγίου γνώρισα
Τὴ φωνὴ αὐτὴ πὸν δημιουργεῖ ὄλο φαρδύτερα κύματα.

Τὶς νύχτες, κάτω ἀπ' τοὺς κροτάφους μου ἀκουσα τοὺς κρότους ἀπ' τις ἀλυσιδὲς
[τοῦ αἵματός σου

Ὡς τῆ στιγμῇ πού σ' ἄν καράβι τὸ κεφάλι ἐλευθερώνεται ἄξαφνα
Καὶ μ' ὄλο τὸ φορτίο του ἀπὸ θλίψεις καὶ τύψεις διασχίζει
Τὰ μεγάλα, μουσκεμένα παραπετάσματα τῆς γῆς.

Καὶ σύ, πλῆθος, ἀμείλιχτο μπορούσες νὰ σκίσεις τὸ μάτι μου
Σ' ἄν τὸ στομάχι ἐνὸς πουλιοῦ πού μέσα του κρατάει ζεστὸ ἀκόμη τὸ καλαμποκάλευρο
Κ' ἐκεῖ μέσα θὰ μπορούσες νὰ βρεῖς ὠκεανούς, βουνὰ καὶ πολιτείες,
Ὅλα τὰ ἐπάλληλα ὁράματα σ' ἄν μέσα σ' ἓνα μαγικὸ πανόραμα.

Τὰ κόκκαλά μου τάχα δὲ θ' ἀνέβουν ἀπὸ κεῖ σ' ἄν κοχύλια
Γεμάτα ἀπὸ κραυγὲς πεινασμένες, γεμάτα ἀπὸ ἤττες
Ἄπὸ ἡλιους ἀλμυροὺς διῶλισμένους μὲς ἀπ' τὴν ἄμμο
Ἄπὸ παγόβουνα πού γλιστροῦν σιωπηλὰ πρὸς τὰ καράβια τοῦ ὕπνου;

Ὡ ἄγριο πλῆθος θριαμβευτικό, θᾶσαι κοντά μου
Ἄκόμη μὲς στὸ φῶς αὐτὸ πού μὲς στὴ σάρκα μου πάει νὰ σαπίσει.
Καὶ θὰ περάσεις μέσα μου μ' ὄλες τίς πόλεις σου καὶ μ' ὄλα τὰ σφαγεῖα σου
Καὶ θ' ἀποσπάσεις τὸ τραγούδι μου σ' ἄν ἓνα δόντι χρυσὸ ἀπὸνα κρανίο.

Καὶ θὰ πεῖς: τοῦτες ἐδῶ εἶναι μέρες μεταμορφωμένες σὲ ἀσβεστόλιθο,
Τοῦτα ἐδῶ εἶναι βᾶτα πού ἐγιναν κλειδώσεις καὶ ἀδένες,
Κάπου, στὸ βᾶθος, θᾶναι ἓνα ἀπόγευμα
Σ' ἄν ἓνα παράθυρο μ' ἓνα πρόσωπο κολλημένο στὰ τζάμια του ὁμοιο μὲ βροχή.

Θὰ καταλάβεις τάχα; Κανένα ἐργαλεῖο δὲ σκότωσε τὸ πεπρωμένο μου,
Τὸ φωνῆεν μου ἔμενε μὲς στὸν ἠχητικὸ οὐρανίσκο μου σ' ἄν μέσα σ' ἓνα ταπεινὸ ἐρη-
[μόσπιτο.

Ἐχω περάσει ἀπὸ παντοῦ κρατώντας πάντα τὴν καρδιά μου
Σ' ἄν ἓνα κλουβὶ πού μέσα του μοναχικὸ τραγουδοῦσε τὸ θλιμμένο πουλὶ τοῦ ποιήματος.

Ἡ Κοινὴ ποίηση

(ἀπόσπασμα)

Ἰλαρίε ΒΟΡΟΝΚΑ

Ἄ, τί ὁμορφα ποῦναι νὰ μπορεῖς τὰ μιλάς γιὰ τὸ μέλλον
σ' αὐτὰ τὰ καλόκαρδα πλῆθη. Τί ὁμορφο ποῦναι,
νὰ χαρίζεις τῆ σκέψη σου. Σήμερα,
καμιά χαρὰ δὲ θᾶνιωθα νὰ συνταιριάζω παράξενες λέξεις
μήτε τίς πλέον ἐκπληκτικὲς εἰκόνες —
θυμᾶμαι ἀκόμη κάποιες — ὁμως τί ὠφελοῦνε;

Καὶ κείνη ἢ ἀλαζονεία κ' ἢ περιφρόνηση δταν σᾶς ζητοῦσαν:
«Ἐξηγεῖστε μου αὐτὸ τὸ ποιήμά σας»
Κ' ἢ ἀπάντηση ὑπεροπτική: «Λὲν εἶναι ἡ ποίηση γιὰ σᾶς».

Εἶχα κ' ἐγὼ πιαστεῖ σ' αὐτὲς τίς παγίδες.
Τραγούδησα
τὰ πρωῖνά, τὰ δειλινά, τὴν ἄνοιξη,
τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων πολιτειῶν
κ' ἔχω μιλήσει γιὰ τὸ βράδι πού ἐφευγε λευκὸ
ὄλο καὶ πιὸ λευκὸ καὶ πιὸ λευκὸ μὲς στὸ σκοτάδι σὰ γλᾶρος.

Κ' ἔγραψα ποιήματα μὲ ἀναπολήσεις ἀπὸ χῶρες μακρινές
κ' εἶπα τῇ μοναξιά κ' εἶπα τὸν ξένο ποῦ παντοῦ πλανιέται ξένος,
κάποτε μάλιστα χρησιμοποιοῦσα λυπημένα χρώματα νὰ περιγράψω τοὺς φτω-
[χοὺς κήπους τῆς πόλης
ἔπου εἶχα περάσει τῇ νιότη μου. Κ' ἐνωθα τόσο ἐρημικός, θλιμμένος, ἀκα-
[τανόητος.

Ἔχω γνωρίσει, ναί, πολλὰς πικρίες. Μὲς στοὺς δρόμους
ὁ ἥλιος πέθαινε σὰν ἄνθος χωρὶς γῆ
κ' ἔσκυβα ἀπ' τὰ ψηλά, γέρικα σπίτια, πρὸς τὶς ἐσωτερικὰς, μαῦρες αὐλὰς
ἀπ' ἔπου ἀνέβαινε μιὰ ὁσμὴ θανάτου.

Μὰ τί χαρὰ εἶναι σήμερα νὰ μπορεῖς νὰ μιλᾷς
ὄχι γι' αὐτὸ ποῦ νιώθεις μόνο ἐσύ, μὰ γιὰ ὅ,τι νιώθουνε χιλιάδες καὶ χιλιάδες,
ἢ χαρὰ τούτη νὰ μπορεῖς νὰ μοιράζεσαι
τοὺς πόθους τοῦ γενναιοκάρδου λαοῦ
καὶ νὰ μιλᾷς ἐλεύθερα γιὰ ἓνα μέλλον κοινό, γιὰ μιὰ κοινὴν ἐλπίδα.

Ἔχω χάσει λοιπὸν τὸν καιρὸ μου; Αὐτὴ ἡ ὥρα
θᾶπρεπε νᾶρθεῖ ἔστω καὶ πέρα ἀπ' τὴ ζωὴ μου.
Ἔϊτανε μέσα μου σὰν ἓνα ἀόρατο δόντι μὲς στὰ οὖλα
σὰν ἓνας λόγος ποῦ προσμένει μὲς στὸ στόμα ἑνὸς μουγγοῦ γιὰ νὰ εἰπωθεῖ.

1932

Μιλᾷει μιὰ ρίζα

Μιχαῖ ΜΙΠΕΝΙΟΥΚ

Ἡ περηφάνεια μου!... Μὰ αὐτὰ θὰ λέμε τώρα; Ἡ ρίζα
Ἄς μείνει ἐκεῖ, κάτω ἀπ' τὴ γῆ. Καὶ δὲ θὰ δῶ τὴ μέρα
Ποῦ ἀνυποψίαστες ὁμορφιὰς ἀπὸ αὐριο κιόλας
Θ' ἀνθοβολοῦν κάτω ἀπὸ ὑπέροχους ὀρίζοντες.

Καὶ τί θὰ ξέρουν τῆς κορφῆς τὰ φύλλα
Ἄπ' ὅ,τι μοῦ χρειάστη, νὰ ρουφήξω ἀπ' τὰ φοφίμια
Κι ἀπ' τὰ σκουλήκια ποῦ μαζὶ τους συστρεφόμονα στὴ λάσπη
Γιὰ ν' ἀνεβάσω αὐτὸ τὸ ρόδινο στὰ μάγουλα τῶν φρούτων;

Ἦ, τὰ πανώρια φρούτα. Ποιὰ λιγνὰ καὶ ροζιασμένα δάχτυλα
Ἔχουνε ψάξει μὲ φροντίδες καὶ μὲ μόχτους
Μέσα στὸ ὑγρὸ σκοτάδι τῶν ἐγκάτων
Ἦσπου ν' ἀνοίξω μὲς στὴ γῆς ἓνα λαβύρινθο
Ἦσπου νὰ βγάλω ἀπ' τὴ σαπίλα μέλι
Ἔγὼ π' οὔτε ἓνα πρωῖνὸ τὸ φῶς δὲ χάρηκα;

Στὴ σκοτεινιά τῶν ὀρυχείων, τὸ φῶς ὑπηρετώντας,
Μένω δεμένη μὲς στοῦ σκότους τὸ βασίλειο,
Μὰ ἢ πιὸ τρανὴ μου πίκρα θᾶναι
Ἄν, κάποια μέρα, ποιός τὸ ξέρει, ἂν ἴσως
Μοῦ μέλλεται ἀπ' τὰ ὕψη νὰ κατακυλήσει
Βογγώντας, τρίζοντας, κραυγάζοντας στὰ γόνατά μου
Ἄπὸ τὸν κεραυνὸ λαμπαδιασμένο τὸ στεφάνι μου
Χτυπημένο, ἀνεστραμμένο, ἠττημένο
Μὲ τὰ νεογνὰ νὰ καίγονται μὲς στὶς μικρές, πουπουλένιες φωλιές τους
Μὲ τὰ πουλιὰ νὰ θρηγᾶνε στὸν αἶρα.

Ἄλλως καὶ τότε, ἀπ' τὰ μικρὰ βλαστάρια μου θὰ ξεκινοῦσα
Τὸ ἄπειρο ψηλαφώντας πάλι μὲ τὰ νέα μου φύλλα.

Μεροκαματιάρης

Ντουμίτρου ΚΟΡΜΠΕΑ

Νά με ποὺ πάω στὸ ντάλα μεσημέρι,
Νά με ποὺ πάω σὲ νύχτες σκοτεινές,
Τί ἔναι τὰ βάσανα καὶ τί ἔναι οἱ ἀστραπές;
Κούτρα γερὴ, δὲν παίρνει αὐτὴ χαμπέρι,
Μέσα στὶς πολιτεῖες καὶ στὰ χωριὰ
Σὰν ταῦρος ποὺ ὁ ἥλιος τὸν τσιγγᾶ.

Ἄσα ἀνταμώνω εἶναι δικὰ μου, λέει ὁ νοῦς.
Τὰ ρυάκια μὲ τὶς πέστροφές τους καὶ τὰ χέλια,
Οἱ λόφοι μὲ τὰ δέντρα τους καὶ μὲ τ' ἀμπέλια,
Οἱ ἀγροὶ μὲ τοὺς ἀνέμους τοὺς στεγνοὺς.
Καλέσματα, χαμόγελα θλιμμένα
Κ' οἱ στάχτες ἀπ' τ' ἀστέρια τὰ πεσμένα.

Σὲ κάθε βῆμα ἀναπηδᾷ ἡ καρδιά,
Σὲ κάθε σκέψη ἀναταράζεται ἡ καρδιά μου,
Ταπεινώσεις, βρисиές, τὶς ρίχνω χάμου,
Κάτω ἀπὸ στέγη ἢ στὸ ὑπαιθρο τὸν παίρνω ἐγὼ βαθιά,
Ἄπως οἱ ἀνθρώποι κ' οἱ καιροὶ μοῦ στρώνουν,
Κ' οἱ δρόμοι χέρια ἀδερφικὰ μοῦ ἀπλώνουν.

Ἄρμο φευγιὸ ἀπὸ τὸ χωριό, μὲς στὸ φαράγγι,
Ἄπου ἄφηκα τὴ μάνα μου νὰ κλαίει πικρά, πικρά,
Μὲ ροζιασμένα δάχτυλα, μὲ μάγουλα χλωμά.
Σήμερα θέλω νὰ χαϊδέψω ἀξίνα καὶ δρεπάνι
Τί ἔναι τὰ μπράτσα μου ἄξια γιὰ δουλειά, καὶ τὰ πουλῶ
Καὶ φεύγω, φεύγω, πιὸ κοντὰ σου γιὰ νάρθῶ.

Τρία πορτραῖτα

Ντουμίτρου ΚΟΡΜΠΕΑ

Στὸ σπῖτι, στοὺς γυμνοὺς μου τοίχους, ἔχω τρία
Πορτραῖτα. Στὸνα, εἶναι ὁ πατέρας μου στρατιώτης
Μὲ τὴ στολή του, ποὺ στὸν πόλεμο ἔπεσε μὲ ἀντρεία,
Στ' ἄνθος τῆς δύνாமῆς του καὶ τῆς νιότης.

Ἐφυγε, τὸ μαντήλι του στὴν προκυμαία κουνώντας,
Τότε ποὺ ἐγὼ ἀπ' τῆς πείνας μου κλαφούριζα τὰ πάθη
Στοῦ μπάρμπα - Ἴὸν τὴν ἔγνοια, ἐμὲ ἀκουμπώντας,
Ποὺ ἀπ' ὄλο τὸ συγγενολοῦ καλύτερος μοῦ ἐστάθη.

Στὸ δεύτερο, ἡ μητέρα ἡ πεθαμένη,
Ποὺ ὕστερα ἀπ' τὸν πατέρα μου ἔζησε μόνο ἓνα χρόνο
Καὶ πέθανε ἡσυχῇ, γλυκειὰ καὶ εὐτυχισμένη
Μεγάλο ὡς μ' εἶδε νὰ μπορῶ «ψωμί» ν' ἀρθρώνω.

Στὸ τελευταῖο πορτραῖτο, ἐγὼ, μ' ἓναν κόκκινο φιόγκο
Στὰ μαλλιά πάνω, μὲ τὰ ρούχα τοῦ μωροῦ φτωχοβαλμένα,
Καὶ τὰ κοιτάω ὦρα πολλὴ μ' ἓναν πνιγμένο βόγγο,
Γιατὶ ἀπ' τοὺς τρεῖς τους δὲ γνωρίζω πιά κανένα.

Μεταμορφώσεις

Ἐουτζέν ΖΕΜΠΕΛΕΑΝΟΥ

Στὴ Φὸ

Μποροῦσα νᾶμαι ἓνα δέντρο, ποὺ κάτω του
θᾶχες πλαγιάσει τὸν καιρὸ ποὺ δὲ σὲ γνώριζα
καὶ θὰ μποροῦσα σιγανὰ καὶ σὰν τυχαῖα
ἓνα κλαδί μου νὰ λικνίζω
φιλώντας σου τὰ μάτια.

Μποροῦσα νᾶμαι μιὰ κάτασπρη σελίδα
ποὺ πάνωθὲ της θᾶχες γείρει σιωπηλὴ
καὶ ἐνῶ ἐσὺ θὰ σχεδιάζεις, ἐγὼ θὰ φιλοῦσα
τοῦ χεριοῦ σου τ' ὀλόγυμνο μάρμαρο
κολλημένο στ' ὠχρό, σιωπηλὸ πρόσωπό μου.

Μποροῦσα ἀκόμη νᾶμαι ἓνας τοῖχος
— ἓνας τοῖχος ποὺ μέσα στὸν ἴσκιο του
ὄχι ἐγὼ, μὰ μὲ σένανε ἓνας ἄλλος...
Καὶ θᾶτανε γιὰ μένα τόσο δύσκολο
νὰ γκρεμιστῶ κάτω ἀπ' τὰ τρομαγμένα μάτια σου.

Κρήνη

Μιρόν Ράντου ΠΑΡΑΣΚΙΒΕΣΚΟΥ

Καιρούς πλανιέμαι. Σιωπηλοί οί άγροί μπροστά μου.
Μοιάχα ό άνεμος σφυράει στα χόρτα τὰ ξερά.
Σὲ μαλακούς κυματισμούς, τὸ σύννεφο τῆς ἄμμου
συστρέφει τις άνεστραμμένες ρόκες του γοερά.

Δέντρα μονόχειρα κροτοῦν μέσα στὸ ἀγιάζι
κρίκους σπασμένους· ἔρμη γῆ· θρόοι ἄμμουδιᾶς.
Ἡ κρήνη, μόνη, στὸν ὀρίζοντα άνεβάζει
τὸ λεπτὸ ράμφος τῆς μακριᾶς της ζυγαριᾶς.

Ἔτσι μακριὰ ἀπ' τὰ πάντα, κι ὁμως πάντα ἔτσι κοντὰ των.
Ἦ πράξη γῆϊνη, ποῦ ἀνάμεσά σου, ὦ ἄγνή,
τῶν οὐρανῶν τὸ μάτι, ὡς πνεῦμα ἐπὶ τῶν ὑδάτων,
αἰχμάλωτο, πάντα στὸ βάθος, ἀγρυπνεῖ.

Γαλήνιος κάμπος

Μιρόν Ράντου ΠΑΡΑΣΚΙΒΕΣΚΟΥ

Κύματα στάχνα γέρονουν, ταλαντεύονται
καθὼς περνάει ὁ ἄερας στῶν ἀγρῶν τὰ πλάτη.
Ἄπθνα αὐλάκι σὰν οὐλή, σηκώνει ἀδιάφορα
ἕνας σταυρὸς τῆ σκοτεινῆ του πλάτη.

Ἴσως ἐδῶ νᾶχε πεθάνει κάποιος, κάποτε.
Βροχὲς κι ἀνέμοι τὴν ἐπιγραφή ἔχουν φάει.
Λίγο πιὸ κεῖ, σ' ἕνα λοφίσκο, τὰ μερμήγκια κάνουνε
μαῦρο αἷμα ἀπὸ τῆ γῆς ν' ἀργοκυλάει.

Γράμμα

Μαρία ΜΠΑΝΟΥΣ

Σώπα. σοῦ γράφω, γιατί ἡ νύχτα αὐτὴ εἶναι τόσο διάφανη σὰ
μέτωπο ελαφιοῦ,
γιατί εἶναι ὁ οὐρανίσκος μου στυφός, καθὼς τοῦ νέου καρυδιοῦ
τὸ μικρὸ δέρμα,
γιατί εἴμαστε κ' οἱ δυὸ τόσο ἐπιλήσμονες
ποῦ θὰ ξεχάσουμε σὲ λίγο ὡς κι αὐτὸ τὸ πεταλούδισμα
σὲ χρῶμα αἰθάλης τῶν βλεφάρων.
Ἄκου. Βαδίζουμε. Ἄξαφνα νιώθω ἀναστατωμένα τὰ μαλλιά μου
νὰ μοῦ πέφτουν στὸ πρόσωπο.
Φύσηξε ὁ άνεμος.

Κλαδιὰ καμένα σκόνης διασταυρώνονταν μὲ μαλακὸ φουρφούρισμα.
Εἶταν μιὰ ἰτιά. Εἶταν κ' ἡ θάλασσα. Σταματήσαμε λίγο νὰ τινάξω
τὴν ἄμμο ἀπ' τὰ σαντάλια μου.
Αὐτὸ δλο - δλο. Οἱ ἀστράγαλοί σου μοῦταν πιὸ ἀκριβοὶ ἀπ' τὸν οὐρανὸ
καὶ ὀλόκληρη τῆ γῆ.

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐρείπια

Μαρία ΜΠΑΝΟΥΣ

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐρείπια ἔχτισα ἓνα σπίτι
ἀνάμεσα σὲ δυὸ σκιᾶς φύτεψα μιὰν ἐμπιστοσύνη
ἀνάμεσα σὲ δυὸ γκρεμοὺς ἔστρωσα ἓνα τραπέζι
 μὲ μικρὰ πιάτα καὶ μιὰν ἀλατιέρα
ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ ἀπὸ πτώματα εἶδα ἓνα γαρούφαλλο
 καὶ τοῦ χαμογέλασα.
Εἶναι ἔτσι ποῦ ἔζησα — παιδιὰ μου — μὲ καταλαβαίνετε; —
εἶναι ἔτσι ποῦ ἔζησα.

Νύχτα τοῦ χειμῶνα

Νίνα ΚΑΣΣΙΑΝ

Βαδίζω στὸ χιόνι καὶ λέω : ναί, εἶναι γαλάζιο.
Κοιτάω τὸ φεγγάρι καὶ λέω : ὅπου νᾶναι θὰ δύσει.
Ἄν ἡ ἀγάπη μας δὲν εἶχε σβῆσει ἀκόμη
δὲ θὰ μπορούσα νὰ προφέρω οὔτε μιὰ λέξη.

Μάταια τὰ ἐλάτια ἤχουν τὴν ἀργυρὴ τους φαντασμαγορία.
Αὐτὲς τὶς νύχτες πιά δὲν τὶς ἀξίζω
μιὰ καὶ συνήθισα νὰ περπατᾶω μὲς στὸ σκοτάδι
χωρὶς νὰ βρῖσκεται τὸ χέρι μου μὲς στὸ δικό σου.

Καὶ τί λοιπὸν ποῦναι βαθὺ κ' ἔτσι πυκνὸ τὸ χιόνι ;
Ἄλλοι μπορεῖ μιὰ ταραχὴ γι' αὐτὸ νὰ νιώθουν.
Ἐμεῖς γιὰ πάντα ἀναπανόμαστε στὸ ἐξώφυλλο τῶν θρύλων
σὰν δυὸ ψυχρά, αὐστηρά, πελώρια κρύσταλλα.

Τὸ πολικὸ ἄστρο

Νίνα ΚΑΣΣΙΑΝ

Τὶς νύχτες, ὅταν τ' ἄστρα λαμπυρίζουν στὸν καλοκαιριάτικο οὐρανό,
μένω μονάχη μὲ τὸ πολικὸ παίζοντας ἄστρο.
Τὸ μπήγω κάποτε ὡς πολύτιμο κουμπὶ στὸ χῶμα
κι ἄλλοτε στὴν παλάμη μου τ' ἀπλώνω ὡς χρυσὸ φύκι.

Ἄλλοτε ὡς θρύφαλλο καθρέφτη πλάϊ στοὺς ἀστραγάλους μου σπιθίζει,
καὶ τὸ αἷμα μου ἀναβρῦζει στὸ σκοτάδι σὰ ζωντανεμένο ἀσήμι,
κάποτε φτερουγίζει γύρω στοὺς κροτάφους μου σὰν ἔντομο
κι ἄλλοτε πάλι, ὡς ἀκριβὸ κρασί, στὰ χεῖλη μου σταλάζει.

Τὶς νύχτες ὅταν τ' ἄστρα λαμπυρίζουν στὸν καλοκαιριάτικο οὐρανό
μένω μονάχη μὲ τὸ πολικὸ παίζοντας ἄστρο.

Διάλογος

Νίνα ΚΛΑΣΣΙΑΝ

— Φύλλα του φθινοπώρου, ανόητα φύλλα,
σάρκες ροδάκινων γεμάτες αίμα,
έτσι σκληρὰ ποιός σᾶς έχει λαβώσει;

— Δεν ξέραμε, δεν ξέραμε,
ποτές ό νοῦς μας δὲ θὰ τῶβαζε
πού ό ἥλιος κρατοῦσε ἓνα μαχαίρι, ἓνα μαχαίρι.

Ὁ ἄνεμος

Α. Ε. ΜΠΑΚΟΝΣΚΥ

Κοιτάω τόν ἄνεμο καί δὲν τόν βλέπω,
Ὡρα πολλή τόν κοιτάω καί δὲν τόν βλέπω.
Βλέπω τὰ δέντρα μοναχὰ πού ταλαντεύονται
καί τὰ φύλλα πού τρέχουν στό χορτάρι.

Κοιτάω τὸ χρόνο κι οὔτε πού τόν βλέπω.
Ὡρα πολλή τόν κοιτάω καί δὲν τόν βλέπω.
Βλέπω μονάχα τὰ παιδιά πού μεγαλώνουνε
καί τούς μεγάλους ν' ἀσπρίζουν καί νὰ σκύβουν.

Ποίηση

Νικόλας ΛΑΜΠΙΣ

Στόν ἀναγνώστη

Ὅσο κι ἂν εἶναι μ' ἄχραντα κλαδιὰ καί μὲ σιωπὴ ὑφασμένη,
μὲ κρύσταλλα ὀλοδιάφανα πού σπάζουν καί σπιθοβολᾶνε,
τρέμε σὰν μπαίνεις μέσα της ὡς τρέμεις τὸ χειμῶνα μὲς στό δάσος
γιατί, μὲς ἀπ' τούς πάγους, λάμποντας, μάτια ἀγριμιῶν σὲ βλέπουν.

Ἐπίδοση ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ
(Ἐπ' τὴν «Ἀνθολογία Ρουμάνικης Ποίησης»)

Μ Ι Α Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

Χρονικό

Θά προσπαθήσω όχι να γράψω — ούτε και να μετουσιώσω σε τέχνη μια στιγμή της 'Αντίστασης — μα απλώς να καταγράψω ένα γεγονός μέσα στις χιλιάδες τα γεγονότα, ένα γεγονός όμως που για μένα παίρνει τη σημασία του μνημόσυνου, γιατί σήμερα κλείνουν ακριβώς 17 χρόνια από τότε που σκοτώθηκε η 'Ανθούλα.

Ήτανε 17 ακριβώς χρονών. Είχε τα γενέθλιά της εκείνο το πρωί κ' είχαμε ξενουχτήσει όλο το βράδυ. Είχε μείνει στο σπίτι μου. Το προηγούμενο απόγευμα οι Γερμανοί μᾶς είχαν κλείσει από τις 7, κάτι θά είχανε μάθει για την διαδήλωση της επομένης και παίρναν τα μέτρα τους. Στο υπόγειο είμαστε μαζεμένες 6 κοπέλες. 'Ανάμεσά μας και η 'Ανθούλα, ακόμα παιδί.

—'Εσύ, τῆς εἶπε η Δέσποινα, δὲν θὰ κατέβεις στὴ διαδήλωση.

Συμφωνήσαμε όλες, εκείνη όμως άρχισε να διαμαρτύρεται, να παρακαλεῖ, να προσπαθεῖ να μᾶς επιβάλλει τις απόψεις της.

'Η Δέσποινα ἔμεινε άσυγκίνητη.

—'Οχι, 'Ανθούλα, κορίτσια σάν και σένα μᾶς εἶναι πολύτιμα, ἔχεις πολύ περισσότερα πράγματα να προσφέρεις στο Πανεπιστήμιο που ξέρεις πόση αντίδραση συναντάμε, παρά να κατεβείς στο πεζοδρόμιο. "Ενας άνθρωπος πιδό πολύ ἢ πιδό λίγο μέσα στο πλήθος που προβλέπεται για αύριο δὲν θὰ παίξει κανένα ρόλο, ἐνῶ ἡ ἐπιρροή σου στους συμφοιτητές σου ἔχει πολύ μεγαλύτερη σημασία.

Τὰ λυτά της μαλλιά καθὼς πλαισιώσανε τὸ παιδικὸ της πρόσωπο γιομίζανε χρυσαφιές ἀνταύγειες ἀπὸ τὸ κερί που μᾶς φώτιζε, κι ὅλες μας νοιώθαμε τὴν ἀνάγκη νὰ παρηγορήσουμε μᾶ και νὰ προστατεύσουμε αὐτὸ τὸ ἀνοιξιᾶτικο πρόσωπο μετὰ τὰ μεγάλα γαλάζια μάτια που καίγανε ἀπὸ ἐνθουσιασμό.

Για μιὰ στιγμή ἀκούστηκε ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρό μας τὸ ρυθμικό, βαρύγδουπο βῆμα τῆς μπότας.

—'Αρχισε ἡ γερμανικὴ περίπολος, εἶπα, κ' ἔσβησα τὸ κερί. Μείναμε στο σκοτάδι μιλώντας χαμηλόφωνα ρυθμίζοντας τὴ φωνή μας με τοῦ βήματος τὴν ἠχώ, που σὰ νὰ ἐνιωθε τὴν παρουσία τῆς ἀνάσας μας κάτω ἀπὸ τὸ πέλημα της, στεκόταν — ἢ ἔτσι μᾶς φαινόταν τουλάχιστον — μερικὰ λεπτὰ περισσότερο μπροστὰ στο παράθυρό μας κ' ὕστερα μάκραινε ἴσαμε τὴ γωνιά για νὰ ξανακουστεῖ σε λίγο, ρυθμική, ἐρεθιστική, καταπιεστική, για ν' ἀντηχήσει μέσα στὴν καρδιά μας και νὰ δυναμώσει τὴ θέλησή μας νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ αὐτή.

Θᾶταν πια ξημερώματα ὅταν ἄλλαξε ὁ σκοπός. Τοῦ καινούργιου τὰ βῆματα ἦταν πιδό ἀνάλαφρα, κάπως ἀκατάστατα κ' ἡ 'Ανθούλα μᾶς βεβαίωσε πὼς αὐτὸς σίγουρα θᾶταν Ἀυστριακὸς και θὰ χόρευε πολὺ ὠραῖα βάλς. Γελάσαμε ὅλες μαζί και ξαφνικὰ τὸ βῆμα σταμάτησε.

«Λάθος, Γερμανός», μουρμούρισε ἡ 'Ανθούλα και χῶσαμε ὅλες τὰ μούτρα μας στα σκεπάσματα για νὰ μὴν ἀκουστεῖ τὸ καινούργιο μας χάχανο.

'Ετσι πέρασε σχεδὸν ὅλη ἡ νύχτα. Σὰ νὰ ἐτοιμαζόμαστε για κάποιο πανηγῦρι και δὲν μᾶς κολουῖσε ὕπνος, μόλις ἔπαυε ἡ μιὰ ἄρχιζε ἡ ἄλλη νὰ διηγῆται μιὰ ἱστορία, κ' ἡ Βίνα εἶπε πειραχτικὰ μιὰ στιγμή:

— Πρέπει, λοιπόν, παιδιά μου, νὰ δῆτε τὸν Παῦλο Μ. πὼς τρώει τὴν 'Ανθούλα μετὰ τὰ μάτια. Εἶμαι βέβαιη πὼς θὰ τὴν ἀκολουθοῖσε και σε... διαδήλωση ἀκόμα.

— Ποιὸν Παῦλο Μ; αὐτὸν τοῦ Ψαρροῦ;

—'Αμ ποιὸν ἄλλο;

ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

τῆς ΤΑΤΙΑΝΑΣ ΓΚΡΙΤΣΗ ΜΙΛΙΕΞ

—“Ε, λοιπόν, Ἀνθούλα, ἂν δὲν μᾶς τὸν κατεβάσεις τὴν ἐρχόμενη φορά, δὲν θᾶσαι τίποτα.

—“Ε κορίτσια, κοιμηθεῖτε καὶ μιὰ στάλα, εἶπε ἡ Δέσποινα.

Ἀπὸ κείνη τὴν ὥρα δὲν ξανακούσαμε τῆς Ἀνθούλας τὴ φωνή. «Κοιμήθηκε τὸ μωρό μας», εἶπε κάποια. Ἐγὼ ὅμως τὴ στιγμή πού ἀναψα τὸ τσιγάρο μου, εἶδα τὰ μάτια τῆς ὀρθάνοιχτα, σὰ νὰ παρακολουθοῦσε νοερὰ κάποια παθητικὴ σκηνή.

Τὸ πρῶτὶ σηκωθήκαμε μιὰ μιὰ, πλυθήκαμε στὴν ἴδια λεκάνη μὲ τὸ νερό, φάγαμε ἓνα εἶδος κρέμας ἀπὸ κάστανα καὶ σταφίδες πού μᾶς εἶχε ἐτοιμάσει ἡ μητέρα καὶ σὲ μικρὰ διαστήματα, ἀρχίσαμε νὰ φεύγουμε μιὰ μιὰ πηγαίνοντας στὰ διάφορα μέρη τῶν ραντεβουῦ μας ἀπ’ ὅπου θὰ ξεκινούσαμε πιά τὴν ὀρισμένη ὥρα γιὰ νὰ βρεθοῦμε ὅλοι μαζὶ στὸ κέντρο τῆς πόλεως.

Καμμιά δὲν ξέχασε νὰ φιλήσει τὴν Ἀνθούλα καὶ νὰ τῆς εὐχηθεῖ χρόνια πολλά, ἡ Δέσποινα μάλιστα — ἡ ἀγέλαστη ἐκείνη — ἐκοψε ἀπ’ τὴ γλάστρα τοῦ διπλανοῦ σπιτιοῦ ἓνα κατακόκκινο γαρύφαλλο καὶ τῆς τῶδωσε γελώντας.

—“Ἐλα, τῆς εἶπε, χρόνια πολλά καὶ τοῦ χρόνου τέτοια μέρα θὰ χορεύουμε ἑλεύθεροι στὸ Σύνταγμα γιὰ τὰ δεκαοχτώ σου χρόνια.

«Τὰ δεκαοχτώ σου χρόνια, σὰν ἀνοιξιάτικο λουλουῖδι», τραγουδοῦσε ἡ Ἑλένη κλείνοντας τὴν πόρτα. Τελευταία θᾶφευγα ἐγώ. Στὴ φοιτητικὴ μου τσάντα ταχτοποίησα προσεχτικὰ τὶς προκηρύξεις, ἔβαλα ἀπὸ πάνω τὴ γερμανικὴ καθημερινὴ ἐφημερίδα καὶ εἰδικὰ γιὰ τὴν περίσταση ἔβαψα τὰ χεῖλη μου. Ἡ Ἀνθούλα γύριζε γύρω μου σὰν χαρούμενο σκυλάκι, κι ὅλο μούλεγε:

— Πήγαινε, πήγαινε τώρα, θ’ ἀργήσεις.

Τὴν κοίταξα παραξενεμένη. Γιατὶ τόση βιασύνη νὰ μὲ στείλει στὴ διαδήλωση; Δὲν καταλάβαινε τὸν κίνδυνο πού θὰ διατρέχαμε;

— Βιάζεσαι νὰ μὲ ξεπαστρέψουνε, τῆς εἶπα κάπως εἰρωνικά.

Δὲν θὰ ξεχάσω ποτὲ τὸ γέλιο τῆς. Ἀνάβλυσε ἀπὸ μέσα τῆς σὰν κελάϊδισμα ἐρωτευμένου ἀηδονιοῦ καὶ καθὼς τύλιξε τὰ μπράτσα τῆς γύρω ἀπ’ τὸ λαιμό μου παρασύροντάς με σ’ ἓνα χορευτικὸ λίκνισμα, μурμουρίσε:

«Ἐμᾶς δὲν μᾶς πιάνει βόλι, κάνει γκέλ πάνω στὰ νειάτα μας».

Σφίχτηκε παράξενα ἡ καρδιά μου καὶ ὑποσυνείδητα σὰ γιὰ νὰ τὴν προστατέψω ἀπὸ τὴν ὕβρη τῆς φώναξα φεύγοντας.

— Πήγαινε νὰ βοηθήσεις τὴ μητέρα μου νὰ μαγειρέψετε, θὰ γυρίσουμε πεινασμένες σὰν λύκοι.

Φοροῦσε ἓνα κάτασπρο φόρεμα πλεχτὸ κ’ ἴσαμε πού ἔφτασα στὸ ἄλλο τετράγωνο τὴν ξεχώριζα νὰ μὲ ἀποχαιρετάει.

Ἡ τσάντα στὰ χέρια μου βάραινε δυσανάλογα, τὸ ἴδιο κ’ ἡ καρδιά μου. Πρῶτη φορά νομίζω πὼς αἰσθανόμουνα φόβο, τὰ λόγια τῆς Ἀνθούλας ἀντὶ νὰ μὲ ἡσυχάζουν μὲ βασανίζανε.

Κόντευε μεσημέρι. Ἐνας ἥλιος ἀνοιξιάτικος, χαρούμενος, ἔσπαζε πάνω στὶς πιπεριές κ’ οἱ νερατζιές ξετρελλαμένες μαζὶ μὲ τοὺς δεμένους τοὺς καρπούς σκορπούσανε μιὰν ἔντονη μυρωδιὰ ἀπὸ τὰ διάφορα νεραντζάκια πού μᾶς γαργαλούσανε καὶ δίνανε στὴν περπατησιά μας ἓναν ἀέρα ξέγνοιαστο, προσκόπων πού πᾶνε ἐκδρομή, κι ὄχι σκλάβων πού πᾶνε νὰ καταλύσουν τὰ δεσμά τους. Ἀπ’ ὅλους τοὺς περιφερειακοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας ξεμπουκάρανε κατὰ ἑκατοντάδες ἄνθρωποι καὶ

ξεχύνονταν πρὸς τὸ κέντρο. Ἐκ τῆς Ὀμόνοια ἀκούγονταν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ἕθνου καὶ στὸ Σύνταγμα ἤχοῦσε τοῦ «σπαθιοῦ τὴν τρομερή». Μερμήγκιαζαν οἱ δρόμοι, θορυβοῦσε ἡ καρδιά μας, θαρούσαμε ὅλη τὴ γῆ στὰ χέρια μας τὴν ὥρα ἐκεῖνη. «Ὅλα αὐτὰ σὲ λίγα λεπτά, κι ἄξαφνα.

—Ἐρχονται, κατεβαίνουν μὲ τάνκς, προφυλαχτεῖτε!

Τὰ χέρια γρήγορα πασπατεύουν τὴν τσάντα, πετάγονται οἱ πρῶτες προκηρύξεις, γιομίζουν τὰ κεφάλια μας, τὰ πεζοδρόμια ἄσπρα φύλλα χαρτιοῦ, ὁ ἐνθουσιασμός ἀκόμα μᾶς σπρώχει πρὸς τὸ κέντρο.

Μιά, δύο, τρεῖς ριπὲς πολυβόλου. Τὸ κύμα σταματάει, ἀναδεύεται, γίνεται ἓνα δευτερόλεπτο σιωπῆς, κι ἀκούγεται καθαρὸ, βαθὺ τὸ μουγκανητὸ τῶν σιδερένιων μηχανῶν ποὺ κατεβαίνουν καὶ κεῖνες. Μιά μπρός, μιὰ πίσω, τὸ πλῆθος πυκνώνει, αὐτοὶ ποὺ εἶναι στὸ δρόμο σπρώχνουν γιὰ ν' ἀνεβοῦν στὰ πεζοδρόμια, ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι στὶς γωνιὲς ὑποχωροῦν πρὸς τὰ στενά, ἢ στιγμὴ εἶναι κρίσιμη δὲν πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσουμε. Τὰ τάνκς προχωροῦν, φαίνονται ἀποφασισμένα νὰ μὴν βροῦν ἐμπόδια. Ἡ διαταγὴ ἔρχεται ἀνώνυμη. «Προχωρεῖστε!» Δὲν κινεῖται κανεὶς. «Προχωρεῖστε!» Οἱ δρόμοι κενώνονται, τὰ πεζοδρόμια πῆζουν, πῆζουνε καὶ στὰ στήθη οἱ φωνές. Τὰ τάνκς προχωροῦν, ὄρθιοι μὲ κάσκες, μὲ πολυβόλα τεταμένα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις οἱ στρατιῶτες τοῦ Γ' Ράιχ θαρεῖς παρελαύνουν.

Ἐκ μακριὰ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ἕθνου, ἀπὸ μακριὰ κ' οἱ πυροβολισμοί. Ἀρχίζει ν' ἀραιώνει κι ὁ κόσμος στὰ πεζοδρόμια, τὸν καταπίνουν οἱ ἐσωτερικοὶ δρόμοι.

— Μὴ φεύγετε, σταματεῖστε τους, ζήτω τὸ Ἕθνος.

Πάντα ἀνώνυμη ἡ κραυγὴ.

Κι ἄξαφνα, ἐκεῖ Ὀμήρου κι Ἀκαδημίας, καθὼς σὰν τεράστιες χελῶνες κατεβαίνουν οἱ μηχανές, ἓνα τρελλὸ κοριτσίστικο κεφάλι μὲ ἀνεμισμένα στὸν ἥλιο τὰ μαλλιά, βγάζει τὸ μαῦρο της γοβάκι, τὸ σφεντονίζει πάνω στὴν κάσκα τοῦ ὀδηγοῦ καὶ φωνάζει:

—Ἀκολουθεῖστε ὅσοι ἔχετε καρδιά!

Μὲ τὰ χέρια ἀνοιχτά, τὰ μαλλιά ξέπλεκα, τὸ ἄσπρο φουστάνι σὰν σημαία ξεδιπλωμένη καὶ πίσω της μερικὰ νέα ἀγόρια, τρέχουν—γιὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσουν; γιὰ νὰ τὴν σώσουν;—πάνω στὸν γυμνὸ δρόμο, ἐνῶ τὸ τάνκς προχωρεῖ. Κ' οἱ δύο προχωροῦν. Τὸ τάνκς ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ κοπέλλα ἀπὸ ἀντίκρυ, τ' ἀγόρια πιὸ πίσω.

—Ἀνθούλα, προσοχή. Ἀνθούλα γύρνα πίσω!

Βγάλει καὶ τ' ἄλλο της παπούτσι τὸ πετάει σὰν λουλούδι, στὸ χέρι της τὸ κόκκινο γαρύφαλλο τῶν 17της χρόνων.

—Ἀνθήη!!!

Μιά φοβερὴ ἀγορίστικη φωνή, κ' ἔπειτα ἄλλη, κι ἄλλη, κι ἄλλη...

—Ἀνθήη!!!

Ὀλόκληρη ἓνα κόκκινο πατημένο λουλούδι ἀπὸ τὶς τροχαλίες τοῦ τάνκς ποὺ προχωρεῖ ἀργὰ χαράζοντας μὲ τὸ αἷμα της τὴν πορεία του.

Δὲ μᾶς φέρανε τίποτα πίσω ἀπὸ τὴν Ἀνθή. Μόνον ὁ Παῦλος Μ. καὶ μερικοὶ συμφοιτητὲς του ἤρθαν καὶ μᾶς βρήκαν σὲ μερικὲς μέρες. Ζητήσανε νὰ δουλέψουν στὸ πόδι της. Γιὰ κείνους εἶχε κατεβεῖ στὴ διαδήλωση ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα, ἤθελε νὰ τοὺς πείσει πὼς ὁ ἀγώνας ἦταν Ἕθνικός, κ' ἐκεῖνοι ἀκολουθήσανε σὰν θεατές. Μόνον σὰν θεατές.

Ὁ Παῦλος Μ. ἐκτελέστηκε 5 μῆνες ἀργότερα.

*Ἄς εἶναι ἡ μνήμη τους αἰωνία.

ΡΩΜΑΙΟΣ, ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΚΟΤΑΔΙΑ...

Τοῦ

ΓΙΑΝ ΟΤΣΕΝΑΣΕΚ

μεταφράζει

ὁ Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ

Τὴν κούνησε μαλακά.

—'Ακοῦστε... Μὴν κλαίτε! 'Ακοῦστε; Δὲν εἶναι τίποτα.

—Πραγματικά δὲν ξέρω γιατί δὲν πῆγα ἐκεικᾶτω, ψιθύρισε μέσα στοὺς λυγμούς της. Δὲν ξέρω... Φοβάμαι πὼς δὲν εἶναι πιὰ ἐκεῖ... Γιατί νὰ μὴ μοῦ γράφουν; Ποῦ τοὺς πῆγαν; 'Ακουσα νὰ λένε... μὰ φτάνει... ἀρκετά... Δὲν εἶμαι κανένα ζῶο νὰ μὲ χώσουν σ' ἓνα θαγόνι καὶ νὰ μὲ πᾶνε ὅπου θέλουν... 'Εγὼ δὲν πειράζα κανέναν...

Ἐάφνου τὴν ἔσφιξε μ' ὄλη του τὴ δύναμη καὶ προσπάθησε νὰ τὴν καλμάρει.

'Απὸ μέσα του θαθιά ξεχυνόταν ἓνα κρύο, τοῦ τοῦφερε ἀνατριχίλα σ' ὄλο του τὸ κορμί, μὰ τὰ μάτια του ἔκαιγαν.

—'Ελεγαν πὼς ἐκειπέρα τοὺς θάζουν νὰ δουλεύουνε στοὺς κήπους. Αὐτὸ δὲ μὲ φοβίζει, ἐγὼ ἀγαπάω τὰ δέντρα καὶ ξέρω... 'Η Λευκή, ἡ συμπαθητριούλα μου, μοῦγραψε ὅπως ἀχήμε συμφωνήσει, πρὶν νὰ φύγω, νά... 'Εχω μαζί μου τὸ γράμμα της, θέλετε νὰ τὸ δεῖτε; Νομίζετε πὼς εἶμαι δειλὴ, μὰ ἐγὼ, δὲν εἶμαι... εἶμαι σίγουρη πὼς μάλις πέσω στὰ χέρια τους... τὸ νιώθω... Μὰ μπορεῖ ὄλα αὐτὰ νὰ μὴν εἶναι ἀλήθεια. Μπορεῖ νὰ τὰ φανταζομα: ἀπὸ τὸ φόβο μου. Εἶναι τρομερὸ αὐτὸ πὸν ἔκανα, δὲν εἶν' ἔτσι; Πέστετε τελοσπάντων κάτι..

'Εσφιξε τίς μασέλες του. 'Ο ἀέρας πάγωσε τὰ πλεμόνια του. Κι ὕστερα ἄφησε νὰ τοῦ ἀφίγη: κάτι παράλογο, μπορεῖ νὰ μὴν τὸ πίστευε οὔτε κι αὐτός, καὶ νὰ ἐγένηκε φράση μὴν στὴν ὀργή του, δίχως νὰ κάτσει νὰ τὸ ἀποσπαστεῖ.

—Πολὺ καλὰ ἐκάνατε!

—'Αλήθεια; Γιατί;

—Δὲν εἶναι ὦρα νὰ τὸ συλλογιστοῦμε. Δὲν πρέπει νὰ σᾶς πιάσουν. Μὰ τελοσπάντων μὴν κλαίτε.

—Γιατί σᾶς τᾶπα ὄλ' αὐτά; 'Αφοῦ εἶναι μόνο δική μου ὑπόθεση. 'Εγὼ δὲν σᾶς ξέρω καθόλου ἔσᾶς. Οὔτε πὸν μπορῶ νὰ ἰδῶ τὰ μάτια σας ἐτούτη τὴ στιγμή. 'Αχ, τί θ' ἀπογίνω;

Δὲν ἤξερε τί νὰ τῆς ἀπαντήσει. Κι ἐνιωθε μικρός, κι ἀδύναμος, καὶ δὲν ἦταν καθόλου ἔτοιμος νὰ δεχτεῖ ὄλην ἐκείνη τὴ χιονοστιβάδα τίς ἐντυπώσεις. Οὔτε καὶ τὸτσιγάρο δὲ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ κάνει τίποτα. Στὸ κεφάλι του ὄρμουσαν μὲ μιᾶς καὶ στριφογύριζαν ἓνα σωρὸ μπερδεμένες σκέψεις καὶ δὲν κατάφερνε νὰ τίς πιάσει. Καὶ τώρα; Νὰ φύγει; 'Ηξερε πὼς δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ κάνει αὐτὸ τὸ πράμα. Μὰ οὔτε καὶ τὸθελε. Τότε; Σώπαινε, μὲ τὰ μάτια νὰ φάχουν στὸ δειλὸ ἀνοιξιάτικο σκοτάδι. Γύρω ἐκεῖ κοντά, στ' ἄλλα παγκάκια καθόντανε μερικὰ ζευγαράκια ἐρωτευμένα, ξεχώριζε τίς σκοτεινὲς τοὺς σκιὲς κι ἔδλεπε τὴν φεγγαβολὴ πὸν πετοῦσαν τ' ἀναμένα τοὺςτσιγάρα. Γύρισε στὴν κοπέλλα: Καθόταν τώρα σιωπηλή. Πρόσεξε πὸν ἔτρεμε σὰν τὸ καλάμι κι ἔσφιγγε στὴν ἀγκυλιά της τὴν κασετίνα της. Οἱ λογισμοὶ του ἀντιβοῦσαν ἴδιες μπαταρίες στ' αὐτιά του. Δάγκωσε τὰ χεῖλια του.

Στὸ τέλος τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ κεφάλι μιᾶ ἀλλόκοτη ἰδέα. Μιᾶ ἰδέα παράλογη, τρελλή, δὲν ἦταν ἱκανὸς νὰ τὴ σκεφτεῖ κατὰ θάθος μὰ οὔτε εἶχε καὶ τὸν καιρὸ νὰ τὸ κάνει. Μιᾶ ἰδέα πὸν τοῦ φάνηκε ὀλοκάθαρα πὼς ἦταν ἄξια γιὰ μεγάλον, κι αὐτὸ ἦταν τὸ γοηρευτικό.

'Αναψε μὲ ἀποφασιστικὲς κινήσεις ἓνατσι-

γάρο και με ένα χτύπημα του δείχτη πέταξε το σπύρο στο χορτάρι. Και σηκώθηκε.

Πήρε με τόνα χέρι την κασετίνα και με τ' άλλο δοήθησε την κοπέλλα που καθόταν αποσβολωμένη να σηκωθεί και την έπιασε από τους ώμους.

— Έλατε μαζί μου! Μή φοβόσαστε! Δέ θα σās συμβεί τίποτα κακό.

Ένας δρόμος, κι άλλος δρόμος κι ύστερα άλλος. Δέν είναι μακριά, να πιό πέρα, μόλις στρίψουμε τή γωνιά και φτάσαμε. Περνούν από κάτι σκοτεινά σοκάκια, σύρριζα στις πόρτες τών σπιτιών. Έχει περάσει το δεξί του χέρι γύρω στους ώμους της κι από το άριστερό του κρέμεται ή κασετίνα. Η κοπέλλα δέν άντιστέκεται, προχωρεί πειθήνια. Τα φανάρια του δρόμου χύνουν στο έδαφος έναν βιολετι κώνο αδύνατο φώς και τα παράθυρα είναι τυφλά μέσ' στη νύχτα. Τήν πάει από κείνους τούς γνωστούς του δρόμος, όπου μπορούσε να τρέξει ακόμα με κλειστά τα μάτια. Τούς έχει περάσει χιλιάδες και χιλιάδες φορές μόνος του και νά τώρα που θαδίζεις δίπλα του άμιλητη μιá κοπέλλα. Κάθε τόσο διασταυρώνονται με τή σκοτεινή σιά κάποιου διαδάτη, από το δρόμο περνάει ένα αυτοκίνητο, ένα τράμ πλησιάζει με τρομερό σαματά, φρενάει κοντά στη στάση και στριγγλίζει παραπονεμένα.

Πάνω από τις στέγες ανατριχιάζουν τα διάφανα άστέρια.

— Έδω είναι! προχωράτε πίσω μου, σιγά!

Άνοιξε την πόρτα του κτιρίου μ' ένα βαρύ κλειδί, την πήρε από το χέρι και την έσυρε στη σκοτεινή σκάλα που πήγαινε στο πρώτο πάτωμα. Στην κλειδαριά έτριξε ένα κλειδάκι κ' ή σκοτεινια τής κακοκερισμένης κάμαρας φύσηξε στο πρόσωπό τους μιá μυρουδιά από καπνό και μούχλα.

Μπήκε πρώτος.

Η πόρτα του διαδρόμου έκλεισε μόλις μπήκε κ' ή κοπέλλα.

Έκεινος σκεφτόταν: φτάνει να μή μās ειδη κανείς. Φτάνει... Δέν πρέπει ν' ανάψουμε φώς! Ζύγωσε στο παράθυρο, το άνοιξε στα σκοτεινά και στην κάμαρα δριμυσε ένα κύμα καθαρός άέρας. Έκλεισε ύστερα τα παραθυρόφυλλα και κατέβασε τα κερόχαρτα τής συσκότισης. Ένω τα κατέβαζε, πρόσεξε το φάγωμα που είχαν στις άκριες, εκεί, να, άριστερά, απ' όπου τρύπωνε έξω λίγο φώς. Πρέπει να διορθωθεί, γρήγορα μάλιστα, σκέφτηκε γι' άλλη μιá φορά. Έφαξε ψηλαφητά και βρήκε το διακόπτη. Γύρισε.

Η αδύνατη λαμπούλα πλημμύρισε τή μικρή

κάμαρα μ' ένα κιτρινάριχο φώς.

Στράφηκε στην επισκέπτριά του. Έκεινη στεκόταν πάντα άκίνητη κοντά στην πόρτα, δίπλα στην κασετίνα της, έφερνε γύρω τριγύρω στους γυμνούς τοίχους τα θαμπωμένα της μάτια. Ένιωθε στενόχωρα. Που είμαι; ρωτούσαν εκείνα τα σκοτεινά μάτια. Ποιός είσαι; Γιατί μ' έφερες εδώ; Τι θέλεις από μένα; Ο άλλος κατάλαβε τί ρωτούσε εκείνο το βλέμμα της.

— Θάσαστε σάν στο σπίτι σας! Από δω και πέρα θα μένετε εδώ.

Κι ήταν με μιá φυσική διάθεση, που ήσαν από μόνη της ένα θερμό καλωσόρισμα, κάθησε σε μιá καρέκλα και ξεκαρδίστηκε στα γέλια σάν μορτάκος, πήρε κ' εκείνη θάρρος. Κάθησε στην άκρη του ντιβανιού, φοβισμένη λίγο, με κάποιαν άμφιβολία ακόμα αν ήταν αλήθεια και άναστενάξε. Κοίταξε γύρω της κ' ύστερα δοκίμασε με περιέργεια τις χαλασμένες σουστας. Σήκωσε το κεφάλι της μ' ένα ήμερο χαμόγελο στα χείλια:

— Μά είναι πολύ δμορφα εδώ.

— Όχι και πολύ. Μά θάσαστε άσφαλισμένα. Έδω δέ θάρθει κανείς. Με λένε Παύλο.

— Κ' έμένα Έσθήρ.

— Παράξενο όνομα!

— Καμιá φορά του μπαμπά του έρχόνταν κάτι άλλόκοτες ιδέες. Δέ σās άρέσει.

— Δέν είπα τέτοιο πράμα. Μά να, δέν είναι συνηθισμένο όνομα, όχι τίποτ' άλλο.

Σηκώθηκε, άρχισε να κόβει θόλτες στην κάμαρα και να συλλογίζεται δυνατά ένα σωρό περιττά πράματα, με το μέτωπο γελοία ζωημένο. Αυτή τή μάλλινη κουδέρτα, την κάλυψω όταν πηγαίνω έκδρομή, μυρίζεις ακόμα χορτάρι, να και ή κατσαρόλα, και το άρμάρι, και και μιá καμάρα, που δέν τόξερα πώς υπήρχει έδω μέσα, έτούτη ή πόρτα βγαίνει στο έργαστήρι, μή μπαίνετε ποτέ από δω, την ήμερα. Και να κλείνετε από μέσα με το κλειδί. Να μην κάνετε θόρυβο, δουλεύουν δίπλα, να ταλάσσετε; Το λαδαμάνι και το καμπινέ είναι πολύ κοντά. Το πρωί και τή νύχτα... να μην βγαίνετε στο διάδρομο, για κανένα λόγο. Μή άνοιγεται το ραδιόφωνο. Μου το ύποσχόσαστε. Πριν ν' ανάβετε φώς να μην ξεχνάτε τή συσκότιση, φαίνεται από το κεφαλόσκαλο. Τα λοιπα είναι δική μου δουλειά. Κι έπειτα...

— Α, κάτι άλλο, πριν να το λησιμονήσω...

Στο τέλος κατάλαβε πώς είχε γίνει λησιμονία. Κάθησε άπέναντί της λαχανιασμένη και την κοίταξε καλά. Τότε μόνο, στο άνοιγμα της ανυλήφτηκε πώς ήταν δμορφη. Το πρόσωπο

της, είχε μια άυλη χλωμάδα κάτω από τα σιωτεινά μαλλιά. Δεν ήταν πέρα για πέρα συμμετρικό, μα εκείνες οι ελαχιστότατες δυσαναλογίες τὸ μόνο πὸν κατάφερναν ἦσαν νὰ τοῦ δίνουν πῶς πολλή ἐκφραση. Δεν τῆς πῆγαιναν ἄσχημα. Ἀπὸ τὰ μάτια της μέσα θαθιά ἐρχόταν καὶ σὲ κάρφωνα ἓνα διέμμα ἀπὸ κατάμαυρο γραφίτη καὶ κάτω ἀπὸ τὸ πυκνὸ φρυδοκάμαρο πὸν ἐνωτόταν μὲ μερικές ἀραιές τριχίτσες πάνω ἀπὸ τὴ μύτη, τὰ μάτια πετοῦσαν σιωτεινὲς ἀστραπές. Ὅμορφα μάτια, δειλά, γιομάτα ζάφκασμα καὶ κίνηση! Τὸ βλέμμα του κατέδηκε στὰ μικρά της στήθια, πὸν διαγράφονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἄσπρη μπλούζα, μὲ τὸ κίτρινο ἀστέρι, μα τράβηξε γρήγορα ἀπὸ κεῖ τὰ μάτια του. Τὸ κεφάλι του γύριζε λιγάκι. Πῶς τὸν δὲν κατάφερε, οὔτε ἀργότερα νὰ προσδιορίσει τί ἀκριδῶς ἦταν ἐκείνη ἢ εὐωδιά της. Μουστακίονο, φτηνὴ κολώνια, μαλλιά, μυρωδιά τῆς μασχάλης.

Σήκωσε τὰ μάτια του καὶ χαμογέλασε γιὰ τὴν δώσε: θάρρος.

—Φοβόσαστε ἀκόμα;

—Ὅχι. Τώρα πιά δὲ φοδᾶμαι καθόλου.

Ἀνασήκωσε τὸ κεφάλι της, μα ἀντικρύζον-

τας τὴ ματιά του ἔσκυψε καὶ τὸ μέτωπό της ζανασκοσεῖνιωσε.

Ἐκείνος σηκώθηκε καὶ κοίταξε τὸ ρολοῖ του.

—Δεκάμιση ἢ ὦρα, ἄχ Θεέ μου, πρέπει νὰ τοῦ δίνω! Εἶναι ἀργά.

—Θὰ ζανάρθετε; ρώτησε ἐκείνη σιγά.

Τὸν κοίταξε ἐπίμονα.

Ἐκείνος στεκόταν ὄρθιος, πῶς ψηλός της, χάρηκε γιὰ τὴν ἀγορική του ὑπεροχή. Ἐνωθε ὁμορφα κ' ἐτούτη τὴ στιγμή δὲν ἤθελε νὰ χει καμῖαν ἔγνια.

Πέρασε τὰ δάχτυλά του στὰ μαλλιά της. Εὐχαριστήθηκε πὸν δὲν τράβηξε τὸ κεφάλι της.

—Θάρθω, εἶπε ζωηρά. Ὅσο πῶς γρήγορα μπορῶ. Αὐριο! Μὴ φοδόσαστε! Ἐδῶ δὲ μπορεῖ νὰ σᾶς τύχει τίποτα. Ὅλα θὰ πᾶνε μιὰ χαρά. Ὡς τὸ τέλος. Θὰ τὸ δεῖτε! Καὶ θὰ μιλάμε καὶ στὸν ἐνικό. Ἐτσι δὲν εἶναι Ἐσθήρ; Τὸ ἐπιτρέπετε;

Γύρισε σπῖτι του μ' ὄλες τίς προφυλάξεις ἀπὸ τοὺς κατάμαυρους δρόμους. Δεν ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὸ παλιὸ κτίριο ὅπου τὴν ἄφησε.

Δέκα λεφτά περπατητά και πέντε τρεχάλα, δχ: παραπάνω. Προτίμησε να πάει τρέχοντας. Έτρεχε και ήσυχάζε με τή σκέψη: οί γέροι, έτσι έλεγε τούς γονιούς του, όταν μιλούσε μόνος του, μπορεί να κοιμούνται...

Δέν κοιμόντανε. Ήταν καθισμένοι αντικρουστά στο τραπέζι τής κουζίνας και δέν έβγαζαν άχνα. Ο πατέρας έρριξε ένα ευγλωτο δλέμμα στο ξυπνητήρι, πάνω στο μπουφέ, τὰ μάτια τής μαμᾶς ήταν γιομάτα δάκρυα.

Ώχ, άμάν! Τούς κοίταζε άνοιγοκλείνοντας θαμπωμένος τὰ μάτια. Ένιωθε άσχημα από τὸ αίσθημα τής ένοχής που δοκίμαζε άπέναντι σ' εκείνες τīs δυὸ τόσο γενναίες ύπάρξεις. Ζύγωσε στην κουζίνα, άνασήκωσε τὸ σκέπασμα τής καφετιέρας. Μ' ὄλο που δέν είχε καθόλου δρεξη θάπαιρνε και λίγη σούπα. Τὸ τίχ - τὰχ πρῶκανε τὸ ξυπνητήρι άντηχοῦσε θλιμμένα μέσα στην τεντωμένη σιωπή.

—Δέ νομίζεις πὼς γυρνᾶς λίγο άργά; εἶπε έπιτέλους ὁ πατέρας. Δέ θὰ μᾶς πεις τὸ γιατί; Εέρεις πόση λαχτάρα έχουμε για σέ-γανε ή μητέρα σου κ' εγώ.

Έχανε πὼς δέν κατάλαβε κι άνασήκωσε τούς ὤμους.

—Μὰ τελοσπάντων δέν εἶμαι μωρό, ύπερασπίστηκε χαλαρά.

Ἡ μαμᾶ ένωσε ταπεινά τὰ χέρια και τὸ σαγόνι τής τρεμούλιασε από τή συγκίνηση.

—Σᾶς εἶπα πὼς θὰ πάω στο σινεμά. Μοῦ πονοῦσε τὸ κεφάλι και πιάσαμε στο δρόμο κουβέντα... με τὸν Βόιτα.

—Μέ τὸν Βόιτα; ρώτησε παγερά ὁ πατέρας και ζάρωσε τὰ φρύδια.

Ο Παῦλος έγνεψε ναί. Κοίταζε έρωτηματικά κι άρχισε να χορεύει τῶνα πόδι πάνω στ' άλλο. Ο ράφτης σηκώθηκε καιμπουριασμένος από τὰ χρόνια, και τοῦ γύρισε τήν πλάτη. Δέ μιλοῦσε καθόλου κ' ή άπελπισμένη του σιωπή ήταν πιὸ ὀδυνηρή για τὸν Παῦλο παρά νᾶχε ριχτεί άπάνω του και να τὸν είχε άρχίσει στο ξύλο. Έἶδαλε με τάξη τὰ γυαλιά του στη θήκη τους, δίπλωσε τήν εφημερίδα του και τήν άκούμπησε στη συνηθισμένη θέση, σ' ένα μικρὸ ραφάκι. Άνατήκωσε τὸ κεφάλι του:

—Νόμιζα πὼς δέν λέτε φέματα, κ' οί δυὸ σας... Στάσου, μή με χόδεις! Καταλαδίνεις, άγόρι μου! Ζοῦμε σέ άσχημη έποχή. Κ' εἶσαι ὡστόσο ακόμα νέος και... Μ' ᾶς τ' άφήσουμε αὐτά! Ορίστε, κοντεύουν έντεκα. Δέ σε ρωτάω που ρεμπέλευες, μὰ ξέρω ένα πράμα, πὼς λές φέματα. Μάλιστα, φέματα...

Άλήθεια τί ήξερε; Ο νέος είχε πέσει σ'

έντατική συλλογή. Τί να τοῦ πῶ; Τήν άλήθεια; Τί θὰ μοῦ άπαντήσει; Πὼς έχω χάσει τὰ μυαλά μου. Σίγουρα! Ώχι, πρέπει να περιμένω, να τὸν βολιδοσκοπήσω, αὔριο μπορεί... Ήταν άνάγκη να πῶ φέματα, σκέφτηκε πικρά.

—Και τί έγινε; ρώτησε με αδέσπονη φωνή.

—Τίποτα τὸ ιδιαίτερο. Ήρθε άπόψε και σέ ζήτησε ὁ Βόιτα. Αὐτὸ εἶναι.

Τί να άπαντήσει για να μή φορτώσει κι άλλα φέματα; Τίποτα.

Τὸ μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να σφίξει τὰ δόντια του και να γυρίσει άλλου τὰ μάτια. Και να μή βγάλει μιλιὰ.

Έκείνη τή νυχτιὰ κοιμήθηκε στο κρεβάτάκι τής κάμαράς του με περίπλοκα αίσθημα-τα στην καρδιά. Πόσα πράματα έγιναν από τὸ σούρουπο! Ένιωθε μέσα του λίγο φόβο και άλλόκοτη χαρά, περιέργεια και περηφάνεια, όταν σκεφτόταν τί είχε κάνει πριν από λίγο. Λεγόταν Έσθήρ. Τί ὄνομα! Πραγματικά εἶναι δυνατό, μὰ εἶναι δυνατό να τήν έσωσε; Σίγουρα! άλλιῶς που θὰ πήγαινε ή κοπέλλια; Εάπλωσε άνάσκελα και σταύρωσε τὰ χέρια πίσω από τὸ σῆρκο. Με τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα, κοίταζε ὦρες ὀλόκληρες τὸ ταβάνι και προσπαθοῦσε να ξαναφέρει μπροστὰ στα μάτια του ένα πρόσωπο χλωμό, με μεγάλα, σκοτεινά μάτια κ' ή συγκίνηση έδιωχνε τὸν ὕπνο. Να κοιμηθεῖ, έπρεπε να κοιμηθεῖ κι όταν βγει ὁ ήλιος να τρέξει κοντά της.

Αὔριο, αὔριο!

Τήν έπαῦριο ὄλα τὰ μεγάφωνα εἶδοποιῶσαν τούς κατοίκους τής πόλης πὼς τήν 29 Μαΐου 1942, τήν πρώτη, έγέμετο εἰς Πράγαν δολοφονική άπόπειρα εναντίον τοῦ Χάυντριχ, αντιπροσώπου τοῦ Φύρερ. Τὰ μεγάφωνα ξενοῦσαν μιὰ σκληρή, αὔστηρά άπρόσωπη φωνή, μιὰ φωνή μηχανής, που καθὼς άντηχοῦσε στους άλαλους δρόμους, άνάμισσα στους τάχους τῶν κτιρίων, μπερδευόταν με τὸν τίλαλό τους κ' έσπαγε.

Ο Παῦλος έμεινε καρφωμένος στη θέση του, στη γωνιά τοῦ δρόμου. Άφουγκράστηκε με κοιμένη τήν άνάσα στην άρχή, μόνο κίε ξεφτίδινα από φράσεις κατάφερε ν' άρπάξει τίποτ' άλλο.

Μὰ κ' οί άλλοι άνθρώποι, είχαν σταματήσει στα πεζοδρόμια και δέν καταλάβαιναν καίτοι τίποτα. Σ' ὄλων τὰ μάτια ήταν έρωτηματικά.

Μὰ τί έγινε; Άκοῦτε!

«... Ὅστις άποκαλύψει τούς δολοφόνους

θά λάβει ως άμοιόην δέκα εκατομμύρια κορώνας... Είς τήν περιοχήν του Όμπερλαντράτ... κατάστασις πολιορκίας... άπαγορεύεται είς πάντας νά εξέρχωνται των οικιών των από τής ένατης έσπερινής... Θα ώσιν κλειστά όλα τά... Οίσοδήποτε εύρεθί είς τάς δδούς κατά τάς άπηγορευμένας ώρας θα τουφεκίζεταί επί τόπου...».

Ύστερα από τήν ανακοίνωση ακολούθησε μία σύντομη σιωπή γυμνάτη άνησυχία. Ένα τραύμ κατέβηκε άδιάφορα τή λεωφόρο, μέ τά αλάδωτα φρένα του νά θρηνηδοούν.

Και πάλι άντήχησε ή φωνή...

3

—Τί βλάκες πού είναι! είπε μέ άγανάχτηση ό Τσέπεκ, ό έργάτης.

Στό μεσημεριάτικο διάλειμμα καταδρόχθισε κατσούφικα τή γαδάθα τό γκούλας του μαγειραμένο δίχως λίπος. Ζάρωνε τά μυωπικά του μάτια πάνω από τό σκελετό των άσκημιων γυαλιών του και σέ κάθε μπουκιά έπινε και μία γουλιά νερόμπυρα. Στο έργαστήρι κανείς δέν του άντιμιλάει. Τόν ξέρουν. Στο φαλακρό του κρανίο γεννιούνται πάντα κάτι ιδέες διαφορετικές από των άλλωνών, και δέν ύπάρχει τρόπος νά τίς παρατήρει.

—Πού ξέρει κανείς, παρατήρησε μέ προσποιητό ύφος ό ράφτης.

Έφερε τό βλέμμα του γύρω τριγύρω στο ραφτάδικο ύποψίαρικα. Ξέχωρα από τό ράφτη και από τόν έργάτη του στο έργαστήρι ήταν άκόμα και ό Γιοϋρκο, τό μαθητούδι πού σκουπίζει, μ' αυτός λές και δέν του καιίγεται καρφι για τίποτα. Έχει δικές του ιδέες εκείνος εκεί ό κατσαρομάλλης!

Κι ό Παϋλος. Ήταν καθισμένος κοντά στο παράθυρο, μέ τό πρόσωπο γυρισμένο κατά τό δρόμο, κρατούσε ένα χάρακα κ' έπαιζε ταμπουρλο πάνω στα σανίδια του σιδερώματος.

Ό μεσημεριάτικος ήλιος χτυπούσε τούς τοίχους στα άντικρυνά χτίρια.

Ό ράφτης ήσύχασε. Όλα πήγαιναν καλά! Μά εκείνος εκεί ό Τσέπεκ! Τί γλώσσα πού τήν έχει! Τόν ήξερε. Δέν είναι και λίγα χρόνια πού δουλεύουν μαζί. Από τόν πόλεμο του 14. Ήξερε πώς είχε εξτρεμιστικές ιδέες. Κάμποσες φορές μάλιστα πριν από κείνο τόν πόλεμο είχαν μαλλιοτραθήχτει, μά ήταν παλιοί φίλοι. Δέν τόν έγνιαζε μάλιστα πού από καιρό σέ καιρό ό έργάτης του του πετούσε κατάμουτρα πώς έχει τή φρονημάδα του μικρο-

βιοτέχνη, μ' άς λέει ό,τι θέλει, τήν σήμερον ήμέραν χρειάζεται λίγη φρονημάδα. Δέν είναι πιά νέος. Πάει πολύς καιρός πού έθαλε στην άκρη κάθε φιλοδοξία, αν είχε ποτέ κάτι τέτοιο, μά ύπάρχει ή φαμίλια. Ό Παϋλος. Πρέπει νά τόν μορφώσει, νά του δώσει ένα έφόδιο για τή ζωή. Καλύτερα λοιπόν νά κρατάει τή γλώσσα του! Ό Τσέπεκ μπορεί νά μιλάει, άς κάνει ό,τι θέλει. Αυτός είναι μαγκούφης, δέν έχει κανέναν νά σκεφτεί μόνο τήν άφεντιά του, περνάει τά όράδουα του στο Καφενείο του Διαδόλου, μπροστά σ' ένα ποτήρι νερόμπυρα, νά παίζει χαρτιά. Λυσσασιμένες παρτίδες! Στόφαγα τό άτου και χόπ! Είναι εύκολο νά πολεμάει κανείς έτσι!

—Τί κι αν σκοτώθηκε ένας λύκος; αυτό δέν πάει νά πει πώς ξεμπερδέψαμε μέ τό κοπάδι, είπε συλλογισμένος ό Τσέπεκ μέ τήν φεύτικη φωνή του. Για κοίτα τί λέει. Φτάνει μία ματιά στην έφημερίδα κι άμέσως ξαναπαίρνει άπάνω του κανείς, τήν σήμερον ήμέραν. Μά όρισκόμαστε άκόμα στην αρχή! Ω, διάολε! Θα κόπηκε ή χαλή των κατσηδών!

Μέ τά ζαρωμένα του μάτια κοιτάζει πάνω από τό σκελετό των γυαλιών του τήν έφημερίδα, τήν έχει άπλωμένη μπροστά του, πάνω στο τραπέζι: τής κοπής και μέ τήν άνάποδη τής παλάμης του ζύνει τό άξύριστο σαγόνι του. Στο μεσημεριάτικο διάλειμμα έχει έταβτη τή δυσάρεστη συνήθεια νά διαδάζει μπροστά σ' όλους τά νέα και νά τα συνοδεύει μέ σχόλια και μέ σαρκασμούς.

—Διάολε! Μεγάλη νίκη στο Χάρκοβο. Ρωγμές στην όμορφή μας τή Βέρμαχτ. Θαπαίπε... Βάστα... Κ' αί Γιαπωνέζοι...

Τό άφεντικό ύποφέρει σιωπηλά και κωλοστρίφει στην καρτέκλα του. Δέ νιώθει τόν περαμικρό πειρασμό νά παρέμβει στο μονόλογο του έργάτη. "Α, όχι! Γιατί μέ τούτον έδω τόν πολυλογά γρήγορα θάόρει κανείς τό μεγαλύτερο! Δέν πρέπει νάχεις έμπιστοσύνη στα στους τοίχους! Κάθε τόσο ρίχνει μιάν έρωτική ματιά στο γιό του και προσπαθεί νά στρατίσει τήν κουδέντα και νά τήν φέρει στο μισοτελειωμένο παρντεσουό ενός γέρου πελάτη. Μά ό Τσέπεκ δέντσιμπάει. Καλά, καλά! Έντάξει! Άστον νά περιμένει!

—Τό λοιπόν τώρα θάνουν τό χέρι σου στο πορτοφόλι.

Κι ό Τσέπεκ μέ τήν άκρη του δείχτη του χτυπάει λίγο τήν έφημερίδα.

—Δέκα εκατομμύρια σ' όποιον γνωρίσει μία γυναικεία μοτσουκλέττα, ένα σκούφο και μετζάντα. Για δές, Γιοϋρκο, μήν ζύνεις τή μάτη

σου και πέτα μου τὸ σκοῦφο σου γὰ τοῦ ρίξω μιὰ ματιὰ! Δὲ θὰ μοῦ ἐρχόντανε ἄσκημα ἐ-
τοῦτα τὰ φιλά. Καί... Πρόσωπα διαμένοντα
εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ προεκτοράτου καὶ μὴ ἔχον-
τα δηλώσει τὴν κατοικίαν των ὀφείλουν γὰ δη-
λώσουν τὴν ἀνυπερθέτως... μέχρι τοῦ προ-
σεχοῦς Σαδδάτου. Οἱ μὴ συμμορφούμενοι θὰ
τουφεκίζονται! Ἐπίσης θὰ τουφεκίζονται πᾶς
δίδων ἄσυλον εἰς πρόσωπα μὴ ἔχοντα δεδηλω-
μένην κατοικίαν! Χμ... Για γὰ ἰδῶ κάτω
ἀπὸ τὸ τραπέζι, μπᾶς κ' εἶναι κρυμμένος κα-
νένας ἀπὸ κείνους ἐκεῖ ποὺ κάνανε τὴν ἀπό-
πειρα! Ποῦ ξέρεις τί γίνεται! πρόσθεσε ζα-
ρώνοντας σοῦτ' ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ ρίχνοντας μιὰ
ματιὰ στὸ ἀφεντικό.

—Ἐγὼ σὲ ξέρω ἐσένακε, Λουδοβίκο, δὲ σ'
ἀρέσουν οἱ μπερδεψοδουλειές.

—Ὁχι, μᾶς παρασκώτισες! γκρινιάζει κα-
κόνερα τὸ ἀφεντικό.

—Ἔτσι ποῦ σοῦ λέω! Ἡ μαῦρο ἢ ἄσπρο.
Δὲ λέω τίποτ' ἄλλο.

Μέσα στὴν πνιγερὴ σιωπῇ, τὸ ταμποῦρλο
ποῦ ἐπαιξε ὁ χάρακας πάνω στὸ σκινίδι τοῦ
σιδερώματος σταμάτησε καὶ ὁ ράφτης γύρισε
τὸ κεφάλι του στὸ παράθυρο. Ὁ γιός του κά-
θεται, ἐλαφρὰ γεμμένος μπροστά, μὲ τὸ πρό-
σωπο κατὰ τὸ δρόμο, ποῦ ἡ παχειὰ σκιά τὸν
ἐκοδε στή μέση. Ἐτοῦτες τὶς τελευταῖες μέ-
ρες δὲν ἔχει θγάλει ἀπὸ τὸ στόμα του μιὰ κου-
βέντα τῆς προκοπῆς, τὸν ἔχει πιᾶσει βουδα-
μάρα.

Τὰ λιγνὰ δάχτυλα γλιστροῦν στὴν κόψη τοῦ
τραπέζιου.

—Τί ἔχεις, Παῦλο; Μήπως εἶσαι ἀδιάθε-
τος;

—Ὁχι. Πνίγεται κανένας. Τί θέλεις γάχω;
Ἐτούτη ἢ ἀναγκαῖα ψευτιά, κ' ἐτούτη ἢ
ἐρώτηση ποῦ μένει πάντα δίχως ἀπάντηση στὸ
τέλος δημιουργοῦν ἀνάμεσα τους μιὰν ἀρρω-
στημένη ὑπερένταση. Ὑψώνουν ἀνάμεσα σὸν
κατέρα καὶ στὸ γιὸ ἕνα τοῖχο, ἕνα παχὺ τζά-
μι, ὅπου γλιστράει ἡ ἐρώτηση σὰν μιὰ στα-
γὴν ὄροχῃ.

Τῇ σιωπῇ τῇ σπάει ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ πολυλο-
γὰς ὁ Τσέπεκ:

—Δὲν ξέρεις τί σοῦ γίνεται. Τὰ βρίσκουν
μπαστούνια μὲ τὸ ἀπολυτήριο, τὴν σήμερον
ἡμέραν, ἐγὼ τὰ καταλαβαίνω.

Ὁ χάρακας ξεφεύγει ἀπὸ τὰ δάχτυλα τοῦ
Παύλου καὶ πέφτει κάτω. Ὁ νέος σηκώνεται
καὶ μὲ χαμένο πρόσωπο γλιστράει ἀνάμεσα ἀ-
πὸ τὶς δυὸ Σίγγερ ποὺ γυάλιζαν σὰν καινού-
ριες. Οἱ ἄλλοι δὲν πρόκωκαν γὰ συνέρθουν ἀ-
πὸ τὸ ξάφνιασμά τους κ' ἡ πόρτα χτυποδρόν-

τησε πίσω του.

Τρέχει στὸ δρόμο. Τὸν κυνηγάει ἐκείνη ἡ
ἐρώτηση: Τί ἔχεις; Ἄχ, μὰ πῶς γ' ἀκούει
κανεὶς ὅλο τὰ ἴδια. Ἀνώφελα λόγια, τριμμένα
σὰν τὸ καθάλλο τοῦ παλιοῦ πανταλονιοῦ του.
Ἐκεῖνα τὰ δλέμματα τοῦ μπαμπᾶ. Προσπα-
θεῖ γὰ τὰ ξεφεύγει. Τρέχει στὸ δρόμο ποῦ φλέ-
γεται ἀπὸ τὸν ἥλιο, περπατάει ἔτσι, στὴν τύ-
χη, ὅπου τὸν πᾶνε τὰ ποδάρια του.

Νὰ οἱ γνωστές του διτρίνες: τὸ ζαχαροπλα-
στεῖο—ὅταν ἦταν μικρούλης ζητοῦσε μιὰ σοκο-
λάτα βανίλλια τῶν πενήντα λεπτῶν. Ἰστερα
ψήλωνε στίς μύστες τῶν ποδιῶν του, ἀνοίγε τὴ
χουφτίτσα του, κρατοῦσε ἕνα νόμισμα, ἀπὸ τὸ πο-
λὺ σφιζιμο ἦταν ὑγρὸ. Λίγα βήματα πρὸ πέρα γὰ
τὸ ἀλλαντοπωλεῖο-κρεοπωλεῖο, ὁ πόλεμος τοῦ χει-
ἀδειᾶσει τὴ διτρίνα, τοῦ Φραγκίσκου Τερέμπα,
ἐκεῖνο γτὲ τοῦ ἀνθρωπάκου ποῦ πουλοῦσε κάτι
παλιόπιττες παραγεμισμένες μὲ βραστὰ λουκά-
νικα. Τώρα πουλάει μὲ τὸ δελτίο. Ὁ ἀλλαντο-
πώλης χασμουριέται στὸ μαγαζάκι του καὶ τὰ
πρησιμένα του χέρια μένουν ἄνεργα. Ἡ σκο-
νισμένη κουρούνα μὲ τὰ ψαλιδισμένα φτερά πη-
δάει πάντα ἀδέξια στὰ σκαλιὰ ποὺ κατεβάξουν
στὸ ὑπόγειο καρδουλιάρικο. Ἡ κουρούνα ἐμει-
νε! Κι ἄλλοι δρόμοι, κι ἄλλα χτίρια, κι ἄλλα
σοκάκια, μὲ μισογκρεμισμένους τοίχους καὶ πᾶ-
νω στοὺς σοβάδες ἕνα σωρὸ ἄσεμνα σχέδια.

Τὰ ξέρει ὅλ' αὐτὰ ἀπόξω καὶ ἀνακατωτά!
Εἶναι ὁ κόσμος του ποῦ τὸν περνοῦσε ὅταν ἦταν
παιδάκι, πηδώντας σὰν πάπια, μὲ χτυπημένο
τὸ χοντρὸ δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ, γιὰτὶ περπατοῦ-
σε ξυπόλυτος καὶ μὲ τὶς μύξες του γὰ κρέ-
μουνται. Εἶναι τὸ μικρὸ τοῦ ράφτη, γτὲ, ποῦ
ἔχει ραφτάδικο στὸ ἔντεκα γούμερο! Περνών-
τας τοῦ τσιμποῦν τὸ αὐτί, τοῦ κάνοιν φιλικές
γκρυμάτσες, κ' ἡ μπακάλισσα, καθισμένη πί-
σω ἀπὸ τὸ μπάγκο τῆς, τοῦ προσφέρει γενναϊό-
δωρα ἕνα γλιφιτζούρι. Ἄντε, Παυλάκο μου,
πάρε γὰ τὸν κόπο σου, ἔκαμες καλὰ τὸ θέλη-
μα! Μὰ βλα αὐτὰ πᾶνε. Τώρα πιά ἔχει μεγα-
λώσει. Τοῦ μιλοῦν μὲ τὸ «σεῖς». Τὸ τόπι του
εἶναι πετομένο καὶ ξεφούσκωτο σὲ κάπουα σκο-
τεινὴ γωνιά καὶ παιὸς ξέρει ἂν κάνοιν ἀκόμα
γλιφιτζούρια, σήμερα;

Ἀντιλήφτηκε πῶς ὀρισκόταν στὸ δημόσιο
κῆπο. Ἀργεψε τὸ βῆμα του, ξαφνιασμένος κι
ὁ ἴδιος μὲ τὴν ἀλλόκοτη δύναμη τῆς ἀδράνειας
ποῦ τὸν δδήγησε ἐκεῖ. Ἐαναγυροῦσε στὸ ἴδιο
μέρος! Ἐνα μικρὸ συντριβάνι πετοῦσε τὸ νερὸ
ψηλά, λὲς κ' ἔδρεχε κατὰ τὸν οὐρανὸ, καὶ τὸ
ἀνάλαφρο ἀεράκι φυσοῦσε στὸ ξαναμμένο πρό-
σωπο τοῦ Παύλου μιὰ ψιλή ὄροχούλα.

Ἐδῶ, ἐδῶ! Κάθησε στὸ παγκάκι, ἦταν ἕνα

παγκάκι όπως όλα, υπάρχουν δλόκληρες ντουζίνες από δαύτα σ' όλους τους δημόσιους κήπους, χαίδεψε με τὸ χέρι του τὴν ζεματισμένη του μπογιά. Ἐδῶ, ἐδῶ, ἐδῶ ἦταν καθισμένη, νὰ ἐκεῖ, στὴν ἄκρη! Κι αὐτὸς ἀπὸ τούτη τὴ μεριά. Ἐμεινε ἐκεῖ, μέσα στὴ μεσημεριάτικη χαύνωση, με τὸ σαγόνι στὰ χέρια καὶ με τοὺς ἀγκῶνες ἀκουμπισμένους στὰ γόνατα.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ περνᾷ κανέναν δίχως βιάση, κ' ἓνα φωτεινὸ συγνεφάκι σκεπάζει κάθε τόσο τὸν ἥλιο. Ἀπὸ μακριὰ ἐρχόταν τὸ βουητὸ τῆς πολιτείας με τὶς ἄπειρες φωνές καὶ ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ τὴ γαλάζιαν ἀουσο κατέβαινε κ' ἔφτανε ὡς τὴ σκέψη του ὁ μονότονος θόμβος ἐνὸς ἀεροπλάνου.

Ἐπίσης θὰ τουφεκίζεται πᾶς δίδων. . .

Ὁ φόβος, ξέρεις τί γεύση ἔχει; Εἶναι ἀλμυρός, μὰ δὲν εἶναι καθόλου σὰν τοῦ ἀλατιοῦ. Εἶναι μιὰ παράξενη ἀνατριχίλα, ζυπνᾷει μέσα στὰ σωθικά, τὰ ξεκαλλάει καὶ σὰν ἓνα χταπόδι με κρῦα πλοκάμνα προχωρεῖ στὸ μακρὸς τῆς ραχοκοκκαλιᾶς καὶ ψάχνει καὶ ἀρπάζει τὴν καρδιά. Κ' ὕστερα ἀμέσως χάνεται. Τινάζεσαι καὶ γιὰ μερικές στιγμές δὲ σκέφτεσαι τίποτα. Τίποτα! Δὲν γίνεται τίποτα! Μὰ. . . Μὰ σ' ἓνα λεπτὸ σὲ ξαναπιάνει τὸ κρῦο, αὐτὴ τὴ φορά στὰ χέρια. Μουσκεύουν οἱ παλάμες σου καὶ τὰ δάχτυλά σου τρέμουν ἀνάλαφρα. Ντρεπόταν πού ἔτρεμε. Μὲ πολὺ κόπο κατάφερνε νὰ ἀλλάξει σκέψεις, καὶ νὰ συλλογιζέται συνηθισμένα πράγματα. Αὐτὸ ἦταν σὰν φυρονεριά. Μὰ ἀμέσως ἡ συνείδηση βαριὰ σὰν κῦμα τὸν ξανάφερνε στὰ ἴδια. Ἡ κοπέλλα εἶναι ἐκεῖ!

Ἄλλη μιὰ φορά τὸ ἓνα διαδέχεται τὸ ἄλλο καὶ ἐξαφανίζεται. Τὸ συγνεφάκι, ἀπ' ὅπου μιὰ χαρὰ μπορούσε νὰ πέφτει βροχή, ἓνας Θεὸς ξέρει τί ἄλλο ἀκόμα, καὶ μιὰ τρελλὴ χαρὰ, μιὰ παράλογη χαρὰ, ἐκεῖνο τὸ τραγούδι πού ἀνεβαίνει θαρραλέα μέσα, θαθιὰ ἀπὸ τὰ σωθικά του, νὰ ἔτσι, ἀπλᾶ, σὰν μιὰ πρόκληση. . .

Χτὲς τὸ πρωτὶ. . . ἂ, ναί. . . Μὰ νομίζει κανεὶς πὼς ἔχει περάσει ἀπὸ τότε πολὺς καιρός. . . ξύπνησε στὴν καμαρούλα του κι ὅλα τὰ πράγματα τοῦ φάνηκαν πολὺ καλά: τὰ βιβλία, τὸ ὄραδεῖο πού πῆρε ὅταν ἦρθε πρῶτος στὰ ἑκατὸ μέτρα, στοὺς ἐφηδικοὺς ἀγῶνες τῶν λυκείων, τὸ πέτρινο κουκλάκι, τὸ καναρίνι πού τιτίθιζε στὸ κλουβί του καὶ πίσω ἀπὸ τὰ τζάμια, ζημέρωνε. Ἐτριψε τὰ μάτια του κι ἀμέσως πῆδησε ἀπὸ τὸ κρεβάτι του κ' ἔτρεξε νὰ ζεπλύνει στὸ ντοῦς ὄλη του τὴν κούραση. «Μιὰ κ' ἔδωσα γραφτά, μ' ἄφησαν καὶ κοιμήθηκα», εἶπε μόνος του ὅταν ἀναλογίστηκε τί ἔκανε.

Ὁ μπαμπὰς ἦταν κιόλας στὸ ραφτάδικο κ' ἡ μητέρα του εἶχε ὀγει μπάς καὶ βρεῖ τίποτα γιὰ φαί: Μὲ τοῦτες τὶς μερίδες τοῦ θελτίου, ἄχ, Θεέ μου, καὶ μάγος νᾶταν κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὰ καταφέρει!

Ἀμέσως μόλις πῆρε τὸ πρωτὶνὸ του, ἔτρεξε στὸ παλιὸ σπίτι, ἀνέδηκε τὰ σκαλιὰ τέσσερα-τέσσερα, ἡ καρδιά του χτυποῦσε, λὲς καὶ τὸν ἐσπρωχνε μιὰ ἀνυπομονησιὰ ἀνάκατη με περιέργεια.

Εἶχε κοιτάξει στὴ σκάλα κ' εἶχε γυρίσει τὸ κλειδί.

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο)

Ἡ Ἑλληνικὴ

Ποίηση

Ἀνθολογημένη

Ὁ Κ. Πορφύρης

ἄπαντᾶ στὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου

Ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου δίχως νὰ τὸ θέλει, ἔβγαλε ἴσως στὸ φανερὸ μιὰ κρυφὴ του ἐπιθυμία, ὅταν ὁμολόγησε, στὴν ἀπάντησή του ποὺ δημοσιεύθηκε στο περασμένο τεύχος τῆς Ε.Τ. μιὰ σειρὰ λάθη τῆς «Ἀνθολογίας». Ἴσως δηλαδὴ νὰ εἶχε τὴν κρυφὴ ἐπιθυμία νὰ ἔπιανε ἢ κριτικὴ μόνο αὐτὰ τὰ μικρὰ λάθη γιὰ νάχει ὕστερα ὁ Παπαϊωάννου νὰ λέει γιὰ τὴ μικρότητά της. Μὰ ἡ κριτικὴ τὰ προσπέρασε αὐτὰ καὶ στάθηκε σὲ μιὰ σειρὰ σοβαρότερα κατὰ τὴ γνώμη της, ἀδιάφορο ἂν ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου δὲν τὰ δέχεται γιὰ λάθη παρὰ γιὰ προσόντα καὶ τὰ υπερασπίζεται.

Οἱ κυριώτερες παρατηρήσεις ποὺ κάναμε στὴν κριτικὴ μας εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Α'. Ἡ κατάταξη: Ἰσχυριστήκαμε πὼς ἐδῶ ἐπικράτησε πραγματικὴ ἀναρχία: καὶ χρονολογικὴ καὶ εἰδολογικὴ καὶ γεωγραφικὴ κατάταξη, ὅπως ἐρχόταν βολικὸ σὲ κάθε τόμο. Λάθος, μᾶς λέει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου: «τοὺς ποιητὲς τοὺς κατατάξαμε στὴν ἀνθολογία μας κατὰ σειρὰ χρονολογικὴ». Εἶναι φανερὸ πὼς τῷχει πιστέψει κι ὁ ἴδιος καὶ πασχίζει νὰ μᾶς κάνει νὰ τὸ πιστέψουμε κ' ἐμεῖς. Μ' ἄς ἴδουμε καὶ πάλι τὰ πράγματα.

Στὸν Α' τόμο (ἀρχαιότητα) εἶπαμε πὼς στὴν ἀρχὴ ἀκολουθήθηκε εἰδολογικὴ κατάταξη

(ἐπικοί, λυρικοί, τραγωδία - κωμωδία) καὶ στὸ τελευταῖο μέρος χρονολογικὴ (ποιητὲς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων). Ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου ἀποφαίνεται περιχαρῆς πὼς διαπράξαμε γκάφα πρώτου μεγέθους. «Ποιὸς δὲν ξέρει πὼς ὁ κατὰ εἶδος χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας ποίησης εἶναι μαζί καὶ χρονολογικός;» Ἀλήθεια, ὅλοι ξέρουν πὼς χρονολογικὰ π α ρ ο υ σ ι ἄ σ τ η κ ε πρῶτα ἡ ἐπικὴ, ὕστερα ἡ λυρικὴ καὶ κατόπιν ἡ τραγωδία. Μ' αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς στὴν ἐποχὴ τῆς τραγωδίας - κωμωδίας δὲν ὑπῆρχε καθόλου λυρικὴ ποίηση. Καὶ στὴν Ἀνθολογία ἀποσπᾶται ὁ Πλάτωνας π.χ. ἀπὸ τὸν 5ο - 4ο αἰῶνα, ἢ ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ τοποθετοῦνται πρὶν ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο (6ος αἰῶνας), ποὺ εἶχε γεννηθεῖ ἀκόμα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Πίνδαρο. Αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου χρονολογικὴ κατάταξη, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου, ποὺ μὲ κατηγορεῖ καὶ γιὰ ἀπλοϊκότητα: «Παράδειγμα ἀπλοϊκότητας: Παρατηρεῖ πὼς στὸ 6' τόμο κάναμε καί... γεωγραφικὴ κατάταξη, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ διαίρεση «Κύπριοι καὶ Κρήτες ποιητὲς». Οἱ Κύπριοι καὶ οἱ Κρήτες ποιητὲς μπαίνουν στὴν ἐποχὴ τους καὶ ἡ χρονολογικὴ σειρὰ παραμένει ἄθιχτη». Μὰ δὲν εἶπαμε ἐμεῖς πὼς οἱ Κύπριοι καὶ Κρήτες ποιητὲς δὲ μπαίνουν χρονολο-

γικά. 'Αλλά μόνο αυτοί. Μὰ στὸ μεταξύ ἢ 'Ανθολογία καλύπτει τὴ χρονικὴ περιοχὴ ἀπὸ τὸ 16ον ὡς τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα μόνο μὲ τοὺς Κύπριους καὶ Κρήτες ποιητὲς (αὐτὸ ἐγὼ ὀνομάζω «γεωγραφικὴ» κατάταξη) καὶ ἀγνοεῖ ποιητὲς ἄλλων περιφερειῶν (π.χ. τὸ Ζήνο, τὸν Κατσαῖτη καὶ μερικοὺς ἄλλους). Μήπως ἐδῶ δρῖσκεται ἡ ἀπλοϊκότητα; Τίνος ὁμως εἶναι ἡ ἀπλοϊκότητα;

Γιὰ τὸν Δ' τόμο ἔγραψα πῶς ὁ χωρισμὸς εἶναι τὸ ὀλιγότερο περίεργος: 1) 'Ἐποχὴ ἀστικῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης. 2) 'Ἐποχὴ παγκόσμιων πολέμων καὶ ἐπαναστάσεων. 3) 'Ἐποχὴ μερικῆς καπιταλιστικῆς σταθεροποίησης. «'Αλλοίμονο! ἀνακράζει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου, περίεργος εἶναι ὁ κριτικὸς κι ὄχι ὁ χωρισμὸς». Πραγματικά. Εἶμαι περίεργος. Κι ὄχι μόνο περίεργος, παρὰ καὶ ἀνίδεος ἀπὸ τὶς κοινωνιολογικὲς ὑποδιαίρεσεις τῆς τελευταίας πενηκονταετίας. Κι ὡστόσο θᾶθελα νὰ κάνω μερικὲς ἀπλὲς ἐρωτήσεις: 1) 'Αλήθεια πιστεύει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ γίνονται τέτιοι αὐστηροὶ διαχωρισμοὶ στὴν ποίηση μιᾶς πενηταετίας, ὅπου ἀναγκαστικὰ συμπλέκονται περιστατικὰ, πρόσωπα καὶ ιδέες; 2) Μήπως ἡ ιδεολογία μιᾶς ἐποχῆς μπορεῖ καὶ νὰ προηγείται ἢ καὶ νὰ ἔπεται ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς μετασχηματισμοὺς ἢ εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ συμπίπτει μ' αὐτούς; 3) Κι ὅταν ἓνας ποιητὴς καλύπτει ὀλάκαιρη τὴν πενηταετία, μὲ ποῖο κριτήριον θὰ τὸν κατατάξουμε στὴν πρώτη, στὴ δεύτερη ἢ στὴν τρίτη ἐποχὴ; Βέβαια δὲν περιμένω καμίαν ἀπάντηση. Κι ὅσο γιὰ τὸ τελευταῖο ἐρώτημα, τὸ ζήτημα λύθηκε μὲ τὸ μαγικὸ «ἔτος γεννήσεως». Ἔτσι λ.χ. ὁ 'Ελύτης ποὺ γεννήθηκε ὕστερα ἀπὸ τὸ 1911 δὲν ἀνήκει σὲ καμίαν ἀπὸ τὶς ἐποχὲς ποὺ εἶναι χωρισμένη ἢ περίοδος, ἐνῶ ὁ Τσιτσιπῆς ποὺ πρωτόγραψε μετὰ τὸ 6' παγκόσμιον πόλεμον ἀνήκει στὴν περίοδο τῆς «Μερικῆς Καπιταλιστικῆς Σταθεροποίησης» καὶ μ' ὄλο ποὺ ἡ ποίησή του ἀνήκει οὐσιαστικὰ στὴν ἐποχὴ τῆς... εἰδυλλιακῆς σταθεροποίησης! Κι ὕστερα ἀνάμεσα στὰ ἀνθολογημένα ποιήματα ποιητῶν καὶ τῆς 'Αστικῆς Πνευματικῆς 'Αναγέννησης καὶ τῆς περιόδου τῶν Πολέμων καὶ τῶν 'Ἐπαναστάσεων καὶ τῆς Μερικῆς Καπιταλιστικῆς Σταθεροποίησης ὑπάρχουν — κι εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν — καὶ ποιήματα τῆς 'Αντίστασης τοῦ 40 - 44. Σπεύδω νὰ προλάβω κάποιον κακόπιστο: ὄχι πῶς κάνει ἄσκηση ἡ 'Ανθολογία ποὺ ἀνθολογεῖ κι αὐτὰ τὰ ποιήματα, μὰ οἱ ποιητὲς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ζουπηχτοῦν μὲ τὸ ζόρι στὰ καλούπια αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ.

Β'. 'Ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου μοῦ βάνει στὸ στόμα μου πράγματα ποὺ δὲν εἶπα. "Ὅχι, δὲν κατηγορήσα τὴν 'Ανθολογία γιὰ τὴν προτίμησή της στὸ προοδευτικὸ - κοινωνικὸ περιεχόμενο. Τὴν κατηγορήσα γιὰ τὴν ἐπικράτηση ἐξωαισθητικῶν κριτηρίων προβάλλεται κατὰ τὸ χειρότερο τρόπο αὐτὸ τὸ προοδευτικὸ πολιτικὸ - κοινωνικὸ περιεχόμενο. Ἐνα ποιῆμα ποὺ δὲ δικαιώνει καλλιτεχνικὰ τὴν πολιτικὴ - κοινωνικὴ ιδέα, προσφέρει πολὺ κακὴ ὑπηρεσία σ' αὐτὴ τὴν ιδέα καὶ καταλήγει νὰ εἶναι ἐναντίον

της. Καὶ τελικὰ μιὰ 'Ανθολογία ποὺ φιλοδόξησε νὰ γίνῃ «μιὰ ἱστορία τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν 'Ελλήνων», γελοιογραφεῖ αὐτὴ τὴν ἱστορία ὅταν δίνει ὄχι καὶ λίγα «ποιήματα», μὲ μόνο κριτήριον πῶς ἔχουν μιὰν ὀρισμένη ἀντιστοιχία, κι ἂς μὴν εἶναι δικαιωμένα ποιητικά. Γι' αὐτὸ κατακρίναμε τὴν 'Ανθολογία. Τώρα ἂν δὲν τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ ὁ Παπαϊωάννου καὶ μᾶς κατηγορεῖ πῶς πιστεύουμε στὸ δόγμα «ἡ τέχνη γιὰ τὴν τέχνη», εἶναι δικὸς του λογαριασμὸς.

Μὰ ὁ Παπαϊωάννου γιὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κριτικὴ μου διαστρέφει καὶ τὰ λόγια μου. Ἐγὼ ποτὲ δὲν εἶπα πῶς ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τὴν ἀνθολογία ποιητὲς γιὰ τὶς πολιτικὲς τους ιδέες, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Παπαϊωάννου. Εἶπα ὁμως, κι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, πῶς προβλήθηκαν μὲ ἄφθονες σελίδες ἀκόμα καὶ ἀνύπαρκτοι ποιητὲς, ὅπως π.χ. ὁ Σούτσος, γιὰ τὶς ιδέες ποὺ πρόβαλλε, ἀδιάφορο ἂν οὐσιαστικὰ τὰ «ποιήματά» του ποὺ ἀνθολογοῦνται κάνουν κωμικὲς αὐτὲς τὶς ιδέες. Ἄντι λοιπὸν νὰ ζητᾷ ἀπὸ μένα εὐθύνη ὁ Παπαϊωάννου, πῶς τάχα ἀρνήθηκα τὶς προοδευτικὲς ιδέες τῆς 'Ανθολογίας θὰ πρέπει μᾶλλον οἱ προοδευτικὲς ιδέες νὰ ζητοῦν εὐθύνες ἀπὸ τὴν 'Ανθολογία, γιὰ τὴν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ «ποιήματα» ποὺ περιέχει τὶς γελοιοποιοῦν.

Καὶ κάτι ἄλλο. Ὅταν ἀπὸ τὴν παραγωγή ἀκόμα καὶ τῶν ποιητῶν ποὺ ἔχουν σαφῆ προσανατολισμὸ θηρεύεται προπάντων ὅ,τι κραυγάζει, ἔστω καὶ ἂν ἀνήκει στὴν πρώιμη περίοδο τοῦ ποιητῆ, καὶ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ὀλοκληρωμένο ποιητικὰ, τότε κακοποιεῖται καὶ ὁ ποιητὴς καὶ οἱ ιδέες ποὺ ἀντιπροσωπεύει. Παράδειγμα ἡ ἀνθολόγησις τοῦ Ρίτσου, ποὺ ἔδωσε πολὺ περισσότερα ποιήματα τῆς ἀνωριμότητάς του ἐπειδὴ ἦταν πιὸ «καθαρὰ» καὶ ἔτσι ὑποτίμησε οὐσιαστικὰ τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τῆς ὀριμότητάς του, πράγμα ποὺ ἀδίκησε καὶ τὸ Ρίτσο καὶ τὴν ποίησιν καὶ τὶς προοδευτικὲς ιδέες. Δὲν ἐπεκτείνουμαι πιὸ πολὺ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, γιὰ τὴν ἄρχισω νὰ ψαρεύω τοὺς «ποιητικούς» μαργαρίτες ποὺ πέρασαν στὴν 'Ανθολογία στὸ ὄνομα τῆς προοδευτικότητας (καὶ ποὺ τὸ τονίζω ἄλλη μιὰ φορὰ εἶναι σὲ δάρος τῆς προοδευτικότητάς), θάκανα κριτικὴ τῶν ἀνθολογουμένων κι ὄχι τῆς 'Ανθολογίας, ὅπως ἦταν ὁ σκοπὸς μου.

Μὰ ἡ ἀνθολογία περιέχει καὶ ἑκατοντάδες ἀδιάφορες ἀπὸ ιδεολογικὴ καὶ κάκιστες ἀπὸ αἰσθητικὴ πλευρὰ, σελίδες, μὲ μόνο δικαιολογητικὸ νὰ διατηρηθεῖ μηχανικὰ ἡ ἱστορικὴ συνέχεια. Παράδειγμα τὸ Βυζαντινὸ μυθιστόρημα. Ἐκφράζει τάχα τὸν ψυχικὸ βίον τῶν 'Ελλήνων σὲ μιὰν ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀδίσταχτα: "Ὅχι! Καὶ δὲν τὸν ἐκφράζει, ὄχι μόνο γιὰ τὸν ψυχικὸ βίον τῶν 'Ελλήνων τὴν ἴδια στιγμή τὸν ἐξέφραζε ἡ λαϊκὴ δημιουργία μὰ καὶ γιὰ τὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα δὲν ἔχει καμίαν ποιητικὴν ἀξία, εἶναι ἓνα φτιαχτὸ κατασκευάσμα, μιὰ ἀναφομοίωτη καὶ τυφλὴ μίμησις τῶν δυτικῶν προτύπων, καὶ μπορεῖ νᾶχει ἀξία σὰν γλωσσικὸ ἢ ἱστορικὸ ντοκουμέντο, μὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι καὶ ψυχικὸ ντοκουμέντο, ντοκουμέντο τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνα σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή.

γμή. Ἀναγκάζουμαι νὰ παραθέσω ἐλάχιστους στίχους βυζαντινοῦ μυθιστορήματος ἀπὸ τὶς χιλιάδες ποὺ πέρασαν στὴν Ἀνθολογία:

Ἐκείνη τὸν Καλλίμαχον περιεπλάκη πάλιν, καὶ λιποθύμημα γλυκὺ εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον καὶ ξένην ἄλλην ἡδονὴν ἐνοιῶσαν εἰς τὰ δέντρα καὶ συνεκαρδιώθησαν πάλιν νεκραὶ καρδίαι· ἀνέζησαν εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον πάλιν τότε· ψυχαὶ πνιγμέναι παντελῶς ἀπὸ τοσοῦτον πόθον ἀνέθαλον, ἀνέζησαν εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον. Ἐκεῖ καὶ βρύσεις, ὄχετοὶ ἀπὸ χαρᾶς δακρῦων ἔδραμον τότε καὶ καλὴν ὁ ποταμὸς τὴν χάριν εἶχεν πολλὴν ἀπὸ πηγῆς δακρῦων ἐπωδύνων.

Εἶναι μερικοὶ στίχοι ἀπὸ τὸν «Καλλίμαχο καὶ Χρυσορρόη», ποὺ θεωρεῖται πὼς ἔχει «ἐντονο ἑλληνικὸ χαρακτήρα». Γιατὶ διατέθηκαν στὴν Ἀνθολογία ἀρκετὲς δεκάδες σελίδες γιὰ τέτοιους ἀνόητους στίχους; Στ' ἀλήθεια πιστεύει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου πὼς αὐτοὶ οἱ στίχοι ἐκφράζουν τὸ βίον τῶν Ἑλλήνων; Τὸν ἐκφράζουν ἢ τὸν διακωμῶδούν; Σὰν ἓνα μικρὸ δείγμα — κακὸ ἄλλωστε γραφῆς — μπορούσαν νὰ μπουὶν λίγοι στίχοι. Μὰ στὴν Ἀνθολογία ἐπικράτησε φαίνεται ἡ γνώμη πὼς ἀνάμεσα στὴν ἀκριτικὴ δημοτικὴ ποίηση καὶ στὴ νεότερη δημοτικὴ ποίηση ὑπῆρχε ἓνα κενὸ κι ἔπρεπε αὐτὸ τὸ κενὸ νὰ βουλωθεῖ μηχανικὰ καὶ ἀξιοθρήνητα μὲ τὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα κ' ἔτσι διασπάστηκε στὴν Ἀνθολογία κι ἡ δημοτικὴ ποίηση καὶ χωρίστηκε, μὲ ἐνδιάμεσες παρεμβολές, στὴν ἀκριτικὴ καὶ παραλογές καὶ στὰ νεότερα δημοτικὰ τραγούδια, σάμπως νάσαι δυνατὸς αὐτὸς ὁ σινικὸς διαχωρισμὸς. Μὰ γι' αὐτὴ τὴν παρατήρησή μου ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου δὲν εἶπε λέξη.

Γ'. Κ' ἐρχόμαστε στὰ σημειώματα. Δυστυχῶς ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου δὲ μ' ἔπεισε πὼς ὁ τρόπος ποὺ ἔγιναν τὰ σημειώματα ἦταν ἐπιτυχής. Ἐκρίνα λέει μὲ μέτρα ἐπιφανείας. Μὰ ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὑπάρχουν Ἀνθολογίες μὰ καὶ Ἱστορίες τῆς λογοτεχνίας — ἀφοῦ μάλιστα ὁ Παπαϊωάννου πιστεύει πὼς τὰ βιογραφικὰ σημειώματα μαζί μὲ τὰ σημειώματα γιὰ τὶς ἐποχές εἶναι μιὰ μικρὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ποίησης — ὁ χῶρος ποὺ διατίθεται γιὰ τοὺς διάφορους ποιητὲς εἶναι κατ' εὐθείαν ἀνάλογος μὲ τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τους. Ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου μὰς λέει πὼς πρωτοτύπησε: «Γιὰ τοὺς περισσότερους σύγχρονους ποιητὲς τὰ σημειώματά τους εἶναι μόνο βιογραφικὰ καὶ καθόλου κριτικά. Γιὰ τοὺς ἄλλους, ὅταν μπορούμε νὰ πούμε τὴ γνώμη μας σὲ μισὴ σελίδα ἢ σὲ πέντε ἀράδες μένουμε στὸ μικρὸ αὐτὸ χῶρο ποὺ μὰς ἦταν ἀπαραίτητος. Ἄν ὅμως μὰς χρειάζονταν περισσότερος χῶρος ἀπλωθήκαμε. . .».

Μὰ τόσο γι' αὐτὴ τὴν πρωτοτυπία, ὅσο καὶ γιὰ κείνη τὴν ἄλλη, νὰ ἐπεκτείνεται ὁ σημειωματογράφος στὴν ἐξωποιητικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθολογουμένων καὶ νὰ κάνει ἀναγκαστικὰ βιαστικὲς καὶ, ἀφοῦ δὲ μπορεῖ νὰ ντοκουμεντάρει τοὺς ἰσχυρισμούς του, καὶ ἀφοριστικὲς κρίσεις, ἀξιολογήσεις καὶ τοποθετήσεις, γι' αὐτὲς λοιπὸν τὶς πρωτοτυπίες δικαιούται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἔχει ἄλλη γνώμη ἀπὸ τὸν Παπαϊωάννου. Μ' ἄς ὑποθέσουμε πὼς ἔχει δίκιο ὁ

Παπαϊωάννου. Ἄς ὑποθέσουμε δηλαδὴ πὼς καλὰ ἔκανε καὶ γι' ἄλλους ποιητὲς ἔγραψε ἀπλᾶ βιογραφικὰ σημειώματα, γι' ἄλλους ἐπεκτάθηκε σὲ κριτικὰ καὶ γι' ἄλλους προχώρησε καὶ ἐξέτασε τὴν ἐξωποιητικὴ τους δραστηριότητα. Μὰ τότε εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ πει στὸν ἀναγνώστη μὲ ποιά κριτήρια ἔκρινε κι ἀποφάσισε πὼς γιὰ τὸν Α ποιητὴ πρέπει νὰ γράψει μόνο βιογραφικὸ σημείωμα, γιὰ τὸ Β' κριτικὸ καὶ γιὰ τὸ Γ' νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στὴν ἐξωποιητικὴ του δραστηριότητα. Γιατὶ δικαιολογημένα ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ὑποβάλει στὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου ὀρισμένες ἐρωτήσεις, σὰν αὐτές: «Μὲ ποῖο δικαίωμα ἀγνοήσατε τὴν ἐξωποιητικὴν δραστηριότητα, τὴν πεζογραφικὴν, τοῦ Γεράσιμου Γρηγόρη; γιατί δὲν τοποθετήσατε τὸν Κουκούλα σὰν κριτικὸ ὅπως κάνατε γιὰ τὸν Καραντώνη; ἢ γιατί δὲν ἐρμηνεύετε τὴν ποίηση τοῦ Ἐμμανουήλ, τοῦ Σπ. Παναγιωτόπουλου, τῆς Καρέλλη, ὅπως κάνατε γιὰ τὸ Μιχ. Στασινόπουλο; γιὰ νὰ περιοριστοῦμε σ' αὐτὰ τὰ λίγα». Κι ἡ μόνη ἀπάντηση ποὺ θάχει νὰ δώσει ὁ Παπαϊωάννου θάσαι: γιατί ἔτσι θέλουμε. Ὅχι, δὲν ἀπαντῶ ἐγὼ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Παπαϊωάννου, ὅπως παραπονιέται. Ἀπαντοῦν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κριτήριον καὶ καμιά μέθοδος στὸ ποιοὶ ποιητὲς θὰ ἀξιολογηθοῦν καὶ ποιοὶ ὄχι, εἶναι πιά ζήτημα τῆς ἀποκλειστικῆς θέλησης τοῦ σημειωματογράφου. Ὅλα αὐτὰ ὁ Παπαϊωάννου τὰ θεωρεῖ φυσικὰ καὶ νόμιμα. Μὰ ἐμεῖς δὲν τὰ θεωροῦμε οὔτε φυσικὰ οὔτε νόμιμα καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορούμε νὰ συνεννοηθοῦμε.

Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς τοποθέτησης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Μακρυγιάννη στοὺς προσωπικοὺς ποιητὲς, ἐνῶ ἐγὼ ὑποστήριξα πὼς σὰν γνωστοὶ ποιητὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν ἔπρεπε νὰ τοποθετηθοῦν στὴ δημοτικὴ ποίηση ὁ Παπαϊωάννου θέτει ἓνα πολὺ σοβαρὸ ζήτημα, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συζητηθεῖ τώρα.

Δ'. Πιστεύω πὼς ὁ Παπαϊωάννου δρίσκει σωστὲς τὶς ἄλλες παρατηρήσεις ποὺ ἔκανα γιὰ τὴν Ἀνθολογία καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὶς συζητεῖ: πὼς ἔχουν παραληφθεῖ ἀδικαιολόγητα μερικοὶ ποιητὲς, πὼς ἦταν ἀτόπημα νὰ ἀνθολογεῖται ἓνας σατιρικὸς βασικὰ ποιητὴς (ὁ Κουτούζης) μ' ἓνα λυρικό του, πὼς ἦταν λάθος γιὰ μιὰν Ἀνθολογία αὐτοῦ τοῦ τύπου νὰ μὴν ἀνθολογοῦνται σατιρικὰ τοῦ Σολωμοῦ κτλ.

Δὲ θέλω νὰ ἐπανέλθω στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας γιατί πιστεύω πὼς ἦταν πολὺ σκληρὸς γιὰ τὴν Ἀνθολογία. Ἄλλο ὅμως αὐτὸ κι ἄλλο νὰ λέει ὁ Παπαϊωάννου πὼς κακομεταχειρίστηκα ἱερὰ κείμενα. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἀωνύμου τοῦ Ἑλληνα ὅπως ὄλοι οἱ ἀφορισμοὶ ἔχει ἀποχτήσει αὐτοδύναμη ἀξία. Ἀλλοίμονο ἂν κάθε φορὰ ποὺ χρησιμοποιοῦμε τοὺς ἀπειρους ἀφορισμούς, τοὺς συσχετίζουμε μὲ τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ ὅπου ἀναφέρονται. Τότες ζήτημα εἶναι ἂν πολλοὶ ἀφορισμοὶ θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν.

Δὲ θὰ πῶ τίποτα ἄλλο. Τόσο ἡ πρώτη μου κριτικὴ ὅσο καὶ τὸ σημερινό μου σημείωμα διέπονται ἀπὸ τὴν καλὴ πίστη ποὺ θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτηση ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου.

Μερικὲς
Παρατηρήσεις
Πάνω
Στὸ προηγούμενο
Τεῦχος

*Ένα γράμμα τοῦ Θανάση Φωτιάδη

Ἀγαπητὴ Ἐπιθεώρηση,

Θερμὰ συγχαρητήρια γιὰ τὴν ἐξόρμησή σου. Νομίζω πὼς τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ὄλη ἐμφάνιση εἶναι ἐξαιρετικά. Εὐχομαί νὰ συνεχισθεῖ, πρὸς ὄφελος τῆς προοδευτικῆς διανόησης τοῦ τόπου.

Εἰδικώτερα θὰ μοῦ ἐπιτρέψεις, σύμφωνα ἄλλωστε καὶ μὲ τὸ «προγραμματικό» σου, νὰ παρατηρήσω 2 - 3 πράγματα, ποὺ ἴσως μὲ τὴ συζήτηση ποὺ θὰ προκαλοῦσαν, νὰ φέρουν καλό:

1. Ὁ τόνος τοῦ ἄρθρου τοῦ Μ. Θεοδωράκη γιὰ τὸν «Ἐπιτάφιο» του δὲν εἶναι νομίζω ὁ σωστός. Ἀντὶς γιὰ ἓνα ἤρεμο καὶ κατατοπιστικό σημείωμα, ἀπαραίτητο στ' ἀλήθεια μετὰ τὶς πολλὲς συζητήσεις ποὺ γίνανε, ἔχουμε ἓνα ἐριστικό ἄρθρο, ποὺ δὲν καταρρίπτει τὶς ἀντίθετες μ' αὐτὸν γνώμες γιὰ τὸν Ἐπιτάφιο, ἀλλὰ τὶς εἰρωνεύεται καὶ τὶς ὑβρίζει. Π. χ. «νὰ χύσουν τὸ δηλητήριό τους», «τὸ κάνω μὲ ἀηδία», «ποτίζουν τὸ λαὸ μὲ κάθε λογῆς ἀκαθαρσίες», «ἢ ἐσεῖς ἢ ἐγὼ δὲν καταλαβαίνουμε ἀπὸ μουσικὴ» κλπ. Ἀφήνω τὶς ὀρισμένες θέσεις, ποὺ εἶναι στατικές καὶ παράλογες, ὅπως τὸ ὅτι «οἱ ἀφοσιωμένοι στὸ λαὸ... προσβάλλουν τὸ λαὸ ὅταν τοῦ ἀρνοῦνται νὰ διαλέξει κάτω ἀπὸ ὅποιονδήποτε συνθήκες τὴν πνευματικὴ του τροφή.» (Σκεφθεῖτε, λέει, ν' ἀφήναμε τὸ λαὸ νὰ θαυμάζει τὰ γκαγκοστερικά ἔργα, ἔστω καὶ σὲ μανιάτικη ἢ κρητικὴ ἐκδοσὴ... Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι θέμα οὐσιαστικὰ μεγάλο καὶ ὄχι τῆς στιγμῆς). Ἀφήνω ἀκόμη ὅτι γίνονται παρασιωπήσεις ἀνεξήγητες: Π.χ. ὁμιλεῖ ὁ Μ. Θ. γιὰ τὶς «ἔξη λαϊκὲς μελωδίες ποὺ πῆρε ὁ Χατζηδάκης κι ἔκανε τὶς ὅ λαϊκὲς ζωγραφιές, τὰ μελωδικὰ αὐτὰ ἀριστουργήματα» χωρὶς νὰ τονίσει, πὼς οἱ ἔξ αὐτῆς λαϊκὲς μελωδίες εἶναι ἔργο τοῦ Βασ. Τσιτσάνη, τοῦ δάσκαλου ὄλων τῶν «λαϊκοφερνόντων» συνθετῶν μας, αὐτοῦ ποὺ ἐνῶ λίγο πρὶν, ὁ Θ. τὸν ἀναφέρει μονολεκτικὰ στοὺς «κλασσικοὺς» τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς, ὅταν φθάνει στὰ συγκεκριμένα του ἔργα, τὶς ὅ λαϊκὲς ζωγραφιές, στὰ ὅ διάσημα τραγούδια του, δηλ. τὴν Ἀμαξά, τὴ Συνεφιασμένη Κυριακὴ, τὸ Κουράστηκα γιὰ νὰ σὲ ἀποχτήσω, κλπ. (αὐτῆς ποὺ «ἀφήσαμε» τόσον καιρὸ μὲ διάφορα τερτίπια νὰ τὶς θεωρεῖ ὁ

κόσμος ἔργα τοῦ Μ. Χατζηδάκη) τὶς μνημονεύει χωρὶς πατέρα. Καλὴ βέβαια ἡ λεβεντιά, ἀλλὰ τὸ εὐγενὲς ὕφος, ποὺ τόσο τὸ στερηθήκαμε τελευταῖα σ' ὄλους τοὺς τομεῖς, πρέπει νὰ εἶναι χαρακτηριστικὸ κυρίως τῶν προοδευτικῶν ἀνθρώπων.

2. Καὶ ὁ Ρίτσος; Παρολίγο θὰ τὸν ξεχνούσαμε μὲ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θεοδωράκη. Ἔχω τὴ γνώμη πὼς θάταν ὑποχρέωση τοῦ ποιητῆ νὰ πεῖ δυὸ λόγια ὑπεύθυνα πάνω στὸ θέμα τῆς μουσικῆς ἐπένδυσης τῶν στίχων του, ὅπως αὐτὸς τὸ καταλαβαίνει. Δὲ θάταν διόλου ἔλλειψη ἀβρότητας, ἐὰν μᾶς ἔλεγε μερικὰ γιὰ τὸ στυλ τοῦ Ἐπιταφίου του, ἂν πέτυχε πράγματι ἡ μουσικὴ νὰ ἐκφράσει ὅ,τι αὐτὸς ἔζησε ποιητικά (διότι ἐδῶ ἐλέχθησαν μύρια ὄσα, δημοσίως ἢ μὴ, γιὰ τὴν ποιητικὴ οὐσία τοῦ Ἐπιταφίου), ἂν δηλαδὴ εἶναι εὐχαριστημένος ὁ Ρίτσος, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητη ἐμπορικὴ ἐπιτυχία καὶ ἀπὸ τὸ σχετικὸ ὄφελος νὰ ἐκλαϊκεύεται ἡ καλὴ ποίηση καὶ ἡ μουσικὴ. Καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ μᾶς ἐξηγήσει, ἴσως ὄχι μόνον ἀπὸ στενὴ γραμματολογικὴ ἄποψη: Πότε γράφθηκαν οἱ διάφορες προσθήκες στὸν Ἐπιτάφιο, μετὰ τὴν πρώτη του ἐκδοσὴ τοῦ 1936;

3. Τὸ περιλάλητο θέμα τῆς ἀνθολογίας τῶν τεσσάρων. Κι ἐδῶ θάπρεπε νὰ ξεκαθαρίσουμε δυὸ - τρία πράγματα, ὄχι ἀπὸ κακόβουλη πρόθεση, ἀλλὰ μὲ τὸ θάρρος ποὺ πρέπει νὰ ἔχουμε οἱ προοδευτικοὶ ἄνθρωποι, ἂν θέλουμε νὰ διαφέρουμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἡ κριτικὴ (ὄχι βεβαίως μόνον τοῦ Κ. Πορφύρη) ἐπισήμανε τὶς ἐλλείψεις τοῦ Δ' τόμου. Ἡ τωρινὴ ἀπάντησὴ τοῦ Μ. Παπαϊωάννου δυστυχῶς δὲν καλύπτει τὰ ἐλαττώματα, ἀντιθέτως δὲ προβάλλει ὀξύτερα δυὸ κατὰ τὴ γνώμη μου σημεία:

α) Ὁ Μ. Π. ὑπεραμύνεται στὴν ἀπάντησή του γιὰ τὴ μιὰ σελίδα ποὺ ἀφιερῶθηκε σὰν πρόλογος γιὰ τὸν Τίμο Μαλάνο σὲ ἀνθολογία Ποίησης. Κακῶς. Γιατὶ ὁ Τίμος Μαλάνος εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ὡς ποιητῆς καὶ γνωστὸς ὡς κριτικός, τὰ δὲ δύο δείγματα ποιήσεώς του στὸν Δ' τόμο τῆς ἐν λόγω Ἀνθολογίας εἶναι ἀτυχέστατα ὑπὸ πάσαν ἔποψιν.

β) Εἰς τρία σημεία τῆς ἀπάντησής του ὁ Μ. Π. ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Δ' τόμος τῆς Ἀνθολογίας εἶναι ἀφιερῶμένος στὴν ποίηση τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸ ἀληθές. Εἶναι ζήτημα ἐὰν 3 ἢ 4 ποιητῆς τοῦ Δ' τόμου ἔγραψαν καὶ ἀντιστασιακὴ ποίηση. Τότε «γιατὶ τόσο εὐκόλα τραβάμε ἀφορισμοὺς» ὅτι «στὸν Δ' τόμο περιλάβαμε τὴν ποίηση τῆς Ἐθν. Ἀντίστασης»;

4. Στὴν κριτικὴ τοῦ Τ. Βοσρνά γιὰ τὴν «Κορομηλιά» τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη ἔχουν κατὰ τὴ γνώμη μου παρεισφύσει 2 - 3 ἀβλεψίες:

α) Τὰ διηγήματα Μαρίνα, Τζούλια καὶ Ἐλεονώρα ποὺ φάνηκαν στὰ τελευταῖα μεταπολεμικά (λάθος ἴσως τυπογραφικό, ἀντὶ μεσοπολεμικά) χρόνια, δὲν εἶναι μόνον «διεργασία τοῦ θέματος ἔρωτας — θάνατος πάνω σὲ νεορομαντικὰ μοτίβα». Εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο. Εἶναι, ὅπως δόθηκε εὐκαιρία νὰ τονιστεῖ μὲ τὸ φιλμ τοῦ Τσέχωφ «Ἡ κυρία μὲ τὸ σκυλ-

(Συνέχεια στὴ σελ. 247)

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

Η Ε Ρ Ε Υ Ν Α

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΡΝΑΕΙ ΚΡΙΣΗ!

*Συνεχίζονται οι απαντήσεις από τους
'Εκδότες,' Πλασιέ, Τυπογράφους,
Βιβλιοδέτες, 'Αναγνωστικό Κοινό.*

Ο εκδότης κ. ΓΕΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ: Οι τυχοδιωκτισμοί πρέπει να σταματήσουν.

Το βιβλίο, κατά τη γνώμη μου, δεν περνάει κρίση οικονομική, αλλά, ὡς τὴν ποῦμε, κρίση ἠθική. Ἡ στυγνὴ ἀνταγωνιστικὴ προσπάθεια, ποὺ δυστυχῶς κατέχει μερικοὺς ἐκδότες τὸν τελευταῖο καιρὸ, ἔχει βαθύτατα αἰτία. Κ' εἶναι αὐτὰ α) ἡ κλοπὴ ποὺ γίνεται εἰς βάρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, μὲ βιβλία ὀγκώδη καὶ μ' ἐλάχιστη ὕλη β) ἡ ἔφεση ν' ἀποκομίσουν μεγάλα κέρδη κυκλοφορώντας ἕνα μόνο βιβλίο γ) ἡ χαμηλὴ ποιότητα τοῦ βιβλίου, (καὶ ἐννοῶ τὴν ἐκτύπωση, τὴν ἐπιμέλεια, τὸ χαρτὶ κλπ.).

Ἄφοῦ μ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ξεκινοῦν (εὐτυχῶς ὄχι ὅλοι) οἱ ἐκδότες, ἀρχίζει τὸ «σκότωμα»: βιβλίο ποὺ ἔχει ὀνομαστικὴ τιμὴ 150 δρχ. προσφέρεται στὸν πλασιέ μὲ 50, 40 ἀκόμα καὶ 30 δρχ. Ἔτσι δημιουργεῖται ἕνας φοβερὸς ἀνταγωνισμὸς (φυσικὰ εἰς βάρος τοῦ βιβλίου) κι ὁ ἕνας ἀναγνώστης τ' ἀγοράζει 150 δρχ. ὁ ἄλλος 70 κ' ἕνας τρίτος 100.

Νομίζω, λοιπόν, πῶς τὸ βιβλίο πρέπει νὰ προσφέρεται στὸν ἀναγνώστη σὲ μιὰ σταθερὴ καὶ φτηνὴ τιμὴ. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐκδότη ἔχει ἐκπολιτιστικὸ χαραχτήρα — ὁ ἐκδότης πρέπει νὰναι ὁ φωτισμένος ὁδηγητὴς τῶν μαζῶν, κείνος ποὺ θὰ φέρει σ' ἐπαφὴ τὸν ξένο ἢ τὸν Ἕλληνα συγγραφέα μὲ τὸν ἀναγνώστη.

Δὲν ἔχω μεγάλη ἱστορία στὸν ἐκδοτικὸ τομέα, ὁμῶς τὰ βιβλία ποὺ κυκλοφόρησα ὡς τώρα ἔχουν ὅλες τὶς παραπάνω προϋποθέσεις: εἶναι φτηνά, εἶναι ἄρτια καὶ προσφέρουν οὐσιαστικὴ μόρφωση στὸν ἀναγνώστη.

Ἐπιδίωξή μας εἶναι νὰ δώσουμε παράλληλα μὲ τοὺς κλασσικοὺς τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας καὶ τοὺς σύγχρονους ξένους ἢ Ἕλληνες

συγγραφεῖς. Ἄν ἐπιτύχω στὴν προσπάθειά μου αὐτὴ, θάμαι πολὺ εὐτυχὴς γιατί, ἐν ὧ δὲ θάχω ἀποκομίσει κέρδη, θάχω δώσει ἐκλεκτὰ ἔργα στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη. Οἱ τυχοδιωκτισμοὶ πρέπει νὰ σταματήσουν. Τὸ βιβλίο δὲν εἶναι ἕνα ὀποιοδήποτε ἐμπόρευμα. Χρειάζεται ἀγάπη καὶ μεγάλο πνευματικὸ βεληνεκές. Μὲ κακέκτυπα καὶ περικομμένα ἔργα δὲν πρόκειται ποτὲ ν' αὐξήσουμε τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό. (Ἡ Δανία, μὲ πληθυσμὸ δυὸ ἑκατομ. ἔχει συνηθισμένο τιρὰζ ἑνὸς βιβλίου τριάντα χιλιάδες ἀντίτυπα. Ἡ Ἑλλάδα, μὲ δέκα ἑκατομ. πληθυσμὸ, φτάνει δὲ φτάνει τὶς 2 - 3 χιλιάδες. Αὐτὸ μᾶς λέει πολλὰ. Κι ὡς μὴν ἐπικαλοῦμαστε διαρκῶς τὸν ἀναλφαβητισμὸ. Πρῶτα - πρῶτα, φταίμε μεῖς οἱ ἴδιοι, ποὺ δὲ δώσαμε τὸ σοβαρὸ βιβλίο σὲ φτηνὴ τιμὴ, προσιτὴ σ' ὅλους. Φταίει δέβαια καὶ τὸ Κράτος ποὺ δὲν ἔδωσε ἀτέλεια χάρτου, δὲν ἐμείωσε τὴ φορολογία καὶ δὲν ἀγοράζει ἕναν λογικὸ ἀριθμὸ βιβλίων μὲ ἀντικειμενικὰ κριτήρια).

Ἔστερα, νὰ πάψουν οἱ περικοπὲς τῶν ἔργων. Νὰ πληρῶνεται καλύτερα ὁ μεταφραστὴς, ὁ ἐπιμελητὴς, ὁ τυπογράφος, ὁ βιβλιοδέτης κ. λ.π. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ βιβλίο θ' ἀνέβει ποιοτικὰ - ποιοτικὰ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές.

Κι ἐρχόμαστε στοὺς πλασιέ. Ἐπιδίωξή τους εἶναι ν' ἀγοράσουν φτηνὰ (τῶν 150 δρχ. 40 ἢ πενήντα), καὶ νὰ πουλήσουν ἀκριβὰ. Ἐνῶ θάπρεπε ν' αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸ τῶν πελατῶν τους ἀποκομίζοντας μικρότερο κέρδος. Ὁ-

1. Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς ἐκδότες δημοσιεύονται στὸ προηγούμενο τεῦχος μας (σελ. 89).

ταν ο πελάτης διαπιστώνει πώς ένα βιβλίο που τ' αγόρασε 150 δραχ. το βρίσκει με 50, φυσικά δεν ξαναγοράζει βιβλίο. Τίνος είναι, λοιπόν, ή ζημιά; Φυσικά του πλασιέ. Ευτυχώς πολλοί απ' τους πλασιέ έπαψαν να προσφέρουν τὰ βιβλία - μπαούλα κι αναθεώρησαν τις απόψεις τους. Είναι κι αυτό ένα κέρδος.

Τελειώνοντας θα τονίσω ακόμα μιὰ φορά πώς στο έπάγγελμα του βιβλιοπώλου - εκδότου πρέπει κυριότατα να επικρατήσουν άλλες αντιλήψεις κι άλλα — πνευματικώτερα — κριτήρια. Μονάχα τότε το Έλληνικό βιβλίο θα δει πάλι ήμέρες καλές που θα φέρουν μιὰ νέα πνευματική και πολιτιστική άνθηση.

‘Ο Συνεταιρισμός Έκδόσεως και Διαθέσεως βιβλίου «ΚΥΨΕΛΗ»: Βεβαίως υπάρχει κρίση, αλλά ποιός φταίει;—Για να άρθει ή κρίση προτείνουμε...

‘Ο Συνεταιρισμός εκδόσεως και Διαθέσεως βιβλίου «Κυψέλη» έδω και ένα τουλάχιστο χρόνο έπεσήμανε τον κίνδυνο της έπερχόμενης κρίσης στη βιβλιαγορά με την τακτική της αλόγιστης αύξησης της τιμής όρισμένων βιβλίων από όρισμένους εκδότες, και την ανάγκη του καθορισμού της τιμής του βιβλίου με βάση θεμιτό εκδοτικό κέρδος και λογικό ποσοστό διάθεσης του πλασιέ. Προς την κατεύθυνση αυτή ήρθε σε συζητήσεις με όρισμένους εκδότες που, δυστυχώς, δεν έκαρποφόρησαν.

‘Η «Κυψέλη» στα τέσσερα χρόνια της ύπαρξέως της κατέβαλε κάθε προσπάθεια στην έκδοση καλού και όσο το δυνατόν φθηνού βιβλίου δικού μας και ξένου, πράγμα που δεν μπορεί να το άμφισβητήσει κανείς. Γι' αυτό για ένα διάστημα έμεινε έξω των αλλαγών βιβλίων εκδόσεώς της με βιβλία άλλων εκδοτικών οίκων, γιατί ή αλλαγή φθηνού με άκριβό βιβλίο είναι σοβαρώτατος κίνδυνος για την καλή έμπορική μεταχείριση του ανταλασσόμενου φθηνού βιβλίου.

Το συνεταιρισμό μας όπως είναι γνωστό, συγκροτούν επαγγελματίες πλασιέ που διαθέτουν όπως και οι άλλοι συνάδελφοί μας των άλλων εκδοτικών οίκων όλα τὰ βιβλία με το σύστημα των δόσεων. Με τη δουλειά μας, άγωνιζόμενοι σκληρά απ' το πρωί ίσαμε το βράδυ, φορτωμένοι με την τσάντα, μπάσαμε το καλό βιβλίο σ' όλους τους χώρους που ζουν και εργάζονται οι άνθρωποι. “Αν ρωτήσετε τώρα ποιά είναι ή κατάσταση μας σήμερα, άπαντούμε πώς τσακισθήκαμε απ' τους δρόμους. “Όταν άρρωστήσουμε δεν μπορούμε ν' άναποκριθούμε στις υποχρεώσεις μας. Χωρίς καμμιά άσφάλιση — καταλαβαίνετε ποιά τύχη μας περιμένει.

Έτσι συμβάλαμε κι έμείς σημαντικά στην αύξηση της κυκλοφορίας του βιβλίου. Έν τούτοις παρ' όλη την αύξηση του άναγνωστικού κοινού και συνεπώς του τιράζ των βιβλίων, τὰ τελευταία χρόνια, αντί αυτό να βοηθήσει στην πτώση της τιμής του βιβλίου δεν έστάθη ίκανός παράγων άποτροπής μιās συνεχούς άνόδου των τιμών όρισμένων βιβλίων.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, κι έμείς πώς τον τελευταίο ιδιαίτερα χρόνο, ή βιβλιαγορά περνάει μιὰ σοβαρή κρίση που τὰ κύρια χαρακτηριστικά της, κατά τη γνώμη μας, είναι τὰ ακόλουθα:

1) ‘Η τακτική της παράλογης αύξήσεως της τιμής πωλήσεως του βιβλίου που εφαρμόζουν όρισμένοι εκδότες, πέραν του ποσοστού που χορηγούν στον

πλασιέ, είναι μιὰ τάση που οί έν λόγω εκδότες προσπαθούν να τη δικαιολογήσουν με το ποσοστό που δίνουν στον πλασιέ. Οί κύριοι αυτοί μοναδικοί καρπωτές του εκδοτικού κέρδους άνίκανοι όμως να δημιουργήσουν προϋποθέσεις πτώσεως του κόστους του βιβλίου μέσω αύξημένου τιράζ, υποχρεώθηκαν να χρησιμοποιήσουν το θεσμό του πλασιέ του βιβλίου, ρίχνοντας μάλιστα σ' αυτόν όλους τους κινδύνους από έπισφαλείς χρεώστες. Αντί όμως να άμείψουν τον πλασιέ, μοιράζοντας το δικό τους κέρδος, με τη μέθοδο της συνεχούς αύξήσεως των τιμών έπιδιώκουν να πληρώνει το άναγνωστικό κοινό τον πλασιέ, οί ίδιοι δε να αύξήσουν τὰ κέρδη τους από την ευρύτερη κυκλοφορία των βιβλίων τους. Φυσικά ο πλασιέ τους χρησιμεύει και για κάτι άλλο: να τού ρίχνουν την ευθύνη για την αύξημένη τιμή του βιβλίου, προσπαθώντας να κρύψουν τὰ δικά τους κέρδη.

2) Δεδομένου ότι στις σημερινές συνθήκες, είναι νόμος της βιβλιαγοράς ή κυκλοφορία του βιβλίου μέσω αλλαγών βιβλίων ένός εκδοτικού οίκου με βιβλία άλλου εκδοτικού οίκου, έχουμε σαν άποτέλεσμα και λογικοί ακόμα εκδότες να βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα ή να στοκάρουν το βιβλίο τους με κίνδυνο να κλείσουν ή ν' αύξήσουν την τιμή του και να προχωρήσουν στις ανταλλαγές ώστε να μην πέσει στη βιβλιαγορά το βιβλίο τους με έξευτελιστική τιμή.

και 3) Έπειδή ή πέτρα του σκανδάλου για τους εκδότες αυτούς είναι το «μεγάλο» ποσοστό του πλασιέ πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι ο μεγάλος όγκος των βιβλίων που διαθέτουμε σαν πλασιέ, πέραν των βιβλίων της «Κυψέλης», δίδεται με ποσοστό 20 - 40%. Μάλιστα τὰ βιβλία πολλών εκδοτικών οίκων τὰ διαθέτουμε με δόσεις και ποσοστό 15 - 20 - 25% τοίς μετρητοίς, και πάντοτε σύμφωνα με τους έπίσημους καταλόγους δίχως καμμιά έπιβάρυνση. Φαντασθείτε τώρα τί γίνεται με τις διαρροές που έχουμε, τὰ έξοδα κίνησης, έπιστροφές, τις άπώλειες απ' τὰ παθητικά των δόσεων και θα ιδείτε τότε που πάει το ποσοστό μας. “Όσο για το άκριβό βιβλίο με τις κυμαινόμενες τιμές, οί επαγγελματίες πλασιέ του Συνεταιρισμού μας προειδοποιούν τους πελάτες για την τύχη του, άποφεύγοντας να τὸ πλάσσουν, διότι γνωρίζουν ότι θα έκτεθούν.

Το συμπέρασμα για την κατάσταση αυτή στη βιβλιαγορά είναι ότι κλονίζεται ή έμπιστοσύνη του άναγνωστικού κοινού έξ αί-

τίας τῆς ἀναρχίας τῶν τιμῶν πωλήσεως ὀρισμένων βιβλίων, πράγμα πού, ἂν δὲν ἀντιμετωπισθεῖ ἔγκαιρα, θὰ ἔχει ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τοὺς δυὸ βασικοὺς παράγοντες τῆς κινήσεως τοῦ βιβλίου: Ἐκδότῃ - Πλασιέ.

Ἐδῶ θὰ πρέπει ν' ἀνοίξουμε μιὰ παρένθεση γιὰ νὰ δώσουμε ὀρισμένες ἐξηγήσεις σὲ ὅτι μᾶς ἀφορᾷ διαβάζοντας τὶς ἀπαντήσεις πού ἔδωσαν ὀρισμένοι παράγοντες τοῦ βιβλίου στὰ ἐρωτήματα τῆς Ε.Τ. πού δημοσιεύτηκαν στὸ προηγούμενο τεύχος τῆς:

α) Εἰπώθηκε ὅτι τὰ ὀγκώδη βιβλία τὰ ἐπέβαλαν στὴν ἀγορὰ οἱ πλασιέ. Αὐτό, ἂν συνέβαινε, θὰ σήμαινε ὑποτίμηση τῆς νοημοσύνης τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού. Οἱ πλασιέ διαθέτουν τόσο τὸ ὀγκώδες (ἐγκυκλοπαίδειες, λεξικά κλπ.), ὅσο καὶ τὸ μικρὸ βιβλίον.

Νομίζουμε ὁμῶς ὅτι οἱ πλασιέ δὲν εὐθύνονται γιὰ τὶς ταχυδαχτυλουργίες ὀρισμένων ἐκδοτῶν πού στὴν κυριολεξία πουλοῦν βιβλία - τυπωμένο χαρτί καὶ τὰ κοστολογοῦν ἔτσι ὡστε νᾶχουν, πέραν τοῦ ποσοστοῦ πού δίνουν στὸν πλασιέ, ἐκδοτικὸ κέρδος 150 - 200%. Ἐδῶ πρέπει νὰ πούμε ὅτι οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς εἶναι κατὰ προτίμηση μεταφράσεις ξένων βιβλίων χωρὶς συγγραφικὰ δικαιώματα καὶ ἐπικράτησαν στὴν βιβλιαγορὰ σὲ δάρος τοῦ ἐλληνικοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου.

β) Ὅλοι συμφωνοῦν, στὶς ἀπαντήσεις πού ἔδωσαν, πὼς στὶς σημερινὲς συνθήκες μὲ τὰ ἄθλια οἰκονομικὰ τῶν ἐργαζομένων τάξεων ἢ ἀπορρόφηση τοῦ βιβλίου σὲ μεγάλη κλίμακα δὲν μπορεῖ νὰ γίνει δίχως τὸν παράγοντα - ἐπαγγελματία πλασιέ καὶ τὴ φθηνὴ τιμὴ τοῦ βιβλίου. Αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀποψη πού ὑπεστήριξαν ὀρισμένοι ὅτι σήμερὰ ὁ πλασιέ καὶ ὁ μικρὸς ἐκδότῃς ἔγιναν τροχοπέδη στὴν πάρα πέρα ἀνάπτυξη τῆς κίνησης τοῦ βιβλίου. Τὸ πρόβλημα παραμένει στὴ βάση: Λογικὸ ποσοστὸ ἐκδοτικοῦ κέρδους σὺν λογικὸ ποσοστὸ πλασιέ, αὐτὰ τὰ δύο θὰ μᾶς ὀδηγήσουν ἀσφαλῶς στὸ φθηνὸ βιβλίον. Κλείνουμε τὴν παρένθεση.

Ἡ «Κυψέλη» ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχὴ ἐπεσήμανε ἀπὸ καιρὸ τὴ βασικὴ αἰτία πού ὀδήγησε στὴ σημερινὴ κρίση τῆς βιβλιαγορᾶς καὶ τοῦτο γιὰτὶ χάρις στὴ διπλὴ τῆς φύση: ἐκδότῃς καὶ παράλληλα πλασιέ δέχτηκε ἀπὸ πρῶτο χέρι τὴν ἀντίδραση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού γιὰ τὰ βιβλία μὲ τὶς ἀλόγιστες τιμὲς καὶ ἔχει τῶρὰ πλήρη συνείδηση τῆς ἀνάγκης νὰ συμβάλει μαζί μὲ ὅσους ἐκδότῃς πονοῦν τὸ βιβλίον καὶ συμφωνοῦν μαζί τῆς στὴν ἐξυγίανση τῆς βιβλιαγορᾶς μὲ τὴν προσφορὰ φθηνοῦ καὶ καλοῦ βιβλίου. Σὰν συμβολὴ στὴ λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ κάνει τὶς ἐξῆς προτάσεις σ' ὅλους τοὺς ἐκδότῃς πού θὰ συμφωνήσουν μαζί τῆς γιὰ φθηνὸ καὶ καλὸ βιβλίον:

1) Τὸ πρόβλημα νὰ μελετηθεῖ ἀπὸ ἐκπροσώπους ἐκδοτῶν καὶ τοῦ σωματείου τῶν πλασιέ —κατ' ἀρχήν. Νὰ συμφωνήσουν στὸν καθορισμὸ λογικοῦ ποσοστοῦ ἐκδοτικοῦ κέρδους μὲ βάση τὸ τυπογραφικόν, γιὰ τὰ βιβλία πού ἔχουν συγγραφικὰ δικαιώματα καθὼς καὶ γιὰ τὰ χωρὶς συγγραφικὰ δικαιώματα βιβλία. Νὰ συμφωνήσουν ἐπίσης στὸν καθορισμὸ λογικοῦ ποσοστοῦ γιὰ τὸν πλασιέ. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα νὰ συγκροτεῖται ἡ ὀνομαστικὴ ἀξία τοῦ βιβλίου.

2) Οἱ ἐκδότῃς πού θὰ συμφωνήσουν, ν' ἀναλάβουν τὴν ὑποχρέωση νὰ μὴν κάνουν ἀνταλλαγὲς μὲ βιβλία ἄλλων ἐκδοτῶν πού ἔχουν ὑπέρογκες τιμὲς. Οἱ πλασιέ ἐπίσης ν' ἀναλάβουν τὴν ὑποχρέωση νὰ μὴν τὰ πλασάρουν καὶ νὰ ξεσκεπάσουν τοὺς ἐκδότῃς πού συνεχίζουν νὰ πωλοῦν βιβλία μὲ ὑπέρογκες τιμὲς.

3) Οἱ ἐκδότῃς πού θὰ συμφωνήσουν νὰ προβοῦν σὲ κοινὴ ἀνακοίνωση στὶς Ἐφημερίδες καὶ τὸν τύπο ἀναγγέλοντας τὴ συμφωνία τους γιὰ φθηνὸ βιβλίον καὶ νὰ καλοῦν τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ νὰ βοηθήσει τὴν προσπάθειά τους.

4) Τὸ σωματεῖον τῶν Πλασιέ ν' ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωση νὰ κυκλοφορεῖ τὸν κοινὸ κατάλογο μὲ τὶς τιμὲς τοῦ φθηνοῦ βιβλίου. Οἱ ἐφημερίδες καὶ ὁ τύπος νὰ ἐνισχύσουν τὴν προσπάθεια ἐκδοτῶν καὶ πλασιέ γιὰ τὸ φθηνὸ βιβλίον.

5) Ἐν συνεχείᾳ νὰ κληθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι παράγοντες τοῦ βιβλίου (λογοτεχνικὰ σωματεῖα, συγγραφεῖς, χαρτέμποροι, βιβλιοδέτες, τυπογράφοι, μεταφραστὲς, διορθωτὲς), γιὰ τὴ γενικότερη ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τοῦ φθηνοῦ βιβλίου.

6). Ἐκδόσεις, λογοτεχνικὰ σωματεῖα μαζί μὲ ὅλους τοὺς παράγοντες τοῦ βιβλίου νὰ διεκδικήσουν ἀπὸ τὸ Κράτος, νὰ φτηνήνει τὸ χαρτί πού ἔχει καταστήσει εἶδος πολυτελείας. Ἀτέλεια χάρτου γιὰ τὰ βιβλία τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀγορὰ βιβλίων ἀπὸ τὸ Κράτος γιὰ τὶς βιβλιοθηκῆς, μείωση τοῦ συντελεστοῦ φορολογίας τῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων κλπ.

7) Παραλλήλως πρὸς τὴν Κοινὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος φθηνοῦ βιβλίου μὲ τὴ συνεννόηση τῶν ἐκδοτῶν, ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πρότασις ἰδρύσεως ἐνὸς Ὁργανισμοῦ ἢ Α.Ε. μὲ σκοπὸ τὴν ἐκδοσὴ φθηνοῦ βιβλίου.

καὶ 8) Ἡ «Κυψέλη» δηλώνει ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκβάσεως τῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς ἄλλους ἐκδότῃς γιὰ τὸ φθηνὸ βιβλίον, θὰ προχωρήσει ἔστω καὶ μόνη τῆς στὴν ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ φθηνοῦ βιβλίου στὶς μελλοντικὲς τῆς ἐκδόσεις. Ἡ θετικὴ ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς ἀποφάσεώς τῆς ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ θὰ εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη ὅτι πραγματικὰ ἡ κρίση τοῦ βιβλίου εἶναι κρίση ὑψηλῆς τιμῆς.

Π ρ ο σ ο χ ή !

ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ "ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΕΩΣ ΤΕΧΝΗΣ,, ΜΕΤΕΦΕΡΘΗΚΑΝ

ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΡ. 74 3ος ΟΡΟΦΟΣ ΤΗΛ. 623 - 404

Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς πλασιέ.

- 1.— Τὸ βιβλίο, κατὰ τὴ γνώμη σας, περνάει κρίση σήμερα; Ποιῆς οἱ αἰτίες τῆς κρίσης;
- 2.— Πῶς βλέπετε τὸ πρόβλημα τῆς δουλειᾶς σας καὶ τί νομίζετε πῶς μπορεῖ νὰ γίνει γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἀδιέξοδο τοῦ βιβλίου - ἐπίπλου;
- 3.— Εἶναι γνωστὸ πῶς ἡ ἐπαφὴ τοῦ πλασιέ μὲ τὸν πελάτη δίνει στὸν πρῶτο τὴν δυνατότητα νὰ ἐπηρεάζει τὴν διάθεση τοῦ βιβλίου. Πῶς ἀσχεῖτε αὐτὸ τὸ ὑπεύθυνο λειτουργήμα;
- 4.— Διατυπώνονται παράπονα πῶς ὁ πλασιέ ἔχει μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν ἀνώμαλη κατάσταση ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀγορὰ τοῦ βιβλίου, καὶ συγκεκριμένα πῶς δὲ διαθέτει τὰ μικρὰ καὶ φτηνὰ βιβλία, γιὰτὶ δὲν τὸν συμφέρει. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα ὥστε νὰ μὴν ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τὸ μικρὸ καὶ φτηνὸ βιβλίο;
- 5.— Βρίσκετε σωστὸ βιβλία μικρὰ, ποὺ κυκλοφόρησαν παλιότερα σὲ φτηνὲς τιμές, νὰ ἀνατυπώνονται τώρα σὲ σχῆμα καὶ ὄγκο τέτοιο, ὥστε νὰ παρέχουν ἀπατηλὲς ἐντυπώσεις τοῦ κόστους τους καὶ νὰ πουλιῶνται σὲ ὑπέρογκη τιμὴ; Τιμᾶ ἐπίσης τοὺς παράγοντες τοῦ βιβλίου ἢ συγκέντρωση σὲ ἓνα τόμο βιβλίων τοῦ καροτσιοῦ καὶ ἡ διάθεσή τους σ' ἀστρονομικὲς τιμές;
- 6.— Ἀναγνωρίζετε πῶς τὸ μεγάλο θῦμα, σὲ τελευταῖα ἀνάλυση, εἶναι τὸ κοινὸ μὲ τὴν ἀγάπη ποὺ δείχνει στὸ βιβλίο;

Τὸ Δ. Σ. τοῦ Σωματείου Πλασιέ «ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΟΜΟΣ: Ὅρισμένοι ἐκδότες ἔβαλαν τὸ βιβλίο σὲ στραβὸ δρόμο.

. Στὴν ἀπάντησή μας θὰ σταθοῦμε σὲ ὁρισμένα βασικὰ αἷτια, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας, φέρανε στὴν σημερινὴ κατάσταση τὴν ἀγορὰ τοῦ βιβλίου.

Βέβαια τὸ βιβλίο δὲν μπορούσε νὰ ξεφύγει, σὰν ἐμπόρευμα, τὴν τύχη τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων μὲ τὴ σημερινὴ οἰκονομικὴ κρίση ποὺ περνάει ὁ τόπος μας.

Γιὰ νὰ ξεπεράσουν αὐτὴ τὴν κρίση ὁρισμένοι ἐκδότες ἔβαλαν τὸ βιβλίο σ' ἓνα στραβὸ δρόμο: Ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση, χοντρὸ χαρτί, ἀραιὸ τύπωμα δηλ. μπούγιο, ἐπομένως εὐκόλο τὸ ξεγέλασμα, ἢ ληστεία, ἂν θέλετε, τοῦ πελάτη μὲ τὴν τιμολόγησή του 400 - 500% πάνω ἀπὸ τὸ κόστος. Καὶ ἂν δὲν πιάσει τὸ κόλπο δηλ. τὸ ξεγέλασμα τοῦ πελάτη στὸν ἴσιο δρόμο ἔχουμε καὶ τὸ μονοπάτι, τὸ δῆθεν σκότωμα (τί σκότωμα;) τοῦ βιβλίου κάτω τοῦ 50 - 70% τῆς πλασματικῆς τιμῆς. Πάλι δηλ. κέρδος 50 - 100% πάνω ἀπ' τὸ κόστος.

Ἡ αἰτία τῆς κρίσης τῆς ἀγορᾶς τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ «ἀπληστία» τῶν πλασιέ, ὅπως λένε, μὰ ἡ ἀπληστία γιὰ ὑπερκέρδος ὁρισμένων ἐκδοτῶν, ποὺ μὲ τὴν ἀλλοπρόσαλλη πολιτικὴ τους στὴν τιμολόγηση τῶν βιβλίων φέρανε τὸν γνωστὸ σάλο στὴν ἀγορὰ.

Συμβαίνει π.χ. τὸ ἴδιο βιβλίο νὰ βγαίνει ἀπὸ δύο διαφορετικοὺς ἐκδότες μὲ δύο τελείως διαφορετικὲς τιμές, οὔτε κὰν κοντινές.

Τί φταίνει οἱ πλασιέ γιὰ ὅλα αὐτὰ; Ἡ «ἀπληστία» μας ἀπαντοῦν ὁρισμένοι ἐκδότες γιὰ μεγάλα ποσοστά. Μήπως ὁμως δὲν εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ πλασιέ δουλεύουν μὲ 10 - 25% τὰ βιβλία τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν Κολλάρου, Σαλίβερου, Δίφρου, Γκοδόστη, κλπ. ποὺ τὰ ἀγοράζουν μετρητοῖς καὶ τὰ πουλοῦν μὲ δόσεις χωρὶς καμιά ἐπιβάρυνση;

Μήπως δὲν εἶναι γνωστὸ ὅτι δουλεύουν μὲ 30% τὸ καλὸ βιβλίο καὶ 70 τὸ μὴ ἐμπορικὸ βιβλίο τῶν νέων ἐκδοτικῶν οἰκῶν; (Βιβλιοεκδοτικὴ, ΕΠΕ, Μέλισσα, Κέδρος κλπ.). Ποιὸς πλασιέ διαθέτει μαζεμένα λεφτὰ γιὰ νὰ ἐπωφεληθεῖ τοῦ σκοτώματος; Ποιοὶ εἶναι λοιπὸν

οἱ ζημιωμένοι; Μήπως εἶναι οἱ ἐκδότες; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ζημιωμένοι εἶναι τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ οἱ πλασιέ. Τὸ κοινὸ, ποὺ ἀγοράζει ἀκριβὰ, καὶ ληστεύεται καὶ οἱ πλασιέ ποὺ κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὸ ψωμί τους καὶ τὸ κυριώτερο ἐκτίθενται ἠθικά. Γιατὶ ὅταν ὁ πελάτης ποὺ ἀγόρασε ἓνα βιβλίο ἀπὸ τὸν πλασιέ τὸ βρεῖ μισοτιμῆς στὰ βιβλιοπωλεῖα - νεκροταφεῖα, δημιουργήματα ὁρισμένων ἐκδοτῶν, δὲν τὰ βάζει μὲ τὸν ἐκδότη, τὰ βάζει μὲ τὸ φτωχὸ βιοπαλαιστή, τὸν πλασιέ.

Βέβαια μὲ τοὺς ἐκδότες δὲν εἴμαστε ἀντίδικοι. Ὅλοι μας καὶ οἱ ἐκδότες καὶ οἱ πλασιέ εἴμαστε ἓνας κρῖκος στὴν ἀλυσίδα τῶν ἐργατῶν τοῦ βιβλίου. Ἀρκεῖ νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ σημερινὴ κρίση θὰ ξεπεραστεῖ ὅταν προσφέρουμε ΦΘΗΝΟ καὶ ΚΑΛΟ βιβλίο, π ρ ο σ ι τ ὸ σ τ ῖ ς τ σ ἔ π ε ς τοῦ πλατιοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού.

Οἱ ἐκδότες λένε: Δὲν μπορούμε νὰ φθηνώσουμε τὸ βιβλίο γιὰτὶ ζητοῦν μεγάλα ποσοστὰ οἱ πλασιέ. Ἐμεῖς τοὺς ἀπαντοῦμε: Εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ περιοριστοῦμε στὸ ἐλάχιστο λογικὸ ποσοστὸ (λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη τὴν κοπιαστικὴ δουλειά μας, τὶς μακροπρόθεσμες πιστώσεις ποὺ κάνουμε καὶ τὰ λεφτὰ ποὺ χάνουμε ἀπὸ κακοὺς πελάτες). Εἶναι διατεθειμένοι οἱ ἐκδότες νὰ παραιτηθοῦν τοῦ ὑπερκέρδους; Ἄν ναί, τότε νὰ συνέλθουν σὲ μιὰ σύσκεψη (καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπίσημη πρότασή μας) ἐκδότες καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν πλασιέ καὶ νὰ καθορίσουν τὶς τιμές τῶν βιβλίων βάσει τοῦ κόστους κατὰ τυπογραφικὸ, (λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη συγγραφικὰ δικαιώματα, σχῆμα, κλπ.), ἓνα λογικὸ κέρδος τοῦ ἐκδοτῆ καὶ ἓνα λογικὸ κέρδος τοῦ πλασιέ.

Εἰπώθηκε ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ πλασιέ ἔγινε τροχοπέδη στὴν διάδοση τοῦ βιβλίου. Σ' αὐτοὺς ἀπαντοῦμε: Ὁ πλασιέ ποὺ ἀνεβοκατεβαίνει τὶς σκάλες τῶν πολυκατοικιῶν ἀπὸ τὸ πρῶτο ὡς τὸ βράδυ, ποὺ πῆγε τὸ βιβλίο καὶ στὴν πρῶτη ἀπομακρυσμένη γωνιά τῆς Ἑλλάδας, ποὺ τὸ πουλάει ὄχι μόνο στὰ γραφεῖα, μὰ σ' ἔργο-

στάσια, εργαστήρια παντού, σὲ κόσμον πού πρὶν δὲν ἀγόραζε βιβλίον, δὲν εἶναι τροχοπέδη στὴν διάδοσιν τοῦ βιβλίου τουλάχιστον. Ὅσο θὰ ἐπικρατεῖ αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις στὴν Ἑλλάδα, θὰ παίζει τεράστιον ρόλον στὴν πλατεία τοῦ κυκλοφορίου.

Ἐπὶ τοῦ ἑρωτήματος αὐτοῦ ἀπάντησεν ὁ κ. Κωνσταντίνου ὡς ἑξῆς:

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡμεῖς ἀποφεύγουμε νὰ πουλήσουμε «καρροτσέρικα» βιβλία, πού καὶ ἂν τὰ πουλήσουμε, κάνουμε ἔκπτωση 20 - 30%.

Ἐπειτα ὁ πλάσιος σήμερα μὲ τὸ αὐξημένον ποσοστὸν, κερδίζει λιγότερον ἀπ' ὅ,τι τὸ 1953 - 57, ὅταν κυκλοφοροῦσαν μικρὰ καὶ φθηνὰ βιβλία καὶ ἔπαιρνε μικρὸν ποσοστὸν. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ πλάσιοι νοιάζονται ἀληθινὰ ν' ἀλλάξουν ἢ σημερινὴν κατάστασιν. Καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὅπως διαμορφώθηκαν τὰ πράγματα ἀδικήθηκε τὸ καλὸ μορφωτικὸν καὶ τὸ λογοτεχνικὸν βιβλίον, ἀποτελεῖ ἕνα παραπάνω λόγον νὰ παρθῶν ἄμεσα μέτρα.

Τὸ Σωματεῖον Πλασιῶν: «Διονύσιος Σολωμός».

Τὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς τυπογράφους

- 1.— Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ μέγας ἀνταγωνισμὸς ἔχει κατεβάσει στὰ ἔσχατα περιθώρια τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ βιβλίου. Τί μπορεῖ νὰ γίνῃ ὥστε νὰ βελτιωθῆ ἡ τεχνικὴ του καὶ νὰ ἀμειψθῆ καλύτερα ἢ δουλειά σας;
- 2.— Πῶς μπορεῖτε νὰ συμβάλετε στὴν παραγωγή καὶ τὴν κυκλοφορίαν ἐπιμελημένου καὶ φθηνοῦ βιβλίου; Γιατί τὰ περιθώρια σίγουρα ὑπάρχουν.

Οἱ κ. κ. Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ - Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ: Ὁ τυπογράφος εἶναι ὁ ὀλιγότερος ὑπεύθυνος.

Τὸ σημερινὸ χαμηλὸν, γενικὰ, ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς ἐπίπεδον τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ μεγάλου ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν τυπογραφείων. Ἡ εὐθύνη, ὅμως, γιὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν δὲν βαρύνει ἀποκλειστικὰ τοὺς τυπογράφους. Ὁ τυπογράφος εἶναι ὁ ὀλιγότερος ὑπεύθυνος. Κυρίως ὑπαίτιοι εἶναι οἱ συγγραφεῖς, οἱ ἐκδότες, τὸ ἀναγνωστικὸν κοινόν, οἱ διάφοροι ὀργανισμοί, οἱ τράπεζες, τὸ κράτος κλπ., οἱ ὅποιοι, κατὰ κανόναν, δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ ἀντιληφθῶν τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἐνὸς καλοτυπωμένου καὶ ἐνὸς κακότεχνου βιβλίου ἢ ἐντύπου, ἐνδιαφέρονται δὲ μόνον γιὰ τὴν χαμηλὴν τιμὴν. Τὸ καλοτυπωμένον ὅμως βιβλίον δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ παρὰ ἀπὸ ἕνα συγκροτημένον τυπογραφεῖον, πού, ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα σύγχρονα μέσα, διαθέτει μαζί, μὲ τὴν σχετικὴν πείραν καὶ τὸ κατάλληλον τεχνικὸν προσωπικόν. Δὲν εἶναι δυνατόν μιὰ καλὴ ἐργασία νὰ ἐκτελεσθῆ σὲ τυπογραφεῖον πού διαθέτει μόνον ἐλάχιστες στοιχειοθετικὰς, εἶναι δὲ ὑποχρεωμένον νὰ μεταφέρει τὰς στοιχειοθετημένους σελίδας ἢ ἄλλας φόρμας τοῦ σὲ ξένον τυπογραφεῖον, ὅπου ἡ ἐκτύπωση γίνεται ὅπως - ὅπως. Ἄς σημειωθῆ ὅτι στὸν τόπον μας, ἀντίθετον ἀπὸ ὅ,τι γίνεται ἄλλοῦ, δὲν ὑπάρχουν ἐπαγγελματικὰς σχολαί, ὅπου οἱ τυπογράφοι μας πολλὰ θὰ εἶχαν νὰ διδασκῶν, καὶ ὅτι οἱ γνώσεις των προέρχονται ἀπὸ πρακτικὴν μόνον μόρφωσιν.

Γιὰ νὰ βελτιωθῆ ἡ τεχνικὴ τοῦ βιβλίου, καὶ γενικὰ κάθε ἐντύπου, καὶ γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε ἐπιμελημένον καὶ φθινὸν βιβλίον — ἀνεξάρτη-

τα ἀπὸ τὸν μόνιμον μεταξὺ τῶν τυπογράφων ἀθέμιτον συναγωνισμὸν — θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκλείψουν ἢ, τουλάχιστον, νὰ περιορισθῶν οἱ δυσκολίες πού προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ μιὰ φροντισμένη καὶ σχετικὰ προσιτὴν σὲ πολὺ κοινὸν ἔκδοσιν. Τὶς ἀναφέρουμε μὲ κάθε δυνατὴ συντομίαν:

Οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἐκδότες τυπώνουν κατὰ κανόναν τὰ βιβλία των ὀλίγον πρὸ τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους βιαστικὰ καὶ μὲ ὑπερωρίες, μὲ ὅλες τὰς δυσμενεῖς συνέπειας στὴν ποιότητα καὶ σὲ τὸ κόστος τοῦ βιβλίου, δημιουργώντας ἔτσι καὶ τὴν εὐκαιρίαν γιὰ τὴν ἐκδήλωσιν προετοιμαζομένων τυχόν ἀπεργιῶν. Τὰ κείμενά των, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν εἶναι καὶ τὰ ὀριστικά, ἐπιφέρουν δὲ οἱ ἴδιοι ἢ οἱ διορθωταὶ των μετὰ τὴν στοιχειοθέτησιν σημαντικὰς — ἀλλὰ δαπανηρὰς — προσθήκας καὶ μεταβολὰς στὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λογοτεχνικὰ βιβλία λόγῳ τῆς διγλωσσίας καὶ τῆς ἀκολουθουμένης ἀπὸ κάθε συγγραφέα ἢ διορθωτῆ διαφοροποιητικῆς ὀρθογραφίας!

Τὸ ἐγγύριον δασμοβίωτον χαρτί, πού χρησιμοποιεῖται, ἐπειδὴ ποιοτικὰ εἶναι ἀκατάλληλον γιὰ τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων (διαφανές, ἀνομοίωμο καὶ, γενικὰ, ἐλαττωματικόν), στοιχίζει ἔως 50% ἀκριβότερον ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκόν, τὸ κατάλληλον γιὰ τὴν ἴδιαν ἐργασίαν, γιὰτὶ παρίσταται ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῆ χαρτί κατὰ πολὺ βαρύτερον — καὶ φυσικὰ ἀκριβότερον — γιὰ νὰ περιορισθῶν κάπως τὰ μειονεκτήματα

καὶ οἱ δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει ἀκόμα καὶ στὴν ποσοτικὴ ἀπόδοση τῶν πιεστηρίων. Μὲ τὴν χρησιμοποίησιν χαρτιοῦ εὐρωπαϊκοῦ θὰ ἐβελτιούτο αἰσθητὰ ἡ τεχνικὴ τοῦ βιβλίου καὶ γενικὰ τοῦ ἐντύπου.

Στὴ χαμηλὴ στάθμη τοῦ κάθε λογῆς ἐντύπου συντελοῦν καὶ οἱ μειοδοσίες τῶν διαφόρων τραπεζῶν, κρατικῶν ἢ μὴ ὀργανισμῶν, Ο.Ε. Σ.Β. κλπ., ὅπου κατ' ἀρχὴν προτιμᾶται ὁ φθηνότερος τυπογράφος, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας καὶ ἔτσι ὑποβοηθεῖται καὶ ἀναγνωρίζεται ὁ ἀθέμιτος συναγωνισμός.

Θὰ ἔπρεπε, ὁμως, νὰ ἐξετασθεῖ μήπως τὸ βιβλίον θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ποιοτικὰ καλύτερο καὶ νὰ πωλεῖται φθηνότερα ἐὰν τὰ ποσοστὰ τῶν διαφόρων πλασιέ, ποὺ κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀρμοδίων φθάνουν τὰ 70% (!) τῆς λιανικῆς πωλήσεως, περιορίζοντο σὲ λογικὰ ὄρια· γιὰ τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶναι δυνατὸν τὰ 30% ποὺ ἀπομένουν νὰ καλύψουν τὰ δικαιώματα τοῦ συγγραφέως, τὰ ἔξοδα καὶ τὸ κέρδος τοῦ ἐκδότη καὶ τὴν τυπογραφικὴν δαπάνην γιὰ τὴν ἐκδοσὴ ἐνός. . . ἐπιμελημένου βιβλίου.

Ἄνεξάρτητα, ὁμως, ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω λό-

γους, γιὰ τοὺς ὁποίους, ὅπως εἶδαμε, ὁ ὀλιγώτερον ὑπεύθυνος εἶναι ὁ τυπογράφος, νομίζουμε ὅτι κάποιαν ἠθικὴν εὐθύνην, γιὰ τὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, φέρουν καὶ οἱ κριτικοὶ τῶν λογοτεχνικῶν περιοδικῶν καὶ τῶν ἐφημερίδων, οἱ ὅποιοι σπανιότατα, ὅσας παρῶσιν εἶναι ἡ περίπτωσις ἐνός καλοτυπωμένου βιβλίου, ἀναφέρουν καὶ τὸν τυπογράφο, ὁ ὅποιος ἐμόχθησε γι' αὐτό. Ἐὰν αὐτὸ γινότανε, ὁ τυπογράφος θὰ εἶχε μιὰ ἠθικὴν τουλάχιστον ἰκανοποίησιν, θὰ ἐδημιουργεῖτο δὲ ἔτσι μιὰ ἀμιλλα μετὰ τῶν συναδέλφων του, μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴν καλὴν ἐμφάνισιν καὶ τὸ κόστος τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου.

Σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ἔχει δημοσιευθεῖ πρὸ ἐτῶν στὸ περιοδικὸν «Ζυγὸς» (Αὐγούστος — Σεπτέμβριος 1957) ἓνα ἐμπεριστατωμένον ἄρθρον τοῦ κ. Ι. Μ. Σκαζίκη ὅπου μὲ τὴν ἀναγνωρισμένην πείραν καὶ παρατηρητικότητά τοῦ εἰδικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζονται οἱ ἐλλείψεις καὶ τὰ μειονεκτήματα τῆς τυπογραφίας μας καὶ γίνονται χρησιμώτατες ὑποδείξεις πρὸς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐκδοσὴ καὶ κυκλοφορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου.

Ὁ κ. Β. ΚΟΝΤΟΣ : Νὰ δημιουργηθοῦν γραφεῖα ἐπιμελείας ἐκδόσεων.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ στάθμη τῆς ποιότητος τοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὴν τεχνικὴν ἄποψιν, ἔχει φτάσει σὲ ἀνησυχητικὸν σημεῖον, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν καταπληκτικὴν βελτίωσιν τῶν τεχνικῶν μέσων ποὺ διαθέτουμε σήμερον. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως στὸ ὅτι τὶς περισσότερες φορὲς ἡ πρωτοβουλία μιᾶς ἐκδόσεως ἀναλαμβάνεται ἀπὸ ἀνθρώπους τελείως ξένους πρὸς τὸ βιβλίον, ἀποβλέποντες μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ ἐμπορικὸν κέρδος καὶ ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν καλὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀρτίαν ἐμφάνισιν του. Εἰς αὐτὸ συντείνουν ὅλοι οἱ παράγοντες μιᾶς ἐκδόσεως (ἐκδότης, μεταφρασταί, καλλιτέχναι, τυπογράφοι, τσιγογράφοι, λιθογράφοι) ποὺ λειτουργοῦν πρὸ χειρὸς καὶ δεξιάς, ἀπὸ τὴν πίεσιν ὀικονομικῶν λόγων.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, ὑπάρχει δυνατότης ἐμφανίσεως βιβλίων, ὅπως ἐπίσης καὶ περιοδικῶν ἀρτίων ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ εὐθηνῶν, ἐφ' ὅσον αἱ ἐκδόσεις ἤθελον ἀνατεθεῖ εἰς ἓνα εἰδικὸν γραφεῖον παρόμοιον μὲ πολλὰ ποὺ λειτουργοῦν εἰς διαφόρους χώρας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ γραφεῖα αὐτὰ διαθέτουν εἰδικὸν ἐπιτελεῖον ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν

γραφικῶν τεχνῶν (διορθωτὰς, μεταφρασταί, ἐπιμελητὰς ἐκδόσεων, καλλιτέχναι, εἰδικοὺς περὶ τὰ τεχνικὰ ζητήματα καὶ τὸ χαρτὶ κλπ.). Οὗτοι ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐκδοσὴν, ἐπεξεργάζονται τὰ χειρόγραφα ὥστε νὰ εἶναι καθαρὰ καὶ χωρὶς λάθη, καθορίζουν τὸ σχῆμα τῆς σελίδος, τὸ εἶδος τοῦ χαρτιοῦ, τὸ εἶδος τῶν στοιχείων, τὸν τρόπον στοιχειοθεσίας (λινοτυπία, μονοτυπία, κάσση) καὶ ἐκτυπώσεως (τυπογραφείου, λιθογραφείου κ.ο.κ.) καὶ ὅτι ἄλλο τυχὸν προκύπτει ὥστε ἡ ἐκδοσις νὰ ἔχει τέλειαν καὶ ἀψογὸν ἐμφάνισιν. Τὰ γραφεῖα αὐτὰ συμβάλλονται μὲ ἀρτίως συγκροτημένους τυπογραφικοὺς καὶ λιθογραφικοὺς ὀργανισμοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναθέτουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας, πάντοτε ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ εἰδικοῦ τοῦ γραφείου. Ἡ συγκέντρωσις τῆς ἐργασίας εἰς τὰ γραφεῖα αὐτὰ ἐπιτρέπει νὰ παράγονται καλαίσθητα βιβλία καὶ μὲ μικρότερον κόστος. Ἐὰν ἐδημιουργοῦντο τέτοια γραφεῖα καὶ εἰς τὴν χώραν μᾶς, τότε θὰ ἐδημιουργοῦντο καὶ αἱ δυνατότητες διὰ νὰ κυκλοφοροῦν βιβλία καὶ περιοδικὰ ἀψογα ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς.

**ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΑΝ ΟΙ ΤΟΜΟΙ Η', Θ' — Ι', ΙΑ' — ΙΒ'
ΚΑΙ ΠΩΛΟΥΝΤΑΙ ΣΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΜΑΣ**

*

**ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ ΤΗΝ «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ»
ΚΑΘΕ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΝΑ ΦΕΡΕΙ ΑΛΛΟΝ ΕΝΑ**

Τὸ ἐρώτημα πρὸς τοὺς βιβλιοδέτες

1.—Ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ τάση τῆς ἀγορᾶς πρὸς παραγωγή ὀγκώδους καὶ ἀκριβοῦ βιβλίου εὐνοεῖ τὸ ἐπάγγελμά σας. Δὲν νομίζετε ὅτι ἡ συμβολή σας εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητη στὴν παραγωγή φτηνοῦ, καλαίσθητου καὶ καλὰ βιβλιοδετημένου βιβλίου;

Ὁ κ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΑΝΙΑΡΗΣ: Γιά νάχουμε καλὴ βιβλιοδεσία πρέπει...

Παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, νὰ μὴν ἀπαντήσω ἄμεσα στὴν ἐρώτησή σας. Ὅσο μπορῶ πιὸ σύντομα θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐκθέσω τίς ἀπόψεις μου γύρω ἀπὸ τὸ δεμένο βιβλίο καὶ τὰ προβλήματά του, ὥστε ἡ ἀπάντησή καὶ στὸ ἐρώτημά σας νὰ δοθεῖ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀκουστοῦν καὶ μερικὰ ἀκόμη ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ συγχαρῶ τὴν «Ε. Τ.» γιὰ τὴν σημαντικὴ πρωτοβουλία τῆς νὰ ξαναθέσει τὸ ζήτημα «βιβλίο». Πρωτοβουλία ποὺ ἂν καταλήξει (καὶ πρέπει) σὲ μερικὰ θετικὰ συμπεράσματα, θὰ γίνῃ ἀκόμη σημαντικώτερη. Γιατὶ πραγματικὰ τὸ βιβλίο εἶναι τόσο παραμελημένο στὸν τόπο μας, τὰ τελευταῖα ἰδίως χρόνια, ὥστε νὰ κινδυνεύει ὄχι μόνο ὁ «κόσμος τοῦ βιβλίου», ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ πνευματικὴ ὑπόστασή τοῦ λαοῦ μας.

Συνηθίσαμε νὰ χαρακτηρίζομε τοὺς αἰῶνες ποὺ κυλοῦν μὲ φανταχτερά, πράγματι, χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, ὡς τὸν τρεχούμενο, τὸν αἰῶνα τοῦ ἀτόμου, καὶ ἔχομε ἐγκαταλείψει στὴν ἔσχατη ἔνδεια τὸ βιβλίο, ποὺ ἔθρεψε καὶ ἀνάδειξε τοὺς αἰῶνες αὐτοὺς.

Ποιὰ εἶναι ἡ σημερινὴ στάθμη τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου;

Βρίσκεται ἐκτεθειμένη (κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ) στὶς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων. Ἄς τίς ἐπισκεφθοῦμε.

Μερικὰ, πραγματικὰ θαυμάσια βιβλία, μετριοῦνται ὅμως στὰ δάκτυλα. Τὰ ὑπόλοιπα; Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἄς μὴ μιλοῦμε. Ἡ καλύτερα θὰ συμβούλευα τοὺς ἐκδότες τους, τοὺς τυπογράφους, τοὺς βιβλιοδέτες: Πάρτε ἓνα βιβλίο τοῦ 16ου, 17ου, ἢ τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁποῖδήποτε βιβλίο, ὁποῦδήποτε τυπωμένο, κι ἀνοίξτε το, δέστε το, μελετήστε το. Μετά, προσπαθεῖστε νὰ ὀρθώσετε τὸ ἀνάστημά σας, δίπλα στὸ ἀνάστημά ἐκείνων τῶν τυπογράφων, ἐκείνων τῶν βιβλιοδετῶν. Μόνο προσπαθεῖστε, ἡ ὠφέλεια θὰ εἶναι μεγάλη.

Ἄλλ' ἄς δοῦμε τὸ δεμένο βιβλίο. Τὸ ἑλληνικὸ δεμένο βιβλίο. Καὶ πάλι ὅμως ἄς προηγηθοῦν δυὸ λόγια: Δεμένο βιβλίο, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ραφετὴ εἰδικά, ἔχει κολληθεῖ ἰσχυρά, ἐνισχυμένο μὲ σπάγγους καὶ εἶναι καλυμμένο μὲ χαρτόνι ποὺ ἔχομε ντύσει μὲ κάποιο ὑλικό. Τὸ βιβλίο αὐτὸ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε καλὸ, πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται σὲ δύο βασικὰ προϋποθέσεις:

α) Τεχνικά: Νὰ εἶναι καλορραμένο, καθαρὸ, μέσα κι ἔξω, νὰ ἀνοίγει εὐκόλα καὶ νὰ εἶναι στερεό.

β) Αἰσθητικά: Νὰ ἔχει καλαίσθητη ἐμφάνιση γενικά, καὶ εἰδικώτερα νὰ ἐκφράζει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀτμόσφαιρα ἢ τὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται τὸ περιεχόμενό του, ἂν δὲν εἶναι δυνατὸ μιᾶς ἐξ ἀρχῆς νὰ μᾶς προκαταλαμβάνει καὶ νὰ μᾶς μπάζει, χωρὶς νὰ τὸ θέλομε, στὸ πνεῦμα του.

Ἐνας πιὸ εὐφάνταστος φίλος τοῦ βιβλίου θὰ μπορούσε νὰ κανε μιὰ διαφορετικὴ περιγραφή. Κάτι σὰν κι' αὐτό: Τὸ βιβλίο εἶναι ἓνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς μὲ σάρκα καὶ ὀστά καὶ πνεῦμα, μόνο ποὺ δὲν ἔχει ψυχὴ. (Στὴν Ἰταλία τὸ θέλουν καὶ μὲ ψυχὴ, γι' αὐτὸ τὴν ράχη του τὴν ἀποκαλοῦν *apenna*).

Τὸ βλέπουν ἔτσι τὸ βιβλίο, ὅσοι ἀσχολοῦνται μ' αὐτό;

Βέβαια τὸ βιβλίο εἶναι ἓνα ἐμπόρευμα. Ἐνα ἐμπόρευμα ποὺ μᾶς φέρνει κέρδη. Ἄλλὰ αὐτὸ τὸ ξέρομε μόνο ἐμεῖς. Ἐκεῖνο δὲν τὸ ξέρει. Ἐκεῖνο εἶναι ἓνα καλὸ ἢ ἓνα κακὸ ἢ ἀκόμα χειρότερα ἓνα μέτριο βιβλίο.

Ἄς ἀνοίξουμε ἓνα γιὰ νὰ τὸ κατατάξουμε.

Ἄπ' ἔξω ἓνα φανταχτερὸ περικάλυμμα (κουβερτούρα) ποὺ μᾶς ὑπόσχεται γέλοιο. Γέλοιο ἄφθονο. Δημιουργοὶ του οἱ ἄσσοι τῆς σάτιρας καὶ οἱ ἄσσοι τῆς γελοιογραφίας. Τὸ βιβλίο ὅμως εἶναι δεμένο. Κοιτάζομε τὸ δέσιμό του. Ἐντύπωση; Δὲν περιγράφεται. Τὰ ἀγγελτήρια τῶν κηδειῶν ποὺ βλέπομε στὶς πόρτες ποὺ χτύπησε ὁ θάνατος ἔχουν λίγο ἄσπρο. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα. Ἐνα κατάμαυρο βιβλιοδετικὸ πανί (δὲν νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχει φθηνότερο) καὶ μὲ χρυσᾶ (μπρουτζίνα, εἶμαι βέβαιος) γράμματα, ὁ τίτλος. Τί νὰ πῶ; Ἡ μόνη ἐλπίδα εἶναι, αὐτὸ τὸ κατάμαυρο κατασκευάσμα νὰ φτιάχτηκε ἔτσι γιὰ νὰ ὑποδηλώσει τὴν ἀνεξαρτητοποίηση τῶν Μαύρων, ποὺ συγκλονίζει τὴν ἐποχὴ μας. Ἄν ναί, ὁμολογῶ ὅτι εἶμαι χοντροκέφαλος. Ἐ, λοιπόν, δὲν τὸ κατάλαβα ἀμέσως. Θέλετε νὰ προχωρήσουμε; Δὲν τῶχω καθόλου κέφι πιά. Ἐξ ἄλλου δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπει καὶ τὸ ἐξώφυλλο. Στέκει ὄρθιο καταμεσίς καὶ δὲν ἐννοεῖ ν' ἀνοίξει περισσότερο.

Εἶδαμε παρ' ὅλα αὐτὰ ἀρκετὰ βιβλία δεμένα. Δέσιμο κακὸ ἕως μέτριο. Ἄλλὰ ἐδῶ σταματᾷ ἡ ἔρευνα. Σταματᾷ σχεδὸν πρὶν ἀρχίσουμε. Λάθος. Ὁ δρόμος ποὺ διαλέξαμε ὁδηγοῦσε στὸ πουθενά. Γιατί; Εἶναι ἀπλό:

Θέλουμε νὰ συγκρίνουμε τὸ ἑλληνικὸ κλίμα; Θὰ τὸ συγκρίνουμε μὲ ἄλλα ξένα κλίματα.

Θέλουμε νὰ κατατάξουμε τὰ ἑλληνικὰ καπνά; Θὰ τὰ παραβάλουμε μὲ ἄλλα ξένα καπνά.

Ἔτσι, πήραμε ἓνα βιβλίο δεμένο στὴν Ἀγγλία, ἓνα στὴ Γαλλία καὶ ἓνα στὴν Ἀμερική. Τὰ βάλαμε δίπλα στὰ Ἑλληνικά καὶ τότε εἶδαμε ὅτι πήγαμε νὰ συγκρίνουμε δύο τέλεια διαφορετικὰ πράγματα. Πήγαμε νὰ συγκρίνουμε βιβλία ποὺ δέθηκαν χωρὶς νὰ τὰ ἀγγίξει χέρι ἀνθρώπου καὶ βιβλία ποὺ δέθηκαν ὡς τὴν πιὸ ἀπλὴ τους ἐργασία ἀπὸ ἔργατες, ἀπὸ τεχνίτες. Ἡ ὀλοκληρωτικὰ βιομηχανικὴ βιβλιοδεσία μᾶς ἔχει δείξει ἐλάχιστα μόνο δείγματα ποὺ τεχνικὰ καὶ αἰσθητικὰ βρίσκονται στοὺς ἀντίποδες τῆς εὐρωπαϊκῆς ποιότητος, ἐνῶ στὴν τιμὴ τους συναγωνίζονται τὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου.

Θὰ πρέπει λοιπὸν ἐδῶ νὰ ξεκαθαρίσουμε τὰ

	Δέσιμο Βιομηχανικὸ	Δέσιμο Φροντισμένο	Δέσιμο Καλλιτεχνικὸ
ΕΛΛΑΣ δρχ.	25	35 — 60	80 — 150
ΓΑΛΛΙΑ »	10	350 — 600	1.000 — 50.000

Ἔτσι γίνεται φανερὸ ἀμέσως ὅτι τὸ βιομηχανικὸ δέσιμο ποὺ γίνεται στὴν Ἑλλάδα δὲν ἐκπληρώνει κανένα ἀπὸ τοὺς σκοποὺς του:

α) Γιατὶ δὲν γίνεται ἀπὸ μηχανές.

β) Γιατὶ δὲν εἶναι φτηνὸ.

γ) Γιατὶ δὲν εἶναι αἰσθητικὸ, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦμε νὰ ἀγνοοῦμε τὸν καλλιτέχνη ἢ τοῦλάχιστον τὸν ἀρμόδιο καλλιτέχνη. Ἀντίθετα ὑποβιάζει καὶ τὸν ἀγοραστή — προσφέροντάς του κακόγουστα καὶ κακοφτιαγμένα βιβλία — ἀλλὰ καὶ τὸν κατασκευαστὴ, ἀναγκάζοντάς τον — συναγωνιζόμενον τὶς μηχανές — νὰ ἐργάζεται μέσα σὲ ἀνθυγιεινὰ ὑπόγεια καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ πάρει ἓνα εὖγε γιὰ τὸ ἔργο τῶν χειρῶν του.

Ὅσο γιὰ τὸ καλλιτεχνικὸ δέσιμο σχεδὸν περιορίζεται στὰ πομπώδη ἐπίθετα τῶν διαφημιζομένων βιβλίων, λεξικῶν καὶ περιοδικῶν: Ὀλόχρυσο, χρυσοδερματόδετο καὶ κατὰ κανόνα βαρυπενθές μαῦρο, γιὰ νὰ μὴν μᾶς περάσουν γιὰ ὄχι σοβαροὺς καὶ καθῶς πρέπει.

Ἄλλὰ καιρὸς νὰ γυρίσουμε καὶ στὴν ἐρώτησή σας. Ρωτᾶτε γιὰ τὴν τάση τοῦ κοινοῦ νὰ ἀγοράζει ὀγκώδη καὶ ἀκριβὰ βιβλία καὶ γιὰ τὴν συμβολὴ μας στὴν παραγωγή φτηνοῦ βιβλίου. Θὰ σᾶς ἀπαντήσω:

Τὸ πρῶτο εἶναι τέλεια σφαλερὸ, γιατί ὁ ὄγκος τοῦ βιβλίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίο καὶ μόνο. Ἐάν, δηλαδή, μεγαλώναμε ἐμεῖς αὐθαίρετα τὸ βιβλίο, γιατί ἔτσι ἀγοράζεται περισσότερο, ἀποτεινόμεσθε στὶς πολὺ κατώτερες ἐπιθυμίες τοῦ κοινοῦ ποὺ θέλει νὰ δείξει γνώση μὲ τὸν ὄγκο. Σοφία μὲ τὴν ὀκᾶ. Ἡ προβολὴ δὲ ἐνὸς τέτοιου ἐπιχειρήματος (ἀκόμη καὶ ἂν ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ θλιβερὴ πραγματικότητα) πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ φτηνὴ ρεκλάμα, παρόμοια μὲ τοὺς διατυμπανιζόμενους ὑπερκολοσσοὺς τῆς κινηματογραφικῆς ἀνοησίας.

Τὸ δεύτερο, περὶ προτιμήσεως τοῦ ἀκριβοῦ βιβλίου εἶναι μιὰ αὐτονόητος ἀνοησία. Ἐγὼ πάντως θὰ ἐξακολουθῶ νὰ προτιμῶ τὸ φτηνὸ.

πράγματα. Ἡ βιβλιοδεσία εἶναι δύο εἰδῶν:

Ἡ βιβλιοδεσία ἢ βιομηχανικὴ ποὺ γίνεται δέβαια ἀπὸ τὶς μηχανές, μὲ ταχὺ ρυθμὸ, καὶ σὲ μεγάλο ἀριθμὸ, καὶ ἢ βιβλιοδεσία ἢ καλλιτεχνικὴ ποὺ γίνεται μὲ τὸ χέρι, μὲ βραδύ ρυθμὸ, καὶ σὲ μικρὸ ἀριθμὸ. Μποροῦμε τώρα νὰ κατατάξουμε τὴν Ἑλληνικὴ βιβλιοδεσία; Μᾶλλον δύσκολο. Γιατὶ ἡ βιομηχανικὴ βιβλιοδεσία εἶναι ὑπανάπτυκτη καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς ἐπιδιώξεις τῆς, ἢ δὲ καλλιτεχνικὴ τόσο φτωχὴ! Ἔτσι, οὔτε φτηνὸ δέσιμο ἔχομε, οὔτε καλλιτεχνικὸ.

Μία ἀντιπαραβολὴ τοῦ κόστους τῶν Ἑλληνικῶν μὲ τὰ Γαλλικὰ δεσίματα εἶναι συντριπτικὴ:

Σὲ ὄσους ὑποστηρίζουν τὸ ἀντίθετο, ὑπάρχει μιὰ συγκλονιστικὴ ἀπάντηση, ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία μιᾶς σειρᾶς πάμφθηνων βιβλίων, ὄσο καὶ καλαίσθητων, ποὺ τάραξαν τὰ θολὰ νερὰ ὅπου ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται (;) δεκάδες ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ὅσο γιὰ τὸ φτηνὸ καὶ καλὸ δέσιμο, ἐφ' ὅσον θὰ συναγωνιζόμεσθε τὶς μηχανές, δὲν θὰ εἶναι αὐτὲς ποὺ θὰ ζημιώσουν. Ἡ ζημιὰ θὰ εἶναι γιὰ τοὺς τεχνίτες, γιὰ τοὺς ἀναγνώστες καὶ γιὰ τοὺς φίλους τοῦ καλοῦ βιβλίου ποὺ θὰ στερηθοῦν καὶ τὸ φτηνὸ βιβλίο καὶ τὸ καλὸ, τὸ ἀριθμημένο, τὸ μὲ ἀπαιτήσεις καὶ αὐξημένη μορφωτικὴ καὶ γενικὰ ἐκπολιτιστικὴ δύναμη.

Νομίζω πῶς τώρα μποροῦν νὰ θγοῦν μόνο τοὺς ὀρισμένα συμπεράσματα. Μόνο ποὺ θὰ πρέπει νὰ διαστοῦμε λίγο. Ἡ Α.Μ. ἢ Τηλεόραση ἔρχεται «καὶ θὰ μᾶς βρεῖ χωρὶς φωτιὰ καὶ δίχως νιάτα» κι ἂν δὲν θέλουμε νὰ σωριαστοῦμε καμιὰν ὥρα χωρὶς σηκωμό, τοὺς λίγους φίλους τοῦ βιβλίου πρέπει ὄχι νὰ τοὺς διώξουμε μὲ ἐπιπόλαια καὶ ἀνεξέλεγκτα καμώματα, ἀλλὰ νὰ τοὺς πολλαπλασιάσουμε δίνοντάς τους ὁμορφα καὶ φτηνὰ βιβλία καὶ βιβλία ποιότητος, ποὺ θὰ ἔχουν πῶς ὀνόματα, ὥστε νὰ τοὺς μορφώνουν σύγχρονα, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἀνεβάζουν στὴν ὑψηλὴ ἀτμόσφαιρα τῆς τέχνης. Καὶ τότε, ὡς ἐλπίζουμε, ὅτι τὸ χέρι, τὸ ἀνθρώπινο χέρι, τὸ πιὸ παλιὸ ἐργαλεῖο στὸν κόσμον, θὰ πάρει τὴ θέση ποὺ τοῦ ἀξίζει καὶ θὰ μάθει νὰ χαϊδεύει ὅπως πρέπει τὸ βιβλίο· καὶ ἐκεῖνο στ' ἀγγιγμά του θ' ἀκούει, καὶ θὰ γίνεται πότε ἓνας πολεμιστῆς μ' ἀσημοκαπνισμένη πανοπλία, πότε μιὰ κόρη στολισμένη μ' ὀλόχρυσον γιορτάνια (ποὺ θὰ εἶναι πραγματικὸ χρυσὸ κι ὄχι μπρουτζίνα) καὶ πότε ἓνας γέρος ἀσπρόμαλλης ποὺ θὰ μᾶς μιλᾷ γιὰ τὴ ζωὴ. Καὶ μεῖς ἀντὶ νὰ τὸ κλείνουμε τότε τὸ βιβλίο, θὰ χωνόμαστε βαθιὰ στὴ ζεστασιά του γιὰ νὰ νοιώσουμε πιὸ δυνατὰ τὸ μήνυμα ποὺ μᾶς φέρνει.

***Ο κ. Γ. ΒΕΡΑΣ, Δένουμε τὰ βιβλία σὲ τιμὲς πού μόλις ἀφήνουν ἓνα μεροκάματο.**

Σὲ ἀπάντηση τῆς ἐπιστολῆς σας ἔχουμε τὴν τιμὴ νὰ σᾶς γνωρίσουμε τὰ ἐξῆς:

Ὁ βιβλιοδέτης, δυστυχῶς, δὲν μπορεῖ νὰ παίξει οὐσιώδη ρόλο στὸν καθορισμὸ τῆς τιμῆς τοῦ βιβλίου.

Βασικά, κύριος ρυθμιστὴς τῆς τιμῆς τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ ἐκδότης. Ὅποιαδήποτε τιμὴ κι ἂν καθορίσει γιὰ τὸ βιβλίο πού θὰ ἐκδώσει, κι ἂν ἀκόμα ἡ τιμὴ καθοριστεῖ σ' ἐξωφρενικὰ ὕψη, τὸν βιβλιοδέτη θὰ τὸν πληρώσει σ' ἐξευτελιστικὴ τιμὴ, καὶ δυστυχῶς τὸ πετυχαίνει σχεδὸν πάντοτε, γιατί βοηθιέται ἀπὸ τὴν κρίση πού ὑπάρχει στὸ ἐπάγγελμα καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸ μεταξύ μας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὀγκώδη βιβλία, πού κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸ τῶν ἐκδοτῶν μᾶς εὐνοοῦν, εἶναι σκέπη ἀνακρίβεια. Τὰ χαρτόδετα τὰ πληρωνόμαστε μὲ τὸ 16σέλιδο στὴν ἐξευτελιστικὴ τιμὴ τῶν 30 - 35 δρχ. τῆ χιλιάδα.

Ἡ καλλιτεχνικὴ βιβλιοδεσία κυμαίνεται, γιὰ μὲν τὰ πανόδετα 7 - 11 δρχ. (τὶς ἔντεκα τὶς παίρνουμε σπάνια καὶ σ' ἐξαιρετικὰ μεγάλο ὄγκο), γιὰ δὲ τὰ δερματόδετα μέχρι 15 δρχ.

Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὰ ποσὰ πού ἀναφέρονται δὲν πληρώνονται ποτὲ σὲ μετρητά. Ἡ θὰ πάρουμε ἓνα μικρὸ μέρος

καὶ τὰ ὑπόλοιπα θὰ εἶναι γραμμάτια, ἢ καὶ ὄλα γραμμάτια καὶ μάλιστα πολλές φορές ὡς ὀκτὼ καὶ δέκα μηνῶν.

Ἐχουμε περιπτώσεις πού οἱ ἐκδότες ἀνέβασαν τὴν τιμὴ τοῦ δεμένου βιβλίου κατὰ 70 δρχ., ἐνῶ ἐμεῖς γι' αὐτὴ τὴ βιβλιοδεσία δὲν πήραμε πάνω ἀπὸ 15 δρχ. Αὐτό, ἄλλωστε, φαίνεται κι ἀπὸ τοὺς τιμοκαταλόγους. Ὅποιος ρίξει μιὰ ματιὰ σ' αὐτοὺς θὰ δεῖ τὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει μεταξύ δεμένου καὶ ἄδετου.

Τὸ ζήτημα, λοιπόν, ὅπως ὁ καθένας καταλαβαίνει, εἶναι ζήτημα ἐκδοτῶν καὶ πλασιέδων. Ἐμεῖς δένουμε τὰ βιβλία σὲ τιμὲς πού μόλις ἀφήνουν περιθώριο γιὰ μεροκάματο.

Ἡ γνώμη μας εἶναι ὅτι οἱ μὲν ἐκδότες πρέπει νὰ συνηθίσουν σὲ μικρότερα κέρδη, οἱ δὲ πλασιέδες σὲ μικρότερα ποσοστά. Εἶναι ἀκατανόητο ὁ πλασιέ νὰ γίνεται συνέταιρος στὸ βιβλίο, διαθέτοντάς το μὲ ποσοστὰ 40 - 60% χωρὶς νὰ συνεισφέρει κεφάλαια ἢ πνευματικὴ ἐργασία ἢ νᾶχει ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν ἐφορία κ.λ.π. Βέβαια, δὲν μπορεῖ νὰ παραγνωρίσει κανεὶς τὴ σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ πλασιέ στὴ διάθεση τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ ὅταν μόνο γιὰ τὴ διάθεση παίρνει αὐτὰ τὰ ποσοστά, φυσικὸ εἶναι τὸ βιβλίο νὰ κυκλοφορεῖ πανάκριβο.

Τὸ Κοινὸ ἀπαντᾷ στὴν ἔρευνα μας.

***Η κ. ΛΙΤΣΑ ΜΗΤΡΟΥ**

Τραπεζικὴ ὑπάλληλος.

Μὲ ρώτησαν γιὰ τὸ τί σκέφτομαι γιὰ τὸ «βιβλίο». Διαβάζω ὅσο μπορῶ περισσότερο μὰ δυστυχῶς χωρὶς νᾶχω καὶ δικό μου τὸ κάθε τί πού μ' ἀρέσει. Ἐδῶ πού τὰ λέμε τὰ περισσότερα τὰ δανερίζομαι, γιατί μετρητοῖς ποιὸς τὰ φτάνει, ἢ ἂν πείς καὶ γιὰ τὶς δόσεις ἄλλη πληγὴ. Ἀλλὰ ἀναρωτιέμαι, γιατί τ' ἀκριβὰ σχετικῶς βιβλία πουλιοῦνται τὶς μέρες τῶν γιορτῶν φτηνότερα στοὺς δρόμους; Ἄραγε θὰ βρεθοῦν ἄνθρωποι πού ν' ἀγαποῦν τὸ βιβλίο καὶ νὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν σ' αὐτό; Ἄς ἐλπίσω πὼς κάποτε θὰ γίνει.

***Ο κ. Γ. ΒΑΒΟΥΛΑΣ, λινοτύπης.**

Ἡ κρίση στὸ βιβλίο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει γιατί δὲν ἐξέλιπαν οἱ λόγοι πού τὴν δημιουργήσαν. Τὸ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, τὰ νέα μέσα ψυχαγωγίας τῆς νεολαίας, πού εἶναι ὅπωςδήποτε οἰκονομικώτερα (κινηματογράφος - περιοδικὰ κλπ.) καὶ ἡ ἔλλειψη κρατικῶν ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν διάδοση τοῦ καλοῦ βιβλίου, εἶναι οἱ κύριες αἰτίες.

Ἄλλωστε, τὸ βιβλίο εἶναι ἀκριβὸ γιὰ τὶς περιορισμένες οἰκονομικὲς δυνατότητες τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, καὶ πιὸ εἰδικὰ γιὰ τοὺς νέ-

ους, πού διαβάζουν καὶ περισσότερο. Καὶ γίνεται ἀκόμη πιὸ ἀκριβὸ μὲ τὸν τρόπο πού τὸ παρουσιάζουν οἱ διάφοροι «ἐκδότες», πού δὲν ἐνδιαφέρονται παρὰ μόνο γιὰ τὸ πὼς θὰ πλουτίσουν εἰς βάρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, προσφέροντας ὀγκώδη καὶ πολυτελῆ βιβλία. Καὶ ἡ διάθεση τῶν βιβλίων αὐτῶν μέσῳ τῶν πλασιέ μὲ τὸ σύστημα τῶν δόσεων, ἐνῶ ἐξυπηρετεῖ θαυμάσια τοὺς ἐκδότες τῶν, ἔχει σὰν συνέπεια τὴν ἐξαφάνιση τοῦ μικροῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου, πού δὲν προσφέρεται γιὰ μεγάλα κέρδη. . .

Μᾶς λείπει τὸ μικρὸ, τὸ καλὸ βιβλίο. Ὅχι ἐκεῖνο πού βρίσκουμε στὰ πανέρια. Αὐτὰ τὰ κακῆς ποιότητος βιβλία ὀξύνουν τὴν κρίση, ἢ καταστρέφουν τὸ καλὸ γούστο. Ὑπάρχουν περιθώρια γιὰ καλὸ καὶ φθηνὸ βιβλίο. Τὴν ἄποψή μου αὐτὴ στηρίζω στὸ γεγονὸς ὅτι ἓνα βιβλίο πού προσφέρει ὁ πλασιέ σὲ μιὰ τιμὴ τσουχτερή, τὸ βρίσκει κανεὶς στὰ βιβλιοπωλεῖα κατὰ 50% φτηνότερο. Στὶς προθήκες, μάλιστα, ὠρισμένων βιβλιοπωλείων βρίσκονται κατὰ πολὺ ἀκόμη φτηνότερα! . . .

Πρέπει, ἐπὶ τέλους, ν' ἀντιληφθοῦν οἱ ἐκδότες, ὅτι ἡ κρίση τοῦ βιβλίου δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεραστεῖ μὲ τὰ ὀγκώδη, πολυτελῆ καὶ ἀπρόσιτα βιβλία - συγγράμματα. Οἱ φίλοι τοῦ βιβλίου περιμένουν νὰ βρεθῆ κάποιος ἐκδότης πού νὰ σκέπτεται σὰν ἐκδότης! . . .

ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΕΤΟΥ

Υπάλληλος, Καλλιπολις, Πειραιώς.

Οι πλασιέ μᾶς ἐξυπηρετοῦν διπλᾶ. Μιά φορὰ οἰκονομικὰ μὲ τὸ σύστημα τῶν δόσεων καὶ μιὰ γιατί μίς φέρνουν οἱ ἴδιοι τὰ βιβλία στοὺς τόπους τῆς δουλειᾶς μας, χωρὶς ν' ἀναγκαζόμαστε νὰ πηγαίνουμε οἱ ἴδιοι στὰ βιβλιοπωλεῖα, χάνοντας χρόνο. Αὐτὸ βέβαια ἀντισταθμίζεται μὲ τὴν ἐλαφρὰ ὑπερτίμηση τῶν βιβλίων... Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀγαπᾷ τὴ μόρφωση γι' αὐτὸ ζητᾷ περισσότερο τὴν οὐσία καὶ λιγότερο τὴν ἐμφάνιση... Ἐνας κεντρικὸς ἐκδοτικὸς ὀργανισμὸς, ἢ καθιέρωση βραβείων ἀγ' τοὺς δῆμους καὶ ἢ κοινωνικὴ ἀσφάλιση τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος θὰ ἔδιναν, φαντάζομαι, καρποὺς πολὺ γόνιμους.

Ὁ κ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΑΤΟΣ

Δικηγόρος. Ἀγίων Θεοδώρων 3.

... Μεγάλο μέρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ «θέλει νὰ μάθει» ἀλλὰ «δὲν γνωρίζει» οὔτε τὸ καλὸ βιβλίον οὔτε τὸν καλὸ συγγραφέα. Οἱ «σωστὲς» ἐκδόσεις ποὺ θὰ καλύπτουν αὐτὴν τὴν ἔφεση καὶ θὰ ὀδηγοῦσαν τὸν φορέα τῆς σὲ γνώσεις πνευματικὲς καὶ αἰσθητικὲς περιοχὲς ἔπαψαν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, νὰ πραγματοποιοῦνται.

... Τὸ βιβλίον σήμερα πλασσάρεται ἀπὸ νεαρὲς ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ γνώση τῆς ἀξίας τῶν βιβλίων ποὺ πουλᾶνε καὶ ποὺ μὲ τὴ μέθοδο τῶν δόσεων ληστεύουν τὸ κοινόν. Βιβλίον 150 δρχ. πλασσάρεται γιὰ 300 δρχ. Ἄν ὑπολογίσει κανεὶς πὼς ἐξοφλεῖται μέσα σὲ τρεῖς μῆνες κατὰ μέσο ὄρο, τότε ἔχουμε δάνεια μὲ 400% τόκο.

Ἡ κ. ΕΛΕΝΗ ΒΥΘΟΥΛΚΑ, ἰδιωτ. ὑπάλληλος, Λεωφόρος Βύρωνος. Περισσός.

... Γὺ λογοτεχνικὸ βιβλίον θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλεται στὰ παιδιὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς δασκάλους τοὺς γιὰ τὴ μόρφωσή τους, ποὺ τὴν τελευταία ἐποχὴ παρουσιάζει μεγάλη χαλάρωση... Οἱ μεταφραστὲς θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγουν τοὺς χτυπητοὺς τίτλους, ποὺ εἶναι καλοὶ γιατί τραβοῦν τὴν προσοχὴ καὶ τὴν περιέργεια τοῦ ἀναγνώστη, εἶναι ὅμως ἀσχετοὶ μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου.

Ὁ κ. Τ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ, Βόλος.

«... Γιὰ τὴν πλευρὰ τῶν ἀναγνωστῶν ρίχνω καὶ μιὰ ἰδέα: Νὰ ἰδρυθῶν ὅπου εἶναι δυνατὸ συνεταιρισμοὶ ἀναγνωστῶν ἢ πλάϊ σὲ ὑπάρχοντες μορφωτικοὺς ἢ ἐκπολιτιστικοὺς συλλόγους, τμήματα προμηθείας βιβλίων στὰ μέλη τους. Θὰ μπορούσαν νομίζω νὰ προσφέρουν πολλὰ.

Οἱ διάφοροι παράγοντες τοῦ βιβλίου νὰ ὀργανωθῶν σὲ συλλόγους — ὅπου δὲν εἶναι ὀργανωμένοι — καὶ ν' ἀντιμετωπίσουν ὀργανωμένα τὰ ζητήματά τους καὶ μὲ τρόπο ἐνιαῖο. Τὰ συμφέροντά τους δὲν πρέπει νὰ συγκρούονται, μὰ νὰ βρεθεῖ τρόπος γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ κάθε ὑπάρχουσα σύγκρουση. Καὶ μποροῦν ἐπίσης νὰ βρεθῶν τρόποι ποὺ νὰ ἐμποδίζουν τίς ἀπειθαρχίες ἢ νὰ τιμωροῦν τοὺς ἀπειθήρητους. Τότε μόνο μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε πὼς ἡ κρίση θὰ ξεπεραστεῖ. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ἐπίσης πὼς γιὰ νὰ κυκλοφορήσει ἓνα βιβλίον χρειάζεται καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀναγνώστη, τόσο γιὰ τὸν συγγραφέα του, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἐκδότη».

ΤΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Ἡ ἐρευνα τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης» γύρω στὸ βιβλίον ἔγινε, ὅπως ἀναλογισθῶν ὅλοι, μὲ ἐνδιαφέρον καὶ ἀγάπη. Τὸ βιβλίον εἶναι ὕψιστος παράγων πολιτισμοῦ καὶ στὸν τόπο μας, παρὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν βίωσής του, δὲν κατορθώνει νὰ παύσει τὸν εὐεργετικὸ ρόλο του. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε τὴν αὐτὴν τὴ φοβερὴ διαπίστωση: Ὅτι στὴ στατιστικὴ τῆς Οὐνέσκο τοῦ ἔτους 1960 ἡ Ἑλλάδα ἔρχεται τελευταία στὸν πίνακα τῶν ἐκδόσεων καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ βιβλίου, ἐνῶ ἡ Δανία π.χ. μὲ πλῆθος 2.500.000 κατοίκων ἔχει μέσο ἀριθμὸ κυκλοφορίας ἀντιτύπων ἀπὸ κάθε ἐκδόση 30—40.000. Καὶ ἡ Ἑλλάδα μὲ 8.500.000 ἔχει μέσο τιρᾶζ τὸ ἓνα δέκατο, δηλαδὴ 3000—4000 ἀντίτυπα. Καταλαβαίνει ὁ καθένας σὲ τί φοβερὴ κατάσταση βρίσκεται ἡ χώρα μας.

Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν, δὲν εἶναι παράξενο. Τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχουν στὸν

τόπο 2.300.000 Ἕλληνες ποὺ διαβιβλίου «ὑπὸ κτηνώδεις συνθήκες», ὅπως θανατοποιεῖται ἐπίσημα καὶ 1.000.000 ἀνεργοὶ καὶ ὑποπαραχάλατοι, ἔτσι ἔχουμε τὸ ἡψηλότερον ποσοστὸ ἀνεκφραστῶν στὴν Ἑυρώπη τὸ βιβλίον θάνατι καταδικασμένο σὲ μαρτυρῶν.

Ὁ μεγαλύτερος ὑπεύθυνος γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι τὸ Κράτος. Τὸ Κράτος ποὺ ἀδυνατοῖ, ποὺ περιφρονεῖ ποὺ χλευάζει τὰ γράμματα.

Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐρευνα τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης» ἀνεκάλυψε βαθιὰ τὸ τέλμα ὅπου εἶναι δυσθυμὸν σήμερα τὸ βιβλίον στὸν τόπο μας. Τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ παράγοντες ἐξεθῆλωσαν τίς ἀνησυχίες των καὶ διατύπωσαν τίς σκέψεις τους γιὰ τὴν ἐξοδὸ ἀπὸ τὴν κρίση ποὺ τὸ μαστίζει ἀποτελεῖ μιὰ ἀκαταρρετή ἐπιτυχία τοῦ περιοδικοῦ. Κλείνοντας τὴν ἐρευνά μας ἄς ἐπιχειρήσουμε νὰ διατυπώσουμε ἐδῶ τὰ συμπεράσματά ποὺ προκύπτουν.

1. Όλοι οι παράγοντες του διδλίου θεωρούν την κρίση του δη: μόνο εάν γενικώταρο σύμπτωμα της οικονομικής κακοδαιμονίας του τόπου, αλλά και σε μερικώταρο φαινόμενο που το δημιουργήσαν οι ευθύνες τους.

2. Όλοι γενικά παραδέχονται ότι το διδλίο είναι: πανάκριβο με συντελεστή υπερτίμησης 400—500% πάνω από το κόστος.

3. Όλοι αποδέχονται επίσης ότι το διδλίο έχει ξεστρατίσει από τον αληθινό του προορισμό και κατόπιν έχει αντικαταστήσει με αποτέλεσμα να εξαφανισθεί από την αγορά το μικρό μορφωτικό και το λογοτεχνικό διδλίο.

4. Κατά κανόνα επίσης άλλοι θεωρούν εάν τον μεγάλο άδικημένο το άκαρνωτικό κοινό, που υποχρεώθηκε και υποχρεώνεται να σηκώνει στην πλάτη του την άτασια της διδλιαγοράς.

5. Από την πλευρά των ευθυνών οι γνώμες διαχάζονται. Οι εκδότες μιλούν για ευθύνη των πλασιέ, οι άλλοι ζητώντας μεγάλα ποσοστά υποχρέωσαν τους επιχειρηματίες του διδλίου να αναδύονται τις τιμές ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν στο μεγάλο κόστος του διδλίου, που πλασιώνεται από την επισταλή καπάζαση στον τρέμα της απόδοσης (μικροχρόνια δόση, άμφίβαλη είσπραξη των, άπιθνη άπορρόφηση ήλου του τρέμα) ενώ οι πλασιέ αίτιώνται σαφώς τους εκδότες οι οποίοι έχουν καθιερώσει διαφορετικές τιμές (υπέροχη τιμή άναλλαγής και διάθεσης με δόσεις, δεύτερη τιμή κατά 50% μικρότερη για τη διάθεση στα μαγαζιά των τοίς μετρούς, τρίτη 60—70% κατώτερη της άρχικής για το μαζικό «σκότωμα» στα κερσοκρεία — πρατήρια διδλίων. Η κατάσταση αυτή που πηγάζει από την άναζήτηση που υπερκέρδους άφ' ενός έκ μέρος των εκδωτών και άφ' άλλου από την άμεση άνάγκη τους σε μετρούς άφ' ενός έκ μέρος σε μαζικό «σκότωμα» έχει οδηγήσει σε μία ήθική και οικονομική ταυτόχρονη κρίση το διδλίο, με αποτέλεσμα να κλονισθεί άνεπανόρθωτα ή έμπιστοσύνη του κοινού, ιδιαίτερα προς τον άμεσο φορέα του, τον πλασιέ, ο οποίος είναι ο μεγάλος άστυρωμένος του διδλίου και ήφύσταται: άλλοι τον ήθικό, διασυρμό στην αγορά χωρίς, λένε, κατά βάθος να φταίει.

6. Υπάρχουν άστόσο μερικοί τόσο από τους εκδότες όσο και από τους βίους τους πλασιέ που διαπιστώνουν ότι η ευθύνη του πλασιέ συνίσταται στο γεγονός ότι αυτός εάν παράγοτας του διδλίου και τελικός φορέας του διαμόρφωσε το κλίμα της αγοράς γιατί θέλοντας να βγάλει μερικώταρο με όσο το δυνατό λιγώταρο κόπο σφάξησε άποκλειστικά προς το σγκώδες και άκριδο βιβλίο για να έγγράφει στις κάρτες του μεγάλα ποσά διαθέσιμα δυο - τρία βιβλία ήμεροίως. Τη διαπίστωση αυτήν βέν την άρνούνται άστικά και οι βίιοι οι πλασιέ.

7. Διατυπώνεται επίσης παλύν σωστά η γνώμη ότι για την κατάσταση στην αγορά, πέρα από τους οικονομικούς παράγοντες, ευθύνεται και ο ύπουλος διωγμός του διδλίου. Καί πραγματική ή μη ύπαρξη συνθηκών έλευθερίας διάδοσης που, ύποχρώντας τους παράγοντες να έγράψουν: συγκρατωτικά και σε στεκό κύκλο, κατά τέτοιο τρόπο που με λίγο έμπόρεμα να έ-

ξασφαλίζεται ένα στοιχειώδες μεροκάματο. Στο επαρχιακό διδλιοπωλείο, στο επαρχιακό πρακτορείο, άταν πλησιάζει καμείς το διδλίο διατρέχει κύβητο «φακαλιλώματος». Με το να διαδάζει κανείς καθίσταται ύποπτος στα μάτια των κρατικών όργάνων. Άς άφήσουμε την άπαγόρευση του διδλίου στις φυλακές. Όλα αυτά έμποδίζουν τον εκδότη να καταρτίσει πρόγραμμα πώσης.

8. Για την έξοδο από το κλίμα της κρίσης του διδλίου διατυπώθηκαν πολλές και ένδιαφέρουσες γνώμες. Μερικοί μίλησαν για την άνάγκη μιας πλασιές συνεργατικής όλων των παραγόντων της Ελλάδας που έγράζονται γύρω από τον τρέμα του διδλίου, εκδωτών, διδλιοπωλών, πλασιέ, λογοτεχνών και μεταφραστών. Η πρόταση είναι: έβιαφέρουσα.

9. Για την πλευρά της κρατικής ευθύνης γύρω στο διδλίο ειπώθηκαν επίσης πολλά ένδιαφέροντα πράγματα. Έτσι τέθηκε και πάλι σφέστατα το πρόβλημα της έγκυπάλειψης του διδλίου από το κράτος, έγως λόγος για τη δεσμευτική του πινεύματος και μεσοιωνική φορολογία του χροσίου, για τα άσήμαντα ποσά που διατίθενται κάθε χρόνο για την αγορά διδλίων από το κράτος, για την παντελή έλλειψη θημοσικών και κοινοτικών βιβλιοθηκών που θα άποσταλούν έστίες πολιτισμού και ταυτόχρονα σίγουρους κατακλωτές του διδλίου.

10. Επίσης πολλά έλάχθησαν από τις δύο πλευρές για την καλπονόθεση, όπως χαρακτηρίστηκε, του συγχρόνου διδλίου. Κείμενα που θα χωρούσαν στα 20 τυπογραφικά, «τεντώνονται» άπαράδεκτα με άραιό τύπωμα και λίγες άράδες για να φθάσουν στα 30 τυπογραφικά και να δικαιολογούν έτσι την ύψηλή τιμή τους. Επίσης πολλά ειπώθηκαν για την αίσθητική του διδλίου, που διακρίνεται από μια τάση ψευτοπαλυτέλειας, ενώ άστικά έχει χαμηλή αίσθητική στάθμη.

11. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν στο μεγαλύταρο τους μέρος, έκτος από τη γενική κρίση, και την άδικία που προσγίνεται στο έλληνικό λογοτεχνικό διδλίο σήμερα με τις γνωστές τάσεις της αγοράς, καθώς και τη μη έκακποιητική άμοιδή των.

12. Οι μεταφραστές, στο σύνολό τους, διαπιστώνουν προχειρότητα έγκληματική στις μεταφράσεις, άθικρεσίες σε άρος του κειμένου, και έξουτελιστική άμοιδή. Το επάγγελμα του μεταφραστή έχει καταντήσει έρμαιο στις διαθέσεις των εκδωτών.

13. Οι άπόψεις των πλασιέ συγκεντρώνουν το ένδιαφέρον της έρευνας μας γιατί αυτοί άποσταλούν τον κύριο παράγοντα της κυκλοφορίας του διδλίου και γιατί άέχονται, έκτος από τα βέλη των ύποψιών εναντίον των, και όλόκληρο το κώμα της δυσφορίας του άκαρνωτικού κοινού, με το ύποιο έρχονται σε άμεση και κατ' άνάγκη έπαφή. Γι' αυτό οι άπόψεις που άκούστησαν στη γενική συνέλευση του σωματείου των πλασιέ «Δυνάμεις Σολωμός» που συνήλθε στις 5 Μαρτίου και συνεζήτησε το θέμα «Η κρίση του διδλίου» πρέπει να άναλυθούν έδω πλατύταρα. Τη συνέλευση παρακολούθησε και προσκεκλημένο είθικό μέλος της συντακτικής μας έπιτροπής ύστερα από τη σοβαρή άπήχηση που είχε η έρευνά μας στο άκαρνωτικό κοινό.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την εισήγηση που έκανε στη συνέλευση ο Πρόεδρος του Σωματείου, υπάρχουν γενικά δυσμενείς συνθήκες που επηρεάζουν το βιβλίο, όπως και τα άλλα είδη καταναλώσεως. Ειδικά για το βιβλίο η κρίση έχει το χαρακτηριστικό ιδιόμορφο, που το επιτείνει η κακή παλιότητα δρυσιμένων εκδοτών.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος την ευθύνη την έχουν οι εκδότες που διαπιστώνουν το βιβλίο 400—500% πάνω από το κόστος του. Ένα βιβλίο που κοστίζει 30 δραχ. διατίθεται 200 και ταυτόχρονα «σκοτώνεται» χονδρικά με 50 για να εμψυχωθεί στα πρατήρια με 70 μετρητοίς!

Οι πλαιοί έχουν τη λιγότερη ευθύνη, κατά τον εισηγητή της συνέλευσης, γιατί δουλεύουν με ποσοστά 10—25% τους παλαιούς εκδοτικούς οίκους (Καλλάρου, Βασιλείου, Σαλιβέρου, Γκοδόστη) και 30—35% τους νέους (Κέδρος, ΕΛΕ, Κάβμος κ.ά.) που διαθέτουν έμπορεύσιμα και καλά βιβλία. Τα «καρτά» που διατίθενται με 70% συνήθως δεν τα παίρνουν γιατί τους ζητούν πληρωμή τους μετρητοίς και ο πλαιοί δεν έχει καφάλαια να διαθέσει.

Παραδέχεται ο εισηγητής της συνέλευσης ότι υπάρχει μια τάση εσωτερίκευσης του κοινού με τη ληστρική τιμή του βιβλίου. Και μπροστά στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε συνεκλήθη η γενική συνέλευση για να μελετήσει τα μέτρα που θα προτείνει στους άλλους παράγοντες του βιβλίου για τη μείωση της τιμής του. Και σαν δείγμα της καλής θέλησής τους οι πλαιοί θηλώνουν ότι είναι πρόθυμοι στη λογική μείωση των ποσοστών τους.

Ενδιαφέροντα ήταν επίσης όσα ειπώθηκαν και όσα προτάθηκαν από τους άλλους δμυλητές πλαιοί για τη λύση της κρίσης του βιβλίου. Μεταξύ των άλλων ιδιαιτέρως ενδιαφέρον έχει η πρόταση για τη συγκρότηση κοινής συνεταιρικής εκδοτών - πλαιοί και κοινής επιτροπής τιμολόγησης των βιβλίων. Κατά ένα πρόχειρο υπολογισμό η τιμή δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 2,70 δραχμ. κατά τυπογραφικό μικρού σχήματος και 4 δραχ. κατά τυπογραφικό μεγάλου σχήματος.

Τελικά η συνέλευση ανέκρινε τις παρακάτω προτάσεις:

1. Διαπιστώνει τη γενική κρίση του βιβλίου και την υπέρογκη τιμή του.
2. Έξουσιοδοτεί επιτροπή να οργανώσει σύσκεψη παραγόντων από τους εκδότες, πλαιοί και λησταιχνικά σωματεία.
3. Η σύσκεψη αυτή θα εκλέξει επιτροπή που θα επιληφθεί γενικά του προβλήματος του βιβλίου και θα προσεί στα άμεγαλα διαβήματα, φθάνοντας μέχρι την άμεση καταγγελία στο κοινό των καπλών του βιβλίου από τις στήλες του τύπου, και με φειγ - θόλάν στους πόπους έργασίας.

Με παρόμοιο πνεύμα είναι συνεργισμένη και η απάντηση του Σωματείου των πλαιοί στην έρευνά μας όπως θα διαπιστώσε ο αναγνώστης.

Το κοινό, στις απαντήσεις της έρευνας, έξεβήλωσε γενικά τη δυσφορία που για την υπέρχουσα κατάσταση καθώς και την προσήμιση του στο φθινό και καλό βιβλίο.

Τα τελικά συμπεράσματα

Από τη συζήτηση του θέματος του βιβλίου και την ανάπτυξη των απόψεων των κυριωτέρων παραγόντων του βγαίνουν τα παρακάτω γενικά συμπεράσματα:

1. Η κρίση του βιβλίου υπάρχει σαν επί μέρους εκδήλωση της γενικότερης οικονομικής, πολιτιστικής και ήθικης κρίσης του τόπου. Οι εκδότες μας δεν έχουν προγραμματισμό, δουλεύουν τυχαία και χρησιμοθηρικά. Η παλιά καλή παράδοση των προγραμματισμένων σειρών (Φέξης, Έλευθερουδάκης, Γωνιάρης κ.ά.) έχει εγκαταλειφθεί γενικώς.

2. Για το άδιέξοδο που μας ώδηγησε τελειοπαίρα ή κρίση του βιβλίου στην Ελλάδα, έχουν σοβαρές ευθύνες οι εκδότες και οι πλαιοί. Οι πρώτοι, δεν έδιστασαν να μεταπολιτίσουν κάθε φορά τις διακηρύξεις της αγοράς στους ώμους του κοινού. Ξεκινώντας από την εξωφρενική τιμή που δριζαν στο βιβλίο για να πετυχαίνουν τις ανταλλαγές των, προεξέτειναν με έλαφρά συνείδηση την τιμή ανταλλαγής και στην τιμή πώλησης με δόσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυο και τρεις τιμές στην αγορά για το ίδιο βιβλίο.

3. Οι πλαιοί διαπιστώνοντας ότι αποσείον το μοναδικό μοχλό κίνησης του βιβλίου ζήτησαν δόσεις αυξημένο ποσοστό με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί φρενήρης αύξηση της τιμής του βιβλίου, ενώ ταυτόχρονα περιόριζον να ποποθετούν στην αγορά μόνο ακριβές εκδόσεις, για να έλαφρώνουν έτσι το πράγματι κουραστικό έπάγγεμά των.

4. Το αναγνωστικό κοινό παραφρονήθηκε χαρκατηρωστικά από εκδότες και πλαιοί. Έλλειψε ο σεβασμός προς τον αγοραστή, με αποτέλεσμα να παρατηρηθούν σκληρές αντιδράσεις του, που έδάρωναν με υποψίες τον πλαιοί, ένα βιοπαλαιστή που δεν μπορεί να κατηγορηθεί παρ' όλα αυτά για έλλειψη ήθους.

5. Αποτέλεσμα της κρίσης είναι να αποκρητοποιηθεί το βιβλίο κυκλοφορικά και να προσαπτα: ανάγκη να ληφθούν ριζικά μέτρα. Έτσι οι παράγοντες διαπιστώνουν «αχέρον ισ' έλη τη γραμμή:

α) Ότι το βιβλίο μπορεί και επιδάλυσται να φθηνήνει.

β) Ότι οι όγκώδεις και δύσχειρητες εκδόσεις δεν προσφέρουν γενικά μορφωτική, αλλά μόνο διακοσμητική υπηρεσία. Φυσικά το καλλιτεχνικό πολυτελές βιβλίο αποτελεί αισθητικό επίτευγμα, αλλά μόνο σε έκδοση τέχνης και επιστήμης.

γ) Ότι ο εκδότης μπορεί να παραυτηθεί από το υπερκέρδος του και να συνεργίσει με περισσότερη ένωση τη θουλειά του.

δ) Ότι ο πλαιοί μπορεί να μειώσει το ποσοστό του χάρη του αναγνωστικού κοινού, χωρίς ούσιαστικά να ζημιωθεί.

ε) Στα σωστικά μέτρα υπέρ του βιβλίου που πρέπει να ληφθούν άμεσα και χωρίς κομμιέ καθυστέρηση ανήκουν πρώτα - πρώτα ή κατόπιν κοινής συμφωνίας τιμολόγηση βάσει ενός συντελεστή 2.50 δραχ. κατά τυπογραφικό στο μικρό

σχήμα και 3.50—4 στο μεγάλο. Έτσι εξουδετερώνεται ή τάση για υπερχέρδος των εκδόσεων. Το ποσοστό των πλασιέ από 50% πρέπει να μειωθεί σε 30—35%.

στ) Οι ακριβές και δγκώδεις εκδόσεις δεν είναι άχρηστοι είδος στον πολιτισμό. Δεν μπορούν όμως να καταναλώσουν αποκλειστικά το χώρο, ούτε μπορούν να γίνουν υποκατάστατα των μικρών και φθηνών εκδόσεων. Έτσι και ο πλασιέ δεν ζημιώνεται ουσιαστικά γιατί τον δγκο αντικαθιστά ο αριθμός, και ο πλάτης έχει την ευχέρεια της εκλογής.

ζ) Πέρα απ' όλα αυτά το κράτος πρέπει να ενδιαφερθεί σοβαρά για το βιβλίο. Ανάγκη να καταργηθεί ή φορολογία του χαρτιού που αποτελεί επιβίωση του μεσαίωνα, να πληθύνουν οι κρατικές αγορές των βιβλίων κάθε χρόνο σε αριθμό αντιτύπων 500—1000, που θα διατίθενται στις δημόσιες βιβλιοθήκες, ενώ παράλληλα με το σχολείο, το ραδιόφωνο, τον τύπο κλπ. θα καλλιεργείται ή αγάπη του κοινού προς το βιβλίο.

Ανάγκη επίσης να ιδρυθούν δημοτικές και κοινοτικές βιβλιοθήκες, που θ' αποτελέσουν πυρήνες πολιτισμού στην έπαρχία και σοβαρούς καταναλωτές του βιβλίου. Επίσης ανάγκη να ιδρυθούν σχολικές βιβλιοθήκες.

η) Από τους παράγοντες του βιβλίου οι συγγραφείς οι μεταφραστές και οι πλασιέ είναι άκρυφάιστοι. Χρειάζεται, λοιπόν, να ληφθούν μέτρα ασφάλισής τους. Θα μπορούσε να καθιερωθεί ειδικό βιβλίοσημο για τις δυο πρώτες κατηγορίες, ενώ για τους πλασιέ την ευθύνη της ασφάλισής τους πρέπει να την αναλάβουν οι εκδότες, θεωρούμενοι σαν εργοδότες των.

Αυτά θαίνουν από την έρευνα, που έγινε με αγάπη για το βιβλίο και με ειλικρίνεια απέναντι όλων. Και τώρα, όλοι εμπρός να σώσουμε τον παύσιμο αυτό σύντροφο που κινδυνεύει.

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ»

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ κ. ΘΑΝ. ΦΩΤΙΑΔΗ.

(Συνέχεια από τη σελ. 234)

λάκι», ένας σωστός πίνακας της «ώριμαζούσης» υπό τις γνωστές συνθήκες έπαρχιακής έλληνικής αστικής τάξης.

β) Η «Έρώικα» είναι το τρίτο βιβλίο του Κ. Πολίτη (1937 νομίζω), ενώ ή «Έκάτη» του το δεύτερο (1933). Συνεπώς το συμπέρασμα του Τ. Β. για την κοινωνική στροφή του συγγραφέα δεν στέκεται έ τ σ ι, παρά μόνον αν τή βλέπαμε από την άποψη ότι ο Πολίτης, που ποτέ δεν τούλειψε άλλωστε ή κριτική κοινωνική ματιά, ενώ άρχισε να δίνει με την Έκάτη του άρκετά πιο ξεκάθαρα το κοινωνικό χρώμα της έποχής εκείνης, με την δικτατορία που έπακολούθησε, αναγκάστηκε (ίσως χωρίς να τούναι και τέλεια συνειδητό) να στραφεί στα «ύπεράνω» της λογοκρισίας (που ψαλλίδιζε άκόμη και του προ καιρού τότε μακαρίτη «έλληνολάτρη ιδεαλιστή» Περικλή Γιαννόπουλου τα γραφτά) έσωτερικότερα θέματα της λογοτεχνίας, με την Έρώικα.

γ) Η ήρωίδα στο διήγημα «Πρώτη Ανάσταση» δεν είναι «ή ώριμη γυναίκα», όπως γράφει ο Τ. Β. Είναι «κάτω από είκοσιπέντε έτών», όπως θέλει ο συγγραφέας (σελ. 215).

5. Ο Γ. Πετρήσ με την ευκαιρία της έκθεσης της Σελέστ Πολυχρονιάδη μνημονεύει και τή χαράτρια Καίτη Κόλβιτς. Δόξα σοι ο Θεός! Ήταν καιρός να θυμηθούμε την όξύτατη και ανθρώπινη αυστριακή χαράτρια. Την άγνωστν όλοι οι νεώτεροι σήμερα έδω, άκόμα και «σοβαροί» τεχνοκρίτες. Κι όμως θάξιζε να άφιέρωνες ένα τεύχος σου με είκονογράφηση από την αντιπολεμική της μεγάλη τέχνη, προσφορά στον άγώνα για την Είρήνη.

Και πάλι σου εύχουμαι τή μεγάλη έπιτυχία στην προσπάθειά σου.

Με αγάπη

ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΘΕΡΜΗ ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΜΑΣ

- Συνεχίστε την προσπάθεια για τή διάδοση της «Έπιθεώρησης Τέχνης»
- Γράφετε τις κρίσεις σας για όλα τα θέματα που δημοσιεύονται στο Περιοδικό μας.
- Είδοποιείτε έγκαιρα τα Γραφεία μας, όταν αλλάζετε διεύθυνση.
- Αποστέλλετε ταχτικά τις συνδρομές σας.

ΕΤΣΙ ΣΥΜΒΑΛΛΕΤΕ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ

Ληλασία συνειδήσεων

«Ο μαθητής 'Αλέξης Γυφτοδήμος - Καραγιώργης αποβάλλεται από όλα τα Γυμνάσια της περιοχής πρωτενούσης γιατί άρνήθηκε να αποκηρύξει τον πατέρα του Κώστα Καραγιώργη».

(Οί έφημερίδες)

Ο βούρκος αναταράχτηκε βαθιά αυτές τις μέρες και οι αναθυμιάσεις του μάς έπνιξαν. Ένα παληκαράκι δεκαεφτάχρονο, καύχημα για τα νιάτα ένδς καινούριου κόσμου που έρχεται, σεμνό και στοχαστικό, γιομάτο υπέροχα όνειρα για το μέλλον του και το μέλλον του κόσμου, κράτησε στους τρυφερούς του ώμους όλόκληρο το δυσβάσταχτο, για τις μέρες μας, βάρος της ανθρωπιάς και της ήθικης ευθύνης.

Είναι ο 'Αλέξης Γυφτοδήμος, το παιδί που θέλησαν να του λεηλατήσουν την ψυχή. 'Ωραία, μα την αλήθεια, εικόνα των τρομαχτικών αντιθέσεων της σημερινής κοινωνίας. Από τη μιὰ μεριά ο 'Αλέξης, το παιδόπουλο των 17 χρόνων με τα στοχαστικά του μάτια γιομάτα από «τά αύριο που θα τραγουδούν» κι από την άλλη το άστυνομικό κράτος στην ιεροεξεταστική του μορφή.

Οί ώμοι του 'Αλέξη κράτησαν όσο κ' ένα βουνό. Του γύρεψαν ν' αποκηρύξει τον πατέρα που τον γέννησε, το γάλα της μάνας του, να προδώσει τους φίλους του, τον ίδιο του τον έαυτό. Κι ο 'Αλέξης, ήρεμος και αποφασισμένος, χωρίς περιττά λόγια, τους γύρισε πίσω λευκό το χαρτί που τουδωσαν γιατί άρνήθηκε να γράψει με τα ίδια του τα χέρια την καταδίκη του σε ήθικό θάνατο.

Τίμημα της άρνησής του: πνευματική καρατόμηση! Ο 'Αλέξης δέν έχει δικαίωμα στη μόρφωση από δώ και μπρός. Το ζήτημα δέν είναι διόλου άπλό. Σε περιπτώσεις λεηλασίας συνειδήσεων, όπως αυτή σε βάρος του 'Αλέξη, τρίζουν τα θεμέλια του πολιτισμού. Άς το καταλάβουμε, σ' όποιαν όχθη της κοινωνικής διαπάλης κι αν στεκόμαστε.

Περί προπαγάνδας και προκαταβολών

Τα δσα ο κ. Θ. Παπακωνσταντίνου διακήρυξε από το ραδιόφωνο στις 3 του Μάρτη έναντίον των πνευματικών ανθρώπων που μετέχουν στις πολιτιστικές ανταλλαγές με τις ανατολικές χώρες είναι, στην καλύτερη περίπτωση, αντικείμενο εξέτασης από την ψυχοπαθολογία. Πραγματικά ούδέποτε άκούστηκαν τόσο παθιασμένοι και τόσο αίμοβόρικοι χαρακτηρισμοί έναντίον ανθρώπων που δέν ανήκουν στην άριστερά, αλλά έχουν άπλώς συναίσθηση του πνευματικού τους προορισμού. Γιατί βασικά αντικείμενο των ύβρεων και των άπειλών του κ. Παπακωνσταντίνου ήταν (ας μην τους όνομάτισε) οί κ.κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Σπύρος Μελάς, Π. Χάρης, Σ. Κωστόπουλος, Ε. Παπανούτσος κ.ά. που συνεργάζονται στις διπλανές στήλες της έφημερίδας του η σε άλλες που ανήκουν ιδεολογικά στο κέντρο. Και ο Παπακωνσταντίνου θέλοντας, μαζί με τις μυστικές κρατικές υπηρεσίες, να σταματήσουν και αυτές οί υποτυπώδεις και κακορίζικες πνευματικές ανταλλαγές που υπάρχουν ανάμεσα στην Ελλάδα και τους γειτονικούς λαούς, άσκησε άνοιχτά τα καθήκοντά του σαν άστυνομου του πνεύματος και έσπειρε τους αιθέρες άπειλές και βρισιές.

Το ν' άπαντά κανείς στον κ. Παπ. άποτελεί άχαρι έργο. 'Ωστόσο θα του υποβάλουμε μιάν έρώτηση και τον καλούμε να μάς άπαντήσει τίμια, αν του είναι δυνατό αυτό που του γυρεύουμε: Είναι προπαγάνδα το ότι το 'Εθνικό Θέατρο της Ρουμανίας ανάθεσε στο Μελά να γράψει έργο για το Ρήγα Βελεστινλή; Και γιατί τότε αυτού του είδους την «προπαγάνδα» δέν την μεταχειρίζεται και το δικό μας το πολυχρονεμένο 'Εθνικό Θέατρο αναθέτοντας στους καθιερωμένους, έστω, συγγραφείς μας να του γράψουν έργα για το ρεπερτόριό του; Πού όμως τέτοια «όλισθήματα»; Τέτοια κάνουν οί λαϊκές δημοκρατίες για προπαγάνδα και ανεβάζουν έργα έλληνικά και τα δείχνουν στους λαούς τους και παραγγέλνουν θεατρικά

ἔργα σὲ Ἕλληνες συγγραφεῖς, πάντοτε χάριν προπαγάνδας μὲ θέματα τοῦς δικούσ μας ἥρωες. Ἐνῶ μὲ τὸ νὰ ἀπαγορεύεις μιὰ κ' ἔξω τὶς πνευματικὲς ἀνταλλαγὲς ἡσυχάζεις καὶ κατηγορεῖς μετὰ τοὺς ἄλλους γιὰ ὄργανα προπαγάνδας καὶ εἰσπράκτορες προκαταβολῶν!

Ἀφῆστε τὴν Ἑλλάδα νὰ διδάξει καὶ νὰ διδάχτει.

Ἄλλὰ ὁ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὴ περίπτωση. Ἐδῶ ὀλόκληρος ὁ κυβερνητικὸς μηχανισμὸς ἔχει κυριευτεῖ σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ τυφλὸ μῖσος πρὸς ὃ,τι ἔχει σχέση μὲ τὶς σοσιαλιστικὲς χώρες, ὥστε, ἂν τοῦ ἦταν δυνατό, θὰ ἤθελε ἀκόμα καὶ τὴ μετατόπιση τῶν μαζῶν τοῦ ἀέρα νὰ ἐμποδίσαι ἀπὸ κεῖ πρὸς τὰ ἐδῶ κι ἀντίστροφα. Ἡ ἀπίθανη ἐκείνη «θέση» ποὺ διατύπωσε πρὶν τρία - τέσσερα χρόνια μιὰ ἀπογευματινὴ ἐφημερίδα πῶς τάχα τὸ χορευτικὸ συγκρότημα «Μπεριόσκω» καὶ τὰ Μπαλλέτα Μωϋσέγιεφ ὑπονομεύουν μὲ τὴν ἄσκηση τῆς τέχνης τους τὸ καθεστῶς τῆς ἐθνικοφροσύνης, ἔχει ἀναχθεῖ σὲ περιωπὴ «συμβόλου πίστεως».

Ἔτσι οἱ ἐθναμύντορες ματαιώνουν κάθε προσπάθεια γιὰ πολιτιστικὲς ἀνταλλαγές. Κάνουν ὃ,τι μποροῦν γιὰ νὰ δυσκολέψουν τὴν εἴσοδο καὶ κυκλοφορίαν τῶν ἐντύπων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κόσμο. Τώρα τελευταία τάβαλαν καὶ μὲ τὴν πολιτιστικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀναπτύσσει ὁ ἐλληνοκινεζικὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἐλληνοξενικοὶ σύνδεσμοι καὶ ζητοῦν νὰ μπεῖ τέρμα σ' αὐτὴν.

Κι ὁμως ὅλες οἱ χώρες τῆς δύσης πυκνώνουν ὄλο καὶ πιὸ πολὺ τὶς πνευματικὲς ἐπαφές μὲ τὴν Ἀνατολή. Γαλλοσοβιετικὲς κινηματογραφικὲς συμπαραγωγές, ἀνταλλαγές ἐπιστημονικῶν ἀντιπροσωπειῶν, καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων καὶ φοιτητῶν ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ τὶς ΗΠΑ ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὶς σοσιαλιστικὲς χώρες ἀπ' τὴν ἄλλη, κλπ. Τελευταία, οἱ ΗΠΑ ἐπέτρεψαν τὴ χωρὶς κανένα ἔλεγχο κυκλοφορία στὸ ἔδαφός τους ὄλων τῶν ἐντύπων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἐλα ὁμως ποὺ τὸ αὐτὶ τῶν δικῶν μας πρωτοπαλλήκαρων τοῦ «ἐλευθέρου» κόσμου δὲν ἰδρῶνει ἀπὸ κάτι τέτοια! Οὔτε φυσικὰ τοὺς περνάει ἀπ' τὸ μυαλὸ ἢ πολὺ ἀπλή σκέψη πῶς ἐνῶ οἱ ἀπαγορεύσεις δὲν ἐμποδίζουν τὸ σοσιαλιστικὸ κόσμο νὰ προοδεύει καὶ τὶς ἐπιτυχίες του νὰ γίνονται γνωστές, ζημιώνουν ἀνεπανόρθωτα τὴν προαγωγή τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς καὶ καταδικάζουν τὴν πατρίδα μας σὲ καθυστέρηση μεγαλύτερη κι ἀπ' τῆς πιὸ καταδυναστευόμενης ἀποικίας στὴν Ἀφρική. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ εἶναι πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη, ὅταν ἄλλες χώρες προοδεύουν ραγδαίως.

Τὸ συμφέρον τοῦ τόπου, λοιπόν, ἀπαιτεῖ νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερες οἱ πνευματικὲς ἀνταλλαγές. Ἀφῆστε τὴν Ἑλλάδα νὰ διδάξει καὶ νὰ διδάχτει!

Ἡ βράβευση τοῦ Σεφέρη

Ὁ ἀγγλικὸς ἐκδοτικὸς οἶκος «Φόιλ» ἀπένειμε φέτος τὸ βραβεῖο του γιὰ τὴν ποίηση στὸ Γιώργο Σεφέρη. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βραβεῖο τοῦτο ἀπονέμεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μὴ Ἀγγλοσάξωνα ποιητὴ, δίνει στὴ βράβευση μιὰ ξεχωριστὴ, ἀκόμη πιὸ μεγάλη, σημασία. Τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ συμερίζεται τὴ χαρὰ καὶ νιώθει πραγματικὴ περηφάνεια γιὰ τὴν τιμητικὴ αὐτὴ διάκριση πρὸς ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ποιητὲς μας.

Τὰ «Ἀπαντα» τοῦ Ρίτσου

Ἡ ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Γιάννη Ρίτσου ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἕνα φιλολογικὸ γεγονὸς πρώτου μεγέθους γιὰ τὸν τόπο μας. Στὸν τόμο ταξινομοῦνται χρονολογικὰ τὰ ποιητικὰ κείμενα τοῦ Ρίτσου ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ξεκίνημά του καὶ τὴν πορεία του πρὸς τὴν ὠριμότητα, τὸ βασικὸ δηλαδὴ θεμέλιο τῆς σημερινῆς παγκόσμιας ἀπήχησης τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας.

Ἡ νέα γενιά, ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ποίηση τοῦ Ρίτσου θὰ δρεῖ ἐκεῖ τὶς ρίζες τῆς ποιητικῆς του. Κι ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτὴ ὁ πρῶτος τόμος τῶν «Ἀπάντων» ἀποτελεῖ μιὰς πρώτης τάξεως προσφορά, ἀντάξια μιὰς τελειοποιημένης ποιητικῆς συνείδησης τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ Ἐκθεση Βιβλίου

Τί γίνεται ἀλήθεια ἐκείνη ἡ Ἐκθεση βιβλίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας; Ὅταν ἔκλεισε περίσῃ ἢ πρώτη διαστικὴ καὶ τσαπατσούλικη, δηλώθηκε ἐπίσημα πῶς θὰ μονιμοποιηθεῖ ὁ θεσμὸς καὶ πῶς κάθε χρόνο τὶς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων - Πρωτοχρονιάς θὰ ὀργανώνεται Ἐκθεση Βιβλίου. Μὰ πέρασαν φέτος τὰ Χριστούγεννα, πέρασε κι ἡ Πρωτοχρονιά κι ἔκθεση γιόκ. «Ἡ φετεινὴ θὰ γίνεῖ τὸ Πάσχα», ἀκούστηκε μιὰ μᾶλλον ἀδέσποτη φωνή. Τὸ Πάσχα δὲν εἶναι βέβαια ἢ καλύτερη ἐποχὴ γιὰ μιὰ τέτοια ἔκθεση, γιατί ὁ κόσμος ξεχύνεται στὸ ὑπαιθρο. Μὰ τί νὰ γίνεῖ; Ἄς εἶναι καὶ τὸ Πάσχα. Μόνον ποὺ τὸ Πάσχα ἔφτασε καὶ δὲν ἀκούσαμε νὰ γίνεῖται καμιὰ ἐτοιμασία. Φαίνεται λοιπὸν πῶς ἢ ἀναβολὴ γιὰ τὸ Πάσχα ἦταν μᾶλλον ἀναβολὴ γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς Καλένδες!

Ὁ Τεντυμποῖσμός διὰ τοῦ Τεντυμποῖσμοῦ.

Διαβάσουμε στὶς ἐφημερίδες: «Διὰ ψήφων 34 ἐναντίον 30 ἢ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς Μιννεσότα ἐψήφισε χθὲς πρότασιν φέρουσαν τὸν τίτλον «Νομοσχέδιον περὶ ξυλαδαρμοῦ» ἢ «Νομοσχέδιον διὰ τοῦ ὁποῖου παρέχεται τὸ δικαίωμα τοῦ δέρειν». Τὸ νομοσχέδιο αὐτὸ ψηφίστηκε γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ τὸ κύμα τοῦ τεντυμποῖσμοῦ, ποὺ φουντώνει ὀλοένα στὴν

Ἄμερική καὶ τείνει νὰ κατακυριεύσει ὅλο τὸν «ἐλεύθερο κόσμο». Ὅπως ἐξηγοῦν οἱ συντάκτες τοῦ νομοσχεδίου, οἱ δάσκαλοι θὰ μποροῦν στὸ ἐξῆς νὰ χρησιμοποιοῦν βία ἐντὸς τῶν παισίων τῆς λογικῆς διὰ τὴν πειθάρχησιν τῆς συγχρόνου νεολαίας». Θαυμάσια ἰδέα! Οἱ μαθητὲς εἶναι τετυμπόιδες, θὰ γίνουν λοιπὸν καὶ οἱ δάσκαλοι τετυμπόιδες, θὰ δέρνουν οἱ μὲν, θὰ δέρνουν οἱ δέ, καὶ τὰ σχολεῖα θὰ μετατραποῦν σὲ ρίγκ πυγμαχίας. Ἄντὶ νὰ χτυπήσουμε τὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, χτυπάμε τὸ κακὸ διὰ τοῦ κακοῦ, τὸν τετυμπόισμὸ διὰ τοῦ τετυμπόισμοῦ. Ἡ μακαρία τῆ μνήμη ἁγία ράβδος, ποὺ ἀνασύρεται ἀπὸ τὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, θὰ ἀγάλλεται ἀπὸ εὐτυχία. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ τὰ περίφημα «τέστ» γιὰ νὰ δοῦμε ποιὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ δέρνει πιὸ καλά, ὁ δάσκαλος ἢ οἱ μαθητὲς.

Ἡ κυκλοφορία μας τριπλασιάστηκε

Μὲ τὸ προηγούμενο τεῦχος ἡ κυκλοφορία τῆς «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΗΣ» τριπλασιάστηκε. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τοὺς ἀναγνώστες καὶ συνδρομητὲς μας, ποὺ τόσο ἐνεργητικὰ ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἐκκλήση νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐξόρμησή μας, καὶ τοὺς ζητοῦμε νὰ συνεχίσουν τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴ μεγαλύτερη ἀκόμη διάδοση τῆς «Ε.Τ.». Κάθε καινούργιος ἀναγνώστης εἶναι καὶ μιὰ ἐπιτυχία στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν προαγωγή τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς στὸν τόπο μας.

Τὸ Κείμενο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας

Τὸ ὀδηγητικὸ ἔγγραφο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ποὺ παρουσιάζουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ τεύχους αὐτοῦ, δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐκδοση τοῦ Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀκαδημίας τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Ρουμανίας (Documenti privind Istoria României. Rascoala din 1821, tom. IV, Bucuresti 1960, σελ. 32 - 39). Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει ὑλικὸ ἀναφερόμενο στὴ δράση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας στὶς Ἡγεμονίες. Τὸ ὑλικὸ εἶναι ἄλλο ἐκδεδομένο κι ἄλλο ἀνέκδοτο· τὸ ἐκδεδομένο δίνεται μόνο σὲ ρουμανικὴ μετάφρα-

ση καὶ τὸ ἀνέκδοτο στὴ γλώσσα ποὺ γράφηκε καὶ σὲ μετάφραση ρουμανικῆ. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μόνο ὅσο ὑλικὸ εἶναι γραμμένο σὲ ρουμανικὴ (No 150, 151) ἢ γαλλικὴ γλώσσα (σ. 329 κε.) καὶ τὸ ἀπομνημόνευμα τοῦ Φιλικοῦ Ἀθανασίου Ξόδηλου, ποὺ δημοσιεύεται σὲ ρουμανικὴ μετάφραση (σ. 275 - 327), προφανῶς γιὰτὶ θὰ ἐπικεῖται καὶ ἡ ἐκδοση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου σὲ ἄλλον χώρῳ· τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει μελετήσει ὁ κ. Νέστωρ Καμαριανὸς (Un manuscris al unnieterist despre evenimentele de la 1821 din Moldova, περιοδ. «Rivista Istorică Romina» τ. 17 [1947], σ. 80 - 97). Τὸ κείμενο ποὺ ἀναδημοσιεύουμε ἐδῶ φέρει τὸν ἀριθμὸ 2 καὶ τὴν ἐπιγραφή — σὲ μετάφραση — «Τὸ κείμενο τοῦ ὄρκου ποὺ ἔδιναν τὰ πρόσωπα ποὺ μιοῦνταν στὴν Ἑταιρία». Καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴ μετάφρασή του στὰ ρουμανικὰ (σελ. 39 - 46). Ἀπόκειται στὰ Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βουκουρεστίου (βλ. σ. 46). Οἱ ἐκδότες του τὸ χρονολογοῦν μὲ ἐπιφύλαξη στὰ 1815.

Οἱ παρασέλιδοι ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν στὶς σελίδες τοῦ χειρογράφου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ρουμανικὴ ἐκδοση, οἱ ὀρθὲς ἀγκύλες [] δηλώνουν ὀρισμένα προσθετέα τῶν ἐκδοτῶν καὶ οἱ κάθετες / γραμμὲς τὸ κλείσιμο τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου.

Τὸ κείμενο τοῦ Μακρουγιάννη

Ἀπὸ παραδρομὴ παραλείφθηκε ἡ ἔνδειξη ὅτι τὸ φωτοτυπημένο κείμενο ποὺ δημοσιεύουμε στὴ σελ. 155 τοῦ τεύχους αὐτοῦ εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Μακρουγιάννη. Ἡ γραφή ποὺ μιμεῖται τὸ λαϊκὸ χαρακτήρα ἐγίνε ἀπὸ τὸν ζωγράφου Σπ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἔκανε καὶ τὸ σχέδιο ἀκολουθώντας τὴν περιγραφή ποὺ περιλαμβάνεται στὸ ἀπόσπασμα.

Ἀναβάλλονται γιὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος

Λόγω πληθώρας ὕλης τὰ «Ἐπαγγελματικὰ ζητήματα» τοῦ λογοτεχνικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, ἡ πνευματικὴ κίνηση στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ ξένη πνευματικὴ κίνηση, ἓνα ἄρθρο τοῦ Ντύρρενματτ γιὰ τὸ θέατρο καὶ πολλὴ ἄλλη ὕλη ἀναβλήθηκε γιὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

ΚΑΙ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΥΡΛΗΣ

Η ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΑ ΠΟΥ ΕΤΕΛΕΙΩΣΕ
ΜΕ ΟΥΡΑΝΟΜΗΚΗ ΓΚΑΦΑ

Ὁ Ἀγρινιώτης, «ὁ Γαλαξίας», ὁ κ. Α. Μαμάκης καὶ ὁ κ. Βουσβούνης

Ἡ «ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρινιώτη», ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περασμένο τεύχος τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης», ἦταν βέβαια ἕνα φιλολογικὸ τέχνασμα πολὺ συνηθισμένο στὴν παράδοση τῶν γραμμάτων μας. Μὲ τὴν ὑπογραφή Διονύσιος Σουρλῆς ὁ νεώτερος, τὸ περιοδικό μας, συνεχίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴ μέθοδο ποὺ εἶχε προκρίνει ὁ Ἐμ. Ροΐδης γιὰ ν' ἀπαντήσει στοὺς ἐπικριτὲς τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» τὸ 1866, ὅταν δέχθηκε τὶς ἐπιθέσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν συντηρητικῶν κύκλων τῆς Ἀθήνας, θέλησε, μεταχειριζόμενο τὸ ἴδιο ὕφος καὶ τὴν ἴδια ὑπογραφή, νὰ καταγγεῖλει στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ μιὰ σοβαρὴ ἀυθαιρέσια τῶν ἐκδόσεων «Γαλαξίας», ποὺ στὴν τελευταία ἐκδοσὴ τῆς «Πάπισσας» παρέλειψαν

ἐντελῶς τὶς ἀπολαυστικὲς γιὰ τὸ χιούμορ τους, ἀλλὰ καὶ τὴ ριζοσπαστικότητά τῶν ἰδεῶν τους τέσσερις ἐπιστολὲς τοῦ δῆθεν Σουρλῆ, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ Ροΐδη.

Νομίσουμε ὅτι κίνητρο τῆς ἀυθαιρέσιᾶς τοῦ «Γαλαξίας» ἦταν ὁ φόβος τῶν ἐκδοτῶν γιὰ τὸ ριζοσπαστικὸ τῶν ἰδεῶν τῶν ἐπιστολῶν. Ἀλλὰ ἐντελῶς ἀπρόοπτα ἀποδείχτηκε ὅτι ἦταν ἡ ἄγνοια. Οἱ ἐκδότες νομίζοντας, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασα εἰδησεογραφία καὶ ἀλληλογραφία στὶς λογοτεχνικὲς στήλες τῆς Πέμπτης, ὅτι ὁ Σουρλῆς ἦταν πρόσωπο ἄσχετο μὲ τὸ Ροΐδη τὶς παρέλειψαν! Ἀλλὰ ἄς δοῦμε μὲ τὴ σειρά τὰ ἀπρόοπτα γεγονότα ποὺ καταδιασκέδασαν τὸ Πανελλήνιο:

Ἡ ἀυθαιρέσια ποὺ καταλήγει σὲ οὐρανομήκη γκάφα

Εὐθὺς ὡς δημοσιεύθηκε ἡ «ἐπιστολὴ Σουρλῆ» στὴν «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» οἱ ἐκδότες τοῦ «Γαλαξία» θορυβήθηκαν. Συγκροτήθηκε σύσκεψη ἀπὸ τὴν κ. Ἑλένη Βλάχου, καὶ τὸν κ. Α. Βουσβούνη, κι ἀποφασίστηκε νὰ δοθεῖ «ἀποστομωτικὴ» ἀπάντηση στὸ... θρασὺ ἐπιστολογράφο ἐξ Ἀγρινίου. Ἐκάλεσαν λοιπὸν τὸν κ. Μαμάκη καὶ ἰδοὺ τί ἐδημοσίευσαν στὰ Λογοτεχνικὰ Νέα τοῦ «Ἔθνους» τῆς 23 Φεβρουαρίου, ἀνύποπτοι ὅτι πέφτουν ὀλοσούμπητοι στὴν παγίδα ποὺ τοὺς στήθηκε:

«Συγχρόνως, ἀνάμεσα στὴν ἄλλη πλοῦσια καὶ ποικίλη ὕλη (τῆς «Ἐπιθεωρήσεως Τέχνης») ὑπάρχει καὶ ἕνα γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» τοῦ Ροΐδη. Εἶναι τοῦ Διονυσίου Σουρλῆ.

—Ὁ ἐπιστολογράφος, ποὺ μένει εἰς τὸ Ἀγρίνιον, διαμαρτύρεται, διότι ὁ καινούργιος ἐκδοτικὸς Ὄργανισμός «Γαλαξίας» στὴν τωρινὴ παρουσίᾳ τοῦ ἔργου τοῦ Ροΐδη δὲν περιέλαβε τὰ γράμματα, ποὺ εἶχε γράψει ὁ παππούς του ἐπάνω στὸ

«σκάνδαλον» ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ γύρω ἀπὸ τὴν «Πάπισσα Ἰωάννα» τὸν καιρὸ ποὺ γράφτηκε καὶ ποὺ σ' ὄλες τὶς ἐκδόσεις, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τότε εἶχαν συμπεριληφθῆ.

—Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίκρισι αὐτὴν, ὁ γνωστὸς λογοτέχνης Ἀντώνης Βουσβούνης, ποὺ εἶναι συνεκδότης στὸν Ὄργανισμό τοῦ «Γαλαξία», μᾶς ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν του — πολὺ δικαιολογημένα — διὰ τὸ διατυπούμενον παράπονον. Ὁ κ. Βουσβούνης ὑπενθυμίζει, ὅτι ἡ ἐκδοσις τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» περιλαμβάνει τὸ πλήρες καὶ ἀυθεντικὸν κείμενον τοῦ Ροΐδη καὶ εἶναι πολὺ περίεργο νὰ διατυποῦνται ἐπικρίσεις, διότι δὲν συνδημοσιεύονται ξένα κείμενα, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι σχόλια σχετικὰ. Ὅταν πρωτοβγῆκε τὸ ἔργον, πιθανὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ποὺ εἶχε γεννηθῆ ζήτημα καὶ εἶχαν ἐξαπολυθῆ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ συγγραφέως, νὰ εἶχαν κάποια σκοπιμότητα τὰ ξένα αὐτὰ κείμενα, ποὺ σήμερα δὲν περιελήφθησαν στὸ διβλίον, διότι δὲν ὑπάρχει πιά τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον εἶχε προκαλέσει τότε τὴν καταχώ-

ρησί τους. Μάλιστα, ή «Πάπισσα 'Ιωάννα» επί ένα τώρα αιώνα εκδίδεται εις τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ γερμανικά καὶ ἀριθμεί ἕνα πλῆθος ἐκδόσεων εἰς τὶς δύο αὐτὲς γλώσσες. Οὐδέποτε ὁμως περιελήφθησαν εἰς τὶς ἐκδόσεις αὐτὲς τὰ ξένα πρὸς τὸν Ροῖδην κείμενα. Συνεπῶς, δὲν ἀποτελεῖ καμμίαν ἀπολύτως παράλειψιν τὸ ὅτι ὁ «Γαλαξίας» δὲν τὰ περιέλαβεν εἰς τὴν ἐκδοσὶν του. Προσυπογράφω».

Τὸ δημοσίευμα αὐτὸ τῶν Λογοτεχνικῶν Νέων ἀπέδειξε ὅτι ὄχι μόνο ἡ ὑπεύθυνη λογοτεχνικὴ στήλη, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπεύθυνος συνεκδότης τοῦ

«Γαλαξίας» κ. Βουσβούνης ἀγνοοῦσε τὸ γεγονός ὅτι Σουρλῆς = Ροῖδης καί, προσπαθώντας νὰ δικαιολογήσει τ' ἀδικαιολόγητα, διατύπωσε τὸ καταπληκτικὸ ἐπιχείρημα πῶς οἱ... ξένες μεταφράσεις τὶς «Πάπισσας» παραλείπουν τὶς ἐπιστολὰς Σουρλῆ, λὲς καὶ ἡ δική του ἐκδοσὴ μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἢ τὰ ἀγγλικά!

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ — 24 Φεβρουαρίου — στὴ δευτέρη σελίδα τῆς ἐφημερίδας «Αὐγὴ» δημοσιευόταν ἐπιστολὴ τοῦ... Ροῖδη ἀπὸ τὴν Κόλαση! Τὸ γλέντι σὲ βάρος τῶν γκαφαδόρων ἐκδοτῶν καὶ συντακτῶν τῶν λογοτεχνικῶν νέων ἔπαιρνε διαστάσεις πανηγύρεως. Ἴδου ἡ ἐπιστολὴ «Ροῖδη».

Ἐν Γεέννη τοῦ Πυρός, 23 Φεβρουαρίου 1961.

Ἐλλόγιμε κ. συντάκτα τῆς «Αὐγῆς».

Ἐκ τῆς Κολάσεως, ὅπου μὲ ἔρριψαν πρὸ πενηκονταετίας αἱ πατρικαὶ ἀραὶ τοῦ σεβασμιωτάτου Καρυστίας Μακαρίου καὶ τῶν ἁγίων θεοφόρων πατέρων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπευθύνω ὑμῖν τὴν παροῦσαν διὰ νὰ σᾶς ἀποκαλύψω ἕν φιλολογικὸν μυστικόν. Καὶ διάζομαι νὰ ἐπικοινωνήσω ὅσον οἶον τε τάχιστα μεθ' ὑμῶν, φοβούμενος μήπως τὸ θέμα λάβη διαστάσεις ἐλέφαντος, ὅποτε δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατατεθῆ ὡς ἐπερώτησις καὶ εἰς τὴν Βουλὴν.

Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν συγγραφέων καὶ ἐφημεριδογράφων, μὲ τῶν ὁποίων τὸν ξύλινον κάλαμον διεσταύρωσα τὴν σιδηρᾶν γραφίδα μου κατὰ καιροῦς, ἔτρεφον ἀνέκαθεν, κ. συντάκτα, τὴν γνώμην ὅτι ἡ πνευματικὴ των κατάρτισις εἶναι ἀβάσκαντος. Γράφοντες καὶ διδάσκοντες ἀπὸ τὸ πρωῖ ἕως τὸ δράδου διὰ νὰ κερδίζουν τὸ ψωμὶ των (πολλοὶ δὲ καὶ τό... παντεσπάνι των!) δὲν εὐρίσκουν καιρὸν νὰ ἀνοίξουν βιβλίον καὶ ὡς ἐκ τούτου παχυλὴ ἀμάθεια βασιλεύει ἀδιαταράκτως εἰς τὰς κεφαλὰς των. Θὰ μοῦ εἰπῆτε, ἴσως, ὅτι ἡ ἀμάθεια εἶναι ἀναγκαία εἰς τοὺς λογίους ἐκδότας καὶ εὐῆγμένους ἐφημεριδογράφους ὅσον καὶ ἡ ὑποκρισία εἰς τοὺς κυβερνήτας σας. Οὐδεὶς φόγος. Εἰς τὸν αἰῶνα σας καθ' ὃν εὐρήκατε τὸν τρόπον νὰ πλέετε ἄνευ ἰστιῶν, νὰ τρέχετε ἄνευ ἵππων, νὰ πετᾶτε εἰς τὸ διάστημα ἄνευ πτερῶν καὶ νὰ γράφετε ἄνευ μελάνης δὲν εἶναι ἀπίθανον οἱ ἔνιοι λόγοι καὶ οἱ ἐφημεριδογράφοι σας νὰ ἐφεύρον μέθοδον νὰ συνθέτωσι τὰ πονήματα των ἄνευ κόκκου μυελοῦ ἢ γνώσεων.

Ἄλλ' ἄς ἔλθω εἰς τὸ προκείμενον διότι ἡ ἐπιστολὴ μου κινδυνεύει νὰ καταντήσῃ μακροτέρα καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀγορεύσεων τοῦ κ. Παπανδρέου. Ἐνενήκοντα καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγρινιώτου Διονυσίου Σουρλῆ προβαίνω εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο κρύπτομαι ἐγὼ αὐτός! Σᾶς καθικετεύω μόνον νὰ τὸ εἰπῆτε μὲ τρόπον τοῦ κ. Βουσβούνη καὶ τοῦ προσυπογράφοντος κ. Μαμάκη διὰ νὰ μὴ πάθουν συγκοπήν οἱ ἄνθρωποι, κατόπιν τῆς

γνωστοποιήσεως ἑνὸς φιλολογικοῦ ἀπορρήτου τὸ ὁποῖον γνωρίζουν καὶ αἱ... ὄρνιθες τοῦ κ. Τσάτσου.

Ὁ Ἰησοῦς, κ. συντάκτα, ὠμίλει διὰ παραβολῶν διὰ νὰ τὸν ἐννοοῦν οἱ χονδροκέφαλοι συντοπίται του. Ἡ μέθοδος αὐτὴ μοῦ φαίνεται ἀρίστη καὶ διὰ τοὺς ἐφημεριδογράφους, τοὺς ἐκδότας καὶ μερικοὺς λογίους σας, οἱ ὁποῖοι μὴ θέλοντες νὰ στερῆσουν οὐδὲ γραμμὴν ἐκ τῶν γραφομένων των τοὺς ἀναγνώστας των, θεωροῦσι ματαιοπονίαν καὶ σπατάλην χρόνου τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων. Τοῦτο ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, φαίνεται, ὁ ἐπιστολογράφος τῆς «Ἐπιθεωρήσεως Τέχνης», ὑπέγραψεν ἐπιστολὴν ὡς Διονύσιος Σουρλῆς ἵνα ἐν παραβολαῖς λαλήσῃ περὶ τῶν ὄσων ἐγένοντο.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μου, κ. συντάκτα, οἱ ἐφημεριδογράφοι ὠμίλουν περὶ ἱστορίας, περὶ συντάγματος καὶ πολιτείας, περὶ ἐκβολάδων τοῦ Λαυρίου καὶ θανατικῆς ποινῆς χωρὶς ποτὲ νὰ καταδεχθῶν νὰ ἐξετάσουν ἂν ὠμίλησαν καὶ ἄλλοι διὰ τοιοῦτου εἶδους πράγματα. Παρατηρῶ μετὰ χαρᾶς ὅτι τὰ πατροπαράδοτα ταῦτα ἤθη μας μένουν ἀπαρασάλευτα. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου Ρηγόπουλός τις, ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἁγίου κατῴρθωσε νὰ ἀνασκευάσῃ τὸν Ρενᾶν χωρὶς νὰ τὸν ἀναγνώσῃ. Τὸν αὐτὸν πληροφοροῦμαι ὅτι ἐπέτυχεν ἄθλον καὶ ὁ «Γαλαξίας» ὁ ὁποῖος μὲ ἀνασκευάζει διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐπιστολῶν μου εἰς τὸν μηδέποτε ὑπάρξαντα Διονύσιον Σουρλῆν.

Ἐρρωσο εὐδαιμονῶν

ὁ σὸς

EMMANOYHA PO·I·ΔΗΣ

Τὸ χτύπημα ἦταν καίριο καὶ ἔπρεπε νὰ βρεθῆί κάποιος τρόπος νὰ μπαλωθῶν τὰ πράγματα, σὲ μιὰ στιγμὴ ποῦ οἱ ἐκδόσεις «Γαλαξίας» γελοιοποιούνταν ἀνεπανόρθωτα. Καὶ τὸ βάρος ἐπωμίστηκε πάλι ὁ ὀλιγότερο φταιχτής κ. Μαμάκης, ποῦ τὴν ἄλλη μέρα, μ' ἕνα γράμμα του στὸ «Ἔθνος», προσπάθησε νὰ δικαιολογηθεῖ ὅπως - ὅπως καὶ νὰ εἰπέι ὅτι αὐτὸς μὲν

τὸ... ἤξερε, ἀλλὰ συνέχιζε - ἔτσι γιὰ πλάκα, ποὺ λένε - τὸ παιχνίδι τῆς «Ε. Τ.».

Καὶ ὁ μὲν κ. Μαμάκης, συμπαθέστατα ὁ ἄνθρωπος, προσπάθησε νὰ δικαιολογήσει τὴ γκάφα τῆς προσυπογραφῆς τῶν δηλώσεων Βουσβούνη. Ὁ δεύτερος, ὅμως, θέλησε νὰ κάνει... ὑψηλὴ πολιτικὴ μ' ἓνα γράμμα του ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ «Ἔθνος» στὶς 2 Μαρτίου.

Νὰ πόσο ἀξιολύπητα δικαιολογεῖται καὶ «ἀντεπιτίθεται»:

Φίλε κ. Μαμάκη,

Σχετικῶς μὲ τὸν περίεργο σάλο, ποὺ προεκάλεσαν αἱ ἀπόψεις μου γιὰ τὴν πρόσφατη ἔκδοσι τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας», ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς: Ἀντιλαμβάνομαι ἄριστα ὅτι ἡ «Πάπισσα Ἰωάννα» δὲν ἐνδιαφέρει ὠρισμένους κύκλους, ἐφ' ὅσον δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλως τε, οἱ οἰκτρὲς ἀπομιμήσεις τοῦ ὕφους τοῦ Ροῖδη στὶς δημοσιευόμενες ἐξ Ἀγρινίου καὶ ἐκ Κολάσεως ἐπιστολὲς ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ συντάκτες τους ἀγνοοῦν οὐσιαστικὰ καὶ τὸν Ροῖδη - Ροῖδη καὶ τὸν Ροῖδη - Σουρλῆ, ἢ, ἂν ὄχι, τὸν ἐννοοῦν καὶ τὸν ἐρμηνεύουν μὲ γνήσια βαλκανικὰ αἰσθητικὰ κριτήρια. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἰσχυρισμὸ, ὅτι ἀγνοῶ τὴν ταυτότητα Ροῖδη - Σουρλῆ, ὁμολογῶ ὅτι τὸν βρίσκω ἐξ ἴσου διασκεδαστικὸ καὶ ἐξοργιστικὸ. Ἄλλ' αὐτῆς τῆς ποιότητος τὰ ἐπιχειρήματα καλύπτεται νὰ ἐγκαταλείπωνται στὴν νοημοσύνη τῶν ἀναγνωστῶν.

Δικός σας

Ἀθήναι, 27.2.61. Α. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗΣ

Πέρα ἀπ' ὅσα φαιδρὰ καταγράφει σὲ βάρος του ὁ κ. Βουσβούνης, ἡ περὶ «Βαλκανικῶν κριτηρίων» θεωρία του τὸν ξαναφέρει στὸ «μέγα» εὐρημά του περὶ... εὐρωπαϊκῶν κριτηρίων καὶ ἐκδόσεων στὶς ξένες γλώσσες τῆς «Πάπισσας» τὶς ὁποῖες ὅπως φαίνεται, κοσμοπολίτης αὐτός, ἔχει ὡς ὑπόδειγμα!

Φυσικὰ ὅλη ἡ πνευματικὴ Ἀθήνα, καὶ μαζὺ καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν, τέρπονται ἀπὸ τὴν ὑπόθεση καὶ μιλοῦν εἰς βάρος τῶν γκαφιδόρων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἔχει μᾶλλον δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὸ «Γαλαξία» ἐπεμβαίνει καὶ τὸ ἕτερον σκέλος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ «Καθημερινὴ» ἀπὸ τὴ στήλη τοῦ «Ἀθηναίου» προσπαθώντας νὰ δικαιολογήσει ὅσο εἶναι δυ-

νατὸ τὰ ἀδικαιολόγητα. Καὶ γράφει μεταξὺ ἄλλων, στὸ φύλλο τῆς Κυριακῆς 6 Μαρτίου:

«Ἐὰν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς «Παπίσσης» τοῦ «Γαλαξίου» περιλαμβάνοντο καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀγρινιώτου Σουρλῆ, ἐνδιαφέρουσαι εἶναι, ὅπως ὄλα τὰ Ροῖδεια κείμενα καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο κακόν. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄκρως παράλογον νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ἡ παράλειψις τῶν ἐπιστολῶν ἀποτελεῖ κολόβωσιν τῆς «Παπίσσης». Ἄν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπεκήρυξεν ὡς «βλάσφημον καὶ κακόηθες» τὸ βιβλίον καὶ ὁ συγγραφεὺς ἠναγκάσθη ν' ἀπολογηθῆ, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Πάπισσα εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀποκτήσῃ εἰς κάθε νέαν ἔκδοσιν οὐρανὸν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν ἀποκήρυξιν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς. Διότι καὶ ἡ ἀποκήρυξις καὶ αἱ ἐπιστολαὶ εἶχαν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ἐποχὴν των. Σήμερα ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις ἐνδιαφέρει τὸ εὐρὺ κοινόν, πρὸς τὸ ὁποῖον καὶ ἀπευθύνεται ὁ «Γαλαξίας» καὶ ὄχι τοὺς ἱστορικοὺς τῆς λογοτεχνίας. Αὐτοὶ ἔχουν ἄφθονα τὰ ἀντίτυπα τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων. Καμμία ἄλλωστε παράδοσις δὲν λέγει ὅτι εἰς κάθε ἐκδιδόμενον κείμενον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐπισυνάπτονται καὶ οἱ καυγάδες ποὺ ἐδημιούργησεν».

Μάταιος ὁ κόπος. Ἡ ἀσέβεια πρὸς τὰ κείμενα τοῦ Ροῖδη καὶ ἡ γκάφα μένου.

Καὶ ἓνα ἀπάνθισμα

ἀπὸ τὶς ἀθάνατες ἐπιστολὲς

Ἀλλὰ ποιὲς εἶναι οἱ περίφημες ἐπιστολὲς Σουρλῆ, ποὺ μὲ τόση ἑλαφρὰ καρδιὰ κατατόμησε ὁ «Γαλαξίας»;

Εἶναι τὰ τέσσερα γράμματα τοῦ Ροῖδη μὲ τὴν ὑπογραφή Σουρλῆς ποὺ δημοσιεύθηκαν τὸ Μάη τοῦ 1866 στὴν τότε ἐφημερίδα «Αὐγὴ» τῶν Ἀθηνῶν, σὰν ἀπάντησι στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ στὶς πουριτανικὰ ὑποκριτικὲς ἐπιθέσεις τοῦ συντηρητικοῦ τύπου τῆς Ἀθήνας. Ἀποτελοῦν ἀληθινὰ διαμάντια στὴν παράδοσι τῆς λιβελλογραφίας μας, γεμᾶτα ἀστραφτερὲς προοδευτικὲς ἰδέες καὶ σπινθηροδόλο πνεῦμα. Γι' αὐτὸ δὲν θεωροῦμε ἄσκοπο ν' ἀνθολογήσουμε παρακάτω μερικὰ ἀποσπάσματα καὶ νὰ τὰ ὑπενθυμίσουμε στοὺς ἀναγνώστες μας.

Περὶ κοιτικῆς ἐπιστολῆς Α'

«... Ὁ παραμικρὸς τῶν ἐφημεριδογράφων σας εἶνε εἰς τὸ εἶδος του θεόπνευστος προφήτης, ὁμιλῶν καὶ ἀποφασίζων περὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἔμαθε. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖος φιλόσοφος ἔλεγεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσῆς σας:

Ἦ Ἀθήνα, πρώτη χώρα,
τὶ γαιδάρους τρέφεις τώρα!

ἀλλὰ τὸ δίστιχον αὐτὸ δὲν μοῦ φαίνεται σωστόν, πρῶτον διότι δὲν πρέπει νὰ ὑβρίζωμε κανένα, καὶ δεύτερον διότι ἀντὶ γαιδάρους ἔπρεπεν ὁ ποιητὴς νὰ εἴπῃ προφήτας, θεοπνεύστους ἀνθρώπους, ἱκανοὺς νὰ ὁμιλήσουν περὶ ὄλων τῶν γνωστῶν πραγμάτων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀκόμη, κατόχους πάσης σοφίας, χωρὶς νὰ ὑποπέσουν εἰς τὸ ἀμάρτημα νὰ μασήσουν τὸν ἀπηγορευμέ-

νον τῆς γνώσεως καρπὸν. Τὸ κατ' ἐμὲ τοὺς ἀνθρώπους τούτους τοὺς σέβομαι, τοὺς μακαρίζω, τοὺς θαυμάζω ὡς σπάνια καὶ περίεργα πλάσματα, τῶν ὁποίων τὸ εἶδος ἐχάθη ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ σώζεται εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ νὰ τοὺς μιμηθῶ οὔτε δύναμαι οὔτε τολμῶ. Καθὼς δὲν ἠμπορῶ νὰ περιπατήσω χωρὶς δεκανίκια, οὕτω καὶ χωρὶς βιβλία ἀδύνατον μοῦ εἶναι νὰ συλλογισθῶ. Πρὶν ἀποφασίσω νὰ εἶπω τὴν γνώμην μου περὶ ὁποίου δήποτε ζητήματος, θέλω νὰ ἠξεύρω τί ἐστοχάζοντο περὶ αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Κάντ καὶ ὁ Ἐγκελ, ἂν ἦτο τὸ πρᾶγμα φιλοσοφικόν, ὁ Ἁγ. Βασίλειος, ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Ρενάν, ἂν πρόκειται περὶ θεολογίας, ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ Σαβαρέν, ἂν εἶναι ὁ λόγος περὶ μαγειρικῆς. Ὁ τρόπος αὐτὸς μοῦ φαίνεται ὁ φρονιμώτερος καὶ ὁ ἀσφαλέστερος διὰ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐχάρισεν ὁ Θεὸς παρὰ μόνον μυελὸν καὶ βιβλία· ὁ δὲ ἄλλος τρόπος νὰ λέγη δηλ. ὁ καθεὶς τὴν γνώμην του χωρὶς νὰ φροντίζη περὶ τοῦ τί εἶπαν οἱ ἄλλοι, ἀρμόζει εἰς μόνους τοὺς μεγαλοφυεῖς ἄνδρας καὶ τοὺς τρελλοὺς. Ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ἡ τρέλλα κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν φυσιολόγων εἶναι ἀδελφαὶ καὶ ὡς τοιαῦται ἔχουν τὰ ἴδια προνόμια· λέγουν ὅ,τι θέλουν καὶ αἱ ἀποφάσεις των εἶναι χρησιμοὶ Πυθίας, ἡ ὁποία, καθὼς διηγοῦνται πολλοὶ ἀρχαῖοι, ἔπασχε καὶ ἐκείνη ἀπὸ ἓν εἶδος τρέλλας, ὅταν ἐχρησμοδότει. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὰ προνόμια τῶν μεγαλοφυῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν τρελλῶν, νομίζω οὐχ ἥττον (συγχωρήσατε τὴν ἑλληνικούραν) ὅτι πολλοὶ τῶν συναδέλφων σας, ὁμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς, ἐξεπήδησαν ὀλίγον τὰ ὄρια τῆς συγχωρημένης... πρωτοτυπίας. Οὕτω π. χ. ὁ «Χάρτης», ἀφοῦ ἀνύψωσεν ἕως εἰς τὰ ἄστρα τὴν εὐφυΐαν, τὴν γλαφυρότητα, τὴν ἀττικὴν χάριν, καὶ τ' ἄλλα προτερήματα τοῦ συγγραφέως τῆς «Ἰωάννας», κατηγορεῖ ἔπειτα αὐτὸν διότι εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἄσεμνον ρωμαντισμὸν τῶν Φράγκων, τοῦ ὁποίου ἰδρυταὶ εἶναι, κατὰ τὸν «Χάρτην», ὁ «Πιρὸν καὶ ὁ Παρνῦ», ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἀποθαμένοι πρὸ πολλοῦ, ὅταν ὁ Οὐγκὼ καὶ οἱ σύντροφοί του ἐφευρῆκαν τὸν ρωμαντισμὸν. Παρακάτω εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐκάλλυνε τὴν δύναμιν τῆς ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, καὶ ἐπὶ τέλους φαντάζεται ὁ ἀρθρογράφος τὸν συγγραφέα γελῶντα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀρθρου του — τοῦτο δὲν δυσκολεύομαι νὰ τὸ πιστεύσω, ἐκτὸς ἂν πάσχη ὁ κ. Ροΐδης ἀπὸ χρονικὴν ὑποχονδρίαν. Μετὰ τὸν «Χάρτην» ἤνοιξα τὸν «Ἐθνοφύλακα», ὁ ὁποῖος εὐχεται νὰ «ἐπανέλθῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν μαρτύρων»! Τοῦτο τὸ νομίζω ὅπωςοῦν δυσκολοκατόρθωτον πιστεύω ἀκόμη ὅτι, ἂν ἐπρότειναν εἰς τὸν ἀξιότιμον συντάκτην κ. Ἀναγνωστόπουλον νὰ τὸν κάμουν μάρτυρα, νὰ τὸν βράσουν δηλ., νὰ τὸν σουβλίσουν ἢ νὰ τὸν τηγανίσουν, ἤθελεν εἰπεῖ ὄχι. Κατωτέρω ὁ ἴδιος

ἀρθρογράφος βεβαιώνει ὅτι «αἱ νεώτεροι κοινωνίαι ἔστρεψαν τὰ νῶτα μετὰ βδελυγμίας εἰς πᾶσαν ἀντιχριστιανικὴν ἰδέαν». Ἄμποτε νὰ ἦτο τοῦτο ἀλήθεια· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν αἱ νεώτεροι κοινωνίαι ἐξαντλοῦν δεκαεπτὰ ἐκδόσεις τοῦ Ρενάν καὶ αἱ ἀντίθρησκοι φωναί των εἶναι τόσον δυναταί, ὥστε ἀκούονται ἕως τὸ Ἀγρίνι. Ἀνέγνωσα καὶ τὰ ἀρθρα τῆς «Αὐγῆς» σας· ὁ συντάκτης λέγει ὅτι ἡ «Ἰωάννα» ἔχει «τὸ προτέρημα νὰ τὸν κρατῇ ὥρας ὀλοκλήρους ἐπ' αὐτῆς ἀνυπόμονον νὰ ἐκμυζήσῃ τὰ πολλὰ θέλητρά της», καὶ παρακάτω ὅτι εἶναι βιβλίον «βορβορῶδες καὶ ἀηδές»· αἱ δύο αὐταὶ φράσεις δὲν σᾶς φαίνονται ὀλίγον ἀντιφατικάι; Ἐνας ἄλλος δημοσιογράφος συγχίζει τὸν ἀρχαῖον φιλόσοφον Πύρρωνα, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, μὲ τὸν Γάλλον ποιητὴν Πιρὸν, πιστεύων, φαίνεται, εἰς τὴν μετεμψύχωσιν· ἄλλος πάλιν... Ἀλλὰ ἀγρινιώτικη ἀπλότης εἶναι τὸ νὰ κἀθημαι νὰ θαυμάζω τὰς πρωτοτυπίας τῶν δημοσιογράφων σας, τὸ αὐτὸ σχεδὸν πρᾶγμα ὡσάν νὰ ἐθαύμαζα τὴν ἀλμύρα τῆς θαλάσσης, τὰ δῶδια ὅτι ἔχουν κέρατα ἢ τὰ πτερὰ τῶν πουλιῶν, ὁ καθεὶς θὰ μὲ ἐπερίπαιζε διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ θὰ εἶχε δίκαιον. Μίαν μόνην συμβουλήν θὰ μοῦ συγχωρήσετε, κ. ἐκδότα, νὰ δώσω εἰς τοὺς συναδέλφους σας, τὴν ὁποίαν, ἂν ἀκολουθήσουν, θὰ γείνουν ἄτρωτοι ὡς ὁ Ἀχιλλεύς. Ἡ συνταγὴ εἶναι εὐκόλος· συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀποφεύγουν ὡς πονηροὺς σκοπέλους τὰ γεγονότα καὶ τὰ κύρια ὀνόματα, νὰ μὴ ταραττοῦν τὴν ἡσυχίαν τοῦ Πύρρωνος, τοῦ Πιρὸν καὶ Βοναπάρτε, ἀλλὰ νὰ μιμοῦνται τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς «Ἀληθείας», ἣτις ἐπήνεσε τὴν «Ἰωάννα» διὰ τὸ ἄσπρο της χαρτὶ καὶ τὸ βαθὺ μελάνι. Ὅταν δὲ θέλουν νὰ κατηγορήσουν, τότε νὰ λαμβάνουν ὡς πρότυπον καὶ ὑπογραμμὸν τὸν Ἁγιὸν Καρυστίας, ὅστις μὲ εὐαγγελικὴν πραότητα δὲν ὠνόμασε τὸν συγγραφέα τῆς Παπίσσης παρὰ μόνον «ὄργανον τοῦ Σατανᾶ, ἐχιδναν, κακοῦθη κακοῦργον», ἢ τὸν ἀξιότιμον συντάκτην τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος» κ. Καλαπόδην, Καλαποδάκην, δὲν ἐνθυμοῦμαι καλὰ τὸ ὄνομά του, ὁ ὁποῖος ὠνόμασε τὸ βιβλίον ἀτιμωτικόν. Καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε περὶ καλαποδίων ὁ λόγος, ταῦτα μὲ ἐθύμισαν τὰ ὑποδήματα, τὴν φράσιν δηλαδὴ ἐνὸς φίλου μου, ὅστις διΐσχυρίζετο προχθὲς εἰς τὸ καφφενεῖον τοῦ Σπυροπούλου, ὅτι ὁ ὠφελιμώτερος τρόπος νὰ μεταχειρίζονται μερικοὶ ἄνθρωποι τὸ μελάνι των θὰ ἦτο ἂν ἐμαύριζαν μὲ αὐτὸ τὰ ὑποδήματά των.

Ἄλλ' ἡ ἐπιστολὴ μου κατανατᾶ πολὺ ἐκτεταμένη, ἐνῶ αἱ στήλαι τῆς ἐφημερίδος σας εἶναι δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἤγουν κονταὶ καὶ δυσανάλογοι μὲ τὴν γεροντικὴν μου πολυλογίαν. Ἀφίνων λοιπὸν δι' ἄλλην φοράν τὴν ἐξακολούθησιν ἢ μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τῶν ὄσα εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ περὶ ἠθικῆς, σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ πιστεύετε πρόθυμον δούλον καὶ συνδρομητὴν σας.

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Β'

«... Πολὺ ἐπεθύμουν, κ. ἐκδότα, νὰ συμπληρώσω τὴν συλλογὴν μου ἀναφέρων ὀλίγα τινὰ παραδείγματα καὶ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς φιλολογίας· ἀλλ' οὔτε τὰς ἀσιανὰς διαλέκτους ἐννοῶ οὔτε κατέχω ὡς οἱ συνάδελφοί σας τὴν πολὺτιμον τέχνην νὰ ὁμιλῶ περὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔμαθα. Κατὰ τὴν γνώμην ὁμοῦ τῶν φιλολόγων οἱ γυμνοτράχηλοι ἐκεῖνοι «Μιλήσιοι μῦθοι» τῶν προγόνων μας εἰσῆχθησαν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἐκτὸς δὲ τούτων ἔχομεν καὶ τοὺς «Μύθους τῆς Χαλιμαῶς», οἵτινες ὡς συναρμολόγημα Ἰνδικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν παραδόσεων ἐκπροσωποῦσι τὸ πνεῦμα ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οὐδ' οὗτοι, καίτοι καθαρισθέντες ὁπωσοῦν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σεμνοί· ὁ δὲ σημερινὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἀνατολικῆς εὐθυμίας, ὁ περιδότης Καραγκιόζης, δὲν παραχωρεῖ εἰς κανένα τὴν δάφνην τῆς ἐλευθέρας ἐκφράσεως. Ταῦτα πάντα μὲ παρακινούσι νὰ ὑποθέσω ὅτι οὐδ' οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Βράμα καὶ τοῦ Μωάμεθ ἐθεώρουν ὡς περιττὴν τὴν ἀθυροστομίαν εἰς τοὺς κωμικούς, τὶ δὲ φρονούσι περὶ τούτου οἱ Κάφροι, οἱ Παταγόνες, οἱ Ἑσκιμῶι καὶ οἱ Ὀτεντότοι θέλομεν μάθει ὁπόταν ἐκδοθῶσι κριτικαὶ μελέται περὶ τῆς φιλολογίας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καθὼς διακρίνονται τῶν ἄλλων κατὰ τὸ χρῶμα καὶ τὸ ἀνάστημα, πιθανὸν καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας νὰ διαφέρωσιν. Ἄλλ' ἕως τότε συγχωρήσατέ με νὰ πιστεύω, ἀξιότιμε κ. ἐκδότα, ὅτι ὁ κανὼν τὸν ὁποῖον ἀνέφερα ἐν ἀρχῇ τῆς παρού-

σης μου, ὅτι δηλ. ἡ ἀθυροστομία εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν σάτυραν ὡς τὰ πτερὰ εἰς τὰ πτηνὰ, κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων κανόνων, ὅτι δὲν δέχεται ἐξαιρέσεις.

Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἐπιθεώρησιν τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις ἡμῶν σατυρογράφων ἐπροχώρησα μὲ μεγάλην βίαν, βαδίζων ὡς οἱ θεοὶ τοῦ Ὀμήρου, οἵτινες ἔκαμαν δύο δῆματα καὶ κατὰ τὸ τρίτον εὐρίσκοντο εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὔτε χωρία οὔτε παραπομπὰς ἐπρόφθασα νὰ σημειώσω, λυπούμενος τὸν τόπον, τὸν κόπον καὶ τὸν καιρὸν, τὸν ἰδικόν σας καὶ τὸν ἰδικόν μου. Ἐπειτα οἱ συγγραφεῖς τοὺς ὁποῖους ἀνέφερα ἀνήκουσιν ὄλοι μᾶλλον ἢ ἤττον εἰς ἄλλην ἐποχὴν, οἱ δὲ συνάδελφοί σας ἐνδέχεται νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ὅσα ἐσυγχωροῦντο τότε ὀνομάζονται σήμερον ἀτιμωτικά. Πιθανὸν νὰ ἔχωσι δίκαιον· ἡ ἀλήθεια ἐξέρχεται πολλάκις ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἀπλῶν· εἰς δὲ τὸν αἰῶνα τοῦτον τῶν θαυμάτων, καθ' ὃν εὐρήκαμεν τὸν τρόπον νὰ πλέωμεν χωρὶς πανιά, νὰ τρέχωμεν χωρὶς ἄλογα καὶ νὰ γράφωμεν χωρὶς μελάνην, δὲν εἶναι παράδοξον ν' ἀνεκάλυψαν καὶ οἱ σατυρικοὶ τὸν τρόπον νὰ γελῶσι χωρὶς ν' ἀνοίγωσι τὸ στόμα. Ἄλλὰ πρὶν ἀποφασίσω περὶ τούτου, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὀλίγους τινὰς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος σατυρικοὺς συγγραφεῖς. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἡ ἐπιστολὴ μου κατήντησε μακροτέρα φθινοπωρινῆς νυκτός, ἀφίνων τὴν ἐξέτασιν ταύτην διὰ τὴν ἀκόλουθον, διατελῶ, κ. ἐκδότα,

πρόθυμος δοῦλος σας».

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Γ'

«... Εἰς τὴν ἀνωτέρω μακρὰν ἐπιθεώρησιν πάντων τῶν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου μέχρι σήμερον σατυρογράφων παρατηρήσατε, παρακαλῶ, κ. ἐκδότα, ὅτι δὲν σᾶς ἀνέφερα οὐδὲν ὑποπτον ἢ δύσφημον ὄνομα, οὔτε τὸν Μεούρσιον, οὔτε τὸν Ἀρετίνον, οὔτε τὸν Παρνῦ, οὔτε τὸν Καζανόβαν· ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξ ἐκάστης χώρας καὶ ἐποχῆς τοὺς κορυφαίους, τὸν Λουκιανόν, τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, τὸν Ἀριόστον, τὸν Σαίκοσπηρ, τὸν Μολιέρον, τὸν Στέρηνην, τὸν Μοντέσκιον, τὸν Γκαίτε καὶ ὄσους ἄλλους ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης σέβεται καὶ θαυμάζει· παρατηρήσατε ἀκόμη ὅτι εἰς τὴν ἐνδοξον ταύτην χορείαν οὐδεμία ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκφράσεως ἐξαιρέσεις ὑπάρχει, ἀλλ' ὁ περὶ αὐτῆς κανὼν ἐθεωρήθη ἀπαράβατος ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες ἐζησαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ ἀπέχοντας τόπους, χωριζόμενοι ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ ὠκεανῶν καὶ αἰώνων, διαφέροντες κατὰ τὴν θρησκείαν, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνοῦντες. Ζυγίσσατε ἀκριβῶς πάντα ταῦτα, κ. ἐκδότα, καὶ ἀποφασίσσατε ἔπειτα εἰς ποῖον βαθμὸν ἀγραμματοσύνης πρέπει νὰ ἔφθασέ τις, διὰ νὰ ἐκπλαγῇ εὐρίσκων εἰς σατυρικὸν ἔργον δωμολοχίας.

Πολλὰς ἡμέρας ἐπονοκεφάλησα διὰ νὰ συμβιδάσω τὰς διαφόρους κρίσεις, τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς ὑβρεῖς τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου περὶ τῆς «Ἰωάννας», χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ τὸ κατορθώσω. Προχθὲς ὁμοῦ ἔμαθα ἀπὸ τὸν ἀνεψιόν μου ἐπιστρέψαντα ἀπὸ τὰς Ἀθῆνας ὅπου σπουδάζει τὴν νομικὴν, καὶ τὰ ὀνόματα μερικῶν ἀρθρογράφων, τὰ ὁποῖα μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος. Οἱ κριτικοὶ οὗτοι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο τάξεις, εἰς σκανδαλισθέντας δηλ. καὶ μὴ σκανδαλισθέντας. Μεταξὺ τῶν πρώτων διαπρέπουσι καὶ οἱ κύριοι Γιαννόπουλος, Ἀναγνωστόπουλος, Καλαποδάκης καὶ ὄσοι ἄλλοι δὲν ἐνθυμούμαι, μεταξὺ δὲ τῶν δευτέρων, φίλων δηλ. τῆς «Ἰωάννας», παρατηρῶ τοὺς κυρίους Γουστάβον Φλουρένς, Σοῦτσον, Μαυρογιάννην, Εἰρ. Ἀσώπιον, τὴν «Ὀμόνοιαν» τῆς Ζακύνθου κτλ. Οὔτε τοὺς πρώτους οὔτε τοὺς δευτέρους ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω προσωπικῶς· καθ' ὅσον ὁμοῦ ἤμπορῶ νὰ συμπεράνω ἀπὸ τὰς καταλήξεις τῶν ὀνομάτων των, ὁ μὲν κ. Φλουρένς καὶ λοιποὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸ εὐρωπαϊκόν, φαναριώτικον, ἑπτανησιακόν, εἰς τὸ ἕτερόχθον τέλος πάντων στοιχείον τῆς πρωτεύουσής σας, ἐνῶ οἱ καταλήγοντες εἰς πού-

λος, ἂν τὰ ὀνόματά των δὲν λέγουν ψεύματα, εἶναι γνήσιοι Μωραῖται, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχουσι μέγα δίκαιον νὰ κατηγορῶσιν ὡς γυμνοτράχηλον τὴν «Ἰωάνναν». Διὰ νὰ ἐννοήσετε καλλίτερα τὴν ἰδέαν μου, συγχωρήσατέ μοι, κύριε ἐκδότα, νὰ σᾶς διηγηθῶ ἐν τελευταῖον ἀνέκδοτον. Ὁ Ἰησοῦς ὠμίλει διὰ παραβολῶν καὶ ἀπολόγων, διὰ νὰ τὸν ἐννοοῦν οἱ χονδροκέφαλοι Ἰουδαῖοι· ἡ μέθοδος αὕτη μοῦ φαίνεται καλὴ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐφημεριδογράφους· ἀντὶ ὁμῶς ἀπολόγου θὰ σᾶς διηγηθῶ ἐγὼ τὸ ἐξῆς ἀληθὲς καὶ πρόσφατον γεγονός. Πρὸ μερικῶν ἐτῶν ἡ πριγκήπισσα Σόλμ, εὐγενῆς κυρία τῆς αὐλῆς τοῦ Ναπολέοντος Γ' καὶ ὀλίγον ἐξαδέλφη του, μεταβάσα χάριν τῆς ὑγείας εἰς Ἑλβετίαν, εὕρισκετο εἰς ἀπόκεντρόν τινα κωμόπολιν τοῦ Οὐντερβάλτ. Οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου, περικυκλούμενοι ἀπὸ ὑψη-

λὰ βουνά, διεφύλαξαν μέχρι σήμερον τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐνάρετα ἦθη τῶν προγόνων των· νυμφεύονται νέοι, τὴν ἡμέραν κάμνουν ὠρολόγια καὶ τὴν νύκτα παιδία, κατὰ δὲ τὰς μεγάλας ἐορτὰς χορεύουν εἰς τὴν αὐλὴν ἀρχαίου τινὸς ἀρχοντικοῦ πύργου. Ἡ ἄνω ρηθεῖσα δέσποινα λαβούσα, κατὰ δυστυχίαν τῆς, τὴν περιέργειαν νὰ παρευρεθῆ εἰς μίαν τῶν ἐσπερινῶν ἐκείνων διασκεδάσεων, μετέβη ἐκεῖ ἐνδεδυμένη ἢ μᾶλλον γυμνωμένη κατὰ τὸν τελευταῖον συρμὸν τῶν Παρισίων καὶ ὄλου τοῦ κόσμου. Ἄλλ' εἰς τὴν θέαν τῶν γυμνῶν ἐκείνων ὤμων αἱ καλαὶ ἐκείναι ἐπαρχιώτισσαι, αἱ ὁποῖαι εἰς μόνους τοὺς συζύγους των ἐδείκνυον τοὺς ἰδικούς των, ὡπιθοδρόμησαν μετὰ φρίκης ὑπολαμβάνουσαι τὴν κ. Σόλμ ὡς ἐταίραν, διότι ἦτο... γυμνοτράχηλος. Τί δηλοῖ ὁ μῦθος περιττὸν νομίζω νὰ ἐξηγήσω, κ. ἐκδότα».

Περὶ ἠθικῆς ἐπιστολὴ Δ'

«... Ταῦτα, ἀξιότιμε κ. ἐκδότα, εἶχα νὰ εἶπω περὶ ἠθικῆς, περὶ τῆς ὁποίας νομίζω ὅτι εἶμαι εἰς κατάστασιν νὰ κρίνω καλλίτερα ἀπὸ τοὺς κριτικούς τῆς πρωτευούσης σας, οἵτινες εἶναι ὅλοι διδάσκαλοι, ἐφημεριδογράφοι, ὑπάλληλοι, πολιτικοί, διαχειρισταὶ φιλανθρωπικῶν κληροδοτημάτων, μέλη φιλολογικῶν συλλόγων, ἐκδόται διδακτικῶν βιβλίων, ἔχοντες ὑποθέσεις, φροντίδας, παραδόσεις καὶ ὀλίγον καιρὸν νὰ χάσουν μὲ βιβλία, ἐνῶ ἐγὼ, ὅστις δὲν εἶμαι παρὰ μόνον Σουρλῆς καὶ τίποτε ἄλλο, ἔχω καιρὸν νὰ μελετῶ καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ μανθάνω. Ὅταν δὲ ὁμιλῶ περὶ ἠθικῆς, εἶμαι ἀξιοπιστότερος παντὸς ἄλλου· διότι αἱ τρίχες μου εἶναι ἄσπραι καὶ τὰς περισσοτέρας ἡμέρας μου τὰς ἐπέρασα μελετῶν ὅσα ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔγραψαν περὶ αὐτῆς οἱ σοφοί. Ἀχώριστοι σύντροφοί μου εἶναι ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Κικέρων, οἱ ὁποῖοι μὲ διδάσκουν ν' ἀγαπῶ τὸ καλόν, καὶ ὁ Βύρων, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μανθάνω νὰ μισῶ τὸ κακόν, καί, ἂν τύχη ἀνάγκη, νὰ θυσιάσω ὡς ἐκεῖνος ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἰδέας τὰς ὀλίγας ἡμέρας καὶ τὸν πόδα ὅστις μοὶ ἀπέμεινε.

Μέχρι τοῦδε νομίζω ὅτι σᾶς ἀπέδειξα, κ. ἐκδότα:

Α) Ὅτι ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ παλαιοὶ

τε καὶ νέοι σατυρικοὶ ὑπῆρξαν ἀναιδεῖς, ἀθυρόστομοι καὶ σαρκαστικοί· ὥστε πρέπει νὰ εἶναι τις εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν ἀδιάβαστος, διὰ ν' ἀπορήσῃ εὕρισκων σκώμματα καὶ βωμολοχίαν εἰς σατυρικὸν ἔργον.

Β) Ὅτι κατὰ τὴν γνώμην ὄλων, τῶν κριτικῶν, τῶν φιλοσόφων καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, ἡ σάτυρα εἶναι ἀναγκαῖα, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον.

Γ) Ὅτι, καθὼς παρετήρησεν ἤδη εἰς συνάδελφός σας, ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἰωάννας» ἐσεδάσθη τὰ ἀληθῶς σεβαστά... Ἄλλ' ἐνταῦθα πιθανὸν νὰ μὲ διακόψετε παρατηροῦντες ὅτι ἐνέπαιξε τὴν Ἐρησκείαν! Βαρὺ καὶ ἀσυγχώρητον ἀμάρτημα, τοῦ ὁποίου ἂν εἶναι τῷ ὄντι ἔνοχος ὁ συγγραφεὺς, πρῶτος ἐγὼ ἤθελα συμβουλεύσει οὐχὶ ν' ἀφορισθῆ ἀλλὰ νὰ κατῆ ζωντανός, ρίπτων προθύμως καὶ αὐτὰ μου τὰ δεκανίκια εἰς τὴν φωτιάν, διὰ νὰ κατῆ ταχύτερον· ἐπειδὴ ὁμῶς μοῦ εἶναι πολὺ ἀναγκαῖα, νομίζω καλόν, πρὶν τὰ θυσιάσω, νὰ ἐξετάσωμεν ἂν τῷ ὄντι τὴν Ἐρησκείαν ἢ ἄλλο τι ἐπερίπαιξεν ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ἰωάννας». Ἐν τούτοις παρακαλῶ νὰ μὲ πιστεῦτε κ. ἐκδότα,

Πρόθυμον δούλον σας

ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ ΣΟΥΡΛΗΝ

Ἡ πρὸ ἀποτελεσματικὴ μέθοδος

γιὰ νὰ μάθει κανεὶς Ἀγγλικά μόνος του

LEARN YOUR ENGLISH AT HOME
ΜΑΘΕΤΕ ΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ ΣΑΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ἀγγλικὴ μέθοδος ἀνευ διδασκάλου ὑπὸ Ur. Silverson

Ἐκδοση πολυτελῆς—σελίδες 552—δρχ. 80

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ» Ο.Ε. Ἀγ. Κωνσταντίνου 14, ἀρ. τηλ. 533409

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

Τ Ο Β Ι Β Λ Ι Ο

Ἡ Ποίηση τῆς αἰσιοδοξίας

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Α Θ Η Ν Α 1 9 6 1

Τὴν ποίηση τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου ἡ κριτική δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει καὶ νὰ τὴν ἐρμηκεύσει παρά σὰν μιὰ ποίηση μὲ μεγάλους ὀρίζοντες καὶ μὲ ἰδέες ποὺ διεκδικοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν εὐθύνη νὰ ἐκφράσουν λυρικά μιὰν ἀντιφατική ἐποχή, ὅπου ὁ οὐμανιστικὸς πυρετὸς προσχίζει νὰ κατακαλύψει μὲ τὴν ἐπίμονη προβολή τοῦ μηνύματός του τὸ χάος καὶ τὴ διάλυση τῶν μορφῶν. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική γωνία κοιταχμένη ἡ ποίηση τοῦ Βρεττάκου εἶναι μιὰ ἀνθρωποκεντρικὴ δημιουργία, ποὺ ἔταξε σὰν προορισμὸς τῆς νὰ σώσει ὅ,τι καλύτερο διαθέτει ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ τόπου μας, μιὰ διάταξη λυρικὴ κραυγὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ βαθυτερο χρέος του ἀπάνω στὴ γῆ. Ἔτσι τὰ περιθώρια τοῦ προοδευτικοῦ στὴν ποίηση εὐρύσσονται ἀφάνιστα καὶ καταξιώνεται ὁ δημιουργικὸς μόχθος τοῦ ποιητῆ σὰν παράγοντα σφυρηλασίας οὐμανιστικῶν ἀξιών.

Ἡ ποίηση τοῦ Βρεττάκου ἔχει μιὰ σταθιοδρομία ποὺ ξεπερνᾷ τὸ τέταρτο τοῦ αἰώνα. Σὰν ποιητῆς ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ ἀκρότατα περιθώρια τῆς κρυωτακτικῆς δημιουργίας, ἐκεῖ ποὺ τελειώνει τὸ ἀπ᾿ἄνθρωπο τοπίο τοῦ Καρυωτάκη καὶ ἀρχίζει νὰ φωτίζεται τὸ αὐχημρὸ ἔδαφος μιᾶς ἐνδιαφέρουσας γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ποίησης, μὲ ἀνθρωπινότερες φωτοσκιάσεις. Ὁ Καρυωτάκης ἦταν ἕνας διαμαρτυρόμενος ποὺ θρυσκόταν σὲ διάσταση μὲ τὸ κοινωνικὸ τῆς ἐποχῆς του καὶ πολεμοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ τεῖχη τὴν τάξη του μὲ τὴν ἀρνηση, τὴν εἰρωνεία, τὸ σαρκασμὸ ἢ μὲ τὸ στυγνὸ λυρισμὸ του, ποὺ σὲ μερικὲς περιπτώσεις παίρνει τοὺς λυγμικοὺς τόνους μιᾶς κρίσης τῆς τελειοποιημένης ἀνθρώπινης συνείδησης ποὺ δὲν βρίσκει πούθενά διέξοδο.

Ὁ Βρεττάκος εἶναι σὲ ξεκίνημά του περισσότερο ἀρνητῆς καὶ λιγότερο διαμαρτυρόμενος (κάποιοι Βαρναλικοὶ τόνου ἤχουν κι ὅλας στοὺς πρώτους στίχους του), ἔχει θγεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη καὶ προβαίνει σὲ ἀναγνώριση τοῦ ἄγνωστου ποιητικοῦ ἐδάφους. Ποῦ θὰ τὸν ὀδηγήσει ὁ ὁρὸς του; Ἡ νέα μας ποίηση, μετὰ τὸ 1930 ἀκαθρεμένη κάτω ἀπὸ τὴν εὐφροσύνη τοῦ Παλαμᾶ, ξεκινώντας μὲ ἐθελόμενους σταθμοὺς τὸ

Βαρναλη, τὸ Σικελικὸ λυρισμὸ (ποὺ τῆς παρέχει τὸ φωτεινότερο ἔδαφος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ποιητικῆς εὐδίας) καὶ τὸν Καρυωτάκη, προσπαθεῖ νὰ προσκαταλοιστεῖ στὰ καινούρια τῆς πεπωμένα, νὰ βρεῖ τὴν δική της φωνή, ποὺ θὰ τὴν ἐξουκειώσει μὲ τὸ ψυχικὸ καὶ κοινωνικὸ τοπίο τῆς Ἑλλάδας. Τὰ παγκόσμια ρεύματα στὴν ποίηση χτυποῦσαν κι ὅλας τὴν πόρτα τῆς μὲ σφοδρότητα παλιρροϊκὴ, ἀφήναν στὸν κορμὸ τῆς τὰ δικὰ τους σημάδια καὶ τὴν ρυμουλκοῦσαν πρὸς τὶς κοσμολογικὲς ροπές τους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰσοπεδωτικὴ θέελλα πέρασαν ὅλοι οἱ κορυφαῖοι νεώτεροι ποιητῆς μας, ὁ Ρίτσος, ὁ Βρεττάκος, ὁ Σαφέρης, ὁ Ἐλύτης. Καὶ κόπιασαν ἀφάνιστα γιὰ νὰ ξεχωρίσουν ἀπὸ τὸ χάος ἐκεῖνο τὸ ἀληθινὸ τους πρόσωπο.

Βασικὰ τὸ κύμα τῆς νέας ποίησης εἰσέρει μετὰ τὸ 1930 στὸν πολιτιστικὸ μας χῶρο διακλαδωμένο σὲ δύο βραχίονες: Ὁ ἕνας ἀρδεύεται ἰδεολογικὰ ἀπὸ τὰ αἰσιόδοξα μηνύματα ποὺ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τὸ προοδευτικὸ κίνημα. (Ρίτσος, Βρεττάκος), καὶ ὁ ἄλλος ἀποστέλει, κατὰ κάποιον τρόπο τὴ συνέχεια τοῦ κλάδου τῆς ἀστικῆς εὐεξίας στὴν ποίησή μας ποὺ ξεκινᾷ μὲ τοὺς minores ποιητῆς τῆς παράδοσης (Μαλακάσης, καὶ ἄλλοι) γιὰ νὰ περάσει στὶς νέες μορφές ποὺ καταξιώθηκαν στὴν ποίηση τοῦ Ἐλύτη, μὲ πλήρη μορφικὴ ἀντινέωση καὶ ἀκαπροβληματισμὸ σὲ περιεχόμενο.

Καὶ οἱ δύο κλάδοι ποὺ ξεχωρίσαμε παραπάνω στὴ νέα μας ποίηση εἶναι βασικὰ αἰσιόδοξοι. Ὁ πρῶτος εἶναι ἀνθρωποκεντρικὸς - κοινωνικὸς καὶ προμηθεύεται τὸ ὕλικό του ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ προοδευτικοῦ κινήματος. Ἡ ἰδιομορφία ὅμως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡ παρρησιαία τῆς πέχνης περιορίζει τὸ διάλογο τοῦ ποιητῆ ἀνάμεσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ τὰ «οἰκεία κακὰ» τῆς ομάδας ποὺ ἀνήκει, εἶναι περισσότερο μιὰ ποίηση παθῶν, παρά ἐξαγγελτικὴ μεγάλων ἐξάρσεων σὲ χτίσιμο ἑνὸς καινούριου κόσμου, ποὺ ὡς τότε ὅμως καλλυεργεῖ καὶ γυμνάζει τὴν ποιητικὴ ἐκφραση. (Ρίτσος: Τὸ τραγοῦδι τῆς ἀδελφῆς μου. Τὸ ἐπιδαπῆριο τοῦ ὠκεανοῦ. Δοκιμασία. Βρεττάκος: Κατεβαίνοντας στὴ σιγή τῶν αἰώνων. Οἱ γκριμάτσες

του ανθρώπου. 'Η επιστολή του κύκνου). 'Ο δεύτερος κλάδος είναι ζωγραφικός, αν μπορεί να χωρέσει εδώ ο όρος. 'Η όπτική του γωνία είναι έξω από την ανθρώπινη περιπέτεια και βλέπει περισσότερο το ελληνικό τοπίο χρωματικά, με καινούρια διάθεση, φωτισμένο με το δικό του προζόλεα. Μια ιδιότυπη ελληνολατρία είναι το κέντρο βάρους της ποίησης αυτού του κλάδου με κάποια τουριστική διάθεση. Ανακαλύπτει καινούριες σκοπιές για τη θέα του ελληνικού φωτός, της ελληνικής θάλασσας και της ελληνικής χλωρίδας, ακόμα και της λαϊκής αρχιτεκτονικής, της λαϊκής τέχνης, των ύφαντων, βλέπει με αναγεωμένο ενδιαφέρον το αρχαιολογικό μας τοπίο αν αντιανάκλωση ενός αίσθησης και γνήσια ρωμεικού ψυχισμού, το πλουτίζει με νέες δφεις και νέο φως. Είναι μια ποίηση αίσθησης που βρίσκεται στους αντίποδες του Καρυωτατισμού, χωρίς ίχνος του αισθηματός αποτυχίας, που πηγάζει από κοινωνικά και ψυχικά αδιέξοδα, μια ποίηση γεμάτη εὐδία και χρώμα που βγαίνει από την εμπειρία ατόμων επιτυχημένων στη ζωή και την τέχνη. Οι ποιητές της εποχής, περισσότερο τυχεροί από τους πεζογράφους της λεγόμενης γενιάς του 30 που θέλησαν ν' αναγεώσουν την προβληματική του πεζού μας λόγου αντιλώντας την ιδεολογία τους από το κοσμοπολίτικο ρεύμα των ιδεών της Δύσης, κατάφεραν να ενοφθαλμίσουν αξιόλογα στοιχεία στη νέα μας ποίηση και να της δώσουν ένα ιδιότυπο ελληνικό πρόσωπο. Σ' αυτό το κατόρθωμα δεν μπορεί ν' αγνοηθεί η δημιουργική συμβολή του 'Ελύτη και του Σεφέρη.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα πρόβλημα μετάδοσης και του δεύτερου αυτού κλάδου της ποίησης μας από τη ζωγραφική διάθεση στην ανθρωποκεντρική. Τα εὐρήματα τόσο στον 'Ελύτη όσο και στο Σεφέρη είναι σημαντικά, παρά την καταθλιπτική σκιά του 'Ελισσιού που δυκαστεύει την ποίηση του δεύτερου. 'Ο 'Ελύτης πραγματώσε το άλμα του με το «'Ασμα ήρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της 'Αλβανίας» και ο Σεφέρης με την ποιητική του παραγωγή στα χρόνια 1938 - 1944. Πόσο μακριά είναι ο 'Ελύτης πών «Προσανατολικιών» και του «'Ηλιου του πρώτου» από τον «'Ανθυπολοχαγό» είναι εύκολο να το αντιληφθεί κανείς και με μια απλή ανάγνωση των στίχων του. Το ίδιο, αν και σε ελάττωσα κλίμακα, ισχύει για το Σεφέρη της «Στέρνας» ή του «'Ημερολογίου Καταστρώματος» σε σύγκριση με την παραγωγή του των παλαιών ετών. Υπάρχει εδώ ευκρινέστατη μια μετάδοση από το ζωγραφικό προς το κοινωνικό και ψυχικό τοπίο μιας νέας εποχής, που για τον πρώτο προσιωνίζεται εξαιρετα το κορύφωμα «'Αξιον 'Εστί». 'Η νέα ποίηση, αποκαθαίροντας τα σύμβολά της και το υλικό της, συγκλίνει ολοένα και πιο σίγουρα στο στόχο α ν θ ρ ω π ο ς .

Από την πλευρά της ειδολογικής κλιμάκωσης της ή ποίηση του Βρεττάκου ανήκει στον ύψηλότερο αναβαθμό: αναφέρεται στις σχέσεις του ανθρώπου με τον γύρω του κόσμο. Αυτή ακριβώς ή αναζήτηση των σχέσεων του ποιητή και κατ' επέκταση του ανθρώπου της εποχής μας με το γύρω του κόσμο σάθησε ή έναγώνια αφετηρία της ιδεολογικής προβληματικής του.

Όπως κάθε ποιητής έτσι και ο Νικηφόρος

Βρεττάκος δουλεύει τις ποιητικές του ιδέες και τις εκφράζει με προσωπικά σύμβολα (άλλοτε σπενότερα και άλλοτε ίκανά να προσεκταθούν σε ευρύτερο κοινωνικό έδαφος) που αποτελούν τους άξονες στήριξης του έργου του. Το πρώτο σύμβολο που προβάλλει από την ποίησή του είναι μια οικουμενική δόνηση, με κάποιο βιβλικό φιλοσοφικό χαρακτήρα. Στη φύση διακρίνει μια «αίωνιότητα» γεμάτη φως, ατέρμονα οὐρανό, ήλιο αστερία, και αμετακίνητους βουνήσιους όγκους που τον θέλγουν πάντοτε με την πρωτεύκη, την κοσμογονική παρουσία τους και ποτέ με την ειδολλιακή. 'Απέραντοι οὐρανοί, που στα χάη τους κινείται ή ποίησή του, και φωτίζει το μυστήριο του σύμπαντος με τον προζόλεα της. Γενικά τα κοσμογονικά σύμβολά του έχουν μια τάση «θηροκευτική» όχι με τη στενή έννοια της αναζήτησης ενός θεού, αλλά με την πλατύτερη της γνώσης του σύμπαντος.

Από τα αφηρημένα σύμβολά του που πάνε να διεκδικήσουν κοινωνιολογικές εὐρέσεις είναι ή αγάπη. Τι είναι ή αγάπη στην ποίηση του Βρεττάκου; Βασικά βέβαια είναι το στοιχείο που την διαποτίζει και την υλοποιεί, όπως ο συνθετικός ιστός μορφοποιεί το ανθρώπινο σώμα. 'Η αγάπη, αν στοιχείο ιδεολογικών καταβολών στην ποίηση του Βρεττάκου απευθύνεται προς ένα συγκεκριμένο στόχο, τον άνθρωπο και μέσω αυτής θέλει να πετύχει την ήθική του τελείωση. Αυτό το αρκετά ρευστό και αρκετά απροσδιόριστο σύμβολο, όταν ενσωματώνεται στην ποίησή του της δίνει τον ιδιαίτερο εκείνο παλμό, που προκαλεί τις έντελως προσωπικές συγκινήσεις του μηνύματός του. Όμως, όσο κι αν ήχει στην ακοή μας γνώριμα και συμπαθητικά, έχει μια ισοπεδωτική ροπή μέσα στην ποίηση του Βρεττάκου, μοιάζει με απόηχο της Παυλιανής αγάπης: «'Εάν ταίς γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και πών άγγέλων, αγάπην δέ μη έχω, γεγονός χαλκός ήχων ή κίμβαλον αλλαλάζον». 'Ο άνθρωπος που πάει να πλάσει ο ποιητής αν εκδοχο της αγάπης μοιάζει λίγο με ανδρείκελλο, ένυαίος και άδυναίρετος, δίχως ανταγωνιζόμενα συμφέροντα, έξω και υπεράνω των τάξεων έξω και πέραν της ιστορίας.

'Η αγάπη αν ιδέα προβάλλεται από τον ποιητή διαμέσου ύψηλών ποιητικών εικόνων σ' ένα κόσμο σκοτεινό και διαβρωμένο (από τί; πουθενά δεν συγκεκριμενοποιείται ή ιδέα του για την καθίζηση της ανθρώπινης ψυχής...), που τελικά μπορεί να σωθεί μόνο από την αγάπη. Σ' αυτήν συγκλίνουν μέσα στην ποίηση του Βρεττάκου ανθρώπινες υπάρξεις απ' όλες τις κοινωνιολογικές κατ'ά ένα τρόπο που «ανακροούνται» πολλές φορές στην ποίησή του οι παξικές αντιθέσεις και ο ιστορικός προσορισμός του ανθρώπου πάνω στη γή ως το σημείο να οδηγείται γύρω στα 1950 ή ποίησή του σε αδιέξοδο και ο ποιητής να καταλαμβάνεται από το άγχος της απομόνωσης από τους πολλούς «'Εχω πραγματικά σκεφτεί τη μοναξιά... Την έχω σκεφτεί με τη φυσικότητα που ένας διψασμένος σκέφτεται ένα ποτήρι νερό»... (1949).

Τίποτε δεν χαρακτηρίζει το αδιέξοδο της αγάπης στο Βρεττάκο όσο ο πρόλογός που στο γράμμα στον Όπενχάϊμερ, το ποίημα που σημαδεύει την πιο γενναία στροφή του προς τη θέα του αγωνιστικού ανθρωπολογικού τοπίου του.

Τὸν παραθέτω δλοβλητο γιατί εἶναι καίμενο θα-
θύτατα αὐτοεξομολογητικὸ καὶ σπαρακτικὴ πα-
ραδοχὴ τῆς θητείας του σ' ἓνα ἀφηρημένο ποιη-
τικὸ σύμβολο ποὺ ἐθρεψε μιὰ μεγάλη περιοχὴ
τῆς ποιητικῆς του:

«Δὲν εἶναι ἡ Μεγάλῃ Παρασκευῇ εἶναι τὸ
δῆρος μιᾶς Μεγάλῃς Παρασκευῆς ποὺ μὲ βα-
ρύνει σήμερα. Ἀπομονώνομαι συνεχῶς, ἀ-
πακόπτομαι συνεχῶς ἀπὸ τοὺς γύρω μου. Νοιώ-
θω τὴν ἀνάγκη νὰ κάνω κάτι ἄλλο, ἐνῶ ἐν-
τελῶς ἄλλα εἶναι τὰ πράγματα ποὺ μὲ περι-
μένουν. Ἔχω νὰ κάνω μιὰ ἐπίσκεψη, νὰ στή-
σω ἓνα δικαστήριον, νὰ γράψω ἓνα γράμμα σὲ
τοῦτο τὸ πρόσωπο ποὺ, τόσο ἐπίμονα, μᾶς κοι-
τάζει ὅλους μας τὶς μέρες αὐτὲς ἀπὸ τὶς
ἐφημερίδες. Τὸ πρόσωπο μιᾶς τραγωδίας δὲν
εἶναι ποτὲ ἓνα πρόσωπο. Στὸ πρόσωπό του
προβάλλονται τὰ χαρακτηριστικὰ μωριάτων ἀν-
θρώπων ποὺ δὲν τοὺς εἶδα ποτέ, δὲν τοὺς
ξέρω καὶ ποὺ φυσικά, δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν
νὰ τοὺς ἀναγνωρίσω. Καὶ τὰ πρόσωπα τῆς
σύγχρονης τραγωδίας, ποὺ τὴν προφοδοποῦν
τὸ ἔρασμα τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐνοχὴ τῆς
ἐποχῆς μας, ὀρίσκω πῶς δὲν μποροῦν νὰ κινή-
θοῦν ἀνετα σ' αὐτὸ ποὺ ὡς τὰ σήμερα ἐξακο-
λουθοῦμε νὰ ὀνομάζουμε Τ ρ α γ ω δ ί α.
Ἴσως νὰ εἶμαι ἀρκετὰ παραγμένος καὶ νὰ
θευεύγω, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνω, σ' ἓναν
τόνο ὑπερβολῆς αὐτῆ τῆ στιγμῇ. Ὡστόσο ἔτσι
αἰσθάνομαι: πῶς πρόκειται γιὰ κάτι περισσό-
τερον κάτι ποὺ δὲν τὸ φτάνω, δὲν μπορῶ νὰ
τὸ ἀγκαλιάσω, δὲν μπορῶ νὰ τὸ εἰπῶ...».

Ἡ ἦτα τοῦ προσδευτικοῦ κινήματος στὴν Ἑλ-
λάδα, δημιούργησε αὐτὸ τὸ ἄγχος μέσα στὸν
ποιητῆ. Ἡ πορεία του ἀπὸ τὸ «Παῖδι μὲ τὴ
φυσαρμόνικα» καὶ τὸ «Ἀχόμα τούτη ἡ ἀνοιξη»
(1946) ὡς τὸ «Δυὸ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὴν εἰ-
ρήνη τοῦ κόσμου» (1949) εἶναι παλινδρομική:
ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ὀπισθοχωρεῖ στὴν ἐνδοσφρε-
φῆ ποίηση. Τὸ γράμμα στὸν Ὀππενχάιμερ εἶναι
τὸ ὄροσημο μιᾶς νέας ἐξόριστης, ποὺ τὴν προα-
νάγγεψε δυὸ χρόνια προτούτερα ἢ «Ἐξοδος μὲ τὸ
ἄλογο»:

«Οἱ καμπάνες χτυποῦν! Τέλειωσε ἡ νύχτα!
Σημέρωσε ἔξω! Ἀχόμα νὰ σὸ εἰποῦνε
τὰ δάκρυά σου; Σημέρωσε. Ἀπ' τὶς γρίλλιες
πηδοῦν μικρὲς φωτιὲς μέσα σὸ σπῆσι!»

Ἡ «Ἐξοδος μὲ τὸ ἄλογο» τὸ σιλλερικὸ αὐτὸ
σὲ εὐδία καὶ ἀλλαλαγμοὺς χαρᾶς συνθετικὸ ποίη-

μα τοῦ Βρεττάκου, εἶναι ἡ μεγάλη ἀκασύνθεσθ
του μὲ τὴ ζωὴ ποὺ πορεύεται, ἡ πρώτη γενναία
κάθαρση τῶν συμβόλων του στὴν ἐπίμονη προσπά-
θειά του νὰ ἐπιτύχει μιὰ καινούρια διαύγεια στὴν
ποίησή του.

*

Καὶ τώρα καιρὸς νὰ πλησιάσουμε τὸ συγκεκρι-
μένα ἀνθρώπινο τοπίο στὴν ποίηση τοῦ Βρεττά-
κου. Τὸ σύμβολο μ η τ έ ρ α εἶναι τὸ πρῶτο
ποὺ ξεχωρίζει. Ἡ μητέρα στὴν ποίηση τοῦ
Βρεττάκου εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς ρίζας τοῦ
ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῆς τρυφερότητας, ἡ ζων-
τανὴ παρουσία καὶ ἐπαλήθευση τῶν ἀξιών ποὺ
μᾶς κρατοῦνε στὴ ζωὴ. Ἡ μητέρα εἶναι ἡ γε-
νέθλια γῆ καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ πέτρα τοῦ
Ἰακώβ ὅπου θ' ἀκουμπήσουμε τὸν πόνο μας, ἀλ-
λὰ καὶ ἡ κάθε φορὰ προσωποποίηση ἑνὸς μεγάλου
ιδανικοῦ («στ' ἄσπρα σὰν τὴν εἰρήνη, ντυμένη
τὴ μητέρα μου εἶδα μέσα στὰ μάτια σου»). Ἴ-
σως γιὰ ἓνα πιστὸ τοῦ Φρόυντ τὸ σύμβολο μητέ-
ρα στὸ Βρεττάκο νὰ εἶναι προβολὴ οἰδιπόδειου συμ-
πλέγματος στὴν ποίηση. Τίποτε πιὸ σφαλερὸ
ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀποψη. Ἡ μητέρα στὴν ποίηση
τοῦ Βρεττάκου εἶναι ἡ προσωποποίηση τῶν τρυ-
φερῶν ἔξω - ερωτικῶν αἰσθημάτων ὅπως ὁ Ταθ-
γετος εἶναι ὁ ἀγαθὸς χωριάτης γέροντας πατέ-
ρας. Ὁ ποιητὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἰδεῖ τὴ μητέρα
π α γ α ν ι σ τ ι κ ᾶ ὅπως βλέπει τὸν πατέρα
του στὸν Ταθγετο, ἀλλὰ μόνον στὸ συγκεκριμένο
ἀνθρώπινο σχῆμα τῆς τῆς ὑπαρκτῆς καὶ θαυ-
νασιμῆς χωριάτισσας μητέρας του (μιὰ περι-
πτωση τῆς γλυπτικῆς τοῦ Καπράλου στὴν ποίη-
ση), τῆς γυναίκας ποὺ ἀποτελεῖ τὴ συνισταμέ-
νη τοῦ πόνου τῆς ἐποχῆς μας — τόσο συγγενικῆς
μὲ τὶς γριὲς μανιάδες τοῦ Ρίτσου.

Τὸν ἐρωτικὸ Βρεττάκο θὰ τὸν ἀναζητήσουμε
σίγουρα σ' ἓνα ἄλλο σύμβολο, τὴ Μ α ρ γ α -
ρ ί τ α. Τὸ φαιουτικὸ αὐτὸ ἀγγελικὸ γυναικεῖο
σχῆμα ποὺ πλάθει ὁ ποιητὴς μὲ κάποια νεορο-
μαντικὴ διάθεση, φωτίζει μὲ τὰ γιομάτα λάμψη
μάτια του ἐκτεταμένα τοπία τῆς ποίησης τοῦ
Βρεττάκου. Εἶναι τὸ ἰδεατὸ ἐρωτικὸ γυναικεῖο
σχῆμα ὅπου ἐπιτελεῖται ἡ ἀναγωγὴ ὅλων τῶν
ἐρωτικῶν τοῦ ὀπτασιασμῶν, ἡ συνισταμένη ὅλων
ὄσα ὀνειρευτήκε κι ὄσα ὀνειροπολεῖ γιὰ τὸ μέλ-
λον. Τὸ ποίημα «Τὰ μάτια τῆς Μαργαρίτας»
(1949) εἶναι ἡ συμπύκνωση καὶ ἡ τελείωση ἑνὸς
ἐρωτικοῦ συμβόλου, ποὺ τόσο εὐρηματικὰ λειτούρ-
γησε στὴν ποιητικὴ του:

Βρῆμα μέσα στὰ μάτια σου τὰ βιβλία ποὺ δὲν ἔγραψα·
πεδιάδες, ὁδὸς, πολιτείες, ὀρίζοντες, κρινάκια.

Βρῆμα τ' αὐτοκαταρτικὰ ὄρη τῆς γῆς καὶ ἀπέων τους
τὶς βῦστες μὲ τὰ κόκκινα σύννεφα. Ἰὰ μεγάλα
ταξίδια ποὺ δὲν ἔκομα βρῆμα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρῆμα μέσα στὰ μάτια σου τοὺς γελαστοὺς μου φίλους
ποὺ μοῦ τοὺς σκέπασαν ἡ γῆς, ἡ χλόη, τὸ χιόνι, ἡ νύχτα.
Τὰ λόγια ποὺ θὰ μοῦλεγαν βρῆμα μέσα στὰ μάτια σου.

Ὅσους σταυροὺς δὲν ἐμπηξάν στὴ γῆς μετὰ τὶς μάχες,
μακριὲς σειρὲς, ἀνώκεμους σταυροὺς, πάνω καὶ κάτω,
τοὺς σταυροὺς ὅλων τῶν ἐθνῶν, βρῆμα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα μέσα στα μάτια σου τὸν πόλεμο τελειωμένο.
Πουλάκινα καὶ ἥλιος στὰ κλαδιά! Τὸ παιδικό μου σύμπαν
μὲ τὶς χρυσές του ζωγραφιές, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα τοὺς μελαγχολικοὺς γήλοφους τῆς πατρίδας μου
νὰ στέκονται μὲς στὴ σιωπὴ σὰ ν' ἀκούσανε τὴ φωνή μου.
Ἔρχομαι! ὡς νὰ τοὺς φώναξα «ἔρχομαι» νὰ κουνᾶνε
τὶς ταπεινές τους κοιμητρίες, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα μέσα στὰ μάτια σου τὶς νύχτες νὰ κυλᾶνε
μεγάλους ποταμοὺς σιωπῆς, ὅπως στὰ ἔξη μου χρόνια.
Τῆς θλίψης τὴν ἀστροφεγγιά, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα μέσα στὰ μάτια σου τὸν κόσμο νὰ μὲ θυμᾶται
κι' ὄλα ὅσα γνῶρισα παιδί νὰ μὲ φωνάζουν μ' ὄνομά μου.
Τῆς δικαιοσύνης τὴ σακηνή, τὴν καλοσύνη ποὺ ἔγνεφε
νὰ πλησιάζουν πὰ θουνά, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Βρήκα τὴν αἰωνιότητα τοῦ ἡλίου ἀκνεωμένη.
Τὴ χλόη, τ' ἀπέρια, τὴν αὐγή. Στ' ἄσπρα σὰν τὴν εἰρήνη
καμένη πτὴ μητέρα μου, βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Ἄν ἦτανε ὄλα ἐδῶ πιδ ἄπλά, ὅπως ἡ «καλημέρα»
κ' ἡ «καληνύχτα», ὅπως τὸ φῶς στὰ τζάμια τὴν αὐγή,
ἂν ἦτανε ὄλα ἐδῶ πιδ ἄπλά, τότε, σ' αὐτὸ τὸν κόσμο,
θὲ νάχασιμα ἓνα ἀπέραντο σπίτι. Θὲ νάμιαστε ἄγγελοι.
Τὸ αἰώνιό μου παράπονο βρήκα μέσα στὰ μάτια σου.

Ἄδριο, ὅταν φύγω, γύρισε τὰ μάτια σου νὰ ἰδεῖ,
νὰ ξέρει ὁ ἥλιος, τοῦτ' ἡ γῆς νὰ ἰδεῖ, ὅσα μὲ γνῶρισαν
ὄλα νὰ ἰδοῦν στὰ μάτια σου. Σοῦ ἀφήνω αὐτὸ ποὺ εἶμαι,
νὰ ἰδοῦν ὅτι ἔμεινα ὁ πιστὸς τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ψυχὴ μου,
αὐτὸν τὸ λαβωμένο Ἰησοῦ, ἀφήνω μέσα στὰ μάτια σου.

(«Τὰ ποιήματα» σ. 142)

Ἐκτὸς τοῦ πλῆθους τῶν ποιητικῶν συμβόλων τοῦ Βρεττάκου θὰ ξεχωρίσω ἀκόμη καὶ θὰ ἐπισημάνω τὸν π ἄ σ χ ο ν τ α ἄ ν θ ρ ω π ο (Ἰνναίκα μὲ τὸ τρακιωμένο χέρι, ἄλεγεῖα καὶ ποιητικοὶ χαιρετισμοὶ σὲ νεκροὺς φίλους: Τάκης Λιούμης) καὶ τὰ σύμβολα - φυσικὲς δυνάμεις, ποὺ παίρνουν στὴν ποίησή του ἓνα παλλόμενον ρυθμὸ ζωῆς ἀπὸ τὸν ἀέρα, τὴν βροχή, τὸν ἄνεμο, τὸ χιόνι, τὴ θύελλα ὡς ποὺς ἀμετακίνητους βράχους τῶν βουνῶν, τὶς χαράδες, τὰ δέντρα τὰ θάμνα, τὰ φύλλα καὶ τὰ χόρτα τῶν θρυλιῶν. Ἐπάρχει μιὰ τάση προσωποποίησης των, ἐμφύχωσης θάλεγα, ποὺ τὰ καθιστᾶ ὀργανικὰ στοιχεῖα μὲ ζῶσα μέθεξη στὸν ποιητικὸ λόγο. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ σημαντικὴ δομὴ τῆς ποίησης τοῦ Βρεττάκου ὅπου συμμετέχουν οἱ κοσμικὲς καὶ ἀνθρωποκεντρικὲς δυνάμεις μὲ σῶχο νὰ ἐκφραστῆ ἡ τελείωση τῆς σύγχρονης συνείδησης στὴν οὐμανιστικὴ κλίμακα μαζὶ μὲ τὴν ἐξάλεια ἰυρικὴ δομὴ τῆς, εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα ποὺ τῆς θίγει τὸ χαρακτήρα τῆς μεγάλης ποίησης.

Ἐκτὸς τοῦ λυρικοῦ τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου ἀκο-

λόβησε καὶ αὐτὸς τὸ δικό του ἰδιότυπο ὁρῶμο. Ἐκινώντας ἀπὸ τὸν καρυωτακικὸ λυρισμὸ, μὲ κάποιες ἐπιπρόσθετες ἐξάρσεις μεγαλοστομίας ποὺ ἄγγιζαν τὰ ὅρια τοῦ «φιλοσοφικοῦ» ὅφους, προχώρησε ἐπίπονα πρὸς τὴν ἀφαίρεση, ὅσορα ἀπὸ τὴν κατὰκτηση τοῦ προσωπικοῦ ὅφους ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Ὁ λυρισμὸς τοῦ Βρεττάκου, ὅπως εἶναι διαμορφωμένος σήμερα, ἔχει μιὰ ἀπαράμιλλη γυμνότητα καὶ παντόχρονα ἔταν ὑψηλὸ πνευμά. Τὸ ποιητικὸ του ὅφος ποὺ τόσο οὐκισιὸνεται μὲ τὸν καθημερινὸ λόγον, κατακαυγάζεται ἀπὸ εἰκόνες σπάνιας εὐρετικότητος καὶ λέξεις μὲ καίρια ποιητικὴ βαρύτητα. Ὁ στίχος του ἀνασαινε ἡμερα καὶ συνθέτει εἰκόνες τελειωμένες, ποὺ μοιάζουν μὲ πίκατες ἀκεραιωμένους κι ὄχι μὲ ποιητικὲς εὐρέσεις, συνθεμένες ἀπὸ μικρὲς καὶ ὑπαινικτικὲς πινελιές. Πάμπολλες φορὲς ἡ ποίησή του εἶναι ποίηση π ρ ὶ τ ο υ π ρ ο σ ὶ π ο υ, χωρὶς ὡστόσο τὴν ἐξαγγελτικὴ ἐκείνη μεγαλοστομία, ποὺ ἔμπασε στὸν ποιητικὸ χῶρον ὁ Μαγιακόφσκυ, κ' ἔγινε στὰ χέρια τῶν μιμητῶν του μιὰ ἀδιάκοπη καὶ διάτορη κραυγὴ τοῦ «Ἐ-

γώ», σάμπως ὁ ποιητής νά ἐνορχηστρώνει μέ τή δική του μπαγκέτα τή ροή τοῦ κόσμου. Ἀντίθετα ἡ ποίηση σέ πρῶτο πρόσωπο τοῦ Βρεττάκου θ ε ᾱ τ α ι καί ἀ φ η γ ε ῖ τ α ι, χωρίς νά ἐπιβαίνει ἐνεργητικά, ἐξηγεῖ γιά λογαριασμό τοῦ λυρικοῦ λόγου τὰ θαυμάσια τοῦ κόσμου τοῦ ἀνεκαλύπτει ἡ ποίηση σκάδοντας μέ τὰ ματωμένα δάχτυλά της τὸ παρὸν καί τὸ μέλλον. Ὁ ἥραμος ἀκατασμός τοῦ λυρισμοῦ σὺν Βρεττάκου γίνεται στοιχεῖο ποιητικῆς εὐφροσύνης καί μέ τή διαύγεια του καρδίζει τὴν ἐμπνευσμένη γιά λογαριασμό τῆς ποίησης.

Ἀποθέωση πραγματικῆ τοῦ γυμνοῦ λυρισμοῦ τοῦ Βρεττάκου εἶναι τὸ «Βάθος τοῦ Κόσμου», ἡ ποιητικῆ του συλλογὴ πού μόλις κυκλοφόρησε, ἀλλὰ καί ἓνα παλώριο δῆμα στήν κορυφογραμμὴ τῆς ὠριμότητος τοῦ ποιητῆ πού καρπάζει, σὰ μιὰ θαυμάσια καί ἀτέλειωτη ἀνοιξη, ἀπὸ τὸ 1951 καί μετὰ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἰδεολογικῆς του σπονδύλωσης τὸ διβλίο εἶναι ἐπίσης ἓνα κατόρθωμα τῆς αἰσιόδοξης καί οὐμανιστικῆς ποίησης τοῦ καιροῦ μας πού ἀρδεύει μέ ἀσυνήθιστη ὀσμὴ τὰ γράμματά μας τὸν τελευταῖο καιρὸ καί ἀποτελεῖ τὸ πιὸ ἀξιοπρόσεχτο σύμπτωμα μιᾶς ἀναγέννησης καί σπὸν τόπο μας. Τὸ μέγα ἐρώτημα τοῦ ποιητῆ «Ποιὸς εἶναι ἄραγε ἀπ' τοὺς δυὸ μεγαλύτερος ὁ κόσμος ἢ ὁ ἄνθρωπος;» παίρνει, μέ τοὺς ἕως στίχους τοῦ διβλίου, τὴν ἀπόκριση ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεγαλύτερος μιὰ κι ὁ δαμασκός τοῦ κόσμου ἀνήκει σ' αὐτόν.

Ἐνα ἐξαιρετικὸ λυρικό ρεπορτάζ ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν γύρω καί μέσα στὸν ἄνθρωπο μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ «Τὸ βάθος τοῦ Κόσμου» τοῦ Βρεττάκου. Κοντὰ στίς σελίδες μιᾶς ἐπίπονης ἀνθρωπογνωσίας συνυπάρχουν οἱ ἐναπώσεις ἀπὸ τὴ φύση, τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματα, παράλληλα μέ τίς μακρινὲς μυθικὲς μνημεις, πού σχηματισποιοῦνται σὲ σύγχρονα λυρικά σύμβολα μοναδικῆς καθαρότητος. Ὁ ἀνθρώπινος πόνος καί ὁ κοινωνικὸς καταναγκασμός, πού περισσεύουν καί ξεχειλίσαν πάνω στὴ δική μας πατρίδα, ἀποτυπώνεται θαυμαστά στὴν ἐνότητα «Ἡ λιτανεία τῶν σκοπευομένων προσώπων». Ἐδῶ ἡ συγκαλίθηση γνωρίζει ἀκρατεῖς ποικιλότητες. Χαρσοκαμένες μαννάδες, νεκροὶ στρατιῶτες, ἓνα παιδί πού πουλάει σπύρια, ὁ πόλεμος στὴν Ἀλγερία, τὸ δνευδὸς τοῦ ρατσισμοῦ, οἱ ἀνεργοί, τὸ ἐργατικὸ ἀπύχημα, οἱ ἀνθρωπωρύχοι ἀποταλοῦν μιὰ καταπληκτικὴ σὲ βάθος καί ἐγκοση λιτανεία, πού δίνει τὴν πιὸ ἀκαταδάμαστη γεύση πῆς δικῆς μας πραγματικότητος, μιᾶς πραγματικότητος πού καταγράφεται ἀπὸ τὴν κραυγὴ τοῦ ποιητῆ μέ τὸ στόμα μιᾶς μάκας:

«Ἄν μποροῦσεν ἀνάβοντας τὸ παιδί μου ἓνα [σπίρτο νά φωτίσει τὸν κόσμου]

Ἡ λυρικὴ εὐφάρια τοῦ Βρεττάκου σὺν «Βάθος τοῦ Κόσμου» κυλάει σὰν ἀκάθεκτο βουήθσιο ποτάμι. Νοιώθεις μέσα του ἀνεξάντλητες τίς φλέβες τῆς ποίησης:

«Τὸ χαρτί, τὸ πρᾶπέζι, τὸ χέρ: μου.

Περιμένω. Ὅπου νάναι θ' ἀρχίσουν νά πέφτουν.

Ἡ φυγὴ μου δὲν εἶναι παρὰ

ἓνα σπήλαιον σιωπῆς πού πάνω του κρέμονται:

ἀμιέρητοι

φωτεινοὶ σκαλιχτίτες. Πόσοι αἰῶνες χρευναστῆσαν

γιά νά γίνουν δὲν ξέρω — εἶναι: πὰ ποιήματα πού ἔχω νά γράψω.

Ξέρω πὼς ὅσα

εἶναι τὰ κύματα κι' ὅσα π' ἀστέρια

εἶναι τὰ ποιήματα πού ἔχω νά γράψω».

(Ὥρα 12 τῆ νύχτα).

Ἀπὸ τίς ἐντεκα ἐνόητες πού ἀπαρτίζουν τὴ συλλογὴ «Τὸ Βάθος τοῦ Κόσμου» οἱ δέκα ἔχουν ἀνθρωποκεντρικὸ χαρακτήρα μέ ἀπαρασάλευτη τὴ γραμμὴ τῆς ἐξάρσης τοῦ οὐμανιστικοῦ πυρσοῦ τοῦ κατακαίει τὸν ποιητῆ καί ἀποτελεῖ ἴσως τὸ πιὸ ἰδιότυπο προσωπικὸ του γνῶρισμα. Ἡ δευτέρη ἐνόητα μέ τὸν τίτλο «Τὸ οὐμαν καί ἡ ἀνθρώπινη παρουσία» ἐπιτελεῖ μιὰ σύζευξη κοσμογονικῶν, ὄντογονικῶν καί ἀνθρωποκεντρικῶν προβλημάτων. Ἡ ἐξοδος τοῦ Ἀνθρώπου πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς γῆινης σφαίρας δὲν φαίνεται ν' ἀφήνει, στὴν περίπτωση Βρεττάκου, ἀδιάφορη τὴν οὐμανιστικὴ ποίηση τῶν ἡμερῶν μας, χωρίς ὅμως νά χάνει ἀπὸ τὰ μάτια της τὸ περίγραμμα τοῦ ἀνθρώπου:

«Δὲν θ' ἀρχίζε μήτε θὰ τέλειωνε τ' ἄπειρο χωρίς τὴν καρδιά μου».

(Τὸ βάθος τῆς καρδιάς)

Θάλω νά κλείσω πούτο τὸ σημείωμα — πού εἶναι περισσότερο καταγραφή ἐναπώσεων καί σκέψεων γύρω στὴν ποίηση τοῦ Βρεττάκου καί πού τὸ ἔθρεψε ἡ ἀγάπη μου γιά τὸ ἔργο καί τὸν ἄνθρωπο, — μέ πούτους τοὺς θαυμάσιους στίχους τοῦ ποιητῆ, πού δίνουν ὅλη τὴ μεγαλωσύνη καί τὴν κρυσιμότητα τῶν ἡμερῶν πού περνᾶμε, ὅπως τίς ἀντιφύζει: μιὰ ὑψηλὴ ποιητικὴ συνείδηση:

Ἐνα πρόσωπο εἶναι μιὰ εὐθύνη.

Ἐχει μιὰ θεά, ὅπως ἓνα βουνὸ μέ μεγάλον ὄριζοντα.

Θεέ μου,

ξέρω τὸ βάρος μου.

«Πενήντα νεκροὶ ἑκατὸ τραυματίαι»

τηλεγραφεῦν ἀπ' τ' Ἀλγέρι.

Πρὸς τὰ πού νά φωνάξω; Καί τί

νά τὸν κάμω αὐτόν

τὸν Ταβγεπο πού ἔχεις

στήρει στοὺς ὤμους μου;

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Χέρμαν Γούκ: Ἡ «ἀνταρσία τοῦ Κέην».
(Μιὰ ἀπολογία τοῦ μιλιταρισμοῦ).

Στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες (1951) κυκλοφόρησε τὸ μυθιστόρημα πού Χέρμαν Γούκ «Ἡ Ἀνταρσία τοῦ Κέην». Σημείωσε μεγάλη ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία, κέρδισε τὸ βραβεῖο Πούλτζερ, βιασκειώθηκε γιά τὸ θέατρο καί γιά τὸν κινηματογράφο. Τὸ σχετικὸ φιλμ προβλήθηκε πρὶν ἀπὸ καιρὸ στίς ἀθημαϊκὲς ὁθόνες καί πῶρα ὁ θίασος Διαμαντίτσουλου ἀναγγέλλει ὅτι ἡ θεατρικὴ διασκευὴ

του μυθιστορηματός (που έγινε από τον ίδιο το συγγραφέα) θα είναι το έργο που θα διαβαστεί «Τα δέντρα που πεθαίνουν όρθια» στη σκηνή του Νέου Θεάτρου. Δε θα 'ταν λοιπόν ίσως άσκοπο να ξεφυλλίσουμε ξανά το αρχικό μυθιστόρημα.

Με ιστορικό φόντο το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στο ναυτικό θέατρο επιχειρήσεων του Ειρηνικού, εκτυλίσσεται η δράση των ήρώων του Χέρμαν Γούκ. Η δξυση των κοινωνικών αντιθέσεων που έφερε ο πόλεμος αυτός καθρεφτίζεται στη λογοτεχνία των εμπόλεμων, σε διαφορετικούς βαθμούς, ανάλογα με την όξυτητα που πήρε η κοινωνική κρίση σε κάθε χώρα. Ο μιλιταρισμός, ιδίως στις εμπόλεμες καταστάσεις, βέχτηκε τα συγκεντρωμένα πυρά της προσθευτικής λογοτεχνίας. Και μολονότι στην Αμερική η σχετική σταθερότητα του κοινωνικού καθεστώτος δεν ενόησε τη μεγάλη δξυση των έσωτερικών αντιθέσεων, δεν έλειψαν τα προσθευτικά έργα που σατίριζαν το μιλιταρισμό, αντιπαράθετοντάς του το γνήσιο δημοκρατικό πνεύμα. Δείγμα αυτού που ρεψίατος είναι το γνωστό στην Αθήνα από τον κινηματογράφο και το θέατρο — παίχτηκε από το θέατρο Μουζούρη — έργο των Αμερικάνων συγγραφέων Χέγγεν και Λόγου, «Μίστερ Ρόμπερτ».

Δεν έλλειψαν όμως κ' οι απολογητές του στρατιωτικού πνεύματος. Ένας απ' αυτούς είναι ο Χέρμαν Γούκ στο έργο του «Η Ανταρσία του Κέην». Οσάο, δεν πρόκειται για κανέναν άπλοϊκό απολογητή που να διαστρέφει τα όλοφάνερα. Όχι! Ο συγγραφέας αυτός αρχίζει την απολογία του σπινρίζοντας και κατηριάζοντας τη στρατιωτική, που στο πρόσωπο του πλοίαρχου Κουήγκ παρουσιάζεται τυρανική, ήλιθα, ανίκανη.

Ο πλοίαρχος Κουήγκ, ανθυλάσσοντας το τυρανικό πνεύμα με τη δειλία και την ανικανότητα, κατορθώνει να εξωθήσει τους αξιωματικούς που σε ανυπακοή και ανταρσία. Σε μια κρίσιμη στιγμή, που το πλοίο κινδύνευε να βυθιστεί πιασμένο στο κέντρο ενός τυφώνα, ο υποπλοίαρχος Μάρουκ αφαιρεί αποφασιστικά τη διοίκηση από τον Κουήγκ, που επέμενε να ακολουθεί τη γραμμή πλεύσεως του Στόλου, χωρίς να παμεί να αλλάξει πορεία — γιατί θα ξέφυγε από τις διαταγές των άνωτέρων — και ενεργεί παμηνρά, αλλάζοντας πορεία για να σώσει το πλοίο και το πλήρωμα. Ο Κουήγκ του κάνει μήρυση. Και στη δίκη, που επακολουθεί, γίνεται η άκατομία της ανταρσίας.

Γιατί ο υποπλοίαρχος Μάρουκ, έπαδρος αξιωματικός, φαρής το επάγγελμα, άνθρωπος που λαού, αυτοδημιούργητος, ικανώτατος και τίμιος, δεν είναι παρά ο αποφασιστικός έκτελεστής της ανταρσίας. Υπάρχει όμως και ο «έγκέφαλος», ή ψυχή της υποθέσεως. Είναι ο Τόμ Κήφερ, έπαδρος αξιωματικός και αυτός, ένας διακοσούμενος με κοφτερή κριτική διάθεση, που δε σέβεται θεσμούς και ιεραρχίες, που επημένει να χρησιμοποιεί το λογικό του κρίμα και μέσα στις συνθήκες της στρατιωτικής πειθαρχίας και που μαζεύει ύλικό για κάποιο αντιμιλιταριστικό έργο — το «Μίστερ Ρόμπερτ», ίσως, που έδρασε κι αυτός στα ίδια νερά. Ο συγγραφέας αυτός, αφού εξωθήσει τον καλύτερο Μάρουκ στην ανταρσία, τον εγκαταλείπει να αντιμετώπισει μόνος του το στρα-

τοδικείο. Αποδεικνύεται αναρχικός, γαλοός κι όχι λιγώτερο δειλός από τον Κουήγκ, έτσι ακριβώς όπως χρειάζεται να παρουσιαστεί στο μυθιστόρημα για να συκοφαντηθεί ένας προσθευτικός διακοσούμενος.

Νάτοι, λοιπόν, συγκεντρωμένοι στο καρυτό-προυφλο που ναρκαιευτικού Κέην οι αντιπρόθενοι παράγοντες της κοινωνίας μας: Η επίσημη ήγεςία, πλοίαρχος Κουήγκ. Ο λαός, υποπλοίαρχος Μάρουκ. Οι επακστατημένοι διακοσούμενοι, συγγραφέας Κήφερ, ανεξάρτητα από τη γαλοιογράφηση που του κάνει ο Χέρμαν Γούκ. Και να δ... ήθικώς απαλογισμός τους, όπως μας τον κάνει ο συνήγορος του Μάρουκ, ο σταχαστικός Έβραίος δικηγόρος Λίφινγκουοελ, που αντιπροσωπεύει την ιδεολογία του συγγραφέα: Ο πλοίαρχος Κουήγκ μ' όλες που τις τυπικά στρατιωτικές άδυναμίες υπηρέτησε ένα μεγάλο σκοπό, την εθνική άμυνα. Είναι ο επαγγελματίας στρατιώτης, απαραίτητος για τη σωτηρία της δημοκρατίας από την επίθεση του ολοκληρωτισμού. Ο συγγραφέας Κήφερ, ένας αναρχικός διακοσούμενος, που η κριτική που διάθεση βγαίνει μονάχα από έναν έγωισμό και μιάν αντιπάθεια προς τις θυσίες που επιβάλλουν στο άτομο οι συλλογικές προσπάθειες. Με τέτοιες προϋποθέσεις, είναι άνικανος να ήγησει το ίδιο — υποπλοίαρχο Μάρουκ — όπουδήποτε. Στην κρίσιμη στιγμή των εγκαταλείπει να τα βγάλει μόνος του πέρα και κοιτάζει να σωθεί ο ίδιος και να βουλευτεί όσο μπορεί καλύτερα. Συμπέρασμα: Δημοκρατικοί πολίτες των Ηνωμένων Πολιτειών, μην άκούτε την κριτική των προσθευτικών διακοσούμενων. Είναι νευρωτικοί και αναξιάπιστοι. Μην εγκαταλείψετε την επίσημη ήγεςία σας, που κι αν σας καταπιέζει κάπου κάπου (περιπτώσεις άτομικών καπασχρήσεων έξουσίας μόνον) το κάνει για το καλό της κοινωνίας και για τη ν ά μ υ ν α τ η ς δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς.

Γιατί η άμυνα της δημοκρατίας είναι ή μεγάλη ιδεολογική φανέρα που Χέρμαν Γούκ. Έβρακλει την ευγλωτία που εκθειάζοντας το αντυναξιστικό περιεχόμενο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Αλλά τί σχέση μπορεί να έχει ή άμυνα της δημοκρατίας με στρατιωτικές τύπων Κουήγκ, που είναι έτοιμοι να καταλύσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς στο έσωτερικό; Κ' έτσι φτάνουμε στο τόσο γνωστό και δραματικά επίκαιρο σύνθημα για την άμυνα της δημοκρατίας είναι και εναντίον της δημοκρατίας! Έτσι πρέπει να διαπανδαγωγηθεί ο καλός Αμερικανός, κατά του Χέρμαν Γούκ. Κι όσο κι αν μιλάει για Γερμανούς και Ιάπωνες έχθρούς, ο στόχος που σκοπεύει είναι στην πραγματικότητα άλλος.

Δεκαπέντε περίπου χρόνια μας χωρίζουν από την εποχή που το ναρκαιευτικό Κέην, με πλοίαρχο τον Κουήγκ, δακίζε πα νερά του Ειρηνικού. Σήμερα ο Κουήγκ δεν περιορίζεται να κάνει καφόνια στους άτυχους ναύτες του. Κρατάει στο χέρι μια ύδρογονοδόμδα και κάνει καφόνια στην άθρηπότητα άλόκληρη. Πάντα με το σύνθημα της δημοκρατίας, πάντα εναντίον της δημοκρατίας. Ίσως ή Αθήνα, που δοκίμασε τόσο σωληρά δράση του, δεν είναι ο κατάλληλος τόπος για να παρουσιάζονται από σκηνής πα κατορθώματά

**ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ
 ΤΟΥ ΜΗΝΑ**

«ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ» : Θίασος Δημήτρη Χόρν. «Αλλοίμονο στους νέους». Κωμωδία των Δρ. Γιαννακόπουλου και 'Αλ. Σακελλάριου. Εδμεκείς οι κριτικές για τὸ ἔργο καὶ τὴν παράσταση. Ἡθοποιοί: Δ. Χόρν, Σ. 'Αθανασιάδου, Γ. Τσιτσόπουλος, Σ. Μουσοῦρης, Μ. Κοντοῦ, Β. Χαριλάου, Σ. Στεφανίδου, Μ. Χρηστίδης, Λ. Κοσιώρης, Ν. Κεδράκας, καὶ Γ. Λεμπέσης. Σκηνοθεσία : Δ. Χόρν. Σκηνογραφίες : Μάριου 'Αγγελόπουλου.

«ΑΛΦΑ» : Θίασος Δημήτρη Μυράτ. «Παγίδα». Ἀστυνομική περιπέτεια τοῦ Ρομπέρ Τομά. Μέρος τῆς κριτικῆς σημείωσε τὴν «παρυσπονδία» τοῦ Δ. Μυράτ ποῦ ἔχει διακηρύξει τὴν προσήλωσή του στοῦ «κοινωνικὸ θέατρο». Ἀναγνωρίστηκε ἡ θεατρικὴ θεξιατεχνία τοῦ Γάλλου συγγραφέα καὶ ἡ «ἐκπλήξη» τοῦ «φινάλε». Μέτρια ἡ παράσταση. Ἡθοποιοί : Δ. Μυράτ, Β. Ἀνδρονίδης, Β. Πάλλης, Β. Ζουμπουλιάκη, Γ. Ἀργύρης, Ν. Γιαννίδου, Κώστας Μανιουβάκης καὶ Νίκος Λεπενιώτης. Σκηνοθεσία, μετάφραση : Δ. Μυράτ. Σκηνογραφία : Γιάννη Παραδείση.

«ΘΕΑΤΡΟ ΠΟΡΕΙΑ» Καλλιτεχνικὴ Δευθύνση : Ἀλέξη Δαμιανοῦ. «Τὸ Ἄνοιχτο Κλουβί». Κωμωδία τοῦ Ἀλέξη Δαμιανοῦ. Τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς κριτικῆς εἶχε ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν αἰτηνικὴ ἀριστεία τοῦ ἔργου, ὡστόσο ὑπογράμμισε ὀρισμένους ἀρετὲς καὶ τὴς δυνατότητες τοῦ συγγραφέα. Ἡ παράσταση ἐκα-

Τὸ «Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος»

Ἡ ἰδρυση κρατικῶν Θεάτρων καὶ στὴ Βόρεια Ἑλλάδα μετὰ τὴν Θεσσαλονίκη ἦταν ἓνα πανελλήνιο αἶτημα, ἐδῶ κι ἀρκετὰ χρόνια. Καὶ τώρα μόλις πραγματοποιήθηκε. Κάλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ. Ὡστόσο, δὲ φτάνει ἡ δημοσίευση ἑνὸς νομοθετικοῦ διατάγματος κι ἡ προσφορὰ κάποιου χρηματικοῦ ποσοῦ — ἀνεπαρκέστατου μάλιστα ὅπως εἶναι αὐτὸ ποῦ δόθηκε — γιὰ νὰ σταθεῖ ἓνα Θέατρο καὶ μάλιστα κρατικὸ, με βαρύτατες ὑποχρεώσεις. Τὰ πάντα θὰ ἐξαρτηθοῦν ἀπ' τὸν τρόπο τῆς ὀργάνωσής του καὶ τῆς λειτουργίας του. Ἄς μὴ μᾶς διαφεύγει ἡ σκληρὴ ἀλήθεια: Ἄν ἓνα θέατρο δὲν ἐπιβληθεῖ στοῦ κοινῶ, παύει νὰ ἔχει ὁποιαδήποτε σημασία. Καὶ πρέπει τὸ θέατρο τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἐπιβληθεῖ ἀπ' τὴν ἀρχή, νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη. Ἐνα κακὸ ξεκίνημα, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀποτυχία με ὀλέθριες συνέπειες. Γιατὶ ἡ καθιέρωση αὐτοῦ τοῦ θεάτρου θ' ἀνοίξει τὸ δρόμο νὰ ἰδρυθοῦν κρατικὰ θεάτρα καὶ σὲ ἄλλα ἐπαρχιακὰ κέντρα.

Βέβαια, δὲν παραγνωρίζουμε τὴς δυσκολίες. Ὅφειλουν ὅμως ὅσοι ἀναλάβανε νὰ συγκροτήσουν «Τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος», — κι ἐμεῖς πιστεύουμε στὴς καλὲς τοὺς προθέσεις — νὰ καταβάλουν κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση καὶ λειτουργία του. Νομίζουμε πὼς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξασφαλίσουν με κάθε θυσία, τὴ συνεργασία ὀρισμένων δοκιμασμένων στελεχῶν τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς, τουλάχιστο γιὰ τὸ πρῶτο διάστημα. Καλὸ θὰ ἦταν νὰ ἀναδειχθοῦν τοπικὰ καλλιτεχνικὰ στελέχη. Ὅμως αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ αὐτόματα. Οὔτε οἱ εὐκόλες λύσεις τῶν «πειραματισμῶν» ὀδηγοῦν σὲ θετικὸ ἀποτέλεσμα. Νὰ μὴν εἴμαστε ἐξω ἀπ' τὰ πράγματα. Πρέπει λοιπὸν σοβαρὰ κι ὑπεύθυνα νὰ λυθοῦν ὅλα τούτα τὰ προβλήματα. Εἶναι ἀπαραδέκτο τὸ Κρατικὸ Θέατρο τῆς Ἀθῆνας νὰ διαθέτει τὴς καλύτερες προϋποθέσεις, — ἀνεξάρτητα πὼς τὴς χρησιμοποιεῖ — καὶ τὸ «Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος» νὰ λειτουργεῖ «ἐκ τῶν ἐνότων». Μιὰ τέτοια διάκριση ἰσοδυναμεῖ με χαριστικὴ βολή. Γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ προσέξουν οἱ ὑπεύθυνοι. Κρατᾶνε στὰ χέρια τοὺς μιὰ ἱερὴ ὑπόθεση καὶ θὰ εἶναι ἐγκλημα νὰ τὴν ἀφήσουν νὰ χρεωκοπήσει. Ἐχουν τὴν συμπαραστάση ὅλων τῶν θεατρικῶν καὶ πνευματικῶν ὀργάνων. Καί, μποροῦν θαυμάσια νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν. Τὸ «Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος» πρέπει νὰ ζήσει!

Ἄχι μόνο γιὰ τοὺς κριτικούς...

Πολλὲς φορὲς ἔχει καταγγελθεῖ ὅτι μετὰ τὴν «πρεμιέρα» οἱ παραστάσεις τῶν περισσότερων ἀθηναϊκῶν θεάτρων, ἀντὶ νὰ βελτιώνονται, χειροτερεύουν. Δυστυχῶς, ἓνας σοβαρὸς ἀριθμὸς καλλιτεχνῶν τοῦ θεάτρου, ἐντείνει τὴς δυνάμεις του κι αὐτοπειθαρχεῖ μόνο γιὰ τὸ κοινὸ τῆς «πρεμιέρας» καὶ γιὰ τοὺς κριτικούς. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα χαλαρώνεται ἂν δὲν ἐξαφανίζεται κάθε αἴσθημα εὐθύνης. Παραδείγματα - κρούσματα, θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε ἓνα σωρὸ. Εἶναι περιττὸ ἴσως νὰ τὰ χαρακτηρίσουμε. Σημειώνουμε μόνο πὼς ἡ τακτικὴ αὐτὴ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ζημιώνει καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς καλλιτέχνες. Γιατὶ τὸ κριτήριό τοῦ μεγάλου κοινοῦ ποῦ πηγαίνει στοῦ θέατρο «ἀνεπίσημα», καθορίζει τὴν ἐπιτυχία

ἢ τὴν ἀποτυχία τοῦ συνόλου καὶ τοῦ καθενὸς χωριστά. Ὁ-
πωσδήποτε οἱ παράγοντες τοῦ θεάτρου μας ἐπιβάλλεται ν'
ἀντιμετωπίσουν ἀποφασιστικὰ τὴν κατάστασιν τούτη. Καὶ
νὰ σταθοῦν ἀμείλικτοι.

Ν' ἀκολουθήσουν καὶ τ' ἄλλα θέατρα

Δυὸ καινοτομίες ἐγκαινιάστηκαν ἀπὸ δυὸ ἀθηναϊκὰ θέα-
τρα καὶ πέτυχαν ἀναμφισβήτητα. Τὸ θέατρο «Διονύσια» μὲ
τις «συζητήσεις» γιὰ τὸ κοινὸ» κάθε Τετάρτη βράδυ καὶ τὸ
«Νέο Θέατρο» τοῦ Βασίλη Διαμαντόπουλου καὶ τῆς Μαρίας
Ἀλκαίου, μὲ τὴν καταχώρησιν τοῦ παιζόμενου ἔργου στὸ
θεατρικὸ πρόγραμμα, ἔδειξαν πὼς φτάνει ἡ καλὴ θέλησιν
γιὰ νὰ ῥθει τὸ κοινὸ πρὸ κοντὰ στὸ θέατρο. Αὐτὸ ἀναγνωρί-
στηκε ἀπ' ὅλους. Κ' ὑπάρχουν ἀκόμα μεγάλα περιθώρια γιὰ
παρόμοιες γόνιμες καινοτομίες. Ἀξίζει νὰ βροῦν μιμητὲς τὰ
«Διονύσια» καὶ τὸ «Νέο Θέατρο». Εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος
γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ζωντανὸ θεατρικὸ κλίμα στὸν τόπο μας.
Καιρὸς νὰ πάει καὶ τὸ ὄρος στὸν Μωάμεθ...

Ταλαίπωρη δραματολογία μας!

Ἐπιτέλους τί γίνεται ὁ περίφημος διαγωνισμὸς θεατρικοῦ
ἔργου τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας; Κάθε τόσο ρωτοῦν οἱ ἐν-
διαφερόμενοι τοὺς ἀρμοδίους χωρὶς νὰ παίρνουν καμμιά συγ-
κεκριμένη ἀπάντησιν. Κι ἡ προθεσμία γιὰ τὴν ἀνακοίνωσιν
τῶν ἀποτελεσμάτων ἔχει περάσει πρὸ πολλοῦ. Τί γίνεται;
Ἔχασε τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας αὐτὸ τὸν διαγωνισμὸ καὶ μα-
ζὶ ξέχασε καὶ τὶς θορυβώδεις ὑποσχέσεις του ὅτι ἀποφάσι-
σε νὰ ἐνισχύσει οὐσιαστικὰ τὴ σύγχρονὴ δραματικὴ μας πα-
ραγωγὴ; Ἄν ἡ Ἐπιτροπὴ εἶναι τόσο ἀπασχολημένη καὶ
δὲν ἔχει καιρὸ νὰ διαβάσει τὰ ὑποβληθέντα ἔργα — ὅπως
μάθαμε συμμετέχουν στὸν διαγωνισμὸ κι ἀρκετοὶ δόκιμοι
συγγραφεῖς — ἀφοῦ λάβει θερμὲς εὐχαριστίες γιὰ τὴ συνέ-
πειά της καὶ τὴ συναίσθησιν εὐθύνης ποὺ ἔδειξε, ἄς παραιτη-
θεῖ. Πρὶν οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς τὴν ἀπαλλάξουν ἀπὸ κάθε κό-
πο κι ἀποσύρουν τὰ ἔργα τους πρὸς δόξαν τοῦ κρατικοῦ ἐν-
διαφέροντος γιὰ τὴν ταλαίπωρὴ ἑλληνικὴ θεατρικὴ παρα-
γωγὴ!

Τὸ φοιτητικὸ εἰσιτήριο

Ὁ φοιτητὸκόσμος μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνῃ τὸ πρὸ πιστὸ
θεατρόφιλο κοινὸ. Ἄς τὸν βοηθήσουν λοιπὸν οἱ θιασάρχες
κ' ἐπιχειρηματίες τῶν θεάτρων, καθιερώνοντας φοιτητικὸ εἰσι-
τήριον μὲ τιμὴν προσιτὴν σὲ ὅλους. Νὰ εἶναι δέβαιοι πὼς θὰ
προσφέρουν μεγάλη ὑπηρεσία, προπάντων στὸν ἑαυτὸν τους.
Τὸ φοιτητικὸ εἰσιτήριον ἔχει γίνῃ θεσμὸς στὰ καλύτερα θέα-
τρα τοῦ κόσμου. Γιατὶ ξέρουν ἐκεῖ τὴν εὐρύτερην σημασία
του.

Θέατρα—λιγνιτωρυχεῖα

Ἐννιά παραστάσεις τὴν ἑβδομάδα ζητοῦν οἱ ἠθοποιοὶ καὶ
κατώτερο ὄριο ἡμερομισθίου 100 δραχμῆς. Ὅποιος ζεῖ ἀπὸ
κοντὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Ἑλληνα ἐργάτη τῆς σκηνῆς, ἔχει
διαπιστώσει πὼς οἱ συνθήκες ἐργασίας καθόλου δὲν εἶναι
καλύτερες ἀπὸ κείνες τῶν λιγνιτωρυχειῶν. Κατὰ κανόνα ὁ
Ἑλληνας ἠθοποιὸς μὲ τὶς 11 - 12 παραστάσεις τὴν ἑβδο-
μάδα καὶ τὶς τετράωρες καθημερινὲς δοκιμῆς — χωρὶς ἡ
μελέτη τοῦ ρόλου στὸ σπίτι — δρίσκεται σχεδὸν ὅλη τὴ
μέρα στὸ θέατρο, ἀπ' τὸ πρωῖ ὡς τὰ μεσάνυχτα. Σὲ κανένα
μέρος τοῦ κόσμου δὲ δίνονται πάνω ἀπὸ 7 - 8 παραστάσεις
τῆς ἑβδομάδας. Καὶ σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου τὰ ἡμερο-
μισθία τῶν ἠθοποιῶν δὲ δρίσκονται σὲ τόσο ἐξευτελιστικὰ
ἐπίπεδα. Μπορεῖ νὰ προκόψῃ ἔτσι τὸ θέατρο;

νοποιητικὴ. Ἡθοποιοὶ : Χ.
Δοξαρᾶς, Κ. Τύμβιος, Ἀλ.
Δαμιανός, Μ. Βούρτζη, Ν.
Πατσαλίδης, Ν. Ροῦμπου, Ε.
Στραγαλᾶ, Β. Μητσάκης, Σ.
Νουαρά καὶ Θ. Κανέλλης.
Σκηνοθεσία : Α. Δαμιανοῦ.

«ΘΕΑΤΡΟ ΜΟΥΣΟΥΡΗ».

Θίασος Κώστα Μουσούρη.
«Φτωχὸ σὰν σπουργιτάκι». Αἰ-
σθηματικὴ κωμωδία τοῦ Λαν-
τσιλάου Φουντόρ, γνωστὴ πε-
ρισσότερο μὲ τὸν τίτλον «300
λέξεις στὸ λεπτό». Γενικὴ
κατακραυγὴ γιὰ τὴν ἐπιμονὴ
τοῦ Κώστα Μουσούρη νὰ πα-
ρουσιάζῃ στὸ κοινὸ ἀσήμαντα
ἔργα. Στὸ ἴδιο ἐπίπεδον κι ἡ
παράστασιν. Ἡθοποιοὶ : Κ.
Μουσούρης, Κλ. Καραγιώργης,
Μ. Λαλοπούλου, Σ. Ξενίδης,
Γ. Βογιατζῆς, Γ. Λευτεριώ-
της, Ἀλ. Βουγιουκλάκης. Σκη-
νοθεσία : Κ. Μουσούρη. Με-
τάφραση : Πλάτωνος Μουσα-
ίου. Σκηνογραφίαι : Μάριου
Ἀγγελόπουλου.

«ΘΕΑΤΡΟ ΙΝΤΕΛΛ» : Θί-
ασος Κατερίνας. «Νυφοπάζα-
ρο» τοῦ Ἀγγλου συγγραφέα
Ουίλλιαμ Ντάγκλας Χιούμ.
Ἔργο ἀνάλαφρον, ἀσήμαντον.
Ἡ παράστασιν χωρὶς ἰδιαίτε-
ρὴ λάμψιν. Ἡθοποιοὶ : Κατε-
ρίνα, Τ. Καροδσος, Χρ. Σόλ-
δα, Α. Ποδηματᾶ, Μιχ. Βα-
σιλείου, Γ. Πάντζας, Τ. Καλ-
λιγεράκης. Σκηνοθεσία : Κατε-
ρίνας. Μετάφραση : Μάριου
Πλωρίτη.

Οἱ τελευταῖες ἀνουξιάτικες
«πρεμιέρες» κι ἔως οἱ τε-
λευταῖες τῆς φετινῆς χει-
μερινῆς περιόδου : Τὸ «Ἑθνι-
κὸ θέατρο» ἀνέδρασε τὴ «Γέρ-
μα» τοῦ Φεντερίκο Γκαρθία
Λόρια, τὸ «θέατρο Τέχνης»
τὰ μονόπρακτα τοῦ Ἰονέσκο
«Τὸ μάθημα», «Οἱ καρτέκιες»
κι ἡ «Φαλακρὴ Τραγουδι-
στρία», τὸ «Νέο θέατρο» τὴν
«Λινταροία» τοῦ ἀμερικανοῦ
συγγραφέα Χέρμαν Γουὶκ καὶ
τὸ θέατρο «Κατοπούλη» ἐτοι-
μάζει τὴν κωμωδία τοῦ Κλώντ
Μανιέ σὲ διασκευὴ Πολ. Βα-
σιλειάδη «Ἰννοὺς ἐντυμος κύ-
ριος».

Ἡ κριτικὴ τοῦ θεάτρου

Ἔθν. Θέατρο : Φρ. Ντύρρενματτ : «Ἡ ἐπίσκεψη τῆς γηραιᾶς κυρίας».

Μὲ τὴν «Ἐπίσκεψη τῆς γηραιᾶς κυρίας», τὸ Ἔθνικὸ μᾶς παρουσίασε σὲ μιὰν ὥρα:όρατη μετάφραση ἀπὸ τὸν Γ. Ν. Πολίτη, ἓνα συγγραφέα πρῶτου μεγέθους, — ἴσως τὸ σπουδαιότερο γερμανόφωνο δραματουργὸ μετὰ τὸν Μπρέχτ — κ' ἓνα ἔργο ποὺ εἰγουρα δικαιώνεται νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλο τῆς σύγχρονης τραγωδίας. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀπὸ τὸν Ντύρρενματτ «τραγικὴ κωμωδία», δὲν κ: ἂν φαίνεται ὀξύμωρος εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβὴς καὶ ὑποβηλώνει μὲ τὸν πιὸ ἐπιγραμματικὸ τρόπο τὸ πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ συγγραφέας τὸ σύγχρονο κόσμο.

Ἡ ὑπόθεση ἐξυπλίζεται κάπου στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, στὸ Γκάλεν, μιὰ μικρὴ πόλη ποὺ ἔχει βαλτώσει μέσα στὴν οἰκονομικὴ παρακμὴ. Οἱ κάτοικοι εἶναι ἀνθρώποι συνηθισμένοι σιμιδατικὰ τίμιοι, φιλήσυχοι, ἐργατικοί, μὲ μικρὰ δυναμῶνα. Φυτᾶζωδὸν δυθυμῆνοι στὴ φτώχεια καὶ τὴν ἀνεργία, ἐλεετολογοῦν τὸ σημερινὸ κατάντημα τοῦ Γκάλεν, κ: ἀναθυμῶνται μὲ — κάπως φιλισταϊκῆ, εἶναι ἢ ἀλήθεια — περηφάνεια πρὸς «ἀνθρωπιστικὰς» παρεδόσεις τῆς ἄλλοτε ἀθηρῆς πόλης τους ποὺ εἶχε φιλοξενήσει γιὰ λίγο στὸ παραλθὸν τὸν Γκαίτε καὶ τὸν Μπάχ.

Μιὰ θαθύπλωτη πατριώτισσά τους πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ Γκάλεν. Ὁλόκαιρη ἢ πολιτεία ἔχοντας τὸ θῆμαρχο καὶ τὸν κ. Ἴλ — ἓναν παιδικὸ φίλο τῆς γριάς — ἐπικεφαλῆς ἐτοιμάζεται νὰ τὴν ὑποδεχθῇ, μὲ φανφάρες κ' ἐπιστημότητες. Ὅλοι ἐλπίζουν πῶς ἢ κυρία αὐτὴ θὰ ἐπαυθῶσει ζωὴ στὸν τόπον διαθέτοντας λίγα κεφάλαια γιὰ νὰ ἐπαυθῶσιν σὲ κίνηρη τὰ παρατηρημένα ὄρυχεια, τὰ κλειστὰ ἐργαστῆρια, τὸ νεκρωμένο ἐμπόριο. Πραγματικὰ, ἢ «γηραιὰ κυρία» καταφθάνει, λίγο ἀκαπάνταχα, βέβαια, καὶ εἰγουρα εἶναι κάπως ἀλλιώτικη, πολὺ πιὸ ἐκκεντρικὴ, ἀπ' ὅσο θὰ μπορούσαν νὰ φανταστοῦν οἱ ἀγαθοὶ Γκαλενιώτες ποὺ σαστίζουν ἐλέποντας τὴν ἀκαλιθία της (ἔσαν νεαρὸ σύζυγο, τὸν 70 κατὰ σέφρα, ἔσαν μαίτρ' ντ' Ὀτέλ ποὺ ἦσαν ἄλλοτε ἐφέτης, τέσσαρις καμιαριέρες, δυὸ ἄλλοτε θανατοποινίτες τοῦ Σίγκ - Σίγκ ποὺ κολοβαλοῦν τὸ φαρεῖο της, ἓνα παράξενο ζευγάρι τυφλῶν μουσικῶν μὲ γυναικεῖα φωνή, ἓνα μαῦρο πάνθηρα στὸ κλουβί του, ἀπειράριθμες βαλίτσες, καὶ καπελλιέρες κ' ἓνα ἄδειο πολυτελὲς φέρετρο). Ἀκόμη πιὸ πολὺ σαστίζουν ἀκούγοντάς τὴν νὰ μιλάει ἐντελῶς ἀπροσχημάτιστα γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, γιὰ τὴν ἡλικία της, τοὺς συζύγους της, τὰ παιδικὰ της χρόνια, τὸν πατέρα της ποὺ εἶχε χτίσει τὸ δημόσιο... ἀπαχωρητήριον, καὶ κυριαλεστικὰ μένουν ἀκαυδοὶ ὅταν ἢ γριά διδάσκει σ' ἓναν ἀθλητὴ πῶς στραγγαλίζουν ἓναν ἀνθρώπο, καὶ «προφητεύει» στὸ γιατρὸ πῶς θὲ θ' ἀργήσει νὰ διαπιστώσει ἓναν θάνατο «ἀπὸ συγκοπὴ καρδίας». Πάντως ἢ κυρία φαίνεται ὑπερβολικὰ γυναικόδωρη, κ' ἔτσι οἱ παρᾶξενιές της, φωτισμένες στὴ λάμψη τοῦ πλούτου της γίνονται: στὰ μάτια τῶν κατοίκων τοῦ Γκάλεν χαριτωμένους κ: ἀξιοθαύμα-

στος ἰδιοτροπίες. Ἐνας λόγος παραπάνω, ποὺ ἢ κυρία βηλώνει: μπροστὰ σ' ὄλους τοὺς κατοίκους, — στὴν ἐπίσημη γιορτὴ ποὺ ὀργάνωσε ὁ δήμαρχος γιὰ νὰ τιμῆσῃ τὸν ἐρχομὸ της — πῶς εἶναι πρόθυμη νὰ διαθέσει ἓνα δυσσεκτομμύριον γιὰ τὸ Γκάλεν (500 ἑκατομμύρια γιὰ τὴν πόλη καὶ ἄλλα 500 γιὰ νὰ μοιραστοῦν στὶς οἰκογένειες τῶν κατοίκων). Σὰν μοναδικὸ ἀντάλλαγμα ζητεῖ νὰ τῆς ἀποδοθῇ δικαιοσύνη. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ζητάει ν' ἀγοράσει μ' αὐτὸ τὸ ποσὸ τὴ δικαιοσύνη, γιὰ ἓνα παλαιὸ ἀδικήμα ποὺ τῆς εἶχε γίνει: Ὁ κ. Ἴλ, ὁ νεανικὸς της ἔρωτας, τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει μ' ἓνα παιδί στὴν κοιλιὰ, γιὰ νὰ παντρευθῇ μιὰν ἄλλη ποὺ ἐπαιρνε γιὰ προίκα ἓνα ἐμπορικόν. Ὅταν ἢ ἐγκαταλείμνη κοπέλλα εἶχε προσφύγει στὴ δικαιοσύνη γιὰ ν' ἀναγνωρισθῇ ἢ πατέρα της τοῦ παιδιοῦ ὁ Ἴλ ἔφερε δυὸ ψευδομάρτυρες ποὺ κατέθεσαν ὅτι εἶχαν πλαγιάσει μαζί της. Κάτω ἀπὸ τὴν λουδοφροσύναν τῶν συμπατριωτῶν της πῆρε τῶν ἀμειψιῶν της κ' ἔφυγε. Κατάκτησε πόρνη στὸ Ἀμβούργο. Τὸ παιδί της πέθανε. Ἀργότερα παντρεύτηκε ἓναν πάμπλουτο γέρο, καὶ χάρη στὰ δυσσεκτομμύρια ποὺ κληρονόμησε μπόρεσε πιά ὄχι μόνον νὰ γίνει μιὰ «ἀξιοσέβαστη» κυρία ποὺ ἔκανε μεγάλη κ' ἐκκεντρικὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρει στὸν ἑαυτὸ της, αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν μπορεῖ ν' ἀποχτήσῃ ἓνας φτωχός: τὴ δικαιοσύνη ὅπως τὴν ἤθελε. Ἀγόρασε ἀπ' τὴν ἀμερικάνικη κυβέρνησιν δυὸ ἐγκληματαίους ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελεστοῦν στὴν ἠλεκτρικὴ καρέκλα καὶ τοὺς ἔκανε ὀργανά της. Βρῆκε τὸ δικαστὴ ποὺ τὴν εἶχε δικάσει καὶ προσφέροντάς του πολὺ μεγαλύτερες ἀπολαύσεις ἀπὸ τὸ μισθὸ τοῦ ἐφέτη τὸν προσέλαβε στὴν ὑπηρεσία της μαίτρ - ντ' Ὀτέλ. Ἐφαξε καὶ βρῆκε τοὺς δυὸ ψευδομάρτυρες, ἔβαλε τοὺς δυὸ ἐγκληματῆρας - βαστάζους της νὰ τοὺς τυφλώσουν καὶ νὰ τοὺς εὐνουχίσουν καὶ τοὺς κράτησε κοντὰ της νὰ τῆς παίζωσιν μουσικὴ γιὰ νὰ διασκεδάσῃ. Τώρα, ζητάει ἀπὸ τοὺς Γκαλενιώτες, ποὺ ἄλλοτε τὴν εἶχαν περιγελάσει στὴ δυστυχία της, νὰ σκοτώσουν τὸν κ. Ἴλ, παίρνοντας σ' ἀντάλλαγμα τὸ δυσσεκτομμύριον.

Κάτω ἀπὸ τὰ ζωηρὰ χειροκροτήματα τῶν συμπατριωτῶν ποὺ ὁ δήμαρχος ἀρνιέται παρήφωνα τὴν παραφορά, ἐπυκαλοῦμενος ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀνθρωπιστικὰς παρεδόσεις τοῦ τόπου, καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν κατοίκων του. Ἡ κυρία χωρὶς νὰ θηλιάνει, δηλώνει πῶς θὰ περιμένει ν' ἀλλάξουν οἱ Γκαλενιώτες γνώμη. Καὶ πραγματικὰ, ἢ παραδοξία τῆς μελλοντικῆς καλοπέραισης κρατᾶει τὸν πληθυσμὸν σὲ νευρικὴ ἐξέλιξη. Ὅλοι ἀρχίζουν νὰ ζοῦν καλύτερα, κάποιους συνεχῶς χρέη, μὲ τὴν ἀκαμολόγητη ἐλπίδα πῶς κάποιος θὰ σκοτώσῃ τὸν Ἴλ καὶ ἢ πόλη θὰ εὐπράξει τὸ ἀντίτιμον. (Γιὰ νὰ τοὺς διευκολύνει προφανῶς ἢ θαθύπλωτη γριά, ἀφήνει ἐλεύθερο τὸ μαῦρο πησὸν πάνθηρα κ' ἔτσι ὄλοι οἱ κάτοικοι τριγυροῦν ὀπλισμένοι γιὰ νὰ σκοτώσουν τὸ θηρίον). Ἄν καὶ ὄλος ὁ πληθυσμὸς θεθαυῶναι τὸν Ἴλ πῶς βρίσκεται στὸ πλευρὸν του, δὲν παραλείπει νὰ τὸν ταράξῃ στὰ βερεσέδια, ἐνῶ παράλληλα ἐκφράζεται μὲ πολλὴ ἀγάπη γιὰ τὴν ἀδικημένη κυρία καὶ μὲ πολὺ περιφρόνηση γιὰ τὸν αὐτὸ ἀποπλανητὴ της. Ὁ Ἴλ βλέπει πῶς ἢ ξαφνικὴ δίψα τῶν συμπατριωτῶν του γιὰ εὐημερία, σφίγγει ὄλο καὶ πιὸ πολὺ τὴ θηλιὰ γύρω στὸ λαυμὸ

του. Καταφεύγει στην αστυνομία και ζητάει να συλληφθεί ή γριά γιατί ή πρότασή της βάζει σε κίνδυνο τη ζωή σου. Μά ο αστυνομός υποστηρίζει πώς ή πρότασή έγινε «στ' άστυα» και συνεπώς δεν υπάρχει λόγος επέμβασης εναντίον της καλής κυρίας. Ο Ήλ όμως βλέπει πώς έχει βάλει καινούργιο χρυσό δάνκι και φοράει καινούργια κίτρινα παπούτσια σαν έλους πούς Γκυλενιώτες. Άπρακτος καταφεύγει στο δήμαρχο. Μά κ' εκείνος, διερμηνεύοντας πά «αισθήματα» των δημοτών του φέρνεται αυστηρά και περιφρονητικά, δηλώνοντας του, πώς όχι μόνο δε μπορεί να γίνει λόγος για μέτρα σε βάρος της λαμπρής κυρίας αλλά και πώς ύστερα από κείνη την άτιμία που είχε κάνει σε μιάν άπροστατευτή κοπέλλα δεν θα του επιτραπεί πια να υποβάλει υποψηφιότητα για δήμαρχος, (ένω πρωτότερα σύσσωμο το Γκύλεν του δήλωνε πώς θα τον φήφιζε μιά και ήταν παιδικός φίλος της θαθύπλουτης). Τέλος ο δήμαρχος του δηλώνει πώς το Γκύλεν είναι στο πλευρό του (του Ήλ) όχι επειδή αυτός το αξίζει, αλλά επειδή ή αξιοπρέπεια, οι ανθρωπιστικές παραδόσεις κλπ. επιβάλλουν στην πόλη να μη δεχτεί την αγοραπωλησία. Δίπλα όμως στο γραφείο του δημάρχου υπάρχουν σχεδιαγράμματα για καινούργια δημόσια χτίρια, κι ο κλητήρας φέρνει την καινούργια γραφομηχανή! Άπαλιπιαμένος ο Ήλ καταφεύγει στον παπά γυρεύοντας τη βοήθεια της εκκλησίας. Εκείνος που συνιστά να νοιάζεται για τη μέλλουσα αιώνια ζωή κι όχι για την πρόσκαιρη και να φοβάται το θεό κι όχι πούς ανθρώπους. (Η εκκλησία έχει αποκηρύξει στο μεταξύ καινούργια ωραία καιπάνα). Εκείνη τη στιγμή ακούγονται οι νουφεκιές που κατόικσαν το άπειλευθερωμένο θηρίο. — Σημειωτέο πώς ή γηραιά κυρία αποκαλούσε «μαδύρο πάνθηρα» τον Ήλ, τον καιρό που ήσαν έρωτευμένοι. — Ο παπας συνέρχεται και συνιστά στον Ήλ να το σκάσει από το Γκύλεν πριν τον σιασώσουν. Ο Ήλ αποφασίζει να φύγει, αλλά οι Γκυλενιώτες που τον παρακαλούθουν, τον κόβουν στην ούσια το δρόμο της διαφυγής. Στο μεταξύ ή γηραιά κυρία έβριωξε τον 7ο σύζυγο, παντρεύτηκε τον 8ο, τον χωρίζει την ίδια μέρα και έσυμάζεται να παντρευτεί τον 9ο. Οι Γκυλενιώτες τα βρίσκουν όλα αυτά πολύ χαριτωμένα, και συχαίνονται όλο και πιο πολύ τον Ήλ για την «άτιμία» του. Όλοι πια εδχονται μυστικά το θάνατό του. Είναι βουτηγμένοι στα χρέη κι άδημονκύν τότε θα λείψει το εμπόδιο για να έρθει ή ευημερία. Ακόμα κ' ή γυναίκα που και πά παιδιά του έχουν έκαλουθήσει το γενικό ρεύμα του σκηνηγοού της ευμάρειας. Ο γιατρός κι ο γυμνασιάρχης κάνουν μιά στεφνή προσπάθεια να μεταπεισουν τη γηραιά κυρία, αυτή όμως έμμένει δηλώνοντας τους πώς και για να είναι τίμιος κανένας πρέπει να μπορεί να πληρώνει την «πολυτέλεια» αυτή. Όσο για πά πλούτη του Γκύλεν, που της ζητούν να τους βοηθήσει να τ' αξιοποιήσουν, τους λέει πώς είναι κιάλιας δικά της και μόνο αν ή πόλη δεχτεί να τ' ανταλλάξει με τη δική της δικαιοσύνη, υπάρχει περίπτωση να δουν «θεό πρόσωπο».

Άλλωστε ή νίκη της είναι εξασφαλισμένη. Σιγά σιγά οι Γκυλενιώτες έφτασαν στο σημείο να αποφασίσουν την εκτέλεση του Ήλ. Ο δήμαρχος του ζητεί ν' αυτοκτονήσει για ν' απολλάξει

την πόλη από το δυσάρεστο καθήκον να τον δικάσει στη δημοτική συνέλευση. Ο Ήλ που μόνος κι άδοθήτος έχει ξεπεράσει το φόβο κι έχει έξαρθεί σε μιά ύψηλή αντίληψη για τη δικαιοσύνη, νοιώθει πώς πρέπει να πληρώσει για την παλιά έγκληματική του συμπεριφορά, αλλά αρνείται να απαλλάξει πούς Γκυλενιώτες απ' την εθύνη για την καταδίκη του. Υπόσχεται να υποταχτεί στην απόφαση της δημοτικής συνέλευσης, δροια κι αν είναι. Στο μεταξύ έχουν καταφθάσει δημοσιογράφοι, εκφωνητές ραδιοσταθμών, κινηματογραφιστές επικαίρων κλπ. που πληροφορήθηκαν την επικείμενη δωρεά της κυρίας προς το Γκύλεν χωρίς να ξέρουν τη θαύτηρη ούσια της υπόθεσης, γιατί οι Γκυλενιώτες την κρατούν μυστική κι ο ίδιος ο Ήλ αρνείται να την αποκαλύψει. Σπαματάει μάλιστα και το γέρο γυμνασιάρχη που ήταν έταμος να φανερώσει την αλήθεια. Στη δημοτική συνέλευση ο εκφωνητής του ραδιοσταθμού μιλάει για «καινούργιο κοινωνικό πείραμα» και για άλλα ήχηρά παρόμοια και κατόπιν ο δήμαρχος κι ο γυμνασιάρχης επικαλούμενοι πάλι τις ανθρωπιστικές παραδόσεις και τα συναφή θέτουν με συγκεκαλυμένο τρόπο, το ζήτημα στην ψήφο των δημοτών. Οποιος πούς ακούει χωρίς να ξέρει το δάθος, δε μπορεί παρά να χειροκροτήσει τα ωραία τους λόγια, την «άνωτερότητα» των προθέσεών τους, τη «βίβα τους για δικαιοσύνη» που στο δάθος είναι χυδαιότατη απληστία για «λουφέ». Όταν ο γυμνασιάρχης αρχίζει να λέει κάτι ύποπτες κουβέντες για καθαρή συνείδηση οι Γκυλενιώτες πόν τριγυρίζουν άπειλητικοί κι αναγκάζονται ν' ανακρούσει πρόημα. Τελικά κι αυτός, όπως κι όλοι οι άλλοι, φηφίζει «ν' απονεμηθεί δικαιοσύνη». Οι ξένοι δημοσιογράφοι και οι γυναίκες περνούν να «πάρουν αναψυκτικά, κ' ένω αυτοί γλεντούν ο παπας πάει να «ένθαρρύνει» το μελλοθάνατο, ο αστυνομός πόν οδηγεί απρώχοντος πόν προς τον άθλητή - δήμιο κ' οι Γκυλενιώτες κάνουν κήλο γύρω τους ακύδοντας να δώσουν ένα χέρι στην «άποκαμή της δικαιοσύνης».

Ο γιατρός διαπιστώνει «θάνατο από συγκοπή καρδιάς» και οι δημοσιογράφοι πληροφορούν την παγκόσμια κοινή γνώμη πώς ο Ήλ πέθανε από τη συγκίνηση, γιατί αυτός ήταν ο πρωτεργάτης της ευημερίας του Γκύλεν.

Τέλος όλη ή πόλη — μαζί και ή χήρα του Ήλ — ξεπροδορίζει τιμητικά τη γηραιά κυρία — στην ευγενεπάτη και μεγαλόψυχη, όπως την αποκαλούν — στο σταθμό, ένω τα πλούσια φώτα καταπατάζουν το Γκύλεν διακαλώνοντας με τις φωτεινές ρεκλάμες την ευημερία του. Το πτώμα του Ήλ μέσα στο φέρετρο συνοδεύει την κυρία.

Η κάπως μακριά αυτή περίληψη — άπαραίτητη κατά τη γνώμη μου για όσους δεν είδαν την παράσταση — μαρτυράει περισσότερο απ' οποιαδήποτε λόγια του κριτικού τη σπέρη βαθιά του έργου, τη γοργή του εξέλιξη, την αυστηρότητα της σάτιρας του Ντύρρηματ. Όμως δεν είναι σε θέση να δώσει ούτε την παραμικρή ιδέα για την έξαχη ποιότητα του εδοποχου λόγου, που γνήσια ποιητικού του χωρίς τίποτα το περιτό ή το «φιλολογικό». Ούτε μπορεί να θήσει την άτιμόαφαιρα που έτσι σαφά δημιουργεί ο συγγραφέας, με πόν άφογο χειρισμό πώσο πών κομικών όσο και πών τραγικών στοιχείων, με πά αλλεπάλληλα εδρήματα, τις σιωπές, τις άπτάκες εκεί που χρειά-

ζονται, τούς χώρους όπου κινείται ή δράση.

"Όπως σέ κάθε άληθινά μεγάλο σύγχρονο έργο, ή προβληματική του συγγραφέα κινείται σέ ένα χώρο μέ πολλές βιαστές και σέ πλάνα, που έν μέρει εφάπτονται, έν μέρει αποκαλίνουν παρουσιάζοντας άλλες όψεις μέ διαφορετικά φώτα και προεκτάσεις. Στο πρώτο πλάνο δέδοια, τó περισσότερο προσικό, ή «Επίσκεψη τής γηραιάς κυρίας» είναι μια άνελέτη σάτιρα του άστικού κόσμου που έπιτρέπει τήν παντοδυναμία του βαθύπλουτου άτομου. Χάρη στα διαφορετικά μέρη ή γηραιά κυρία μπορεί ν' αγοράζει μελλοθάνατους, νά καταδικάζει σέ θάνατο ή σέ τύφλωση κ' εύνοχισμό άλλους, νά διαφθείρει δλόκληρους λαούς νά διαμορφώνει συνειδήσεις κατά τó γούστο της, νά ποδοπατεί κάθε θεσμό, νά ίκανοποιεί κάθε της καπρίτσιο και κάθε της κακία μέ τις εύλογίες των αρχών, τής αστυνομίας, τής εκκλησίας, τής παιδείας, τής επιστήμης, τής κοινής γνώμης. 'Απ' τήν άλλη μεριά του άξονα τó έργο είναι μια έξ ίσου άνελέτη σάτιρα του «μέσου ανθρώπου» που ομιβτικα τίμιου, που άγεται νά θυσιάζει τó πών στο όωμο τής καλοπέρασης, και μάλιστα χωρίς νά πολυσυναισθάνεται τó τί κάνει, γυρεύοντας πάντα καλόπιστα, — αυτό είναι τó χειρότερο — ήθικες και ήραιοόλογες αιτιολογίες για τις πράξεις του και τις μεταστροφές των αισθημάτων του.

Τέλος, στον ίδιο πάντα χώρο του πρώτου πλάνου, τó έργο κατηριάζει άλλους τούς θεσμούς του άστικού κόσμου, που εξαγοράζονται: αστυνομία ώ-

νία, εκκλησία ώνία, επιστήμη ώνία, δικαιοσύνη ώνία. 'Ο συγγραφέας βλέπει τόν άστικό κόσμο όπως ακριβώς ό 'Ιουγούρτας είδε τή Ρώμη. Θαρρείς μάλιστα πως δλόκληρο τó έργο είναι ένα σκηνικό άνάπτυγμα του περίφημου «ο, urbem venalem et mature perituram si emptorem invenerit!» (ώ πόλη ώνία και ώριμη για ξολοθρεμό άν βρισκόταν αγοραστής!).

Μά όπως ό βασιλιάς εκείνος τής Νομβρίας άνήκε ούσιαστικά στο ρωμαϊκό κόσμο, έτσι και ό συγγραφέας άνήκει στον άστικό. Δέ φαίνεται νά βλέπει διέξοδο καμιά. Έτσι, κοιταγμένη από τή θ ι κ ή τ ο υ σκοπιά, ή «Επίσκεψη τής γηραιάς κυρίας» απευκονίζει κάτω από ένα φοβερό φως τόν κόσμο σ' έναν εφιαλτικό χώρο. Κ' εδώ, τó έργο τούτο που άρχίζει σαν έλαφρή κωμωδία ή σαν λιμπρέττο άπαρέττας (δέν ξέρω, αλλά οι δυό πρώτες εικόνες μου θύμιζαν επίμονα τήν «Εύθυμη χήρα») για νά καταλήξει σέ τραγωδία, παίρνει προεκτάσεις καθολικότητας. Παρουσιάζεται σαν ή τραγωδία τής condition humaine, τής κατάστασης ύπαρξης του ανθρώπου, πνευματικού και διαλογικού όντος, ανεξάρτητα από συστήματα και τρόπους κοινωνικής όργάνωσης. 'Ο συγγραφέας φαίνεται νά πιστεύει πως ό άνθρωπος είναι ένα κωμικοτραγικό πλάσμα, έρμαιο του παράλογου, και πρόθυμο νά θυσιάζει τó κάθε τι στην καλοπέραση χωρίς νά πολυσυναισθάνεται τó τί κάνει, γυρεύοντας πάντα καλόπιστα — και αυτό είναι τó χειρότερο — ήθικες και ήραιοόλογες αιτιολογήσεις για τις πράξεις του και τις

Σέ λίγες μέρες κυκλοφορεί

τó νέο τεύχος του περιοδικού

" ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ "

μέ 32 μεγάλες σελίδες

- ◆ ΚΑΘΕ ΤΕΥΧΟΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΚΠΛΗΞΗ
- ◆ ΚΑΘΕ ΣΕΛΙΔΑ ΚΑΙ ΑΙΦΝΙΔΙΑΣΜΟΣ

Τό καλύτερο περιοδικό
μέ τήν καλύτερη ύλη

ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ
ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

" ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ "

ΠΑΝΤΑ ΖΩΝΤΑΝΟ—ΠΛΟΥΣΙΟ—ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ

μεταστροφές των αισθημάτων του. (Επιπαραλαμβάνω εδώ λόγια που είπα και πιο πάνω, με την έλπιδα πως η επανάληψη δείχνει σαφώς πως τα διάφορα πλάνα της προβληματικής του συγγραφέα εφάπτονται και πως αποκλίνουν). Στον εφιαλτικό του χώρο ή κυρία θέν είναι απλώς ένα βαθύπλοτο άτομο. Είναι η προσωποποίηση της ευημερίας που γύρω της κινείται όχι μόνο το Γκόλεν — πόλη που εκπροσωπεί την condition humaine — αλλά όλος ο σημερινός δυαρκτός κόσμος επιδιώκοντας την ευνοιά της. Είναι χαρακτηριστικό για τον τρόπο που βλέπει τα πράγματα ο Ντόρρενμαστ, πως σ' όλη τη δεύτερη πράξη τα πάντα κινούνται με κέντρο το μπαλκόνι όπου κάθεται η κυρία Ζαχνασιάν. Το έμπορικό του Ήλ, ο αστυνομικός σταθμός, το δημαρχείο, ή εκκλησία, όλα έχουν κοινό φόντο το μπαλκόνι της. Και στα ένδιάμεσα των εικόνων αυτή διαβάσει γράμματα συγχαρητήρια — από αρχηγούς κρατών, του Νεχρού, λ.χ. — για τον ύψος γάμο της μ' έναν ανόητο ήθοσοιό, ή δίνει οδηγίες για την οικονομική πορεία των λαών: «...Πώς και στους Ρώσους πως είμαι σύμφωνη με τις προτάσεις τους», λέει έθελωστικά σε μια στιγμή ή κυρία - ευημερία, αφήνοντας στο θεατή τη φροντίδα να κάνει τους συσχετισμούς και να θυλάει τα συμπεράσματα. Και χρειάζεται, όμολογώ, άραστή σκέψη για ν' αποτινάξει κανείς τη σαγήνη που τόσο επιδέξια έχει στήσει ο συγγραφέας για να κάνει το θεατή να δει τον κόσμο όπως θέλει αυτός. Χρειάζεται άραστή σκέψη για να δεχαιωθείς και πάλι, πως ή condition της «Επίσκεψης» θέν είναι σ' αλήθεια ή αιώνια condition humaine αλλά ή condition του ανθρώπου κάτω από το άστικό καθεστώς. Condition που θα εκλείψει όριστικά, άρα στο καιρό μετά την εξαφάνιση του καθεστώτος αυτού, και θα εκλείψει με τη βοήθεια της ίδιας της ευημερίας, αλλά και με τη βοήθεια ενός καινούργιου, του πραλευταριανού πια σύμικτισμού που οι δόσεις του έχουν αρχίσει να μπαίνουν. Δέ θέλω με τούτα να πω ότι το έργο του Ντόρρενμαστ είναι «αντιβρασιτικό». Κάθε άλλο. (Πιστεύω μάλιστα πως ή αντίληψη ότι θα μπορούσε ποτέ ένα αληθινό έργο τέχνης να είναι πραγματικά

αντιβρασιτικό είναι πολύ συζητήσιμη. Αλλά το θέμα δέν είναι θέματα της παρούσας στιγμής). Έχουμε μπροστά μας λοιπόν ένα αληθινό έργο τέχνης, που δείχνει πιστευτικά τον κόσμο όπως τον βλέπει ο συγγραφέας του. Αν και ή αντίληψη του συγγραφέα δέν είναι σωστή, το έργο έχει το μεγάλο προσόν ν' απεικονίζει σωστά τις απόψεις εκείνου, απόψεις μιας ελόκληρης κατηγορίας δυακουμένων σε μια δοσμένη εποχή. Τα σκηινικά προτερήματά του, το προσόν αυτό καθώς και το στοιχείο της πειστικότητας, είναι πράγματα που κάνουν το έργο βιώσιμο, δηλ. ικανό να παλαίψει με το χρόνο. Μά τη βιοσιμότητα του την εξασφαλίζει και κάνει κάτι άλλο. Το καινούργιο που κομίζει στη δραματουργική τέχνη. Ο συγγραφέας φαίνεται να έχει απομειώσει κατά έξοχο τρόπο όλη την προηγούμενη και θεατρική παράδοση και ιδιαίτερα τα στοιχεία που συνιστούν την αρχαία τραγωδία και κωμωδία. Το έργο του τείνει ν' αποτελέσει μιάν άκωνευμένη σύνθεσή τους. Οι Γκυλενιώτες στην αρχή, στη διάρκεια και προπάντων στο τέλος του έργου παρουσιάζουν παλλά κοινά χαρακτηριστικά με το χορό του αρχαίου θεάτρου. Ο γυμνασιάρχης, ο πιπας, ο δήμαρχος, ο εκφωνητής, έχουν θέση κορυφαίων. Η βαθύπλοκτη κυρία είναι μια έκσυγχρονημένη μορφή αρχαίας τραγικής ήρωίδας. Και το έργο «άλεω και φόβω» επιδιώκει να περάνει «την των τοιούτων παθημάτων κάθαρση». Αλλά το γεγονός ότι ή μοίρα του, κατά τον συγγραφέα, θαράινει την ανθρωπότητα δέν είναι ή μοίρα των αρχαίων τραγικών, παρά ή condition humaine, δείχνει σαφώς τις διαφορές ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη τραγωδία. Ένα άλλο νεωτεριστικό στοιχείο είναι ή εξελικτική κινητικότητα των ήρώων και του έργου σαν σύνολου. Πραγματικά ή πραγματική αυτή κωμωδία, χαρακτηρίζεται από μια περιεργή δυναμική. Έκτός από τη γηραιά κυρία που μένει απ' την αρχή ως το τέλος της θρόνης άμεισταινήτη (ή δική της πορεία προσβάλλεται στο φόντο του παρελθόντος), όλα τ' άλλα, και το έργο και οι άνθρωποι εκταλούν μια σύνθετη κίνηση προς το άκρίστο τους, πάνω σε διαφορετικούς για το καθένα, άξονες συγκεταγμένων: Η κωμωδία αι-

ΕΝΔΙΑΦΕΡΕΙ ΟΣΟΥΣ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΜΙΑ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ

Να γνωρίζουν άμέσως το σύστημα διδασκαλίας

V I S A P H O N

Είναι το μοναδικό σε πληρότητα σύστημα

Για άρχαίους, προχωρημένους, έμπόρους, σπουδαστάς, έπιστήμονας

Ζητείστε μας το κατατοπιστικό φυλλάδιο

ΑΘΗΝΑΙ: Πανεπιστημίου 18 τηλ. 624172

ΘΕΣ/ΝΙΚΗ: ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ 23 Τηλ. 72002

νείται και φτάνει στην τραγωδία. Οι Γκυλενιώ-
τες υποκρίνονται βαθμιαία στον πειρασμό ακολουθών-
τας μια κατηφορική πορεία από τη συμβατική
παισιότητα στην καλυμμένη με προσχήματα άσι-
μία. Ο "Ιλ ακολουθεί μιάν αντίστροφη γραμμή
ανηφορίζοντας από την επιδέξια κρυμμένη άνευτι-
μότητα του αποπλανητή, του χυδαίου προικιστήρα,
του τυπομένου έμποράκου που τουλάει ξύκισα,
στην περιωπή άνθρώπου ο οποίος μέσω του φό-
βου οδηγείται σε μιάν ύψηλή επίγνωση της δι-
καισύνης και μέσω της υπαρξιακής του φόβου
φτάνει μόνος που στη θυσία του έξυλισμού. Η
ελευθερία ακολουθώντας το δικό της άξονα κί-
νησης μεταπηδά σε έγκλημα, κ.ο.κ. "Όλοι όμως
οι διαφορετικοί αυτοί άξονες έχουν ένα κοινό ση-
μείο άνωφοράς : το παράλογο. "Η, πιδ σωστά :
τις άκρατες έκείνες περιπτώσεις όπου το λογικό
οδηγούμενο στην έσχατη ανέπειά του, «έκρήνω-
ται», μεταπηδά στο παράλογο.

Τέλος στα νεωτερικιά στοιχεία πρέπει να
προσθέσουμε την όρθή χρησιμοποίηση του θεάμα-
τος μέσα στην παλακή (άκροβατικά της Δ' εικό-
νας στην Α! πράξη), τα ποιητικά εύρηματα συμ-
βολισμών (άνθρωποι που παρυστάζουν δέντρα, έγ-
κληματίες που υποδασιάζουν το θρόνο της ευήμε-
ρίας, κίτρινα παπούτσια του έγκλήματος που
ρίχνουν ένα άπαισιο φώς στα μαύρα επίσημα ρού-
χα των Γκυλενιωτών, επανάληψη της σκηνης της
τηλεόρασης κλπ.)

Είπα πόσα πολλά για το έργο που δεν μου
έμεινε σχεδόν καθόλου χώρος για την παράστα-
ση. "Όμως ότι και να λέγα θα ήταν λίγο : Υ-
πήρξε έξοχη. Κ' έχει ίσως σημασία το ότι δεν
είδα το έργο στην σκηνή. Ο 'Αλέξης Μινωτής
με άληθινά δημιουργική σκηνοθεσία ανάδειξε όλες
τις πτυχές του έργου. Η θηρία που στην Τρα-
γωδία του έδωσε τη δυνατότητα ν' αξιοποιήσει
έδώ θαυμάσια τα μεγάλα προσόντα του. Σ' αυτό
δέβαινα τον βοηθήσαν με το παραπάνω τα λιτά
μά υποδλητικόντα σκηνακά του Τσαρούχη, ή ώ-
ραία κίνηση του πλήθους που ρύθμισε ή Γ. Βα-
ρούτη, ή μουσική που όρισε ο Σκιαδαρέσης, και
προπάντων οι ήθοποιοί. "Όλοι τους από τον πρώ-
το ως τον τελευταίο πάσκιαν να ζωσουν τον κα-
λύτερο έναντό τους και συνέδαιαν στη δημιουργία
μιας άληθινής παράστασης συνόλου. Φυσικά, έ-
καίνοι που είχαν επωμιστεί τους πρώτους ρόλους
εξαχώριαν ιδιαίτερα. Ο Μινωτής στο ρόλο του
"Ιλ ήταν άφογος. Έδωσε όλη τη γραμμή πο-
ρείας από το ανθρωπάκι στον ήρωα με άλήθεια
και γνησιότητα. Η Κατίνα Παξινού συνδύασε ά-
ριστα το παρδαλό φέρομο της εκκεντρικής διθύ-
πλουτης γριάς του 20ού αιώνα, με το άλύγιστο
μεγαλείο της άρχαίας τραγικής ήρωίδας. Παί-
τους ο Καλλέργης έφερε σ' άξιο πέρας το δύσκο-
λο άθλημα ν' αποδώσει την άγωνία του πνευματι-
κού άνθρώπου που νοιώθει τη βαθμιαία πτώση
του. Ο Βόκοβιτς, ο Βλαχάπουλος, ο Γκίνας Μπι-
νιάρης, ο Μαλιαγρός ήταν απόλυτα μέσα στο
πνεύμα του ρόλου που ενάρκωναν. Το ίδιο και ή
'Ελένη Ζαφειρίου, που για μιάν άκόμα φορά από-
δειξε πως ο γνήσιος ήθοποιός μπορεί και με μιάν
μόνο λέξη («ναί, το πάθος!» που είπε σε μιάν
συγγιή) να φανερώσει όλο το ταλέντο του. Για
τον Παναγιώ Ζερβό έχω μιάν μικρή επιφύλαξη.
Παύ καλός στις κωμικές σκηνές. Στις τραγικές

δμως διατηρούσε μιάν κωμική απόχρωση που δεν
είχε πη θέση της. Το ίδιο και το ζευγάρι των
δυό ευνούχων μουσικών. Μά τούτα δώ είναι άλη-
θινά άσήμαντες παραφωνίες μπροστά στην άφογα
κατορθωμένη εκτέλεση του συνόλου.

Θέατρο Πορεία : 'Αλέξη Δαμιανού : «Το ά- νοιχτό κλουβί» .

Με το δεύτερο έργο που ανέβασε ο καινούργιος
θίασος στο κωμικάτο και άνετο θέατρο της όδοϋ
Τρικάρφων έδειξε πως παρά τις προμερές αντιξο-
ότητες έννοει να επωμείνει στη δημιουργική
προσάθεια ν' άνεβάξει έργα έλληνικά με πρω-
τοποριακή κατεύθυνση. Φυσικά άνάμεσα στην πρω-
τοποριακή άντίληψη του «άλλου κύματος» και του
«άνοιχτού κλουβιού» υπάρχει μεγάλη διαφορά.
Το καινούργιο έργο επιδιώκει να μεταφέρει στο
θέατρο ένα μεγάλο άποψ της λαϊκής θεατρικής
παράδοσης, τον Καραγκιόζη, ενώ το προηγούμε-
νο καλά - καλά δεν ήθερε πλ άκριδώς έπεδίωκε.
'Εκτός άπ' αυτό, το «άνοιχτό κλουβί» είναι πο-
λύ πιο άρτια συγκροτημένο — σαν θέατρο —
άπο το «άλλο κύμα». Έχει και ένότητα, και
γοργή εξέλιξη, στη δεύτερη κυρίως πράξη, κ'
έναν προδλημματισμό, περιεχομένου και μορφής,
άξιόλογο. "Όσοσο φοβόμαι πως ο Δαμιανός κα-
ταπίαστηκε μ' ένα έξαιρετικά δύσκολο αν όχι
άκατόρθωτο έγχείρημα, κ' ήταν φυσικό, να βγει
το έργο κατώτερο άπ' τις ώραιες προθέσεις του
συγγραφέα. Πενικά ή μεταφορά ένός είδους σ'
ένα άλλο είναι πολύ επικίνδυνο πράγμα. "Ας
θυμηθούμε πόσο γενική είναι ή άποτυχία της με-
ταφοράς θεατρικών έργων ή μυθιστορημάτων στον
κινηματογράφο κι αντίστροφα. Το γεγονός ότι ο
Καραγκιόζης αποτελεί μιάν μορφή θεάτρου δε
μειώνει τις δυσχέρειες. Οι ιδιοτυπίες που τον
συνιστούν — κι άποτελούν το κύριο θέλημα
του — είναι απόλυτα συνυφασμένες με τον τρό-
πο εκτέλεσης και τη λαϊκή άφέλεια. Στο θέα-
τρο τα ίδια πράγματα φαίνονται άλλα, άφύσικα,
άπλοϊκά. Έτσι ή μεταφορά κι ο έκσυγχρονισμός
του Καραγκιόζη Γαμπρού στο θέατρο δεν μπορού-
σε παρά να αφήσει ψυχρούς και πούς πιδ καλο-
πρόθετους θεατές. Είναι τάχα τυχαίο πως το
έργο είναι καλό εκεί άκριδώς που άπομακρύνε-
ται περισσότερο άπο τον Καραγκιόζη;

Η παράσταση, παρά τις άξέπαινες σκηνοθε-
τικές φροντίδες του Δαμιανού ήταν άνιση. Οι
σκηνές Δαμιανού, Μάρθας Βούρση, Νέλλης Ρούμ-
που, Χρήστου Δοξάρη, Β. Μητσάκη, 'Ε. Στραγα-
λά κολουσαν άρκετά καλά. Αντίθετα, οι άλλες
σκόνταφταν σε βαθμό να δίνουν την έντύπωση έ-
ρασιτεχνικής παράστασης. Φυσικά, είναι φανερό
πως τίθεται θέμα και ήθοποιών. "Ισως δε θα ή-
ταν άσκοπο να γινόταν μιάν άνευσηρότητα του
θιάσου με άυστηρότερα κριτήρια. Γεγονός πάν-
τως είναι πως ο όρθιος που νέου αυτού θεάτρου
είναι δύσκολος και γι' αυτό ίσα ίσα χρειάζεται
την ύποστήριξη του κοινού, παρά τις τυχόν απέ-
λθειες. Στο κάτω - κάτω όταν το κοινό πάει να
δει τις άνοητες που άνεβάζονται σ' άλλες σκη-
νές, είναι κρίμα να μίην πηγαίνει σ' ένα έργο
που αν όχι πίπτει άλλο έχει σοβαρές φιλοδοξίες
κι ως ένα βαθμό τις πραγματοποιεί.

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η Τ Η Χ Ν Η Σ

ΠΛΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

• Η κ ρ ι τ ι κ ή τ ῶ ν ἔ κ θ ἔ σ ε ω ν

• **Εκθέσεις.** Γ. Τσαρούχη (Ζουμπουλιάκη), Κ. Πλακωτάρη (Ζυγός), Π. Φιλιππίδη (Ζυγός), Π. Σαραφειανός (Ν. Μορφές), Μ. Χιτζηνικολή (Ν. Μορφές), Φ. Εύθυμιάδη (Μενεγάκη (Δομή), Ξ. Παπαδογιάννη (Ν. Μορφές), Ρ. Τζεγιάννη (Ν. Μορφές), Γ. Πεταλούδης (Ν. Μορφές), Έργαστήριο (Παρνασσός).

* Η Γκαλλερ! Ζουμπουλιάκη στέγασε μίαν αναθρομική έκθεση έργων του Γιάννη Τσαρούχη. Ασφαλώς τὰ έργα που έκτέθηκαν δὲν ἀποτελοῦν εὐκαιρία γιὰ νὰ μιλήσει κανείς γιὰ τὸ σημαντικό ἔργο τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ. Ἐπρόκειτο γιὰ κατὰ λοιπὰ καὶ δυστυχῶς λίγα ἤταν ἕξια τῆς ὑπογραφῆς του. Κι αὐτὰ εἶχαν ἔκτεθει οὐ προηγούμενες ἐκθέσεις, καὶ μερικὰ γιὰ πολλὰς φορές τὸ καθῆνα. Δὲν ξέχουμε ποῦς εἶχε τὴν ἐμπνευσή μιὰς τέτοιας λειψῆς παρουσίας κι οὔτε ποῦ ἀσοπυμότητα ἐμπνευστοῦ. Μάλλον ἄμωσ ζήμιωσε πὸ ζωγράφο πὸ πὴν παρουσιάζει σήμερα μὲ μερικά μαθητικά εἴτε ἀνώριμα ἔργα του. Κι οἱ τελευταῖες ἀκουαρέλλες του, καμωμένες μὲ τὴν ἀντιληψὴ σκηνογραφικῆς μακέτας, εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ὅτι μποροῦσαν νὰ κρατήσουν τὸ βάρος μιὰς σοβαρῆς ἐκθέσεως.

• Ο χαρμυτήρας! Λουπὸν αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως, μακρὰ ἀπὸ τὰ θῆναι μίαν ἀθρομική εἰκόνα τῆς δουλειᾶς τοῦ ζωγράφου, ἦταν καθαρὰ πληροφορικὸς κ' εἰθεῖνε ἀκριβῶς τὶς ἀρνητικὰς πλευρὰς τῶν ἐπιδράσεων πὸ δέχτηκε στὰ διάφορα στάδια τῆς δουλειᾶς του, δταν ἀκόμα μέναν ἐξυπεριαῖς. (Ἀπὸ τὴν ξαναξεσταμένη ἐκτετατὴ τεχνουργία, πὸ τὴν δέχτηκε μὲσω τοῦ Κόντογλου, ὅς τις χρομιατικὲς ἀναζητήσεις τῆς σύγχρονης γαλλικῆς σχολῆς).

Σ' ἓνα δὸς καμιάνα μόνον μποροῦσε ὁ θεατῆς νὰ χερεῖ τὸ σπυθηριόλο ζωγραφικὸ που ἐπίτευγμα, ἓνα λόγο, κάποι μεσοβῆ σοβαροῦ καὶ ἀστείου, δοσμένου εἶτε μὲ τὴ γλώσσα τῆς λαϊκῆς ζωγραφισμένης; μιλάντας, εἶτε μὲ μίαν ἀκροάτικὴ λιτότητα, πὸ ἡ περιεκτικότητὰ τῆς μιᾶς μαρτυρεῖ γιὰ τὴ γνώση καὶ τὶς κατακτήσεις τοῦ ζωγράφου στὸ τομέα τοῦ χρώματος καὶ τῆς σύνθεσης. Πάντα μὲ μίαν γνήσια συγκίνηση καὶ μίαν εὐωπρική σύγκρουση πὸ ὅσο πὸ δραματικὴ γίνεσαι τόσο δὲν λέει νὰ κατασφραῖσει.

Δὲν ξέχουμε πότε θὰ δοθεῖ κάποιος ν' ἀγαπᾷ πραγματικὰ τὸ ἔργο τοῦ Τσαρούχη καὶ νὰ θελήσει νὰ ὀργανώσει, ὅχι γιὰ λόγους ἐμπορικῶς θεάσια, μίαν πλήρη κι ἀντιπροσωπευτικὴ ἀναθρομική που ἐκθεση, ἔτσι μὲ τὰ ὅσα ἔργα του διατίθονται στὴν Ἑλλάδα, στὰ χέρια διαφόρων φιλό-

τεχνων, ὅσα δὲν καταδράχθιας ἢ θεατῆνα τῆς «προστασίας» του ἀπὸ κάποιον ἕνο ἐπιχειρηματία. Τότε τὸ κοινὸ θὰ μπορέσει ν' ἀντιληφτεῖ τὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ὅχι πιά σὰν περίγραμμα, ἀλλὰ καὶ σὰν ἐπίτευγμα.

Μὰ πᾶνω ἀπ' ὅλα ὁ ἴδιος ὁ Τσαρούχης πρέπει νὰ νοιώσει τὴν ὀφειλὴ πὸ ἔχει τόσο σπὸ κοινὸ ὅσο καὶ σπὴ νεοελληνικὴ τέχνη καὶ νὰ δώσει σπὴ μερα, πὸ πᾶνω τὴν περίοδο τῆς ὀρμίστητάς του, ἔργα πὸ νὰ διακρίνουν τὴ μακρὰ ζωγραφικὴ του παιδεία, τὰ γόνιμα πλοιστικά του συμπεράσματα.

* Ο Κώστας Πλακωτάρης πὸ ἐκθέτει σπὴ μεγάλη σάλα τοῦ Ζυγοῦ παρουσιάζεται ἀκωνομῆνος σπὴ μορφῇ. Ἐξασκολεθεῖ εἶδαια πάντα νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ γραμμὴ σὰν βασικὸ στοιχεῖο τοῦ πλάνου, ὅμως σπυτῆρε τὴ σπικτῆ, πὸ ἔμνε πὸ ἕξνη σπὸν πῆσανα καὶ χρησιμοποτεῖ τώρα μίαν γραμμὴ ἀπὸ χρωματιστὸ μολύβι, πὸ δένει περισσότερο μὲ τὰ ἄλλα στοιχεῖα του. Ἡέρα ἀπ' αὐτό, προχωρεῖ σὲ μίαν μεγαλύτερη ἐλευθέρια σπὸ χεριακὸ τῶν μορφῶν του. Καὶ τὸ χρώμα ἄλλοτε διαφανὲς καὶ κάποτε καμωμένο, κρσσιᾶ τώρα πὸ νῆμιη θέση σπὸ ἔργο του. Αὐτὴ ἢ μετατόπιση τοῦ σπυτῆρε νὰ δώσει, σὲ μερικὰ πὸ δλᾶχιστων ἔργα, ἔναν τόνω λυρικῶ. Ἐν πούτοις δταν ἢ γραμμὴ εἶναι τὸ κρσριχικὸ στοιχεῖο σ' ἓνα ἔργο καὶ τὸ χρώμα ἔρχεται ἄλλα σὰν βοηθητικὸ στοιχεῖο, δταν δτλ. ἔχουμε ἓνα σχέδιο χρωματισμένο, κι ὅχι πὸ ἀντιθετο, τότε ἢ σπζευξὴ αὐτὴ φαίνεται πὸ σωστή. Ο Πλακωτάρης; θίνει πάντα τοπεῖα, εὐχάριστες φυσικολατρικὰς ἐντυπώσεις, καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ, ὅπως τὰ Μετέωρα, κρσποδν μίαν φρεσκάδα καὶ ἓνα στοιχεῖο ὑποβολῆς. Ἡέρα ἀπὸ τὴν ὅποια στάση του σπὴν τεχνικῇ, ἔκτεινο πὸ δὲ μποροῦμε νὰ τοῦ ἀμφοσητήσουμε εἶναι ἢ εἰλικρίνεια τῆς δουλειᾶς του. Ἐὰ λάδια του εἶναι ὀποδῆποτε κατῶτερα ἀπ' τὶς νεοροπογές. Ο ζωγράφος παρουσιάζει τέσσερα πωλλὰ του ἔργα, πὸ ἔχουν ἔντονο πὸ διακοσμητικὸ στοιχεῖο καὶ γι' αὐτὸ πληριάζουν σπὴν ἀφίσσα. Σπὴ σπμμερινὰ του ἐπιζητεῖ μίαν σχηματικοποίηση πὸ ὅδν φτάνει πάντα σὲ ἕκωνσπητικὰ ἀποτελέσματα, ἔνῶ τὸ χρώμα τους κωραμμένο καθὼς εἶναι σπχινὰ, δὲν ἀποδῖδει πάντα τὴν ὀφὴ τοῦ ἀκτωκεμένου. Αὐτὸ μᾶς ἀφήνει νὰ καταλάβουμε πὸσο σπὴν ἀκουαρέλλα του τὸν δοτῆ ἢ γραμμὴ σπὸ πλάσσιο τῶν μορφῶν του.

* Σπὴ μακρὴ αἰθουσα τοῦ Ζυγοῦ ἢ ζωγράφος Π. Φιλιππίδη παρουσιάζει μίαν σπρὰ λαοκοπογές, ὅπου προχωρεῖ σὲ πολυμῆρες ἀφειρές κρστὰ δμωσ σπνθῶς τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἀκτωκεμένου. Εἶναι ἓνας προχωρημένος ἕπερσσιονισμὸς μὲ

χρώματα παχυνά και έντονα που είναι περιορισμένα σε μια γκάμα. Είναι περισσότερο προσπαθμένα για την κατάκτηση της τεχνικής παρά ολοκληρωμένα έργα. Σε μερικά όπου αφήνεται μόνο στο άσπρο μαύρο, φαίνονται περισσότερο οι πλαστικές της αδυναμίες.

* Στις Νέες Μορφές ο Πάνος Σαραφιανός παρουσίασε μια σειρά από συνθέσεις του. Στο νέο ποτό στάδιο της δουλειάς του ο καλλιτέχνης μας έδειξε άφηρημένα έργα όπου έχει πάντα σαν άφετηρία το πραγματικό. Το περίεργο στη δουλειά αυτή είναι, ότι ενώ ο Σαραφιανός φαίνεται να μην έχει πια επιφυλάξεις μπροστά στην απεικόνιση του αντικειμένου, κρατά τις μορφές του υποταγμένες σε περιορισμούς κατασκευής που προέρχονται από την προηγούμενη δουλειά του. Είναι ένα έργο όπου η προσπάθεια να οργανωθεί με αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι έντονη όπου το χρώμα μένει στο πλαίσιο των μορφών του σχεδόν βοηθητικό. Χρησιμοποιεί ελάχιστους τόνους και αφήνει να κυριαρχήσει το μαύρο που είναι στοιχείο ουδέτερο σαν χρώμα στον πίνακά του, και τον ενεργοποιεί μόνο σαν αξονας. Γενικά ο θεατής μένει διαταραχμένος μπροστά σ' αυτό το έργο που δημιουργεί μια σύγχυση. Τα υπολείμματα των μορφών του τείνουν να βρουν μια ζεστασιά, έναν τόνο ζωής, που διαλύεται μέσα σε κάπως ανεργάτιστες ξηρές μορφολογικές αναζητήσεις.

* Η Μαρία Χατζημηκαλή που παρουσίασε μαζί με το Σαραφιανό έργα κεραμικής έχει μια πολύ σωστή αίσθηση του υλικού της και το χρησιμοποιεί όπως πρέπει για να δώσει τα διακοσμητικά της. Το χρώμα έντονο και σταθερό διακοσμεί με οργανωμένες άφηρημένες συνθέσεις το αντικείμενο της και αναδεικνύει όλη την αξία του υλικού. Φυσικά εδώ οι άφηρημένες μορφές της είναι όλο και νόμιμες στο διακοσμητικό τους ρόλο. Μόνο μερικοί όγκοι της ξενίζουν σαν πλαστικά σήματα, κ' είναι το στοιχείο που οφείλει να προτείνει στις μελλοντικές της προσπάθειες.

* Ευχάριστη και ευαίσθητη είναι η γλυπτική που παρουσίασε στην αίθουσα Δαμή ή Φρόσω Εύθυμιάδη - Μονεγάκη. Μερικά απ' τα έργα της είναι απλώς κομψοτεχνήματα ενώ άλλα έχουν κάπου σοβαρότερο πλαστικό προβληματισμό. Υπάρχει και άνοση και γάρη στην αντιμετώπιση του όγκου, γι' αυτό και τα άφηρημένα της έργα, δεν σοκάρουν. Είναι διακοσμητικές συνθέσεις που εκπληρώνουν άνετα αυτό τον προορισμό. Σ' όλα της τα έργα υπάρχει ένα πλησίασμα του αντικειμένου με σεμνότητα και καλαισθησία. Μακριά από το να βύσουν τη μορφή είτε να υποβάλλουν την αίσθηση μιας νεράιδας, μιας Νίκης είτε να δικαιώσουν κατά οποιοδήποτε τρόπο μερικούς τίτλους της, είναι ευχάριστα πλαστικά σήματα. Πέρα όμως από τα αυθεντικά υπάρχουν κι άλλα πολύ πιο κοντά στην παλιότερη εργασία της όπου βρίσκεις ξευγνούς και πρωτότυπα παραστατικούς τρόπους για να δώσει το αντικείμενό της. Κι αυτά είναι συνήθως κομψοτεχνήματα μεγαλύτερα. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε και μερικά άλλα, όπως τον 'Αδάμ που η μορφή της

αλλά και το αίσθημά της προχωρούν πολύ πιο μακριά.

* Η Ελένη Παπαδογιάννη μας έδωσε στις Νέες Μορφές έργα της που είκονίζουν έναν κόσμο ονειρικό. Μερικά διαλυμένα με πηχτή μπογιά, τόσο που να γίνονται ανάγλυφα, σου θυμίζουν ζαχαρένιους κήπους, ενώ το νησί της είναι σαν μινιατούρα με μια παράξενη ποίηση. Πιο ζωγραφική στις άκουαρέλλες της, και πιο άνετη σ' αυτό το υλικό της.

* Η Ρίτα Τζεγιάννη στις Νέες Μορφές έδειξε εξπρεσιονιστικές συνθέσεις με πηχτή πάστα όπου η μαθητεία της στον 'Ηλιάδη είναι ακόμα πολύ έντονα δραστή. Τα έργα της είναι κάπως ανισα σε μερικά όμως έδωσε μιαν υγρότητα και μιαν αίσθηση του αντικειμένου.

* Ο Γιάννης Πεταλούδης έπαχειρήσε στις λαδομπογιές που μας έδειξε στις Νέες Μορφές, μια σχηματοποίηση που δεν βοήθησε στην οργάνωση του πίνακα. Τις άκουαρέλλες του, όπου δεν ξεκαθάρισε ακόμα τί θέλει, το υλικό του σου τις κάνει πιο άνετες.

* Στη μεγάλη αίθουσα του Παρνάσου ή γνωστή καλλιτεχνική ομάδα το 'Εργαστήρι, οργάνωσε μια σημαντική έκθεση, που επιτέλους αποκαθιστά κάπως στα μάτια του μεγάλου κοινού τις αίσθητες του Παρνάσου. Το 'Εργαστήρι όπως είναι γνωστό έχει παρουσιάσει ως τα τώρα σημαντικές εκθέσεις τόσο στην 'Αθήνα όσο και στην 'Επαρχία. Οι εκθέτες έχουν σαν κοινό στοιχείο το ότι προέρχονται όλοι απ' το εργαστήρι του Παρθένου. Όμως η κατ'οπινύ τους εξέλιξη, τους έχει απομακρύνει αίσθητά τον ένα από τον άλλο, ώστε η ομαδική τους έκθεση, να παρουσιάζει σήμερα μεγάλη ποικιλία μορφών και τάσεων.

Ο Δημ. Κεντάκας έδωσε μερικά καλά οργανωμένα αυθεντικά έργα με ποιότητα στην όλη και τη σύνθεση. Είναι απ' τα πιο καλά άφηρημένα της έκθεσης. Ο Νικ. Βεντούρας με την ασπρόμαυρη άφηρημένη χαλκογραφία του έμεινε σχετικά πίσω. Ο άλλος άφηρημένος της έκθεσης, ο Χρ. Λαφάνης, έδωσε απλώς διακοσμητικά αφισοπλαστικά έργα, και σαν τέτοια δεν ένοχλοδν την ύραση.

Από τους παραστατικούς ο Γ. Μόσχος έδωσε κάτι σαν έκρηξημένα τοπικά χρώματα που η προσπάθειά του για καθαρό σχέδιο δεν ήταν άρκεστη για να τα δικαιώσει. Εύκολα θα τα έπαιρνε κανείς για έρασιτεχνικά γυμνάσματα. Ο Δημ. Κόκκορης χρησιμοποιεί εκτός από το λιτό χρώμα του και την ύψη του μουσαμά σαν στοιχείο του πίνακα, κι αυτό που έχει μείνει κυρίως απ' τη μαθητεία του στον Παρθένου. Αν βρει έναν πιο προσωπικό τρόπο να αξιοποιήσει τα εκφραστικά του προσόντα θα δώσει ασφαλώς αξιόλογο έργο. Η Ρέα Λεονταρίτη έμεινε πάλι σ' ένα υπερρεαλιστικό κλίμα. Κείνο που κυρίως άδικει τα έργα της είναι το άπλο χρώμα της. Μερικά τμήματα από πίνακές της μόνο ήταν αξιόλογη ζωγραφική προσφορά. Η Έφη Μιχαήλ στα σκούρα της έργα είχε και γάρη και εκφραστική αφέλεια, θαμένα με έναν αυθόρμητο λυρισμό. Η Ίρα Οικονομίδη με τις χρηματικές της αναζητήσεις και ο Γιώργος Βαλιουαρίδης με απλή διακοσμητική διάθεση συμπλήρωναν τη ζωγραφική του 'Εργαστηρίου.

Ἡ Ἄλεξ Μυλωνά ἦταν ἡ μόνη γλύπτρια τῆς ἔκθεσης ποὺ παρουσίαζε μάλιστα ἔργασιὰ τῆς ἀπὸ δὲ τὰ στάδια τῆς πορείας τῆς. Αὐτὸ ἔδινε στὸ θεατὴ τὰ μέσα νὰ δεῖ πῶς ἡ καλλιτέχνις αὐτὴ ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ διάθεση λυρική, μὲ τόνους τρυφερούς καὶ ἕναν παλμὸ ἐσωτερικό, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ ἄμορφα ἀχρήματα ποὺ δὲν εἶναι κἀν γλυπτικοὶ ὄγκοι, παρὰ ἀπλοποιοῦν ἐπικίνδυνα τὸ πρόβλημα τῆς γλυπτικῆς καὶ τὸ φέρνουν σ' ἕναν ἄλλο χῶρο ποὺ πλησιάζει περισσότερο στὴ ζωγραφική. Τὰ παιχνίδια ποὺ αὐτοὶ μποροῦν περισσότερο ν' ἀποδοθοῦν σὲ ἐγκεφαλικὲς μορφολογικὲς ἐκζητήσεις παρὰ σὲ ἐσωτερικὴ ἐκφραστικὴ ἀναγκαιότητα.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄ. Κ α λ Κ ο ρ ι ν θ ί α. Τὰ ἐνθουσιώδη λόγια σας γιὰ τὸ τεύχος ἀποτελοῦν ἐγκαρδίαση γιὰ τὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ. Ἰδιαίτερη βαρύτητα ἀποδίδουμε στὴ φωνή σας, ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἕνα χωρὸ πῆς ὑπαίθρου μας.

Ἰ π. Φ ρ α γ κ. Κάλυμνον. Σὰς εὐχαριστοῦμε. Ἰδιαιτέρως ἐκτιμοῦμε τὴς διαπιστώσεις σας, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἕνα πνευματικὸ ἄνθρωπο.

Μ α λ μ ε ι ο ν Β ι β λ ι ο θ ῆ κ η ν Χανίων. Ἐστάλησαν.

Δ. Χ. Μήθυμιαν. Ἐστάλη, εὐχαριστοῦμε.
Β. Α. Π. Ἐ ν τ α ὐ θ α. Ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα τοῦ πῶς θὰ μορφώσουμε τὸ λαὸ μας καὶ ὅχι πῶς θὰ πουληθοῦν τὰ βιβλία μας ὀβήγησε νὰ θέσουμε τὸ πρόβλημα. Μέσα στὰ γενικὰ πλαίσια πῆς κρίσης οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἐπὶ μέρους κρίσης τοῦ βιβλίου δὲν πρέπει νὰ μελετηθοῦν; Ἐπειτα, ὅπως βλέπετε, οἱ ἀριόδιοι παράγοντες ἀμολογοῦν σύμφωνα καὶ γενναία τὴς εὐθύνες τῶν.

Αὐτοῦ μάλιστα πολὺ, ἀλλὰ δὲν θὰ συμφωνήσουμε μαζί σας ὅτι οἱ συζητήσεις πρέπει ν' ἀποκλείονται ἀπὸ τὸ περιοδικὸ ἐπ' ὀνόματι μῆς κακῶς ἐνοσημῆς σκοπιμότητος. Ἐπειτα, ἡ σχηματικώτερα σὲν πνευματικὸ τομέα εἶναι διαδεξιὰ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἀλήθειας. Ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἐκθέσει τὴν ἀποφῆ του ἐντιμὰ καὶ εἰλικρινῶς, φτάνει νὰ εἶναι μέσα στὰ πλαίσια τῆς προσπάθειας γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ «Ε. Τ.» καλεῖ τοὺς πάντες νὰ προσφέρουν τὴν πείρα καὶ τὴς ιδέες τους.

Β. Α. Γύθειο. Εὐχαριστοῦμε.

Ν. Γ. Τρίπαλ. Ἐπίσης.

Ν. Δ η μ. Κοζάνη. Ἡ ἀποφῆ σας, τόσο ἀντιθετὴ μὲ τοῦ ἀκαγνώστη μας ΒΑΠ, ἐπιβεβαιώνει, ἐν ὅχι πίσυστε ἄλλο, τὴν ἀνάγκη τῆς συζήτησης. Γιὰ τὰ καλά σας λόγια εὐχαριστοῦμε θερμά.

Γ. Γ. Η. Θεσσαλονίκη. Ὁ κ. Μ. Μ. Π. ἔβαλε τὸ πρόβλημα τῆς «Ἀθολογίας» μὲ εἰλικρινεῖα. Μὲ τὴν ἴδια εἰλικρινεῖα ἀπαντᾷ καὶ ὁ κ. Π. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ συζήτησις πλουτίζει τὰ κριτήριά μας.

Ν. Δ. Ζ. Ἀγρίνιο. Καὶ βέβαια οὐδέποτε κατοίκησε στὴν πόλη σας ἄτομο μὲ τὸ ὄνομα Σουρλῆς, ἀλλὰ μόνο στὴ γεμάτη παχυλὴ ἀγνοία κεφαλὴ μερικῶν ἐκδοτῶν. Γιὰ τὸ θέμα βλέπετε περισσότερα στὸ τεύχος ποὺ ἔχετε στὰ χέρια σας.

Γ. Σ. Χίο. Καὶ βέβαια τρανὴ ἀπόδειξις τοῦ πόσο ληστρικῶς λειτουργεῖ ἡ διβλιαγορὰ εἶναι ἡ «Ε. Τ.». Τὸ τεύχος μας μὲ ἐννέα τυπογραφικὰ μεγάλου σχήματος καὶ μὲ περιεχόμενον βιβλίου 20 τυπογραφικῶν πωλεῖται 10 δρ. Ἐνῶ ἕνα βιβλίο τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου τιμολογεῖται 120 - 150. Ἐπομένως...

Ν. Ρ. Ἀθήνα. Σὲ κακοήθους ἐμπνεύσεως ἐπιθέσεις δὲν ἀπαντᾷ ἡ «Ε. Τ.» Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐπιζητεῖ νὰ θορυβῆσαι γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του καὶ τέτοια εὐχαρίστησις δὲν πρόκειται νὰ τοῦ προσφέρουν οἱ σελίδες μας ἔστω καὶ ἔσται ἐπιπλέον τὴς προθέσεως του. Ἐξῆςτι Κλαζομενίσις...

Δ η μ ἡ τ ρ ι ο ν Ἀ λ ε ξ α ν θ ρ ε α: Δὲν θηματοῦμε ἀνώνητες συζητήσεις, ὅταν μάλιστα, σὰν σεῖμα, ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνη μὲ τὸ περιεχόμενό τους ἐναντι προσώπων.

Μ π. Λ α μ π ρ. Θεσσαλονίκη. Εὐχαριστοῦμε. Θὰ τὰς συνιστοῦσαμε νὰ διαβάσετε παρὰ πολὺ ποιητικὴ μιὰ καὶ τόσο τὴν ἀγαπᾶτε, ἔπος φαίνεται.

— Σ ἐ δ λ ο υ ς τοὺς φίλους μας ποὺ μᾶς ἐστειλαν ἐνθουσιώδη γράμματα γιὰ τὴν ἐμφάνισι καὶ τὰ περιεχόμενα τοῦ περιοδικοῦ ὑποσχόμεστε: Κάθε τεύχος καὶ καλύτερο.

Ἀπαντήσεις σὲ ποιητικὲς συνεργασίες

Λ. Μ η τ σ., Ἀκαδημαϊκὸν Παλίτην: Τὸ γράμμα σας εἶχε χιούμωρ ἀμετὰ καλόγουστο. Ἐπειτα ἀπ' τὸ διάβημά του περιελάμε περισσότερα πράγματα ἀπ' τὰ ποιήματα. Δυστυχῶς δὲν τὰ δόχησε. Ἐπὶ αὐτὰ ἐπιτήβευσι καὶ μπόλικη πεζολογία. Ἰσως ἡ ποιητικὴ νὰ μὴν εἶναι ὁ καταλληλότερος τομέας γιὰ τὴν ἰδιοσυγκρασία σας. Γ. Κ. Τ σ ε γ κ.: «Τὸ Ἰράμμα τοῦ Νεοσύλλεπτου» ἔχει μερικὸς καλοὺς στίχους καὶ διαπνέεται ἀπὸ ἕνα ζεστὸ αἶσθημα, ἀλλὰ ἔχει καὶ πολλὰς ἀδεξιότητες ποὺ τὸ κἀνουν νὰ ὑστερεῖ πολὺ σὰν σύνολο. Μ α γ ι α Ρ.: Καὶ τὰ τρία ποιήματα ποὺ μᾶς στείλατε δὲν εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅριμα. Ἐχωρίζουμε ἀπὸ τὸ «Ἡ γυναικὴ θάρσει σὰ μάντις» τοὺς στίχους: «Πάντα μένει μιὰ ἀνεύρετη ὁμορφιά / ὅσο βαθύτερα βουλιάζουμε στὸ φῶς». Γ. Π ά ν.: Καντὰ στοὺς μερικὸς καλοὺς στίχους δόχησαμε στὴ «Μάνα τοῦ νέου ἐργάτη» καὶ πολλοὺς πεζολογικοὺς ἢ ἀδόκιμους. Τὸ θέμα σας κλείνει δυνατότητες γιὰ πολλὰ σημαντικώτερα πράγματα. Φ. Η α π α δ.: Νομίζουμε πῶς ἔχουμε δεῖ καλύτερα διὰ σας ποιήματα ἀπὸ τὸ «Γότα χρόνα ἀπαντᾷ» καὶ τὰ «Βήματα τῆς βροχῆ». Ἐπειτα κ' ἔδω ὑπάρχουν καλοὶ στίχοι. Π.χ.: «Ἰσως νὰ ἐμεινε ἡ βροχὴ γιὰ νὰ μικραίνει / τὴν ὄχθη τοῦ καιροῦ». Κριμα ποὺ δὲν πᾶει ὅλο ἔτσι.

Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ τεύχους ἔγινε ἀπὸ τὸν ζωγράφο καὶ χαρακτὴ ΤΑΣΟ ΧΑΤΖΗ

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ νόμῳ: Ἐκδότης, Νίκος Σιαπκίδης — Βλαβιανοῦ 1.

Ἐπεύθυνος Συντάκτης Κ. Πορφύρης, Θεμιστοκλέους 79. Ἀθήναι.

Προϊστάμενος Τυπογραφείου Δημήτριος Κούβαρης, Ἰκαρίας 14 (Πετρούπολις)

**Δίσκοι για όλους!
Για όλες τις ώρες!**

- Μυρτιά
- Έφυτεψα μια καρδιά
- Μάνα μου και Παναγιά

**Όλα τὰ τραγούδια
του ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ
που συγκινούν
κάθε ελληνική καρδιά**

ΜΕ ΟΛΑ ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΣΚΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ: Δ^ΦΟΙ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΙ